

POMOC TECHNICZNA
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA
EUROPEJSKA

Sieć wielofunkcyjnych terenów otwartych systemu przyrodniczego (green belt)

Etap VII

**Zintegrowany program zarządzania zasobami
przyrodniczymi i wodnymi
Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego
na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2030**

Pracownia Badań Ekologicznych

NATURA

Radom, listopad 2014 r.

POMOC TECHNICZNA
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA
EUROPEJSKA

**PRACOWNIA BADAŃ EKOLOGICZNYCH
„NATURA” MAREK WIERZBA
ŻABOKLIKI UL. KUBUSIA PUCHATKA 78
08-110 SIEDLCE**

OPRACOWANIE:

dr Marek Wierzba – kierownik Zespołu
mgr Agata Urbanek
mgr Urszula Wysokińska
mgr Przemysław Obłozą
dr Piotr Jastrzębski
mgr Maciej Cmoch
dr Janusz Krechowski
mgr Kamil Kryński
mgr Anna Pawlonka-Kołodziejak
mgr inż. arch. kraj. Aleksandra Wiszniewska
dr Beata Jastrzębska
mgr inż. Paweł Marcinkowski
mgr Katarzyna Wielądek

Spis treści

I. WSTĘP I ZAŁOŻENIA PROGRAMU	4
1. PRZEDMIOT OPRACOWANIA PROGRAMU	6
2. METODYKA OPRACOWANIA PROGRAMU.....	15
3. PODSTAWY OPRACOWANIA PROGRAMU I SPÓJNOŚĆ Z DOKUMENTAMI O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM	20
II. CZĘŚĆ DIAGNOSTYCZNA	34
1. ZASOBY PRZYRODNICZE I WODNE	34
2. UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI I REKREACJI.....	57
3. PLANOWANIE PRZESTRZENNE	79
4. GOSPODARKA WODNA.....	86
III. CZĘŚĆ STRATEGICZNA.....	96
1. MISJA	96
2. CELE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ.....	97
IV. CZĘŚĆ WDROŻENIOWA.....	105
1. ZADANIA I WSKAŹNIKI ICH REALIZACJI	105
2. KIERUNKI KSZTAŁTOWANIA STRUKTURY PRZESTRZENNEJ RADOMSKIEJ SIECI TERENÓW OTWARTYCH „GREEN BELT”	147
3. SYSTEM WDRAŻANIA PROGRAMU	155
4. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU	162
5. ZASADY MONITORINGU REALIZACJI PROGRAMU I JEGO AKTUALIZACJI.....	170
6. REKOMENDACJE WYNIKAJĄCE Z TREŚCI PROGRAMU	171
V. STRESZCZENIE.....	190
VI. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE	193
VII. ZAŁĄCZNIKI	197

I. Wstęp i założenia programu

"W Polsce budowanie na terenach pozbawionych planu stało się normą, kiedy w krajach zachodnich stanowi to "wyjątkowy" wyjątek. Postępujący chaos zabudowy, rozpraszanie tej zabudowy, praktyczna likwidacja terenów otwartych i obudowywanie dróg, zaszpecenie przestrzeni turystycznej i przyrodniczej prowadziło i prowadzi do "nieprzewidywalności" polskiej przestrzeni."

Andrzej Jędraszko

Biorąc pod uwagę, że planowanie przestrzenne jest istotnym instrumentem ochrony środowiska, zwłaszcza w jego aspektach powierzchniowych (ale nie tylko), koncepcje zintegrowania instytucjonalnego planowania przestrzennego z ochroną zasobów środowiska zdecydowanie nie są pozbawione racjonalności. Takie zintegrowanie przede wszystkim nadaje zagadnieniom zagospodarowania przestrzennego wyższą rangę. Przy uwzględnieniu słabej efektywności, a wręcz, jak podają niektórzy, kryzysu planowania przestrzennego w naszym kraju, byłoby to szczególnie pożądane.

Cele istotne z punktu widzenia ochrony środowiska mogą być realizowane w różny sposób, przy wykorzystaniu różnych instrumentów zarządzania. W pełni zasadne jest założenie, zgodnie z którym część ważnych celów z punktu widzenia ochrony środowiska i krajobrazu będzie realizowana poprzez programowanie działań inwestycyjnych w instrumencie zarządzania przestrzenią i zasobami przyrodniczymi. Otwartym zagadnieniem pozostaje, jaką formę może on przybrać i jaką przybierze formę łączenia zagadnień przestrzennych i środowiskowych w procesie zarządzania.

Słabość planowania przestrzennego oraz ciągły brak skutecznych mechanizmów planowania regionalnego, które mogłyby bronić podstawowych struktur przestrzennych, wywołuje niepokój o przyszłość racjonalnej gospodarki przestrzenią w naszym kraju. Podjęto w związku z tym próbę określenia, w jaki sposób w ramach systemu zarządzania przestrzenią o określonych warunkach zainwestowania, na szczeblu lokalnym i regionalnym w Polsce, można realizować cele związane z ochroną środowiska, ochroną krajobrazu i rozwojem turystyki.

Zintegrowany program zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2030 wykonany został na potrzeby opracowania Strategii rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego. Jest on Działaniem 3 modułu środowiskowego strategii pn. „Sieć wielofunkcyjnych terenów otwartych systemu przyrodniczego (green belt)”.

Projekt, w ramach którego wystąpiono o finansowanie, nosi nazwę "Strategia rozwoju miejskiego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego (ROF)". Źródła finansowania projektu to: budżet miasta Radomia, środki UE z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i budżetu państwa z Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007-2013 (konkurs dotacji na działania wspierające jednostki samorządu terytorialnego w zakresie planowania miejskich obszarów funkcjonalnych, ogłoszony przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego).

Cele modułu środowiskowego strategii pn. „Sieć wielofunkcyjnych terenów otwartych systemu przyrodniczego (green belt)” zostały sformułowane następująco:

1. Zachowanie i odnowa zasobów środowiska warunkujących zrównoważony rozwój przestrzenny, w tym: zachowanie i odnowa funkcji przyrodniczych w obrębie RSTO GB oraz walorów krajobrazowych Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.
2. Ograniczenie zainwestowania systemu przyrodniczego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.
3. Poprawa dostępności terenów otwartych o funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej.

4. Usystematyzowanie zarządzania zasobami przyrodniczymi Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego w celu ich odnowy i wykorzystania jako atutu obszaru.
5. Wdrożenie działań kluczowych dla ustanowienia i zarządzania siecią RSTO GB z uwzględnieniem funduszy UE na lata 2014-2020.

Niniejszy program stanowi pierwszy krok ku próbie realizacji potrzeby wprowadzania ładu przestrzennego wokół Radomia i mniejszych miast regionu radomskiego. Środkiem zaradczym, który zostanie wprowadzony na zasadach ujętych w programie będzie zastosowanie koncepcji pozostawiania "zielonych" terenów otwartych wokół miasta Radomia, na wzór wywodzącego się z angielskiej myśli urbanistycznej instrumentu planistycznego, określanego mianem "green belt". Wyznaczona na terenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" (RSTO GB) stanowi przedmiot opracowania niniejszego programu.

Program wykonany został głównie na potrzeby zarządzania Radomską Siecią Terenów Otwartych "Green Belt" przez stowarzyszenie gmin Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego i stanowi wytyczną do planowania przestrzennego w poszczególnych gminach znajdujących się w RSTO GB. Program może być także realizowany przez każdą gminę osobno niezależnie od utworzenia stowarzyszenia czy związku gmin.

Rozwój każdego regionu Polski uwarunkowany jest w dużej mierze dobrą organizacją powiązań transportowych, poprawą dostępności usług, czy rewitalizacją i w dobie rozwoju potransformacyjnego, ponownym zainwestowaniem terenów inwestycyjnych. Zaproponowany w programie system zarządzania środowiskowego ROF w granicach nowego w krajowych warunkach instrumentu planistycznego jakim jest Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" stawia sobie za cel uwzględnienie uwarunkowań rozwojowych przy:

- znormalizowaniu działań na rzecz ochrony środowiska,
- zmniejszeniu zagrożeń związanych z niewłaściwym planowaniem przestrzennym w tym negatywnymi procesami urbanizacyjnymi,
- intensyfikacją rolnictwa i eksploatacyjną działalnością gospodarczą człowieka,
- dynamizacji sektora turystyki kwalifikowanej i rekreacji weekendowej w regionie,
- aktywowaniu społeczności na szczeblach: normatywnym, operacyjnym oraz strategicznym.

Zintegrowany program zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2030 przygotowuje wspólny system zarządzania procesami gospodarowania środowiskiem w przestrzeni Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt".

Program uwzględnia ideę trwałego i zrównoważonego rozwoju. Został wypracowany w kontekście realizacji założeń dokumentów strategicznych krajowych i wojewódzkich na poziomach powiatów i gmin, z uwzględnieniem ustaleń polityki ekologicznej państwa i zasady ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju wdrażanych na szczeblu regionalnym.

Istotą programu jest skoordynowanie, uwzględnionych i zaplanowanych w nim zadań z zadaniami administracji rządowej, samorządowej (starostwa powiatowe, urzędy miast i gmin) oraz planistami, urbanistami, przedstawicielami środowisk naukowych, przedsiębiorcami oraz resztą społeczeństwa, a następnie ich realizacja przez wskazane podmioty, przy efektywnym wykorzystaniu dostępnych środków finansowych.

Program określa cele, wyznacza priorytety i zadania (krótkookresowe i perspektywiczne), przewidziane do realizacji, rodzaje i harmonogram realizacji zadań, jak również prezentuje środki niezbędne do osiągnięcia celów, w tym mechanizmy finansowe oraz prawno - ekonomiczne. Wskazuje możliwości ubiegania się o pomocowe środki finansowe z funduszy europejskich na lata 2014-2020.

Program wskazuje kluczowe kierunki działań, zadania inwestycyjne i pozainwestycyjne do realizacji w obrębie Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" i jej bezpośrednim otoczeniu, prowadzące do utrzymania

równowagi przyrodniczej i racjonalnej gospodarki zasobami środowiska, a także dotyczące tworzenia warunków do wypoczynku codziennego i rozwoju turystyki skierowanej głównie do mieszkańców Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Przyjęte priorytety, wyznaczone cele i kierunki działań sformułowane w programie, realizowane w poszczególnych przedsięwzięciach (zadaniach) przez różne podmioty, prowadzą do zachowania wyznaczonych funkcji RSTO GB, zapewniając długotrwały ład i jej zrównoważony rozwój w ramach Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Zgodnie z artykułem 46 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (tekst jednolity, Dz. U. z 2013 r., poz. 1235 z późn. zm.) program wymaga przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. Organy opiniujące i uzgadniające program nakładają na organ opracowujący projekt dokumentu obowiązek sporządzenia prognozy oddziaływania na środowisko oraz formułuje wytyczne, co do zawartości takiej prognozy.

1. Przedmiot opracowania programu

Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt"

Systemy zielonych terenów otwartych należą do podstawowych instrumentów planistycznych służących ochronie terenów podmiejskich przed niekontrolowanym zainwestowaniem oraz zachowaniu jakości i ciągłości systemów przyrodniczych miast. Posiadają je aglomeracje miejskie na całym świecie m.in. Londyn (pierwszy wyznaczony obszar "green belt" - kolebka koncepcji), Kopenhaga, Toronto, Wiedeń, Paryż, Kolonia, Seul. Ich struktura i kształt jest bardzo różny, ale powody dla których je utworzono są te same: ograniczanie rozprzestrzeniania się zabudowy oraz kształtowanie relacji krajobraz miejski – krajobraz wiejski. Struktura i kształt obszarów biologicznie czynnych wokół miast może przyjmować różne formy. Jedną z najczęściej spotykanych jest system terenów otwartych (niezabudowanych) w formie pierścienia otaczającego miasto (green belt). System ten nie zawsze stanowi zwarty, ciągły układ.

Zgodnie z założeniami koncepcji stworzono projekt Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”, której celem jest stworzenie ciągłości przestrzennej systemu obszarów o ustalonych (ograniczonych) warunkach zainwestowania, dodatkowo cennych przyrodniczo, wspomagających system przyrodniczy Radomia dla uzyskania stabilności środowiskowej warunków życia w tym mieście.

Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" została zaplanowana w celu realizacji określonej polityki w odniesieniu do wybranych obszarów wokół miasta Radomia znajdujących się w obrębie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego. Poprzez celową politykę rozumiano odpowiedni dobór metod i środków zarządzania tym terenem dla uzyskania lub wzmocnienia wyznaczonych dla niego funkcji:

- 1) zapobiegania zbytniemu rozrastaniu i rozlewaniu się tkanki miejskiej,
- 2) zapobiegania zlewaniu się sąsiadujących ze sobą obszarów zurbanizowanych,
- 3) pełnego wykorzystania przestrzeni zurbanizowanej,
- 4) koncentracji działań inwestycyjnych w centrum miasta,
- 5) ochrony struktury ekologicznej,
- 6) ochrony struktury przestrzennej miasta przed chaotyczną urbanizacją,
- 7) osłabienia presji miasta na tereny wiejskie,

- 8) tworzenia warunków do wypoczynku codziennego i świątecznego dla mieszkańców Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego przy zapewnieniu im dostępu do terenów wiejskich i otwartych,
- 9) tworzenia warunków do rozwoju turystyki.

Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" wpisuje się w idee i cele strategiczne ochrony terenów otwartych w formie systemów zielonych pierścieni wokół miast wskazanych w koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Stworzona koncepcja RSTO GB jest instrumentem strategicznym i planistycznym, który przyczyni się do wsparcia procesów rozwojowych na terenie ROF. Jednym bowiem z celów planowania obszaru funkcjonalnego miasta Radomia jest zachowanie i odnowa funkcji przyrodniczych oraz walorów krajobrazowych ROF. Optymalnie zaplanowane i wdrożone ograniczenie zainwestowania systemu przyrodniczego i zwiększenie dostępności terenów otwartych oraz funkcji rekreacji i wypoczynku sprzyjać będzie koncentracji zainwestowania na obszarach predysponowanych do obsługi transportem zbiorowym oraz zintensyfikuje działania rewitalizacyjne obszarów dotychczasowej urbanizacji.

Oddziaływanie koncepcji będzie miało charakter zintegrowany, ponieważ dotyczy ona przedmiotu w postaci systemów funkcjonalno-przestrzennych wykraczających poza granice poszczególnych gmin ROF wchodzących w skład RSTO GB.

Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" znajduje się w całości w obrębie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego. W celu wskazania terenów o najwyższych predyspozycjach do włączenia w granice "green belt" Radomia dokonano analizy przestrzennej obszaru 15 gmin w obrębie jego terenu.

W celu delimitacji granic RSTO "Green Belt" cały obszar ROF podzielono siatką jednakowych pól podstawowych o boku 50 m (łącznie 692498 kwadratów o powierzchni 0,25 ha). Stworzono bazę danych, w której opisano poszczególne kwadraty z uwzględnieniem udziału w nich 11 podstawowych typów komponentów środowiska, wybranych pod kątem ich największego powiązania z właściwościami i funkcjami jakie powinien pełnić planowany "green belt" (struktura użytkowania, obszary chronione, korytarze ekologiczne, żyzność gruntów rolnych, zbiorniki wodne, tereny zalewowe, mokradła i tereny zabagnione, lasy ochronne, leśne kompleksy promocyjne, system przyrodniczy, odległość od Radomia). Na tej podstawie, przy użyciu oprogramowania ArcGis 10.2 oraz danych przestrzennych w formacie shapefile dokonano delimitacji obszaru "green belt" metodą pozostawienia kwadratów spełniających określone kryteria lub odrzucenia kwadratów, które nie spełniają określonych warunków, wynikających z koncepcji "green belt".

Do obszaru „green belt” włączono wszystkie kwadraty, które wchodziły w system przyrodniczy ROF, który można określić jako sieć ekologiczną terenu. Są to obszary stosunkowo mało przekształcone, charakteryzujące się bogactwem gatunkowym i stabilnością funkcjonowania ROF, za podstawę posłużyła sieć węzłów i korytarzy wyznaczona w opracowaniach różnych autorów w obrębie badanego terenu (Różycka 1977, Liro 1998, Jędrzejewski i in. 2005). Wyznaczając system przyrodniczy położono nacisk na jak największą jego drożność. Spójność jego terenów jest istotna nie tylko w aspekcie biologicznym, ale również np. dla rozwoju turystyki przyrodniczej. Przy delimitacji "green belt" przyjęto założenie, że wyznaczony uprzednio system przyrodniczy ze względu na brak zwartej zabudowy i drożność ekologiczną jest w pełni predysponowany do pełnienia wszystkich funkcji wyznaczonych terenom "green belt".

Do wyznaczonych terenów dołączono także kwadraty pozbawione zabudowy (wyjątek – skupiska z luźną zabudową do 5 ha) nie wchodzące w skład systemu przyrodniczego, pokryte preferowanymi z punktu widzenia funkcjonowania „green belt” tzw. otwartymi formami użytkowania: grunty orne, użytki trwałe, lasy, nieużytki, użytki ekologiczne i wody.

W końcowym etapie prac dokonano dalszych korekt granic RSTO GB, m.in. złagodzone geometrię ostatecznych obiektów, wynikającą z kształtu kwadratów. Dla zachowania łączności systemu przyrodniczego miasta Radomia z Radomską Siecią Terenów Otwartych „Green Belt” pozostawiono kwadraty położone

w systemie przyrodniczym z dużym udziałem zabudowy, które wg przyjętych założeń nie powinny wejść do sieci terenów „green belt”.

Wytyczona w ten sposób Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" (załącznik 1) otacza zurbanizowany obszar Radomia w promieniu około 15 km od centrum miasta. Ma nieregularny kształt, zbliżony w części zewnętrznej ("strefy") do przechylonego w kierunku południowo-wschodnim półokręgu, od którego odchodzą w stronę Radomia szersze i węższe "kliny" (część centralna RSTO GB) zwężające się w kierunku miasta. Radomską Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" wyznaczono w taki sposób, aby była powiązana funkcjonalnie i obszarowo z miejskim systemem przyrodniczym wyznaczonym w obowiązującym Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Radom (2011). Podstawą opracowania metodyki wyboru lokalizacji obszarów RSTO GB było uwzględnienie celów związanych z jego funkcjonowaniem.

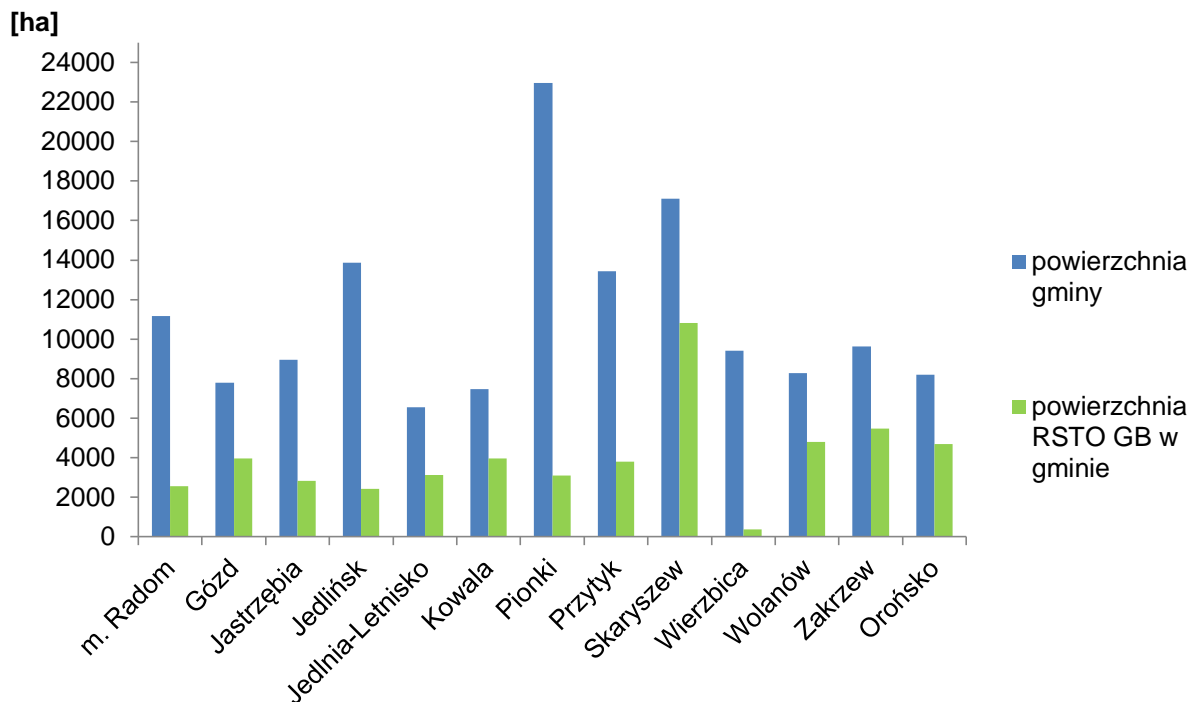
Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" ma powierzchnię 51962,31 ha, co stanowi ponad 30% powierzchni Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego (172210,1 ha). Położona jest w obrębie 13 gmin: Gózd, Jastrzębia, Jedlińsk, Jedlnia-Letnisko, Kowala, Orońsko, Skaryszew, Przytyk, miasto Radom, Pionki, Wierzbica, Wolanów, Zakrzew, w trzech powiatach (powiecie radomskim, szydlowieckim oraz miasta Radom) (tabela 1, rysunek 1). Spośród 15 gmin ROF, w skład obszaru "green belt" nie weszły gminy miasto Pionki oraz gmina Iłża.

W strukturze użytkowania terenu Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" przeważają grunty rolne: grunty orne, łąki, pastwiska itp. (około 68,4% wszystkich terenów) i tereny leśne (około 29,0% terenu RSTO GB). Tereny zabudowane i zurbanizowane stanowią jedynie 2,6% obszaru RSTO GB.

Tabela 1. Udział powierzchni Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" w powierzchni poszczególnych gmin ROF

Lp.	Gmina	Powierzchnia gminy (ha)	Obszar w RSTO GB (ha)	% powierzchni w RSTO GB
1	Skaryszew	17113,5594	10832,39	20,9
2	Zakrzew	9621,5761	5464,47	10,7
3	Wolanów	8281,7313	4798,43	9,2
4	Orońsko	8189,1514	4685,93	9,0
5	Gózd	7789,3188	3973,15	7,6
6	Kowala	7461,3254	3970,91	7,6
7	Przytyk	13423,8139	3810,15	7,3
8	Jedlnia-Letnisko	6553,463	3122,89	6,0
9	Pionki	22956,3031	3099,62	5,9
10	Jastrzębia	8968,2792	2827,11	5,4
11	miasto Radom	11170,2526	2567,39	4,9
12	Jedlińsk	13860,3822	2435,24	4,8
13	Wierzbica	9402,0259	374,63	0,7
SUMA		144791,2	51962,31	100

Rysunek 1. Powierzchnia Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" w poszczególnych gminach ROF

W obszarze Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" wyróżniono część zewnętrzną podzieloną na siedem stref i część centralną, którą tworzy siedem klinów (system pierścieniowo-klinowy) (tabela 2).

Obszar zewnętrzny (pierścień)

Część zewnętrzna, zajmująca około 39042 ha, tworzy podstawowy korpus Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt". Pierścień ten ma nieciągłą strukturę, otacza Radom i zamyka się wokół tego miasta. Został podzielony na siedem obszarów o różnej powierzchni - tzw. "stref". Z każdej strefy pierścienia początek bierze jeden klin. Pierścień najszerszy jest na południu i południowym zachodzie, szczególnie w gminach Skaryszew i Orońsko. Najwęższy zaś we fragmencie, gdzie wytyczony został w oparciu o dolinę Radomki (w gminach Zakrzew i Jedlińsk) na północ od Radomia.

Strefa nr I - w tej strefie Radomską Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" buduje na północy dolina Radomki. Poniżej w strefę tę wchodzi głównie lasy między Wsolą a Józefówkiem, łąki w dolinie Mlecznej ciągnące się z południa na północ i przechodzące na teren klina nr I oraz pola z okolicy Woli Owadowskiej.

Strefa II - strefa ma w przybliżeniu kształt odwróconej litery C, blisko połowę jej obszaru stanowią lasy Puszczy Kozienickiej, jest to druga co do wielkości strefa RSTO GB. W południowej części budują ją głównie pola uprawne i niewielkie zadrzewienia w okolicach Gzowic, Koloni Gzowice, Słupicy. Połacie pól znajdują się w tej strefie także na północ od Kolonki i na południe od Kozłowa. Częściowo, w północnej części strefę ogranicza dolina Pacynki wraz z Zalewem Siczki.

Strefa III - budują ją głównie pola uprawne na północ i południe od Kłonówka. Na wysokości wsi Kuczki i Korytka znajdują się niewielkie fragmenty lasów, głównie sosnowych. W obszar tej strefy na północy wchodzi częściowo dolina Pacynki.

Strefa IV - zamyka RSTO GB od południa, największa ze stref RSTO GB. Dość duży jej obszar stanowią lasy położone na południe od Skaryszewa. W zachodniej części w obszar strefy wchodzi łąki nad Oronką w pobliżu Kowali. Pozostały teren tworzą głównie pola uprawne z niewielkimi zadrzewieniami. Na najbardziej na południe wysuniętej części tej strefy i jednocześnie całego RSTO GB, w pobliżu miejscowości Modrzejowice znajduje się kompleks stawów utworzony na rzece Modrzejowiance.

Strefa V - w większości znajduje się w gminie Orońsko w powiecie szydłowieckim. W strefie tej znajduje się największa w RSTO GB powierzchnia podmokłych łąk. Dwa większe kompleksy leśne zlokalizowane są w zachodniej części strefy, w południowo-wschodniej obszarze leśne mają mniejsze powierzchnie i są bardziej rozdrobnione. Na południe od Orońska znajduje się kompleks stawów hodowlanych.

Strefa VI - od zachodu strefa ograniczona jest dolinami rzecznyymi Radomki i Wiązownicy. Na Radomce utworzono tam jeden z większych w RSTO GB kompleks stawów. W skład strefy wchodzi lasy rozrzucone pod Przytykiem, pola uprawne i łąki.

Strefa VII - najmniejsza strefa w RSTO GB, wyznaczona głównie w oparciu o dolinę Radomki i łąki zlokalizowane w jej okolicy.

Główne zadanie obszaru zewnętrznego RSTO GB polega na funkcjonalnym kształtowaniu terenu oraz gospodarowaniu nim w myśl zasad zrównoważonego rozwoju, poprzez wprowadzenie odpowiedniego systemu zasad i kontroli. Na obszarze klinów prowadzona będzie podobna pod wieloma względami polityka, jak w obszarze zewnętrznym, jednak z uwagi na zawartość terenów o podwyższonym zagrożeniu negatywnymi procesami urbanizacyjnymi, preferowane jest kształtowanie na tych terenach procesów przeciwdziałających tym zjawiskom. W drugiej kolejności bliskość Radomia nadaje tym terenom predyspozycje i potencjał do pełnienia funkcji rekreacyjnych.

Kliny

Kliny części centralnej Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" mają różne kształty i powierzchnie, wszystkie zwracają się w kierunku Radomia. Kliny nr 1, 2, 4, 5, 7 dochodzą do granic miasta i łączą się z jego systemem przyrodniczym. Nazwano je klinami I rzędu, jako, że w pełniejszy sposób i w pierwszej kolejności zasilają system przyrodniczy Radomia intensywnością i wielopoziomowością obiegu materii i przepływu energii. Kliny o nr 3 i 6 kończą się przed granicami administracyjnymi miasta i nie mają łączności z jego systemem przyrodniczym, określono je w związku z tym klinami II rzędu. Zasadniczą funkcją klinów jest utrzymywanie łączności, struktury zewnętrznej czyli korpusu RSTO GB (pierścieniowego kształtu) z miastem centralnym, czyli Radomiem. W kontekście działania podsystemów sieci terenów otwartych kliny spełniają szereg szczegółowych funkcji związanych z klimatem, różnorodnością biologiczną, łącznością ekologiczną, czy krążeniem wody i innych pierwiastków. Odgrywają również pierwszoplanową rolę w kształtowaniu funkcji turystycznych i rekreacyjnych, ponieważ tworzą obszar wewnętrzny, najbardziej powiązany przestrzennie i funkcjonalnie z ośrodkiem miejskim i skupiskiem potencjalnych odbiorców turystyki i rekreacji, jakimi są mieszkańcy Radomia. Obszary klinów mają również zasadnicze znaczenie dla przeciwdziałania niekontrolowanemu rozrostowi przedmieść Radomia.

Tabela 2. Powierzchnie poszczególnych elementów struktury Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt"

Strefy	Powierzchnia [ha]	Kliny	Powierzchnia [ha]
I	2883,08	I	478,58
II	7748,58	II	1162,11
III	3627,88	III	2384,17

Strefy	Powierzchnia [ha]	Kliny	Powierzchnia [ha]
IV	9082,27	IV	2666,97
V	6509,53	V	1968,13
VI	6774,70	VI	1790,97
VII	2415,75	VII	2469,60
Łącznie	39041,79	Łącznie	12920,53

Kliny I rzędowe o numerach 1 i 2 są podstawowymi łącznikami miasta i jego systemu przyrodniczego z terenami RSTO GB będącymi pod największym wpływem oddziaływania lasów i innych obszarów Puszczy Kozienickiej (północno-wschodniego obszaru zasilającego), największego kompleksu leśnego w okolicach Radomia. Obydwa te kliny charakteryzują się stosunkowo niewielkim zróżnicowaniem wysokości oraz małym udziałem terenów leśnych i innych terenów o wysokiej szorstkości, jak tereny zabudowy. Uwarunkowania te wpływają na swobodę przemieszczania się mas powietrza z głównych terenów jego regeneracji w stronę aglomeracji miejskiej. Odpowiednie utrzymanie obszarów klinów 1 i 2 wpłynie także na łączność Radomia z terenami o wysokich walorach turystycznych np. w gminie Jedlnia-Letnisko. Predyspozycje te powinny być brane pod uwagę w planowaniu zagospodarowania terenu klinów.

Podobną rolę pełni klin I rzędu nr 4, ponieważ podobnie jak 1 i 2 jest łącznikiem terenów na południe od Radomia z rozległymi obszarami leśnymi w Iłżańskim obszarze zasilającym.

Kliny 6 i 7 łączą Radom i tereny na wschód od miasta z Doliną Radomki, która jest ważnym obszarem transportującym masy powietrza. Dodatkowo istotne jest, że leżą one na linii wschód-zachód, a teren opracowania według Opracowania fizjograficznego ogólnego dla Aglomeracji Radomskiej (1978) oraz Atlasu klimatu Polski (2005) charakteryzuje się przewagą wiatrów zachodnich. Łącznie około 44% wiatrów w Radomiu to wiatry zachodnie. Duży udział mają także wiatry północne (N-9,6%) i południowo - wschodnie (SE-11%) (Zmiana SUIKZP Gminy Radom z 2011 r.). Ruchy powietrza, są zjawiskiem wywierającym bardzo duży wpływ na formowanie się topoklimatów, a jednocześnie warunkującym kierunki rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń oraz ich rozpraszanie. Mają także wpływ na rozmnażanie i rozprzestrzenianie się roślin. Dolina Radomki to także obszar predysponowany do rozwoju turystyki, szczególnie tzw. turystyki weekendowej (krótkookresowych wyjazdów rekreacyjnych, związanych z odpoczynkiem w kontakcie z przyrodą).

Należy wspomnieć w tym miejscu także o istniejącej dzięki klinom centralnej części RSTO GB łączności obszarów o dużej bioróżnorodności z systemem przyrodniczym miasta i jego najbliższej okolicy. Funkcje biologiczne i ekologiczne pełnią wszystkie tereny otwarte, w szczególności jednak szerokie "korytarze" o dużej przepustowości.

Położenie Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt"

W północnej części RSTO GB bazuje przede wszystkim na terenach Doliny Radomki oraz jej dopływów (Wiązownicy i Mlecznej). Tworzą go w tym miejscu m.in. nadrzeczne łąki oraz różnego typu tereny rolne w gminach Przytyk, Jedlińsk i Jastrzębia, a także duże połacie lasów pod Przytykiem.

Po stronie północno-wschodniej tereny green belt budowane są głównie przez lasy Puszczy Kozienickiej w gminach Jastrzębia, Pionki, Jedlnia-Letnisko oraz lasy pod Józefówkiem, a także okoliczne pola i łąki. W gminie Jedlnia-Letnisko, a potem w gminie Gózd w skład obszaru green belt wchodzi duża część doliny rzeki Pacynki, płynącej z południa ku północy przez środek tych gmin. Na wschodzie RSTO GB, w gminie Gózd znajdują się przede wszystkim otwarte tereny rolnicze z mozaiką pól, łąk i pastwisk, a także lasy, szczególnie większe połacie, między wsiami Drożanki i Kuczki o dość rozdrobnionej strukturze.

Dalej, na południowym-wschodzie i południu w gminie Skaryszew, Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" rozpościera się najszerzej, ma tam też najbardziej ciągłą powierzchnię (skupiskowa zabudowa wsi). Gmina Skaryszew zawiera najwięcej terenów RSTO GB spośród wszystkich 13 gmin. W skład jej terenów wchodzi ponad 20% całego obszaru. Gmina ta posiada też największe tereny leśne w RSTO GB. Konfiguracja przestrzenna RSTO GB w gminie Skaryszew nawiązuje do tej z gminy Gózd. Wschodnia granica Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" w gminie Skaryszew przebiega na rzece Modrzejowiance.

Na południowym-zachodzie RSTO GB zlokalizowana została na terenie trzech gmin. W gminie Wierzbica, wysuniętej najbardziej na południe, znajduje się najmniejsza część jej obszaru (poniżej 1%). W pozostałych gminach Kowala i Orońsko RSTO GB zajmuje znaczne powierzchnie, a budują ją głównie różne typy agrokultur oraz duże płaty łąk i pastwisk, a także obszary podmokłe w gminie Orońsko.

Na wschodzie najwięcej terenów RSTO GB posiada gmina Zakrzew, niewiele mniej gmina Wolanów. Struktura terenu RSTO GB w obu typowo rolniczych gminach jest dość podobna, jedynie gmina Zakrzew posiada nieco więcej pastwisk w RSTO GB.

Na terenie gminy miejskiej Radom, w centrum Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" znajdują się kliny, zarówno te wchodzące do miasta, jak i te kończące się poza jego granicami. Kliny budują różne typy użytkowania terenu, niektóre jak np. klin nr 1 charakteryzują się większą powierzchnią lasów i zadrzewień, w innych np. nr 2 i 6 przeważają pola uprawne.

Obszary zasilające

Na północnym wschodzie i południu z terenem Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" graniczą wyznaczone w koncepcji radomskiego "green belt" zwarte obszary o znacznej powierzchni tzw. "obszary zasilające" (rysunek 2), nie wchodzące w skład RSTO GB i nie będące przedmiotem niniejszego zintegrowanego programu. Ze względu jednak na wspieranie procesów decydujących o pełnieniu funkcji, dla których RSTO GB wyznaczono, przede wszystkim funkcji przyrodniczych i turystycznych poniżej zamieszczono informacje o nich.

Obszar północno-wschodni ("Kozienicki") obejmuje większość terenów Puszczy Kozienickiej. Znajduje się głównie na terenie gmin Pionki i Pionki miasto (jego części centralna), oraz na fragmencie gminy Jastrzębia od północy i Gózd od południa. Jego powierzchnia to 22140,38 ha.

Obszar południowy ("Iłżański") położony jest w większości na terenie gminy Iłża oraz w części na terenie gminy Wierzbica. Stanowią go tereny o powierzchni 21962,29 ha.

Obszary zasilające w przyszłości posłużą zwiększeniu zasięgu oddziaływania procesów kształtowanych w Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt", co doprowadzić ma do zwiększenia wydolności środowiska i formowania ładu przestrzennego w całym regionie radomskim. Obszary te, w większości leśne, są obecnie w dużym stopniu chronione przed zabudową, są również lokalnymi biocentrami o najniższym w regionie stopniu przekształceń antropogenicznych (szczególnie Puszcza Kozienicka), najbardziej naturalnym, zgodnym z siedliskiem, zestawem gatunków i ich zbiorowisk, typowym dla szerokości geograficznej, wysokim bogactwem gatunkowym oraz zasilającym i stabilizującym oddziaływaniu na tereny sąsiednie. Są także obszarami atrakcyjnymi turystycznie. Tereny te będą miały wpływ na:

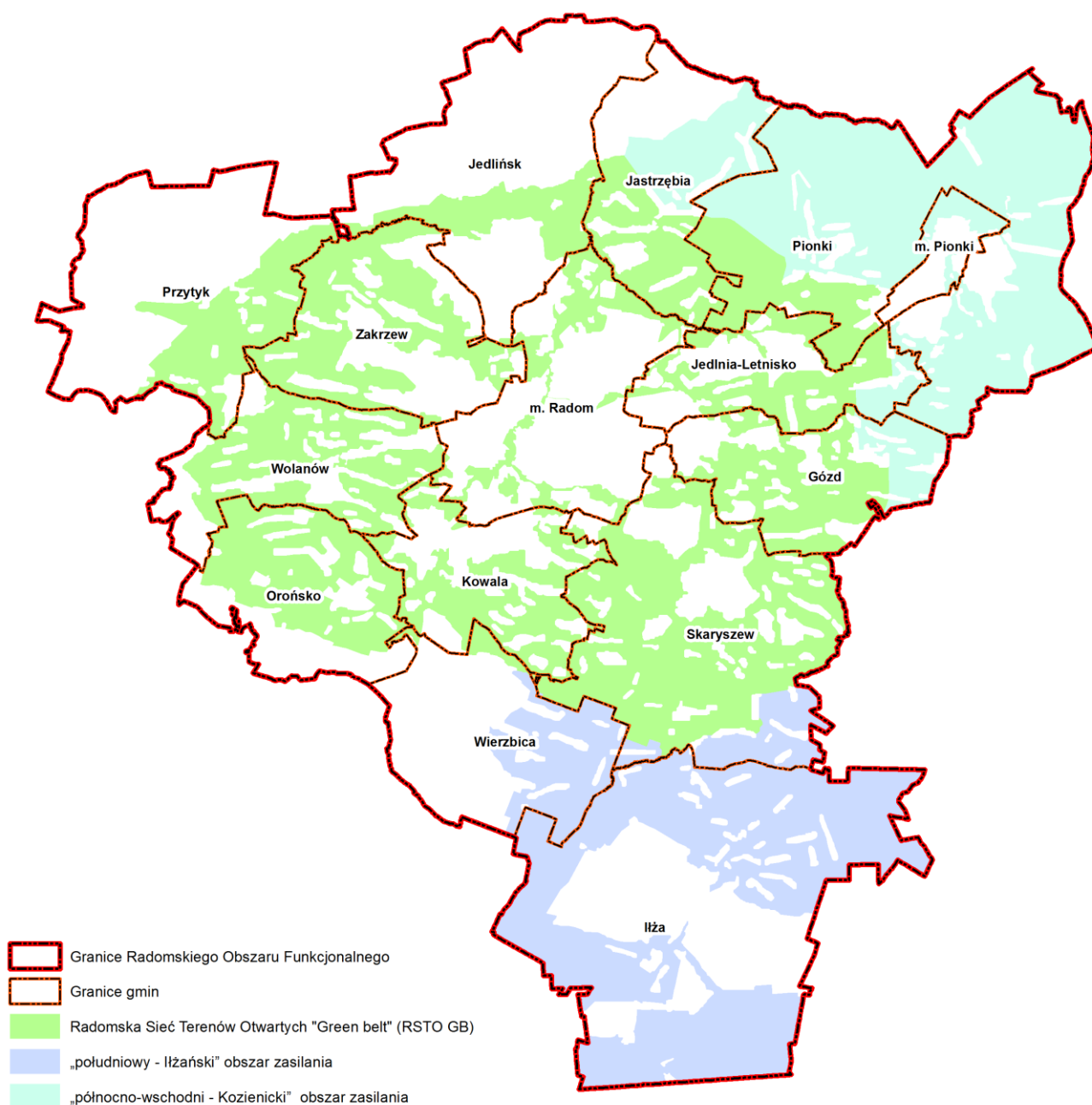
- modyfikację obiegu materii i przepływu energii,
- modyfikację procesów populacyjnych,
- intensyfikację wymiany biologicznej,
- współtworzenie mozaikowości krajobrazu,
- kształtowanie różnorodności biologicznej,
- stabilizację ekologiczną krajobrazu,

oraz będą pełniły funkcje buforowe i filtracyjne w stosunku do zaburzeń i zanieczyszczeń środowiska, w Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt".

Kształtowanie zasad zrównoważonego rozwoju na terenach RSTO GB niejako "przybliży funkcjonalnie" te cenne i o dużym potencjale przyrodniczym obszary, położone przecież w znacznej odległości od Radomia i nie powoli na odgradzane ich od strefy mającej nań największą wpływów. Poprzez RSTO GB planuje się odzyskać łączność Radomia z terenami o dużym znaczeniu funkcjonalnym, a terenom tym umożliwić oddziaływanie na środowisko miasta w najpełniejszy sposób. Na pograniczu obszarów zasilających i terenów kształtowanych jako RSTO GB z czasem powstaną obszary obustronnego przenikania funkcji "green belt". W kierunku obszarów zasilających będą to oddziaływania związane z ochroną struktury terenu przed niepożądanymi działaniami inwestycyjnymi, natomiast obszary zasilania "dostarczą" stabilności ekologicznej oraz warunków do rozwoju turystyki i wypoczynku.

Wewnątrz obszarów zasilania położone są dwa największe (poza Radomiem i Skaryszewem) miasta regionu: Pionki i Iłża. Są to swego rodzaju miasta satelitarne Radomia, położone około 20 km i 30 km od niego pozostające z nim w łączności poprzez główne drogi regionu (nr 9, 737). Na linii Radom-Pionki i Radom-Iłża odbywa się przemieszczanie znacznej liczby ludności, a co za tym idzie przepływ kapitału, wymiana inicjatyw, współpraca w wielu dziedzinach. Oba miasta rozwijają się tworząc własne strefy urbanizacyjne. Otoczenie ich obszarami powiązаныmi funkcjonalnie z RSTO GB wzmocni strukturę Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego szczególnie w wymiarze ochrony zasobów oraz ujednolicenia zasad planowania przestrzeni według najlepszych wzorców, dostosowanych do wymogów zarówno w skali regionu jak i całego kraju.

Rysunek 2. Radomska Sieci Terenów Otwartych "Green Belt"

Celem nadrzędnym przyświecającym powstaniu obszaru RSTO GB jest gospodarowanie według najwyższych standardów ochrony przyrody i środowiska w celu poprawy jakości życia jego mieszkańców. Powinny iść za tym działania w zakresie:

- poprawy warunków zagospodarowania przestrzennego ROF,
- zachowania lub poprawy walorów środowiska naturalnego,
- poprawy warunków życia i zdrowia mieszkańców,

- wspierania rolnictwa przyjaznego środowisku,
- tworzenia warunków do rozwoju turystyki i rekreacji na obszarze ROF,
- kształtowania pro-środowiskowych postaw obywatelskich.

Kluczowym problemem prawno-organizacyjnym jest przede wszystkim brak ustawy regulującej funkcjonowanie i zarządzane takimi strukturami jak "green belt".

2. Metodyka opracowania programu

"Zintegrowany program zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2030" opracowany został według najlepszych międzynarodowych wzorców dotyczących wdrażania instrumentów "green belt" oraz wytycznych zawartych w poradniku "Planowanie strategiczne" Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (2012). Zastosowano podejście eksperckie planowania strategicznego (Kłosowski, Adamski 1999).

Na potrzeby niniejszego programu wykonano kilkuetapową ekspertyzę pod wspólnym tytułem "Sieć wielofunkcyjnych terenów otwartych systemu przyrodniczego (green belt)". Zawarto w niej informacje wyjściowe dla programu dotyczące uwarunkowań środowiskowych i przestrzennych oraz opis koncepcji i strukturę zaproponowanego do realizacji, pionierskiego w warunkach Polski obszaru "green belt", czyli Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" (RSTO GB).

Zintegrowany program zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2030" składa się z czterech zasadniczych części.

Pierwsza część to wprowadzenie zawierające opis przedmiotu opracowania, metodykę oraz podstawę merytoryczną i prawną powstania oraz realizacji programu.

Druga część dokumentu ma charakter diagnozy strategicznej. W ramach diagnozy zidentyfikowane zostały uwarunkowania lokalne poszczególnych elementów środowiska i rozwoju turystyki, wynikające z walorów przyrodniczo – kulturowych oraz analiza mających miejsce zjawisk i stanu zagospodarowania ROF w kontekście powyższych elementów. Przedstawiono także szanse i zagrożenia, a w efekcie kluczowe problemy wymagające propozycji rozwiązania. Diagnoza opiera się głównie na analizie uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych dotyczących stanu wyjściowego.

Próbą podsumowania i oceny uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych jest analiza problemowa (S.W.O.T.), która stanowi punkt wyjścia do syntezy ustaleń. Krytyczna i realistyczna diagnoza zawiera ustalenia dotyczące stanu wyjściowego i stanu pożądanego. Diagnoza jest podporządkowana dążeniu do rozpoznania i zidentyfikowania listy najważniejszych problemów i koncentruje się na czynnikach najważniejszych, przez precyzyjne określenie granic szczegółowości analizy. Diagnoza doprowadziła do określenia misji zintegrowanego programu.

Element ten jest podstawą trzeciej części opracowania - części strategicznej. Jest to zarazem główna składowa programu, zawierająca, w konsekwencji ustalonej misji, określenie obszarów priorytetowych, sformułowanie celów, priorytetów i kierunków działań w zarządzaniu środowiskiem oraz rozwojem turystyki na obszarze Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt".

W części strategicznej niniejszego opracowania określono następujące elementy:

- **misja** - w ogólnym ujęciu to: sens istnienia, cel do spełnienia (ale nie osiągnięcia), powód, dla którego coś istnieje. Misja jest kwintesencją celowości dążeń opisanych w programie, determinacji i sensu podejmowanej aktywności, dotyczy roli jaką program pełni. W związku z powyższym wszystkie cele określone w ramach programu odwołują się do zadeklarowanej misji, a zaproponowane w nich działania prowadzić mają do postulowanego w misji stanu docelowego. Misja musi stanowić czynnik

integracji wszystkich zainteresowanych środowisk wokół zasadniczych dla rozwoju problemów. Misja w syntetycznym ujęciu wyraża cele najwyższego poziomu.

Funkcje misji:

- pozwala koncentrować się na istocie działania,
  - pozwala dostosować działania do długookresowych celów,
  - identyfikuje z podmiotem programu, motywuje pracowników instytucji,
  - przyciąga odbiorców oferty, promuje w otoczeniu;
- obszary priorytetowe - podstawowe nurty tematyczne, dziedziny kluczowe w realizacji misji, w ramach których sformułowano cele programu;
  - cele (uszczegółowione priorytetami wyróżnionymi w ramach ogólnej tematyki celów) - służące realizacji założeń misji, wyznaczone dla obszarów priorytetowych. Określenie celów wymaga wskazania z jednej strony na ich związek z misją oraz z drugiej ze szczegółowymi kierunkami działań, stąd każdy z celów został doprecyzowany i uszczegółowiony. W miarę możliwości zawarto w ten sposób uzasadnienie jego wagi dla realizacji misji programu. Cele programu można zdefiniować jako określenie stanu, który chcemy osiągnąć dzięki jego realizacji. Sformułowane cele współtworzą uporządkowaną, spójną strukturę hierarchiczną. Spójność celów jest zaś miarą prawidłowej konstrukcji dokumentu i warunkiem jego skuteczności. Poszczególne cele zostały podporządkowane misji programu.
  - kierunki działań - służące realizacji celów i priorytetów, z których w bezpośredni sposób wynikają zadania do realizacji, opisane szczegółowo na etapie wykonawczym (wdrożeniowym). Charakteryzuje je duża szczegółowość sformułowania.

Część czwarta opracowania zawiera na wstępie opis zaplanowanych elementów wdrożenia programu. Zawiera m.in. opis przedsięwzięć i inicjatyw dotyczących realizacji części strategicznej oraz wskazanie źródeł finansowania programu. Konsekwentna realizacja zadań umożliwi osiągnięcie założonych celów.

Część wdrożeniowa zawiera także opis zasad ewaluacji programu, procedury jego aktualizacji. W szczególności dotyczy także rekomendacji do dokumentów planistycznych i strategicznych mających znaczenie przy wprowadzaniu zasad gospodarowania na wyznaczonych terenach zgodnie z koncepcją Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt".

Na powstanie niniejszego dokumentu złożyły się następujące działania:

1. Analiza polityk ekologicznej, przestrzennej i inwestycyjnej wyznaczających ramy zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi w obrębie RSTO GB zawartych w licznych dokumentach strategicznych oraz planistycznych poziomu wspólnotowego, krajowego, wojewódzkiego, powiatowego i gminnego.
2. Diagnoza stanu aktualnego zasobów przyrodniczych i wodnych Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" na obszarze ROF wraz z oceną ich stanu.
3. Analizy możliwości i problemów rozwojowych w tym uwarunkowań społeczno - ekonomicznych w dwóch zasadniczych aspektach (stan zasobów i uwarunkowania turystyki w ROF) - S.W.O.T.
4. Zdefiniowanie obszarów priorytetowych, celów i kierunków działań w zarządzaniu zasobami przyrodniczymi i wodnymi Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" na obszarze ROF.
5. Plan realizacji celów programu poprzez zebrane z licznych dokumentów oraz zaproponowane przez autorów programu, zadań inwestycyjnych i pozainwestycyjnych (podane wraz z listą wskaźników do oceny realizacji).

6. Opracowanie zasad i analiza możliwości finansowania programu.
7. Opracowanie systemu monitorowania realizacji programu i procedur jego aktualizacji.
8. Nakreślenie szczegółowych zaleceń w stosunku do zadań zaproponowanych przez autorów programu.
9. Sformułowanie rekomendacji do sporządzania dokumentów planistycznych i strategicznych w zakresie realizacji celów, kierunków działań i zadań programu.

Program opracowano w oparciu o obowiązujące akty prawne oraz aktualne programy, polityki i strategie z zakresu ochrony środowiska i przyrody oraz planowania przestrzennego, w tym wyszczególnione w rozdziale I. 3 dokumenty wyższego szczebla jak również powiatowe i gminne. Wykorzystano także wyniki specjalnie sporządzonych ankiet rozesłanych do urzędów gmin oraz następujących instytucji:

- Mazowiecki Zespół Parków Krajobrazowych Zespół ds. Kozienickiego Parku Krajobrazowego,
- Wojewódzkiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Warszawie Oddział w Radomiu,
- Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu,
- Mazowieckiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska,
- Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Warszawie Zarządu Zlewni w Ostrowcu Świętokrzyskim,
- Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Warszawie Wydział Spraw Terenowych w Radomiu,

w celu uzyskania szczegółowych informacji dotyczących:

- planowanych i zrealizowanych projektów gminy/instytucji (własnych i koordynowanych) związanych bezpośrednio lub pośrednio z ochroną środowiska, gospodarką wodną oraz rozwojem wypoczynku, rekreacji i turystyki;
- uczestnictwa, także planowanego w inwestycjach partnerskich związanych bezpośrednio lub pośrednio z ochroną środowiska, gospodarką wodną oraz rozwojem wypoczynku, rekreacji i turystyki;
- istniejącej infrastruktury turystycznej w gminie.

Koncepcja niniejszego programu opiera się w głównej mierze o zapisy ustawy Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 r. poz. 1232, z późn. zm.), ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2012 r. poz. 647, z późn. zm.), Politykę Ekologiczną Państwa na lata 2009 – 2012 z perspektywą do roku 2016, a także założenia Koncepcji Przestrzennej Zagospodarowania Kraju 2030, Krajowej Polityki Miejskiej 2020 oraz Strategii Rozwoju Kraju 2020.

Perspektywa czasowa obowiązywania Programu obejmuje lata 2015-2030. Czas obowiązywania niniejszego programu został podzielony na:

- okres operacyjny (lata 2015 - 2020) wraz z określonymi celami krótkookresowymi oraz działaniami służącymi ich realizacji (wdrożenie koncepcji RSTO GB),
- okres perspektywiczny (do 2030) wraz z celami długookresowymi, których osiągnięcie poprzez realizację wyznaczonych zadań może być związane z dłuższą perspektywą czasową (w założeniu do roku 2030, m.in. kierunkowe gospodarowanie w RSTO GB).

Opracowanie "Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF" wymagało pozyskania wielu danych, pochodzących z bardzo różnych źródeł. Z punktu widzenia metodologicznego źródła te można podzielić na:

- pierwotne - informacje pochodzące z wywiadów ankietowych i rozmów,
- wtórne - dane uzyskane m.in. z wykonanej na potrzeby programu ekspertyzy, literatury fachowej, od jednostek administracji publicznej, jednostek naukowo-badawczych, Głównego Urzędu Statystycznego, zasobów internetowych, prasy ogólnopolskiej, regionalnej oraz lokalnej.

Omówienie ważniejszych pojęć występujących w programie:

Misja – nadrzędny cel realizowania zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF – krótkie, syntetyczne określenie docelowego kierunku rozwoju ze sprecyzowaniem nadrzędnych wartości obszaru.

Cele – to pożądany kierunek działania, który obieramy ze względu na zdiagnozowane przyczyny problemu. Inaczej mówiąc cele to nasza odpowiedź na „problemy”. Sformułowane cele programu wyznaczają nam sposób jego realizacji. Jednocześnie przyjęte cele zadecydują o tym, czy rezultaty będą ukierunkowane na osiągnięcie trwałych efektów. Zdefiniowane cele programu powinny odpowiadać na zdiagnozowane przyczyny problemów.

Cele programu powinny być:

- **specyficzne** – dostosowane do problemów wynikających z przeprowadzonej w programie diagnozy zasobów środowiska i możliwości rozwoju rekreacji i turystyki w RSTO GB,
- **mierzalne** – określone w wymiernych liczbach,
- **aprobowane** – uzgodnione z wszystkimi, których udział jest istotny dla niniejszego zintegrowanego programu,
- **realne** – możliwe do zrealizowania ze względu na możliwości i uwarunkowania zewnętrzne obszaru ROF oraz potrzeby beneficjentów,
- **terminowe** – określone w czasie (realizacja i wystąpienie efektów realizacji przewidziane na czas określony w programie).

Obszary priorytetowe – obszary gospodarowania, dla których wyznaczono cele zmierzające do polepszenia lub utrzymania panującej sytuacji, ocenianej jako pozytywna, w ramach obszarów priorytetowych, których sformułowano cele programu;

Priorytety – wyznaczają kierunki działań, konieczne do osiągnięcia celów, którym przyporządkowane zostaną zadania inwestycyjne i pozainwestycyjne kluczowe dla rozwoju RSTO GB

Obszary wsparcia finansowego – źródła finansowania np. z funduszy urzędów i instytucji publicznych i centralnych, funduszy europejskich, strukturalnych, organizacji wspólnotowych, funduszy prywatnych i innych instytucji zarządzającymi środkami.

Usługi ekosystemowe – zestaw wytworów oraz funkcji ekosystemu, które są przydatne dla społeczeństwa ludzkiego i przyczyniają się do jego rozwoju oraz bogacenia się. Usługi ekosystemowe możemy podzielić na usługi zaopatrzeniowe (np. produkcja żywności, zaopatrzenie w czystą wodę, pozyskiwanie surowców pochodzenia organicznego), usługi regulacyjne (np. regulacja klimatu, składu powietrza, procesów glebowych), usługi wspomagające (np. krążenie pierwiastków, produkcja pierwotna, cykl hydrologiczny) oraz usługi kulturowe (np. rekreacja, nauka, edukacja, estetyka).

Urządzenia paraturystyczne – urządzenia i obiekty powstałe dla mieszkańców stałych danego obszaru, wykorzystywane jednocześnie przez turystów. Zaliczamy do nich sieć wodną i kanalizacyjną, sklepy, placówki pocztowe, ośrodki zdrowia, apteki, jednostki policji i pogotowia ratunkowego oraz instytucje kulturalne takie jak np. biblioteki i muzea.

JCW – jednolita część wód.

JCWpd – jednolita część wód podziemnych.

PM10 - pył (PM - ang. particulate matter) jest zanieczyszczeniem powietrza składającym się z mieszaniny cząstek stałych, ciekłych lub obu naraz, zawieszonych w powietrzu i będących mieszaniną substancji organicznych i nieorganicznych. Pył zawieszony może zawierać substancje toksyczne takie jak wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne (m.in. benzo(a)piren), metale ciężkie oraz dioksyny i furany.

Cząstki te różnią się wielkością, składem i pochodzeniem. PM10 to pyły o średnicy aerodynamicznej do 10 μm , które mogą docierać do górnych dróg oddechowych i płuc.

PM2,5 – cząstki pyłu o średnicy aerodynamicznej do 2,5 μm , które mogą docierać do górnych dróg oddechowych i płuc oraz przenikać przez ściany naczyń krwionośnych. Jak wynika z raportów Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), długotrwałe narażenie na działanie pyłu zawieszonego PM2,5 skutkuje skróceniem średniej długości życia. Szacuje się, że życie przeciętnego mieszkańca Unii Europejskiej jest krótsze z tego powodu o ponad 8 miesięcy. Krótkotrwała ekspozycja na wysokie stężenia pyłu PM2,5 jest równie niebezpieczna, powodując wzrost liczby zgonów z powodu chorób układu oddechowego.

Benzo(a)piren - B(a)P – jest przedstawicielem wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych (WWA). Benzo(a)piren wykazuje małą toksyczność ostrą, zaś dużą toksyczność przewlekłą, co związane jest z jego zdolnością kumulacji w organizmie. Jak inne WWA, jest kancerogenem chemicznym, a mechanizm jego działania jest genotoksyczny, co oznacza, że reaguje z DNA, przy czym działa po aktywacji metabolicznej.

Emisja substancji do powietrza - wprowadzane w sposób zorganizowany (poprzez emitory) lub niezorganizowany (z dróg, z hałd, składowisk, w wyniku pożarów lasów) substancje gazowe lub pyłowe do powietrza na skutek działalności człowieka lub ze źródeł naturalnych.

NFOŚiGW – Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

WFOŚiGW –Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

OZE – odnawialne źródła energii.

POIiŚ – Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

PO WER - Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój.

3. Podstawy opracowania programu i spójność z dokumentami o charakterze strategicznym

Niniejszy dokument jest programem gospodarczym w rozumieniu art. 18 ust. 2 pkt. 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r. poz. 594, z późn. zm.).

„Do wyłącznej właściwości rady gminy należy (...) uchwalanie programów gospodarczych”

Podstawą opracowania programu jest przede wszystkim koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, w której widnieje zapis dotyczący utworzenia zielonego pierścienia w obszarach funkcjonalnych. Według niniejszego dokumentu Radom jest jednym z wytypowanych miast objętych koncepcją „green belt”. Ramą wdrożenia niniejszego programu wyznaczają również mechanizmy stworzone przez Samorząd Województwa Mazowieckiego, mający na celu wspieranie podejścia terytorialnego w zarządzaniu rozwojem województwa, poprzez wzmocnienie na Mazowszu ośrodków regionalnych i subregionalnych, czyli Regionalne Inwestycje Terytorialne (RIT).

Podjęcie prac nad stworzeniem niniejszego dokumentu ma swoje korzenie przede wszystkim w uświadomionej potrzebie ochrony niedocenianego w naszym kraju zasobu środowiska, jakim jest przestrzeń oraz w wynikających z dbałości o nią szansach rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu radomskiego, które daje rekreacja i turystyka.

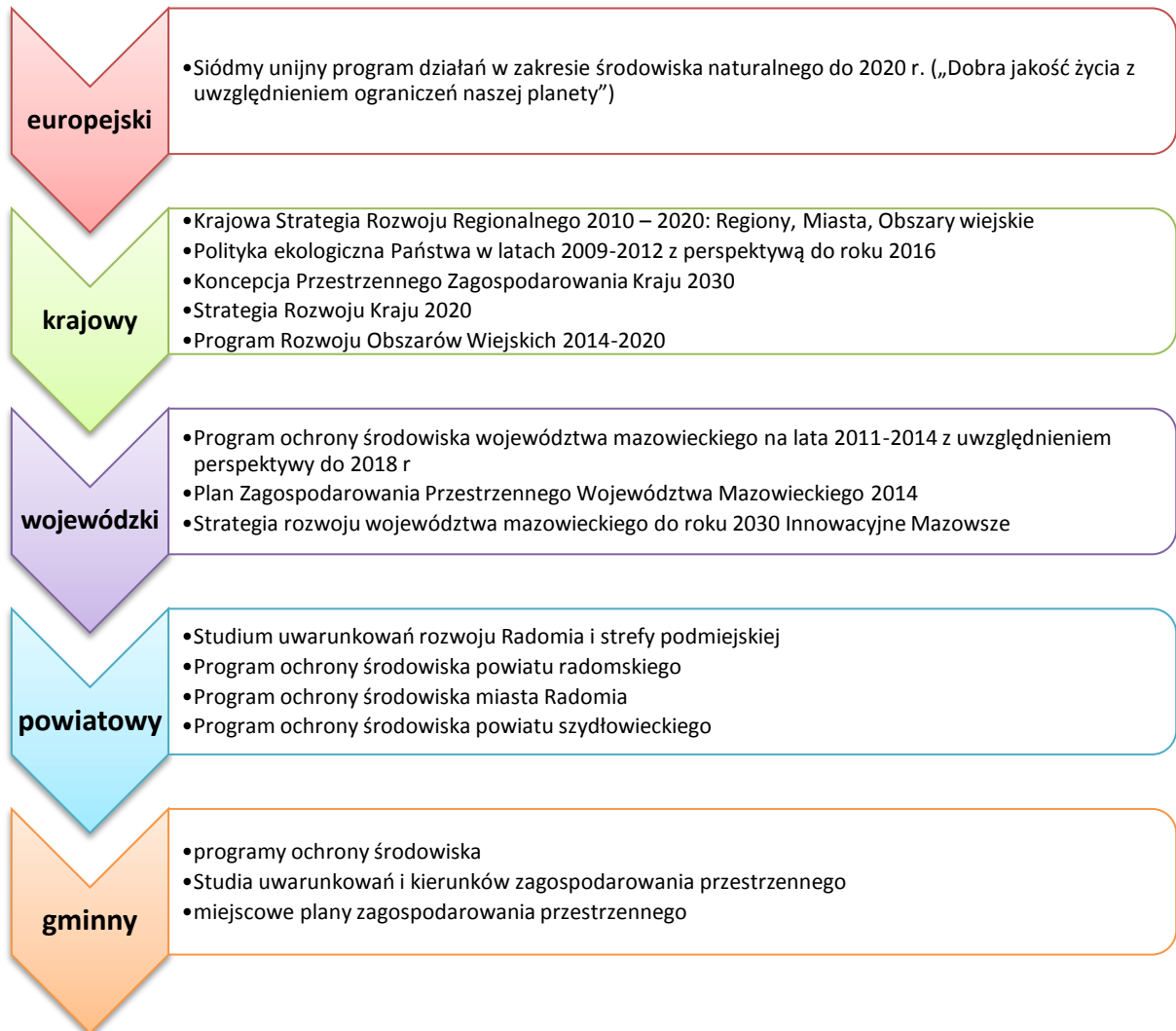
Jest to opracowanie pod wieloma względami innowacyjne oraz ważne z punktu widzenia rozwoju regionu. Zajmie ono ważne miejsce w kształtowaniu polityki zrównoważonego rozwoju ROF. Istotną jest w związku z tym jego spójność z dokumentami o charakterze strategicznym wyznaczającymi ramy zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi w obrębie ROF. Zintegrowany program pozwoli powiązać ze sobą różne inicjatywy i działania związane bezpośrednio, bądź pośrednio z ochroną terenów otwartych.

Program swoimi treściami wychodzi naprzeciw potrzebom ustanawiania obszarów funkcjonalnych oraz sieci terenów otwartych w formie zielonych pierścieni wokół miast, o których jest mowa w dokumentach międzynarodowych i krajowych przedstawionych poniżej.

Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej mówi:

„Rzeczpospolita Polska (...) zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”

Założenia „Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF” zaczerpnięte zostały z dokumentów różnych szczebli, począwszy od szczebla europejskiego na gminnym kończąc.

Siódmy unijny program działań w zakresie środowiska naturalnego do 2020 r.

(„Dobra jakość życia z uwzględnieniem ograniczeń naszej planety”)

Siódmy z kolei program obejmujący okres do 2020 r. został przyjęty przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej w listopadzie 2013 r.

Obejmuje dziewięć celów priorytetowych:

1. ochrona, zachowanie i poprawa kapitału naturalnego Unii,
2. przekształcenie Unii w zasobooszczędną, zieloną i konkurencyjną gospodarkę niskoemisyjną,
3. ochrona obywateli Unii przed związanymi ze środowiskiem problemami i zagrożeniami dla ich zdrowia i dobrostanu,
4. maksymalizacja korzyści płynących z prawodawstwa Unii w zakresie środowiska poprzez lepsze wdrażanie tego prawodawstwa,
5. doskonalenie wiedzy i bazy dowodowej unijnej polityki w zakresie środowiska,

6. zabezpieczenie inwestycji na rzecz polityki w zakresie środowiska i klimatu oraz uwzględnienie kosztów ekologicznych wszelkich rodzajów działalności społecznej,
7. lepsze uwzględnianie problematyki środowiska i większa spójność polityki,
8. wspieranie zrównoważonego charakteru miast w Unii,
9. zwiększenie efektywności Unii w podejmowaniu międzynarodowych wyzwań związanych ze środowiskiem i klimatem.

W programie określone są trzy obszary priorytetowe, w których należy podjąć więcej działań na rzecz:

- ochrony środowiska naturalnego i zwiększenia odporności ekologicznej,
- przyspieszenia zasobooszczędnego rozwoju niskoemisyjnego,
- ograniczenia zagrożeń dla zdrowia i dobrostanu ludzi.

Z punktu widzenia zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi w RSTO GB najważniejszy jest pierwszy obszar działań, który dotyczy środowiska naturalnego.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (KSRR)

KSRR jest dokumentem określającym cele i sposób działania podmiotów publicznych, w szczególności rządu i samorządów województw, w odniesieniu do polskiej przestrzeni dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju kraju. Dokument wyznacza cele polityki rozwoju regionalnego, w tym wobec obszarów wiejskich i miejskich, oraz definiuje ich relacje w odniesieniu do innych polityk publicznych o wyraźnym terytorialnym ukierunkowaniu.

W powyższym dokumencie nakreślono kilka obszarów strategicznych wyzwań, na które polityka regionalna – wspierająca konkurencyjność regionów i zapewniająca spójność terytorialną kraju – musi odpowiedzieć za pomocą rozwiązań szczegółowych. Wśród istotnych z punktu widzenia zachowania zasobów przyrody najważniejszym jest:

- Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych.

Jak dalej czytamy w dokumencie: „Aby zachować obszary najwartościowsze pod względem przyrodniczym należy:

- poprawić jakość wydawanych decyzji lokalizacyjnych inwestycji o znaczącym oddziaływaniu na środowisko, tak aby nie kolidowały z obszarami Natura 2000,
- zapewnić integralność krajowego systemu obszarów chronionych poprzez:
  - o utrzymywanie drożności korytarzy migracyjnych,
  - o zapewnianie integralności ważnych transgranicznych obszarów chronionych.
- odpowiednie kreowanie rozwoju turystyki na obszarach cennych przyrodniczo, takie aby jej rozwój nie prowadził do degradacji regionów stanowiących dziś o ich atrakcyjności turystycznej,
- wykorzystanie zasobów nieodnawialnych powinno być poddawane ocenie pod kątem racjonalności i efektywności gospodarowania,
- tak rozwijać mieszkalnictwo i inne procesy urbanizacyjne aby nie ograniczać powszechnego dostępu do terenów o wysokich walorach rekreacyjnych oraz aby nie ograniczać w przyszłości dostępu do zidentyfikowanych zasobów kopalin i innych zasobów naturalnych znajdujących się pod powierzchnią i na powierzchni ziemi,
- uzupełnić działania podejmowanych w ramach polityki ochrony środowiska na rzecz kompleksowej ochrony i zachowania środowiska przyrodniczego w regionach.”

Polityka ekologiczna Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. - o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2014 r. poz.1101) obliguje rząd PR do sporządzania polityki ekologicznej państwa na najbliższe 4 lata z perspektywą 4-letnią. Obecnie obowiązująca Polityka ekologiczna państwa jest drugim z kolei dokumentem tego typu.

W dokumencie czytamy, że rozwój kraju powinien odbywać się w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Planowane działania w obszarze ochrony środowiska w Polsce wpisują się w priorytety Unii Europejskiej. Zgodnie z ostatnim przeglądem wspólnotowej polityki ochrony środowiska do najważniejszych wyzwań należy zaliczyć:

- działania na rzecz zapewnienia realizacji zasady zrównoważonego rozwoju,
- przystosowanie do zmian klimatu,
- ochrona różnorodności biologicznej.

Do głównych celów priorytetowych obecnej Polityki ekologicznej państwa z punktu widzenia zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi w obrębie RSTO GB zaliczamy:

- 1) uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zasad ochrony środowiska i ochrony przyrody,
- 2) ochronę zasobów naturalnych naszego kraju,
- 3) ochrona i zrównoważony rozwój lasów,
- 4) ochronę gleb,
- 5) racjonalne gospodarowanie zasobami wodnymi.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

KPKZ jest głównym dokumentem na szczeblu krajowym wyznaczającym ramy kształtowania polityki przestrzennej kraju. Jego celem jest takie ukierunkowanie zagospodarowania przestrzennego i polityki przestrzennej kraju, aby osiągnąć główne cele rozwojowe:

- konkurencyjność i innowacyjność,
- spójność wewnętrzną,
- bogactwo i różnorodność biologiczną,
- bezpieczeństwo
- ład przestrzenny.

Zintegrowany program zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF wpisuje się w następujące cele KPKZ:

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa.

Cel 6. Przywrócenie i utwalenie ładu przestrzennego.

Wzrost udziału terenów otwartych i „zielonych” w ogólnej powierzchni funkcjonalnych obszarów miejskich i przeciwdziałanie fragmentacji przestrzeni przyrodniczej jest jednym ze środków do osiągnięcia celu jakim jest ład przestrzenny kraju. Opracowanie uwzględnia w związku z tym utworzenie zielonych pierścieni w 35 miastach Polski w myśl uznanej i wdrażanej w wielu obszarach metropolitalnych na świecie koncepcji „green belt”. Radom jest jednym z wytypowanych miast.

Utrzymanie zielonych pierścieni w obszarach funkcjonalnych miast ma za zadanie:

- stwarzać ochronę rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikającej m.in. z wymogu ochrony funkcji towarzyszących produkcji żywności (w tym produkcji ekstensywnej),
- ochrona walorów przyrodniczych, krajobrazowych,
- przeciwdziałać skutkom zmian klimatycznych.

Strategia Rozwoju Kraju 2020

Według opracowania powstałego w 2012 roku w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego w myśl zapewnienia ładu przestrzennego, zbudowany zostanie system monitorowania procesów przestrzennych, oparty na tworzonej oraz rozwijanej europejskiej i krajowej infrastrukturze informacji przestrzennych z istotną rolą zintegrowanego systemu informacji o nieruchomościach.

W myśl założeń strategii wprowadzony zostanie obowiązek sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących: obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne.

Elementem systemu monitoringu będzie także ocena realizacji polityki przestrzennej oraz innych polityk mających szczególnie silny wpływ na zmiany struktur przestrzennych. Działaniom tym będzie towarzyszyć integracja aktywnej ochrony krajobrazów kulturowych i przyrodniczych, jako nośnika potencjału rozwoju. W strategii znajdziemy także zapis o planach realizacji działań służących powstrzymaniu defragmentacji środowiska, w które wpisuje się idea tworzenia wielofunkcyjnych systemów przyrodniczych takich jak green belt.

Strategia omawia także warunki wzmacniania potencjału obszarów wiejskich. Jako jeden z nich podaje dążenie do pełniejszego wykorzystania zasobów endogenicznych obszarów wiejskich w procesach rozwoju kraju i rozwoju regionalnego. Odbywać się on będzie poprzez integrację funkcjonalną tych obszarów z miastami, integrację taką znacznie przyspieszą i usprawnią programy wdrażające projekty powoływania obszarów funkcyjnych (funkcja żywicielska i strukturotwórcza green belt).

W ramach poprawy stanu środowiska w strategii czytamy: „Istotne będzie inwestowanie w ochronę wód i gospodarkę wodno-ściekową, gospodarkę odpadami czy ochronę powietrza, a także podejmowanie działań umożliwiających dostosowanie uczestników rynku do wyzwań zrównoważonego rozwoju. (...) Będą również podejmowane działania w zakresie ochrony unikalnych ekosystemów oraz flory i fauny związanych z gospodarką rolną i rybacką oraz działania służące minimalizacji ryzyka wprowadzania do środowiska gatunków obcych, zagrażających gatunkom rodzimym. (...) Zostaną określone metody eliminowania konfliktów przyrodniczo-przestrzennych i barier dla zrównoważonego rozwoju oraz minimalizowania negatywnych skutków ewentualnych kolizji szczególnie powstających między programami rozwojowymi a obszarami chronionymi, w tym należącymi do sieci Natura 2000. Do tego celu wykorzystywane będą m.in. oceny oddziaływania na środowisko.”

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Kolejnym dokumentem mówiącym o potrzebie zachowania i ochrony środowiska przyrodniczego jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.

W dokumencie zawarta jest szeroka analiza SWOT szeroko rozumianego rolnictwa czyli obejmująca sektory: rolny, leśny i żywnościowy. Przeanalizowano w niej mocne i słabe strony polskiego rolnictwa oraz wskazano szanse i zagrożenia jego rozwoju. Zidentyfikowano także główne potrzeby sektora, do których zaliczono:

1. Zwiększenie liczby konkurencyjnych gospodarstw rolnych.
2. Reorientacja małych gospodarstw w kierunku rolniczym lub pozarolniczym.
3. Zapewnienie trwałości rolnictwa w warunkach zmian klimatu i naturalnych ograniczeń oraz ochrona i poprawa stanu wód gruntowych.
4. Poprawa zbytu produktów rolnych i wzmocnienie pozycji rolników w łańcuchu żywnościowym.
5. Poprawa jakości produktów rolnych i żywnościowych.
6. Odtwarzanie i zachowanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach NATURA 2000 i obszarach o utrudnieniach naturalnych.
7. Promowanie zrównoważonych metod gospodarowania: rolnictwo zrównoważone i rolnictwo ekologiczne.
8. Zachowanie zasobów genetycznych roślin uprawnych oraz zwierząt gospodarskich.
9. Tworzenie możliwości zatrudnienia poza rolnictwem bez zmiany miejsca zamieszkania.
10. Rozwój infrastruktury technicznej i społecznej na obszarach wiejskich.
11. Aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich i wykorzystanie potencjałów endogenicznych na rzecz rozwoju lokalnego.
12. Wzrost innowacyjności, unowocześnienie sektora rolno-spożywczego oraz podniesienie poziomu wiedzy producentów rolnych.

Dokonano tu także wyboru celów, priorytetów i celów przekrojowych, które PROW będzie realizował. Są to trzy cele WPR, sześć priorytetów unijnych oraz trzy cele przekrojowe.

Cele WPR	Priorytety Unijne
Wspieranie konkurencyjności rolnictwa	<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich • Zwiększanie rentowności gospodarstw i konkurencyjności wszystkich rodzajów rolnictwa we wszystkich regionach oraz promowanie innowacyjnych technologii gospodarstwach i zrównoważonego zarządzania lasami
Zapewnienie zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi oraz działania w dziedzinie klimatu	<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie organizacji łańcucha dostaw żywności, w tym przetwarzania i wprowadzania do obrotu produktów rolnych, promowanie dobrostanu zwierząt i zarządzania ryzykiem w rolnictwie • Odtwarzanie, ochrona i wzbogacanie ekosystemów powiązanych z rolnictwem i leśnictwem
Osiąganie zrównoważonego rozwoju terytorialnego wiejskich gospodarek i społeczności w tym tworzenie i utrzymywanie miejsc pracy	<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym

Cele WPR	Priorytety Unijne
	<ul style="list-style-type: none"> Wspieranie włączenia społecznego, ograniczania ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich
<p>Cele przekrojowe: 1) innowacyjność, 2) środowisko, 3) łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej.</p>	

Wymienione wyżej cele będą realizowane poprzez działania. W dalszej części wymieniono działania istotne z punktu widzenia zachowania i ochrony walorów środowiska naturalnego:

Działanie M08. Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów

Działanie to ma na celu zwiększanie obszarów leśnych poprzez zalesianie i tworzenie terenów zalesionych na gruntach rolnych oraz innych niż rolne. Przyczynia się ono do sekwestracji dwutlenku węgla oraz utrzymania i wzmocnienia ekologicznej stabilności obszarów leśnych poprzez łączenie rozdrobnionych kompleksów leśnych. Ma również korzystny wpływ na gleby zagrożone erozją.

M10. Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne

Działanie to ma największe znaczenie dla Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF. Jest ono ukierunkowane na zrównoważone gospodarowanie nawozami, działania zapobiegające erozji gleb i przyczyniające się do ochrony gleb i wód, zachowanie i ochronę cennych siedlisk przyrodniczych i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt, a także ochronę różnorodności krajobrazu, ochronę zagrożonych zasobów genetycznych roślin i zwierząt.

M11. Rolnictwo Ekologiczne

Rolnictwo ekologiczne oznacza sposób gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa rolnego, oparty na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nieprzetworzonych technologicznie.

Program ochrony środowiska województwa mazowieckiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy do 2018 r.

Obowiązek opracowania Programu ochrony środowiska dla województwa mazowieckiego na lata 2011 - 2014 z uwzględnieniem perspektywy do 2018 r. (POŚWM), wynikał z art. 17 – ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150, z późn. zm.).

W obecnym POŚWM za cel nadrzędny przyjęto:

„Ochrona środowiska naturalnego na Mazowszu z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, jako podstawa poprawy jakości życia mieszkańców regionu”

Na podstawie analizy stanu aktualnego i uwarunkowań wynikających z dokumentów programowych dotyczących ochrony środowiska, w tym raportów z realizacji dotychczasowego programu ochrony środowiska województwa mazowieckiego, wyznaczonych zostało 5 obszarów priorytetowych dla Mazowsza:

- I. Poprawa jakości środowiska,
- II. Racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych,
- III. Ochrona przyrody,
- IV. Poprawa bezpieczeństwa ekologicznego,
- V. Edukacja ekologiczna społeczeństwa.

Wymienione obszary wskazują w jakim zakresie należy zintensyfikować działania, aby osiągnąć zakładane cele środowiskowe, a tym samym poprawić jakość życia mieszkańców Mazowsza. Każdy cel podzielony został na kierunki działań precyzujące osiągnięcie wymaganych wytycznych programowych.

Każdy obszar priorytetowy odnosi się do szeroko rozumianego środowiska naturalnego. Jednak z punktu widzenia ochrony zasobów naturalnych i różnorodności biologicznej najważniejszy jest obszar trzeci. W obszarze tym wyznaczono cele średniookresowe oraz kierunki działań do ich realizacji.

Główne cele średniookresowe i kierunki działań trzeciego obszaru priorytetowego (Ochrona przyrody) to:

1. Ochrona walorów przyrodniczych:
  - 1.1. Ochrona , rozwój i uporządkowanie systemu obszarów chronionych,
  - 1.2. Ochrona gatunkowa,
  - 1.3. Kształtowanie polityki zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględniającej walory przyrodnicze i krajobrazowe,
  - 1.4. Udrażnianie, kształtowanie, odtwarzanie korytarzy ekologicznych (leśnych, rzecznych) umożliwiającym przemieszczenie się zwierząt i funkcjonowanie populacji,
  - 1.5. Ochrona i rozwój zieleni na terenach zurbanizowanych.
2. Zwiększenie lesistości:
  - 2.1. Realizacja założeń Programu zwiększenia lesistości dla Województwa Mazowieckiego do 2020 roku,
3. Ochrona lasów, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności biologicznej:
  - 3.1. Rozwój różnorodności biologicznej w lasach na różnych poziomach jej funkcjonowania,
  - 3.2. Ochrona lasów przed nadmierną presją turystów na terenach cennych przyrodniczo.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2014

W związku z potrzebą aktualizacji, ze względu na nowe tendencje zmian procesów społeczno-gospodarczych i przestrzennych, nowe uwarunkowania formalno-prawne oraz zmiany w rozmieszczeniu inwestycji celu publicznego, sporządzono zmianę Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, uchwalonego w 2004 roku. Uchwała o podjęciu prac nad aktualizacją Planu wynikała bezpośrednio z przeprowadzonej Oceny Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego wykonanej w trybie art. 45 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Przyjęcie przez Sejmik Województwa Mazowieckiego nowego PZPWM nastąpiło w lipcu 2014 roku, zapisy zawarte w nim są więc bardzo aktualne.

PZPWM przyjmuje ustrojową zasadę zrównoważonego rozwoju województwa, rozumianego jako taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania podstawowych potrzeb zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.

Z tej ustrojowej zasady wyprowadzane są następujące zasady rozwoju i zagospodarowania przestrzennego:

- zasada racjonalności,
- zasada wielofunkcyjności struktur przestrzennych województwa,
- zasada spójności i ciągłości (przestrzennej i funkcjonalnej),
- zasada preferencji regeneracji,
- zasada kompensacji przyrodniczej,

- zasada przezorności ekologicznej,
- zasada komplementarności ochrony wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu,
- zasada oszczędnego wykorzystania energii i ograniczania powstawania odpadów,
- zasada oszczędnego wykorzystania wody i zwiększania retencyjności,
- zasada strefowania i wyznaczania obszarów problemowych i funkcjonalnych,
- zasada ograniczania kolizji przestrzennych i konfliktów społecznych.

Odpowiednio dla przyjętego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz uwzględniając cele rozwoju wyrażone w strategii województwa, polityka przestrzenna została rozpisana na dziewięć polityk adresowanych do wybranych obszarów tematycznych i terytoriów.

Działania na rzecz zachowania walorów środowiska przyrodniczego i polepszenia jego standardów zawarte są w siódmej polityce przestrzennej - **Polityka kształtowania i ochrony zasobów i walorów przyrodniczych oraz poprawy standardów środowiska.**

Długofalowym celem tej polityki jest rozwój opierający się na poszanowaniu i umiejętnym wykorzystaniu cech, zasobów i walorów środowiska, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ograniczanie antropopresji, stałą poprawę parametrów środowiska, jak też zachowanie naturalnych siedlisk przyrodniczych. Dla ochrony walorów szeroko rozumianego środowiska przyrodniczego i wzrostu różnorodności biologicznej ustalono kierunki działań, wśród których z punktu widzenia celów opracowania Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF należy wymienić:

- ✓ utrzymanie potencjału przyrodniczego obszarów i obiektów objętych ochroną prawną,
- ✓ dążenie do minimalizacji negatywnych oddziaływań inwestycji, w tym transportowych, na obszary chronione cenne przyrodniczo poprzez zastosowanie najlepszych dostępnych technik i rozwiązań planistycznych,
- ✓ właściwe zarządzanie zasobami przyrodniczymi i gospodarczymi na obszarach chronionych poprzez:
  - opracowanie planu ochrony dla Kozienickiego Parku Krajobrazowego oraz dla rezerwatów przyrody,
  - przygotowanie planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000,
  - dostosowanie zasad gospodarowania na obszarach chronionego krajobrazu do lokalnych uwarunkowań.
- ✓ zapewnienie ochrony krajobrazów zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, w oparciu o przeprowadzoną waloryzację krajobrazową i istniejący zapis w części *Zintegrowana polityka opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej* dotyczących krajobrazów kulturowych;
- ✓ analiza rozmieszczenia form ochrony przyrody na terenie województwa mazowieckiego, umożliwiającej wskazanie obszarów niezbędnych dla zachowania ciągłości przestrzennej i funkcjonalnej przyrodniczych obszarów prawnie chronionych wraz z korektą granic istniejących obszarów chronionego krajobrazu – kontynuacja tworzenia sieci obszarów chronionych,
- ✓ wprowadzenie systemu ochrony prawnej korytarzy ekologicznych,
- ✓ ochronę dolin rzecznych, obszarów mokradłowych i kompleksów leśnych, które stwarzają doskonałe warunki migracyjne zwierząt,
- ✓ dążenie do utrzymania struktury ekologicznej miast powiązanej z terenami otwartymi w ich otoczeniu i ograniczania presji urbanistycznej na tereny podmiejskie,
- ✓ tworzenie zielonego pierścienia m.in. wokół Radomia poprzez ochronę i kształtowanie układu terenów otwartych, położonych poza zwartą zabudową i powiązanych funkcjonalnie z miastem,
- ✓ zwiększanie potencjału społecznego, w tym edukacyjno-turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo, w szczególności objętych ochroną prawną, z równoczesnym uwzględnieniem działań kompensujących wzrost presji ruchu turystycznego,

- ✓ upowszechnianie działań rolno-środowiskowo-klimatycznych zapewniających rozwój gospodarki rolnej zintegrowanej z ochroną zasobów i walorów przyrodniczych na obszarach wiejskich,
- ✓ ochronę gruntów leśnych przed zmianą funkcji na nieleśną, z uwzględnieniem: czynników położenia, areалу oraz struktury terenów przewidzianych do zmiany przeznaczenia, szczególnie lasów położonych w granicach administracyjnych miast oraz w odległości do 10 km od granic miast liczących ponad 50 tys. mieszkańców, z wyjątkiem zmian przeznaczenia na potrzeby realizacji niezbędnej infrastruktury komunikacyjnej i technicznej,
- ✓ realizację Programu Zwiększenia Lesistości dla Województwa Mazowieckiego (zwiększenie lesistości do 25% w 2020 roku), zwłaszcza na terenach rekomendowanych do zalesień w pierwszej kolejności (priorytet I),
- ✓ ochronę terenów zakrzewień i zadrzewień śródpolnych i nadwodnych, stanowiących ostoje wielu gatunków roślin i zwierząt,
- ✓ rozwój i ochronę terenów zielonych (zieleń ogrodowa i parkowa) w szczególności na obszarach zurbanizowanych oraz zieleni izolacyjnej przy ciągach komunikacyjnych,
- ✓ zwiększanie powierzchni leśnej w województwie, mającej na celu przeciwdziałanie fragmentacji przestrzeni przyrodniczej poprzez:
  - zalesianie gruntów z uwzględnieniem warunków przyrodniczo-krajobrazowych i potrzeb różnorodności biologicznej,
  - utrzymanie leśnych kompleksów promocyjnych wdrażających nowoczesne, proekologiczne zasady gospodarowania w lasach,
- ✓ sporządzanie i wprowadzanie programów zwiększania lesistości na terenie gmin,
- ✓ wyłączenie z użytkowania lasów zasługujących na ochronę prawną lub objęcie ich zasadami gospodarstwa specjalnego,
- ✓ dostosowywanie koncepcji zagospodarowania i użytkowania lasu do przyrodniczych, gospodarczych i społecznych warunków funkcjonowania gospodarstwa leśnego z priorytetem naturalnego i półnaturalnego kierunku hodowli lasu, preferującego rębnie złożone i wykorzystanie odnowień naturalnych,
- ✓ promowanie i ochronę różnorodności biologicznej w całym procesie zarządzania i gospodarowania lasami,
- ✓ nadzoru nad przestrzeganiem prawidłowych metod gospodarowania w lasach wszystkich form własności,
- ✓ zachowanie funkcji rolniczej na gruntach o wysokiej jakości i przydatności dla rolnictwa, w szczególności ograniczenie przeznaczenia gleb wysokich klas bonitacyjnych na cele nierolnicze.

Drugim kierunkiem realizacji omawianej polityki, poza ochroną zasobów i walorów przyrodniczych, jest poprawa standardów środowiska przyrodniczego, realizowana między innymi poprzez: zwiększanie zasobów i retencji wodnej, renaturalizację przekształconych odcinków rzek i terenów zalewowych, systemu oczyszczania ścieków, ograniczanie emisji zanieczyszczeń i hałasu, wprowadzanie przedsięwzięć zmierzających do wykorzystania odnawialnych źródeł energii, przywracanie wartości użytkowej gruntom zdegradowanym, przeciwdziałanie erozji i ochronę gleb. Dla każdego z tych kierunków wyznaczono także szczegółowe cele działań.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030 Innowacyjne Mazowsze

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt jego przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych.

Za cel nadrzędny uznano:

Spójność terytorialna rozumiana jako *Zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim, wzrost znaczenia obszaru metropolitalnego Warszawy w Europie*

Celowi głównemu podporządkowano kilka celów strategicznych z różnych dziedzin. Dwa z nich odnoszą się do zasobów środowiska naturalnego, istotnych z punktu widzenia opracowania Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF.

Cel strategiczny w dziedzinie Środowisko i energetyka mówi: *Zapewnienie gospodarce regionu zdywersyfikowanego zaopatrzenia w energię przy zrównoważonym gospodarowaniu zasobami środowiska.*

Cel strategiczny w dziedzinie Kultura i dziedzictwo: *Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia.*

Działania szczegółowe opisane w Strategii są kompatybilne z kierunkami działań wymienionymi w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego wymienia także kierunki działań. Aby wyeliminować lub ograniczyć niekorzystne tendencje w środowisku i jego otoczeniu należy w ramach realizacji celu strategicznego w dziedzinie *Środowisko i energetyka* działać w następujących kierunkach:

- ✓ dywersyfikacja źródeł energii i jej efektywne wykorzystanie,
- ✓ wspieranie rozwoju przemysłu ekologicznego i eko-innowacji,
- ✓ zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zachowanie wysokich walorów środowiska,
- ✓ modernizacja i rozbudowa lokalnych sieci energetycznych oraz poprawa infrastruktury przesyłowej,
- ✓ przeciwdziałanie zagrożeniom naturalnym,
- ✓ poprawa jakości wód, odzysk/unieszkodliwianie odpadów, odnowa terenów skażonych oraz ograniczenie emisji zanieczyszczeń,
- ✓ produkcja energii ze źródeł odnawialnych.

Natomiast osiągnięcie drugiego celu strategicznego w dziedzinie *Kultura i dziedzictwo* wymaga działań w kierunku:

- ✓ wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu,
- ✓ upowszechnienia kultury i twórczości,
- ✓ kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej,
- ✓ wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego,
- ✓ wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej.

Dążenie do poprawy stanu środowiska jest celem, który powinien być uwzględniony przy realizacji wszystkich działań podejmowanych w ramach wdrażania Strategii. Należy podejmować działania mające na celu ochronę różnorodności biologicznej i zapewnienie spójnej przestrzeni przyrodniczej, w tym poprzez zachowanie i przywrócenie drożności korytarzy ekologicznych, utworzenie spójnego przestrzennie systemu obszarów chronionych oraz zalesianie gruntów w ramach uzupełniania systemu powiązań przyrodniczych. Szczególna dbałość wymagana jest w przypadku obszarów miejskich, gdzie należy ograniczyć presję urbanistyczną na otaczające je tereny otwarte oraz chronić i wspierać rozwój terenów zielonych w samych miastach i wokół nich. Zwłaszcza zielone pierścienie wokół Warszawy oraz miast regionalnych powinny podlegać ochronie i być uzupełniane.

Studium uwarunkowań rozwoju Radomia i strefy podmiejskiej

Studium uwarunkowań rozwoju Radomia i strefy podmiejskiej opracowane w 2011 roku przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie – oddział terenowy Radom zawiera analizy odnoszące się do problemów zagospodarowania przestrzennego opisywanych terenów oraz przewiduje politykę przeciwdziałania nadmiernym dysproporcjom rozwojowym.

W obszarze radomskim stwierdzono kumulację negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych oraz trudności w ich przewyciężaniu czynnikami endogenicznymi. Według autorów Studium każda aglomeracja miejska może zostać uznana za obszar problemowy. Nacisk inwestycyjny na gminy wiejskie sąsiadujące z miejskimi, żywiołowe rozprzestrzenianie się zabudowy mieszkaniowej, przenoszenie na przedmieścia działalności gospodarczej, związane z niższymi cenami ziemi i stawkami podatków – to problemy, z którymi boryka się gospodarka przestrzenna w całej Europie.

W opracowaniu wymieniono i opisano wszystkie obszary węzłowe i ciągi ekologiczne (zgodnie z koncepcją Krajowej Sieci Ekologicznej „ECONET Polska” (opracowanie IUCN Warszawa, 1995) wpływające na zróżnicowanie gatunkowe Radomia i strefy podmiejskiej. Nadrzędnym celem było wskazanie najcenniejszych obszarów otwartych, dla których: *„Wytyczną planistyczną jest, aby wszystkie wyróżnione tutaj obszary przyrodnicze pozostały w dotychczasowym rodzaju użytkowania, ewentualnie były poddawane wzbogaceniu (zadrzewienia, zalesienia) czy renaturalizacji. Podstawowym postulatem będzie tu zakaz przekwalifikowania gruntów na cele budowlane. Zakłada się zatem brak zwartej zabudowy, przy dopuszczeniu inwestycji w infrastrukturę liniową, np. komunikacyjną lub turystyczną. W przypadku obszarów o charakterze ciągów może to oznaczać przecięcie obszaru, wyklucza natomiast tworzenie infrastruktury w obrębie obszaru.”*

W analizowanym Studium w oparciu o modelowy układ obszarów przyrodniczych biologicznie czynnych, węzłów i ciągów ekologicznych o znaczeniu ponadlokalnym podjęto próbę wyznaczenia terenów zielonego pierścienia miasta Radomia, który pełniłby główną funkcję w zachowaniu cennych walorów środowiska przyrodniczego.

Tereny otwarte w bezpośrednim sąsiedztwie Radomia wyznaczone do ochrony w Studium to zarówno lasy, tereny łąkowe, bagienne, jak i większe połacie gruntów rolnych. Podstawą zielonego pierścienia według autorów Studium byłoby utrzymanie takich obszarów jako buforu między przestrzenią zainwestowania miejskiego, a sąsiadującymi jednostkami osadniczymi. Jako równie istotny uznano aspekt zachowania krajobrazu terenów otwartych jako terenów wypoczynkowych. Warunkiem było ich bliskie położenie względem Radomia, tak aby były w zasięgu dojścia pieszego. Kształt pierścienia miał sprzyjać spełnieniu tego warunku.

Program Ochrony Środowiska Powiatu Radomskiego (POŚPR)

POŚPR (opracowany w 2003 r.) dotyczy działań na rzecz utrzymania bądź przywrócenia równowagi przyrodniczej poszczególnych elementów środowiska, podejmowanych w oparciu o ustalenia aktualnego stanu środowiska.

Po szczegółowej analizie stanu szeroko rozumianego środowiska przyrodniczego powiatu radomskiego POŚPR wyznaczył i sprecyzował cele polityki ekologicznej dla powiatu i jednostek niższego szczebla – gmin. Wśród nich za najważniejsze z punktu widzenia wdrożenia Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF należy wymienić:

- ✓ w zakresie ochrony wód:
  - dbanie o zgodny z normami poziom czystości wód powierzchniowych i podziemnych,
  - zaniechanie nieuzasadnionego wykorzystywania wód podziemnych na cele przemysłowe, racjonalizacja zużycia wody w gospodarstwach domowych.

- ✓ w zakresie gospodarki ściekowej - kontynuacja rozpoczętych i wprowadzenie do realizacji nowych inwestycji w zakresie budowy systemów kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków,
- ✓ w zakresie gospodarki leśnej, ochrony przyrody i łowiectwa:
  - zwiększanie stopnia lesistości poprzez zalesianie gruntów najsłabszych i odłogujących, zdegradowanych, ograniczenie rozdrobnienia istniejących lasów poprzez tzw. dolesianie i tworzenie kompleksów leśnych na obszarach wyznaczonych granicami polno-leśnymi,
  - dostosowywanie zalesień do określonych funkcji ochronnych, klimatotwórczych, społecznych,
  - wzbogacanie siedlisk naturalnych poprzez tworzenie ekosystemów leśnych o dużym stopniu różnorodności przy udziale gatunków biocenotycznych i ograniczeniu monokultur sosnowych,
  - propagowanie zalesień tworzonych przy udziale dotacji celowych,
  - intensyfikacja działań w ramach nadzoru nad lasami nie stanowiącymi własności Skarbu Państwa, szczególnie mające na celu właściwe użytkowanie lasów, odnawiania zasobów leśnych, ograniczenie zrębów dewastacyjnych,
  - szkolenie właścicieli lasów w zakresie ekologicznego gospodarowania zasobami leśnymi,
  - współpraca z Lasami Państwowymi, Polskim Związkiem Łowieckim, Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody i instytucjami pozarządowymi w zakresie ochrony przyrody (lasów, zadrzewień, cennych obiektów przyrody, zwierzyny dziko żyjącej), edukowanie społeczności w zakresie racjonalnego korzystania z zasobów przyrodniczych, kształtowanie środowiska naturalnego i jego ochrony.

Program Ochrony Środowiska Miasta Radomia (POŚMR)

Głównym celem nadrzędnym POŚMR jest:

Rozwój społeczno-gospodarczy miasta Radomia z poszanowaniem zasad ochrony środowiska podstawą poprawy jakości środowiska i życia mieszkańców.

Tak sformułowany cel pozwoli na osiągnięcie trwałego, zrównoważonego rozwoju miasta, gdzie ochrona środowiska stanowi nierozłączną część procesów rozwojowych realizowanych i planowanych do realizacji na jego terenie.

Jako zadania priorytetowe dla miasta Radomia przyjęto m.in.:

- ograniczenie uciążliwości hałasu komunikacyjnego,
- ochrona jakości wód powierzchniowych i podziemnych,
- poprawa jakości powietrza atmosferycznego,
- ochrona ludności przed oddziaływaniem pól elektromagnetycznych,
- ochrona systemu przyrodniczego miasta,
- edukacja ekologiczna społeczeństwa.

Eliminacja uciążliwości akustycznych będzie się odbywać przede wszystkim poprzez zmianę organizacji ruchu w centrum miasta – budowę obwodnic a także przebudowę i modernizację dróg.

W ramach ochrony wód należy podjąć działania w celu racjonalizacji ich wykorzystania oraz podjęcie inicjatyw w zakresie uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej.

Poprawa jakości powietrza związana jest z ograniczeniem tzw. „niskiej emisji”.

W zakresie ochrony ludności przed oddziaływaniem pól elektromagnetycznych ważne są zadania związane ze zgodną z przepisami prawa lokalizacją nowopowstałych stacji bazowych.

Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego wiąże się z działaniami prewencyjnymi, w tym działaniami chroniącymi przed niewłaściwym zainwestowaniem, realizowanymi w odniesieniu do poszczególnych komponentów środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem terenów leśnych oraz obszarów cennych przyrodniczo.

Zasoby przyrodnicze stanowią ważny element dla systemu środowiskowego Radomia. Miasto Radom, będąc ośrodkiem przemysłowym w swoich granicach posiada również bogactwo różnorodności florystycznej i faunistycznej. Niewielka część zinwentaryzowanych zasobów przyrodniczych na jego obszarze jest poddana ochronie prawnej, stąd też, uwzględniając aktualne potrzeby miasta w tym zakresie sformułowano cele i kierunki działań, które pozwolą na poszerzenie stref ochrony oraz zintensyfikowanie działań w zakresie ograniczenia niekorzystnych skutków antropopresji na tych obszarach i w ich otoczeniu. Cele te mówią o:

- ochronie obszarów cennych przyrodniczo (w tym prawnie chronionych) i gatunków cennych (szczególnie ginących i zagrożonych) oraz o promowaniu środowiska przyrodniczego w polityce przestrzennej i kierunkach rozwoju miasta,
- ochronie i właściwym zagospodarowaniu lasów, o racjonalnej gospodarce wodą i zmniejszeniu ilości zanieczyszczeń oraz ochronie GZWPd,
- racjonalnym gospodarowaniu glebami i gruntami oraz zasobami geologicznymi

Edukacja ekologiczna powinna być ukierunkowana przede wszystkim na zmiany sposobów postępowania przedsiębiorców oraz wszystkich grup mieszkańców wobec otaczającego ich środowiska. Dotychczasowe działania z zakresu edukacji ekologicznej prowadzone na obszarze Radomia cechowały się dużą różnorodnością zarówno pod względem realizowanych zagadnień merytorycznych jak i formy (m.in. imprezy plenerowe, konkursy, publikacje). Wśród ich organizatorów należy wymienić m.in. Urząd Miejski w Radomiu, placówki oświatowe z obszaru miasta oraz Nadleśnictwo Radom.

Uwzględniając znaczenie edukacji ekologicznej we wdrażaniu zapisów POŚMR, jak również mając na uwadze jej znaczenie w realizacji zasady zrównoważonego rozwoju, sformułowano cele zapewniające współdziałanie podejmowanych inicjatyw edukacyjnych z działaniami przewidzianymi do realizacji w obszarze zamierzeń sektorowych:

- za cel długookresowy uznano: Zwiększenie świadomości ekologicznej i kształtowanie postaw proekologicznych mieszkańców miasta,
- za cel krótkookresowy: Kształtowanie prawidłowych wzorców zachowań poszczególnych grup społeczeństwa miasta w odniesieniu do środowiska, dla którego wyznaczono kierunki działań:
  - o Rozwijanie różnorodnych form edukacji ekologicznej,
  - o Zapewnienie społeczeństwu niezbędnych informacji nt. stanu środowiska i działań na rzecz jego ochrony,
  - o Wspieranie finansowe i merytoryczne działań z zakresu edukacji ekologicznej.

Program Ochrony Środowiska powiatu szydłowieckiego (POŚPS)

Jednymi z głównych założeń POŚ mających znaczenie dla RSTO GB są:

- rozwój ekologicznego i specjalistycznego rolnictwa oraz przetwórstwa rolno-spożywczego, spełniającego wymogi Unii Europejskiej,
- rozwój z zachowaniem walorów przyrodniczych i kulturowych.

Natomiast celem polityki ekologicznej powiatu jest: Ochrona środowiska przyrodniczego i kształtowanie ładu przestrzennego, dla którego to ustalono cele strategiczne. Dla każdego z nich wyznaczono cele operacyjne i działania szczegółowe. Cele strategiczne to:

- I. Poprawa stanu środowiska dotyczy: stanu wód, powietrza, hałasu i racjonalnej gospodarki odpadami.
- II. Zwiększenie walorów przyrodniczych powiatu dotyczy zwiększenia zalesień, budowy zbiorników retencyjnych oraz ochrony przyrody.
- III. Rozwój gospodarczy przyjazny dla środowiska dotyczy (cele istotne dla RSTO GB): rozwoju rolnictwa ekologicznego i wspierania ekologicznych technologii oraz racjonalnej gospodarki surowcami naturalnymi.
- IV. Podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców dotyczy edukacji ekologicznej oraz wspierania lokalnych inicjatyw proekologicznych.

Gminne programy ochrony środowiska

Wszystkie gminne POŚ realizują cele wytyczone w dokumentach wyższych szczebli tj. krajowym (Polityka Ekologiczna Państwa), wojewódzkim i powiatowym. Zgodnie z tymi wytycznymi wyznaczane są cele, programy działań i zadania POŚ w poszczególnych gminach.

Mimo różnej specyfiki gmin leżących w obrębie Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" ich POŚ zostały opracowane na podstawie wspólnych wytycznych jakie wyznaczają dokumenty wyższych szczebli. Dlatego też wszystkie gminne POŚ posiadają wspólne cechy.

Gminne POŚ za główne cele stawiają sobie ochronę szeroko rozumianego środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego, rozwój gospodarczy przyjazny środowisku oraz podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców. Zależnie od specyfiki gmin i warunków lokalnych w gminnych POŚ nacisk jest kładziony na te cele, które są ważniejsze dla gminy.

II. Część diagnostyczna

1. Zasoby przyrodnicze i wodne

Aktualny stan zasobów przyrodniczych i wodnych

Regionalizacja fizycznogeograficzna

Zgodnie z regionalizacją fizycznogeograficzną Polski (Kondracki 2002) Radomska Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” położona jest na Niżu Środkowoeuropejskim i przynależy do dwóch mezoregionów: Równiny Kozienickiej oraz Równiny Radomskiej.

Powierzchnia terenu i gleby

Ukształtowanie powierzchni RSTO GB ma charakter nizinny. Cały obszar poprzecinany jest równinami zalewowymi. Najszersze z nich wykształcone zostały przez rzekę Radomkę i jej dopływy i występują w północnej części terenu. Średnie wartości bezwzględne obszaru oscylują wokół 160-180 m n.p.m. Nizinny charakter obszaru predysponuje go do rozwoju rolnictwa.

W północno-wschodniej części terenu występują też liczne wydmy i wały morenowe będące pozostałością zlodowacenia środkowo – polskiego. Są one cenne turystycznie, ze względu na możliwość wyznaczenia tam punktów widokowych.

W RSTO GB przeważają przede wszystkim gleby bielicowe i pseudobielicowe oraz gleby brunatne wylugowane i brunatne kwaśne. Niewielką powierzchnię zajmują natomiast czarne ziemie zdegradowane i gleby szare oraz gleby murszowo mineralne i murszowate. Gleby bielicowe i pseudobielicowe zajmują największe powierzchnie w większości gmin. Są to zwykle gleby lekkie predysponowane do uprawy żyta, ziemniaków, owsa, jęczmienia. Na glebach mineralnych i murszowatych występują przeważnie łąki i pastwiska.

Ze względu na nieodnawialny charakter, gleba powinna stanowić przedmiot szczególnej ochrony. Przyczyną degradacji gleb mogą być procesy fizyczne, chemiczne i antropogeniczne. Z czynników fizycznych jednym z głównych zagrożeń gleb jest erozja wietrzna. Proces ten dotyczy szczególnie gleb luźnych i lekkich. Na obszarze opracowania tego typu tereny możemy wskazać m.in. w okolicach na południe od Skaryszewa. Obejmują również dolinę rzeki Mlecznej oraz północno-zachodnią część doliny Radomki. Do czynników fizycznych zaliczamy również erozję wodną gleb. Na całym obszarze opracowania dominuje małe zagrożenie taką erozją. Chemiczne degradowanie gleb następuje poprzez niewłaściwie zorganizowaną gospodarkę ściekową i odpadową oraz poprzez emisję zanieczyszczeń powietrza. Problem ten w niewielkim tylko stopniu dotyczy RSTO GB. Ogólny stan gleb na opisywanym obszarze uważany jest zatem za zadawalający. Brak jest też tu terenów zdegradowanej ziemi pozostałych po wyeksploatowanych surowcach mineralnych. Na opisywanym obszarze występują bowiem tylko 3 niewielkie obszary górnicze posiadające koncesje na wydobycie kruszywa: Lesiów w gm. Jastrzębia oraz Gustawów i Kozia Wola w gm. Zakrzew.

W obrębie RSTO GB brak jest bogactw naturalnych. Występują tu natomiast piaski i żwiry, piaski kwarcowe, piaski formierskie i węgle brunatne. Na obszarze tym znajduje się 17 aktywnych udokumentowanych złóż kopalin, 6 złóż nieaktywnych oraz 3 uznane za konfliktowe ze względu na ochronę gleb. Występują też liczne obszary prognostyczne i perspektywiczne związane z obecnością piasków i żwirów oraz torfów.

Wody powierzchniowe

Największą rzeką tego terenu jest Radomka. Jest to rzeka II rzędu, o naturalnym przebiegu uwarunkowanym rzeźbą terenu. Reżim hydrologiczny rzeki określany jest jako stały. Największe prawobrzeżne jej dopływy, to Szabasówka i Mleczna z Pacynką. Jest rzeką „dziką” i nieuregulowaną. Mimo jednego koryta, tworzy liczne zakola oraz wyspy. Największa z nich znajduje się poniżej Jedlińska. Czysta niegdyś rzeka, jest obecnie zatrutowana w swym dolnym odcinku ściekami z Radomia, które doprowadza do niej Mleczna. Nad Radomką prawie na całej długości znajdują się rozległe łąki, często dziś zmeliorowane, używane jako pastwiska. W wielu miejscach urządzono na niej stawy rybne (np. w Wólce Domaniewskiej, Jedlińsku, Grzędach), które niejednokrotnie są ostoją cennych gatunków ptaków, zwłaszcza wodno-błotnych.

Na dopływach tej rzeki znajdują się dwa zbiorniki: jeden w górnym biegu rz. Mlecznej w granicach Radomia tzw. Zalew Borki oraz większy zbiornik na rzece Gzówce w Jedlni-Letnisko (Zalew Siczki). Największy zbiornik znajduje się na samej Radomce w Domaniewie.

Zbiorniki wodne na terenie RSTO GB mają przeważnie charakter retencyjny oraz wykorzystywane są w celach rekreacyjnych. Generalnie odgrywają one istotną rolę w: nawadnianiu terenów, zaopatrywaniu w wodę zakładów przemysłowych i dużych skupisk ludzkich a także pełnią funkcję rekreacyjną oraz sportową. Największym akwenem jest zbiornik w Domaniewie, utworzony na rzece Radomce, położony częściowo na terenie gminy Przytyk. Stanowi ogromny potencjał dla rozwoju turystyki i rekreacji. Woda w zalewie klasyfikowana jest w drugiej klasie czystości. Jest to jeden z najczystszych zbiorników na Mazowszu. Jest on też ostoją ogromnej ilości ptaków na tym terenie.

Sieć rzeczna od południa ograniczona jest przez Modrzejowiankę (rzeka III rzędu). Zarówno Modrzejowianka, jak i inne rzeki na południu obszaru (Szabasówka, Kobylanka, Oronka) są rzekami częściowo uregulowanymi. Mają charakter nizinny. Występowanie w ich dolinach słabo przepuszczalnych mułów i ilów prowadzi do powstawania bagien i systemów szuwarowo – torfowych wzdłuż ich koryt. W dolinach kilku rzek znajdują się kompleksy stawów rybnych: w dolinie Modrzejowianki (Modrzejowice), Oronki (Orońsko), Bosak (Kozia Wola). Stawy rybne są doskonałymi terenami obserwacji ptaków lęgowych i przelotnych.

W sąsiedztwie największych rzek znajdują się obszary bezpośrednio zagrożone powodzią. Należą do nich przede wszystkim: tereny zalewowe Radomki (gm. Przytyk, Zakrzew, Jedlińsk, Jastrzębia, niewielki fragment gm. Wolanów) oraz tereny zalewowe Mlecznej (gm. Skaryszew, Radom, Jastrzębia, Jedlińsk). Głównymi przyczynami powodzi są wezbrania opadowe związane z lokalnymi burzami termicznymi. Czasami występują też wezbrania roztopowe.

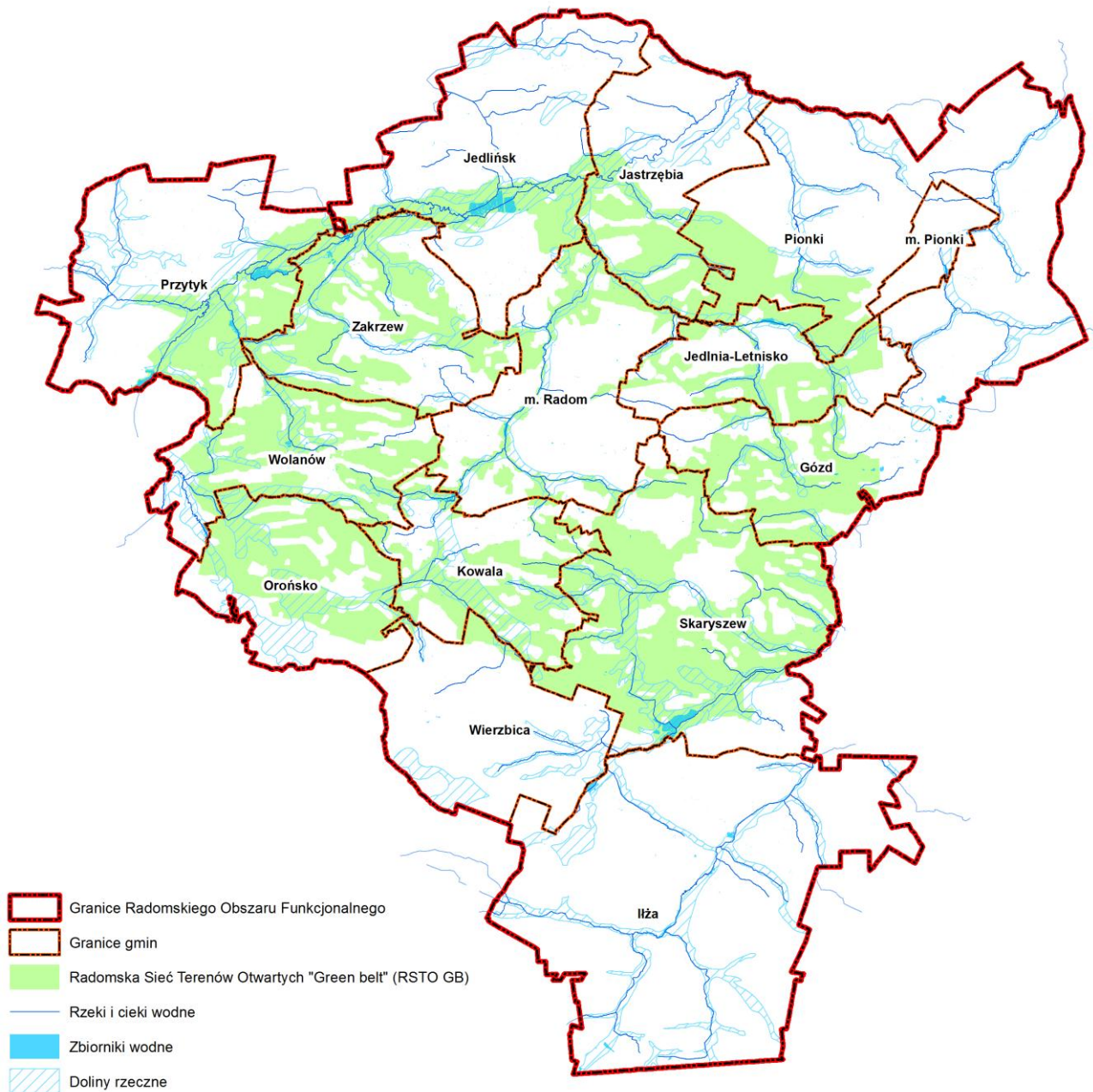
Stan ogólny wszystkich JCWP na tym obszarze jest zły, natomiast potencjał ekologiczny większości rzek, uznawany jest za umiarkowany lub słaby (na podstawie Planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły, 2011).

We wszystkich gminach analizowanego obszaru występują też mokradła. Na tereny zabagnione składają się głównie doliny rzeczne, obrzeża zbiorników wodnych i wilgotne zagłębienia terenu. Rozmieszczenie terenów zabagnionych jest jednak skorelowane przede wszystkim z obecnością terenów zalewowych w dolinach rzecznych. Największy zwarty kompleks mokradeł występuje w dolinie Radomki. Dominującym typem terenów zabagnionych, na analizowanym obszarze są mokradła nietorfotwórcze - głównie namuliska i mułowiska.

Większe obszary torfowisk występują w różnej wielkości nieckach terenowych, które jednak zawsze powiązane są z dolinami cieków. Za osobliwe dla tego obszaru ekosystemy uznać należy torfowiska ombrofilne, których niewielkie powierzchnie odnotowano wyłącznie w okolicach miejscowości Czarny Lasek w gminie Gózd. Tereny podmokłe są cenne ze względu na bogactwo występujących tam siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt.

Dodatkowo podkreślić należy, że większość użytków ekologicznych w rejonie RSTO GB ma charakter podmokły.

Sieć wodną w obrębie RSTO GB obrazuje poniższy rysunek 3.

Rysunek 3. Sieć wodna Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt"

Wody podziemne

RSTO GB znajduje się w zasięgu 2 Głównych Zbiorników Wód Podziemnych: Niecki Radomskiej nr 405 (gminy: Radom, Jedlnia-Letnisko, Pionki, Gózd, Skaryszew, Zakrzew, Kowala, Wierzbica, Wolanów, Jedlińsk, Jastrzębia, Przytyk) oraz Zbiornika Szydłowiec-Goszczewice nr 412-413 (części gmin Przytyk i Wolanów oraz gmina Orońsko). Większość rejonu znajduje się w obszarze Niecki Radomskiej, która jest jednym z większych zbiorników wód podziemnych w kraju. Praktyczne znaczenie dla zaopatrzenia ludności i przemysłu mają wody

w utworach górnokredowych, występujące na całym omawianym terenie. Jest to na terenie całej niecki główny użytkowy poziom wodonośny (GUPW).

Poziom górnokredowy jest intensywnie eksploatowany przez duże ujęcia komunalne Radomia, ujęcia wiejskie, ujęcia przemysłowe oraz bardzo liczne studnie wiercone przez indywidualnych użytkowników. Ta intensywna eksploatacja spowodowała zmiany w krążeniu wód podziemnych i wytworzenie regionalnego leja depresji wokół Radomia, sięgającego wartości 15-20 m w centralnej części leja. Maksymalny rozwój leja odnotowano w 1991 roku, w kolejnych latach na skutek ograniczenia poborów rozwój leja został zahamowany.

Zasobność piętra kredowego oraz rezerwy eksploatacyjne ujęć wód podziemnych sprawiają, że dalsze racjonalne użytkowanie wód utworów górnej kredy będzie nadal możliwe. Jako perspektywiczne, w przypadku jakiegokolwiek zagrożenia pozostają wody jurajskiego poziomu wodonośnego.

Radomska Sieć Terenów Otwartych Green Belt przynależy głównie do JCWPd 102. Jego stan chemiczny uznawany jest za dobry, natomiast stan ilościowy, za zły, głównie z powodu znacznego poboru wód podziemnych dla zaopatrzenia ludności Radomia.

Klimat i jakość powietrza atmosferycznego

Obszar ten położony jest w rejonie o wpływach klimatu kontynentalnego. Głównymi czynnikami kształtującymi warunki klimatyczne tego rejonu są: położenie geograficzne, ukształtowanie powierzchni, głębokość zalegania wód gruntowych, wysokość bezwzględna i względna, pokrycie terenu, szata roślinna, stopień zurbanizowania itp. W skali kraju jest to obszar dość jednorodny.

Średnia roczna temperatura na opisywanym terenie wynosi 7,2 - 7,3°C. Dominują tu obszary charakteryzujące się dobrymi warunkami termicznymi, będące w dużej części obszarami wysoczyznowymi, pokrytymi utworami o dużej pojemności cieplnej, na których poziom wód gruntowych zalega na dużych głębokościach. Najlepszymi warunkami termicznymi odznaczają się fragmenty południowych, południowo-wschodnich i południowo-zachodnich zboczy wysoczyzn. Nachylenie ich sprzyja wzrostowi intensywności otrzymywanego promieniowania słonecznego. Tereny te posiadają warunki dla upraw roślin ciepłolubnych.

Analizowany obszar, poprzez swoje położenie w południowo-centralnej części Polski, znajduje się na bardziej nasłonecznionej części kraju. Otrzymuje on średnio około 590 mm opadów w skali rocznej. Opady rozłożone są nierównomiernie w ciągu roku. Największy opad notowany jest w lipcu, natomiast najniższy w lutym. Pojawianie się ekstremów opadowych w tych właśnie miesiącach jest charakterystyczne dla większości terenów Polski. Sumy opadów w okresie wegetacyjnym mają duże znaczenie dla rolnictwa i upraw. W okresie tym spada około 380 mm opadu, co stanowi około 64% opadu rocznego.

Teren opracowania charakteryzuje się przewagą wiatrów zachodnich. Dość częstym zjawiskiem są cisy atmosferyczne oraz wiatry z kierunku północnego i północno-zachodniego. Najrzadziej notowane są wiatry północno-wschodnie. Z charakterystyki klimatu wynika, że na obszarze tym panują warunki dogodne do rozwoju rolnictwa.

Jednym z najbardziej wrażliwych na zanieczyszczenia komponentów środowiska, który jednocześnie decyduje o warunkach życia człowieka, zwierząt i roślin jest powietrze atmosferyczne. Zły stan aerosanitarny powoduje pogorszenie zdrowia ludności, straty w środowisku, zwłaszcza w drzewostanie iglastym, a także wymierne straty gospodarcze. Stopień oddziaływania na środowisko zależy od wielu czynników oraz od odporności organizmów na zanieczyszczenia.

Na całym obszarze RSTO GB przekroczony jest średnioroczny dopuszczalny poziom benzo(a)pirenu. Podwyższone wartości stężeń (1,81-2,5 ng/m³) występują na obszarach gmin Wolanów, Kowala, Skaryszew i Gózd bezpośrednio graniczącymi ze strefą miasto Radom. Pozostała część (oprócz strefy miasto Radom) znalazła się w przedziale przekroczeń 1,01-1,8 ng/m³. Także cała strefa miasto Radom znalazła się

w obszarze przekroczeń. Najwyższe wartości stężenia średniorocznego występują w dzielnicach o wysokiej gęstości zaludnienia i wynoszą $2,8 \text{ ng/m}^3$ - $4,97 \text{ ng/m}^3$. Natomiast najniższe wartości stężeń średniorocznych benzo(a)pirenu ($1,17$ - $1,8 \text{ ng/m}^3$) występują na obszarach słabo zaludnionych północnej części miasta.

W strefie miasta Radom przekroczone są również dopuszczalne poziomy pyłu zawieszonego PM10 i pyłu zawieszonego PM2,5 w powietrzu. Dla pyłu zawieszonego PM10 stężenia o okresie uśredniania wyników 24 godziny z modelowania osiągają $109 \text{ }\mu\text{g/m}^3$, liczba dni z przekroczeniami poziomu dopuszczalnego wynosi 144, stężenia o okresie uśredniania wyników rok kalendarzowy osiągają $50,8 \text{ }\mu\text{g/m}^3$. Dla pyłu zawieszonego PM2,5 emitowany ładunek ze wszystkich typów źródeł wynosi 504,7 Mg; stężenia o okresie uśredniania wyników rok kalendarzowy z modelowania osiągają wartość $40,8 \text{ }\mu\text{g/m}^3$; w stężeniach przeważa emisja powierzchniowa.

Głównym źródłem zanieczyszczeń powietrza są piece grzewcze gospodarstw indywidualnych, wykorzystujących węgiel, jako paliwo. Aby chociaż częściowo poprawić warunki arosanitarne obszaru należy stopniowo wprowadzać proekologiczne źródła energii.

Klimat akustyczny, promieniowanie elektromagnetyczne i poważne awarie

Na jakość życia ludzi i stan środowiska wpływa też hałas. Głównym źródłem hałasu w obszarze RSTO GB jest hałas drogowy powodowany przez pojazdy samochodowe. Na analizowanym terenie dopuszczalny poziom hałasu przekroczony jest jedynie w sąsiedztwie najruchliwszych arterii komunikacyjnych, a w szczególności przy trasach: Radom – Jedlińsk, Radom – Wołanów oraz Radom – Niemianowice. Przekroczenia zawierają się w granicach 5 – 20 dB.

Dopuszczalny poziom hałasu przekroczony jest również w mieście Radom. Dominującym źródłem hałasu jest tu ruch drogowy, głównie na przebiegających przez miasto trasach tranzytowych. Staje się on coraz uciążliwszy ze względu na ciągły wzrost ilości pojazdów, zarówno osobowych, jak i ciężarowych przy stale pogarszającym się stanie jezdni. Poziom dźwięku znacznie przekraczający wartości dopuszczalne generowany jest przede wszystkim w sąsiedztwie drogi krajowej nr 7. W sąsiedztwie linii kolejowych poziom hałasu nie jest przekroczony.

Na całym obszarze RSTO GB, mimo obecności napowietrznych linii wysokiego i niskiego napięcia, licznych stacji transformatorowych i stacji bazowych telefonii komórkowej, dopuszczalne poziomy pól elektromagnetycznych nie są przekroczone. Brak też obszarów zagrożonych poważnymi awariami, w tym przemysłowymi. Dobre warunki akustyczne oraz brak przekroczeń pól elektromagnetycznych stwarzają dogodne warunki do rozwoju turystyki na tym obszarze.

Szata roślinna

Obszar RSTO GB, ze względu na urozmaity krajobraz, zróżnicowane siedliska i zbiorowiska przyrodnicze oraz obecność cennych gatunków flory i fauny, posiada znaczące walory przyrodniczo-krajobrazowe. Wśród przestrzennego rozkładu zbiorowisk roślinnych o różnym typie genezy, charakteru i struktury, wyraźnie zaznacza się podział na tereny związane z dolinami mniej przekształconych odcinków cieków wodnych, w których przeważają fitocenozy naturalne i półnaturalne oraz pozostałymi obszarami silnie przeobrażonymi przez oddziaływania człowieka. Korzystne uwarunkowania przyrodnicze zachowały się w większości obszarów zalewowych rzek: Radomki, Szabasówki, Pacynki, Modrzejowicy, Oronki i Dobrzycy, a także w niektórych odcinkach dolin Mlecznej i Garlicy, gdzie znaczny udział mają trwałe użytki zielone, roślinność wodno-błotna starorzeczy, stawów i zbiorników wodnych oraz zbiorowiska o złożonej strukturze leśnej i zaroślowej. Na wskazanych terenach zachowały się również ostatnie, nieliczne enklawy roślinności torfowiskowej.

Na opisywanym terenie występują niemal wszystkie typy siedliskowe lasu, charakterystyczne dla Polski nizinnej. Dominują siedliska lasu mieszanego świeżego, boru mieszanego świeżego, boru świeżego oraz lasu świeżego. Do najrzadziej spotykanych siedlisk należą nieliczne fragmenty: boru suchego, boru bagiennego, boru mieszanego bagiennego, lasu mieszanego bagiennego oraz lasu łąkowego.

Spośród naturalnych zbiorowisk leśnych największą powierzchnie zajmują bory mieszane *Quercus roboris-Pinetum*, bór świeży z goryszem pagórkowym *Peucedano-Pinetum* i bory trzęślicowe *Molinio-Pinetum*. Największe płaty tych zbiorowisk zaobserwowano na południe i południowy zachód od Makowca, na wschód i południowy wschód od Mniszka, na północ od Wacyna i na wschód od miejscowości Oblas. Znaczne obszary leśne na całym obszarze opracowania stanowią też niestety, mniej wartościowe przyrodniczo, seminaturalne kompleksy regeneracyjne lasów i borów (zb. *Pinus-Betula pendula*) oraz monokultury sosny zwyczajnej (zb. *Pinus sylvestris*).

Na terenie gmin wchodzących w skład RSTO GB zanotowano obecność 7 zbiorowisk roślinnych, charakterystycznych dla siedlisk Natura 2000, w tym trzy siedliska priorytetowe: bory i lasy bagienne (*Vaccinio uliginosi-Betuletum pubescentis*, *Vaccinio uliginosi-Pinetum*, *Pino mugo--Sphagnetum*, *Sphagno girgensohnii-Piceetum*), łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*) olsy źródłiskowe oraz ciepłolubne dąbrowy (*Quercetalia pubescenti-petraeae*).

Najcenniejszymi zbiorowiskami leśnymi występującymi na analizowanym obszarze są: dąbrowy świetliste (*Potentillo albae-Quercetum*), grąd subkontynentalny (*Tilio-Carpinetum*) oraz bór bagienny (*Vaccinio uliginosi-Pinetum*). Zbiorowiska te występują najliczniej w Puszczy Kozienickiej. Poza nią spotykane są sporadycznie i tworzą niewielkie płaty.

Stwierdzono 14 tzw. „naturowych” nieleśnych siedlisk przyrodniczych, w tym dwa priorytetowe: ciepłolubne, śródłądowe murawy napiaskowe oraz torfowiska wysokie (żywe).

Do najczęściej spotykanych fitocenoz łąkowych, występujących pospolicie na całym obszarze opracowania, należą kompleksy roślinności: pastwiskowej, pastwiskowo-turzycowej i pastwiskowo-łąkowej (*Cynosurion*, *Cynosurion/Magnocaricion*, *Cynosurion/Alopecurion*). Nieliczne, bogate florystycznie płaty zespołu wilgotnej łąki z ostrożnikiem łąkowym (*Cirsietum rivularis*) obserwowano w dolinie Pacynki, Modrzejowicy i Radomki. Głównie z doliną Radomki związane są zbiorowiska ekstensywnie i intensywnie użytkowanych łąk wyczyńcowych (*Alopecuretum pratensis* i *Alopecurion/Magnocaricion*), zaś z dolinami Pacynki i Modrzejowicy większe kompleksy roślinności ziółoroślowo-łąkowej (*Filipendulion/Calthion*). Kompleks roślinności szuwarowej i pnączy – tzw. „zbiorowisk welonowych” (*Phragmition/Convolvulion*) najlepiej wykształcony jest wzdłuż koryta: Radomki, Pacynki i Modrzejowicy.

Z siecią rzek i mniejszych cieków wodnych związane jest rozmieszczenie łągów olszowo-jesionowych (*Fraxino-Alnetum*). Większe płaty tego zbiorowiska stwierdzono w dolinach: Pacynki, Modrzejowianki, Szabasówki, Radomki i Mlecznej.

Obecność różnorodnych przyrodniczo terenów wpływa pozytywnie na zachowanie bioróżnorodności oraz skłania do rozwoju turystyki, zwłaszcza pieszej i rowerowej.

W trakcie badań terenowych prowadzonych w 2014 roku na obszarze opracowania oraz na podstawie danych literaturowych, stwierdzono obecność 11 gatunków roślin podlegających ochronie ścisłej (dzwonecznik wonny *Adenophora liliifolia*, sasanka otwarta *Pulsatilla patens*, jarzab szwedzki *Sorbus intermedia*, kostrzewa ametystowa *Festuca amethystina*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, goździk pyszny *Dianthus superbus*, pełnik europejski *Trollius europaeus*, salwinia pływająca *Salvinia natans*, śniedek cienkolistny *Ornithogallum collinum*, mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*, kosaciec syberyjski *Iris sibirica*) wg rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. z 2014 r. poz.1409). Obecne są wśród nich dwa gatunki z listy Natura 2000: dzwonecznik wonny *Adenophora liliifolia* oraz sasanka otwarta *Pulsatilla patens*. Ponadto stwierdzono 14 gatunków roślin objętych ochroną częściową. Są to: kocanki piaszkowe

Helichrysum arenarium, turówka wonna *Hierochloë odorata*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata* grzybienie białe *Nymphaea alba*, pierwiosnka lekarska *Primula veris*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, listera jajowata *Listera ovata*, orlik pospolity *Aquilegia vulgaris*, podkolan biały *Plantanthera bifolia*, kukulka krwista *Dactylorhiza incarnata*, kukulka szerokolistna *Dactylorhiza majalis*, widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum*, wawrzynek wilczelyko *Daphne mezereum*, pomocnik baldaszkowaty *Chimaphila umbellata*.

Fauna

Bogata i zróżnicowana jest fauna opisywanego obszaru. Wśród bezkręgowców na uwagę zasługują zwłaszcza: motyle: czerwończyk nieparek *Lycaena dispar*, czerwończyk fioletek *Lycaena helle* i modraszek telejus *Maculinea teleius*, ważki: trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia*, zalotka większa *Leucorrhinia pectoralis* oraz mięczaki: poczwarówka jajowata *Vertigo moulinsiana*, poczwarówka zwężona *Vertigo angustior* i skójka gruboskorupowa *Unio crassus*.

Na obszarze RSTO GB stwierdzono też występowanie 14 gatunków płazów i 3 gatunki gadów, całkowicie lub częściowo chronionych w Polsce. Doskonale warunki do rozrodu płazów stwarzają doliny rzek: Radomki, Mlecznej i Pacynki, które charakteryzują się występowaniem starorzeczy i podmokłych łąk.

Najcenniejsze gatunki tych kręgowców, wymagające zwykle ochrony czynnej, to: traszka grzebieniasta *Triturus cristatus*, kumak nizinny *Bombina bombina*, grzebieszka ziemna *Pelobates fuscus*, ropucha zielona *Bufo viridis*, ropucha paskówka *Bufo calamita*, rzekotka drzewna *Hyla arborea* oraz żaba śmieszka *Pelophylax ridibundus*.

Skład gatunkowy ptaków, szczególnie środowisk lęgowych, świadczy o występowaniu korzystnych dla tej grupy zwierząt, dobrze zachowanych siedlisk. Największymi wartościami ornitologicznymi odznaczają się dolina Radomki, Zbiornik Domaniów oraz lasy Puszczy Kozienickiej. Siedliska te są miejscem rozrodu cennych w skali kraju i Europy gatunków ptaków, zwłaszcza wodno – błotnych (np. bąk *Botaurus stellaris*, bocian czarny *Ciconia nigra*, bocian biały *Ciconia ciconia*, łabędź czarnodzioby *Cygnus columbianus*, zielonka *Porzana parva*, żuraw *Grus grus*, bielik *Haliaeetus albicilla*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*).

Siedliska znajdujące się w RSTO GB odpowiadają też wymaganiom wielu gatunków ssaków. Skład gatunkowy tej grupy jest typowy dla terenów nizinnych centralnej Polski. Populacje zamieszkujące analizowany obszar nie są zbyt liczne, ze względu na rolniczy charakter zdecydowanej większości terenów. Podobnie jak w przypadku ptaków, także dla ssaków najlepsze warunki do życia na analizowanym terenie występują w Puszczy Kozienickiej. Jednym z mieszkańców Puszczy jest popielica, gatunek wymieniony w Polskiej czerwonej księdze zwierząt. Populacja tu występująca cechuje się bardzo dużą liczebnością i jednym z najwyższych w kraju wskaźników zagęszczenia. Interesującymi ssakami są również - orzesznica oraz smużka, bardzo rzadki krajowy gatunek borealny. Okresowo pojawiają się tutaj migrujące wilki.

Cechą charakterystyczną tego obszaru jest liczne występowanie niektórych gatunków nietoperzy; borowiaczka, nocka Brandta i nocka Bechsteina, dla którego Puszcza Kozienicka jest drugim znanym w Polsce miejscem rozrodu i najdalej wysuniętym w kierunku północno-wschodnim stanowiskiem.

Obszary chronione

W granicach RSTO GB znajduje się niewiele obszarów prawnie chronionych (rysunek 4). Są to: fragment Kozienickiego Parku Krajobrazowego, fragmenty obszarów sieci Natura 2000: Ostoja Kozienicka i Puszcza Kozienicka, fragment Obszaru Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec, Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Kosówki oraz rezerwat przyrody: Jedlnia i Ciszek.

Najcenniejszy przyrodniczo, jest Kozienicki Park Krajobrazowy, który został utworzony w 1983 roku dla zachowania lokalnego krajobrazu przyrodniczo - geograficznego oraz znacznych obszarów naturalnych lasów

Puszczy Kozienickiej z bogatą roślinnością zielną i ciekawym ukształtowaniem terenu. W celu zabezpieczenia go przed zniekształceniem oraz stworzenia warunków dla rozwoju turystyki i wypoczynku wokół Parku utworzono otulinę o powierzchni 36009,62 ha, którą stanowią obszary leśne i polne. W obrębie Parku znajdują się dwa obszary Natura 2000, 15 rezerwatów, 105 użytków ekologicznych oraz 221 pomników przyrody. Poza obiektami wartościowymi z przyrodniczego punktu widzenia, na terenie Kozienickiego Parku Krajobrazowego przedmiotem ochrony są również miejsca pamięci czy zlokalizowane tam zabytki i miejsca kultu religijnego.

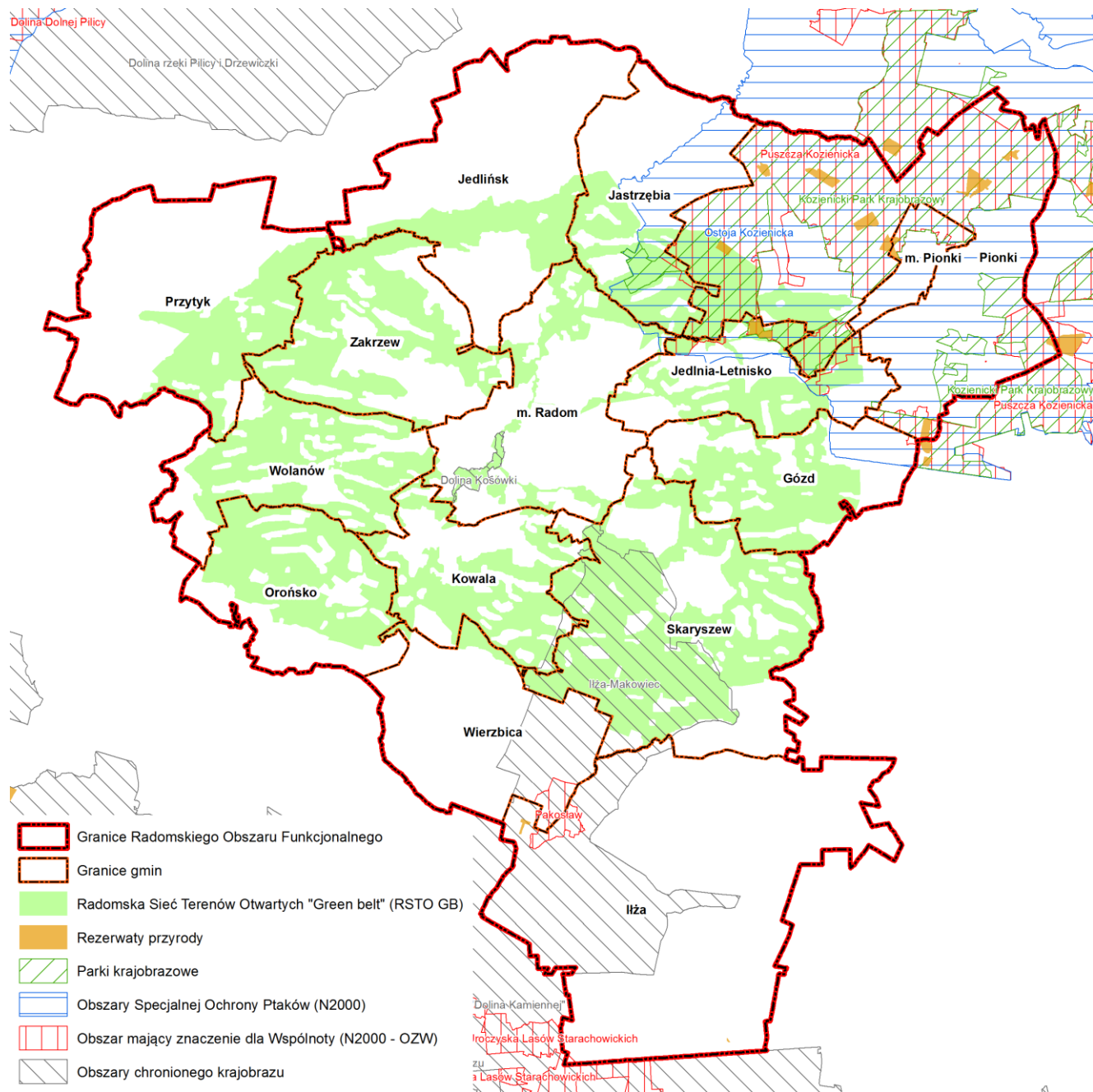
Ważnymi, ze względów przyrodniczych i krajobrazowych, obszarami są obszary Natura 2000. Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Ostoja Kozienicka obejmuje ona fragmenty gmin: Jedlnia-Letnisko, Gózd, Radom. Lasy zajmują połowę powierzchni ostoi. W Puszczy Kozienickiej zachowało się wiele drzewostanów o charakterze zbliżonym do naturalnego. Dominują siedliska borowe, jedynie w dolinach zachowały się łągi. Tylko w miejscach bardziej żyznych lub podmokłych występują lasy mieszane, olsy, łągi i grądy. Resztę terenu pokrywają pola uprawne, łąki, pastwiska. Występują tu również interesujące połączenia torfowisk wysokich i niskich. We florze liczne są gatunki rzadkie w kraju, typowe dla lasów naturalnych. Występuje tu co najmniej 29 gatunków ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 7 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi. Wykazano z tego terenu ponad 200 gatunków ptaków, w tym 147 lęgowych. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej następujących gatunków ptaków: bączek, bocian czarny, kraska, lelek; Stosunkowo wysoką liczebność osiągają: bąk, bocian biały, rybitwa czarna.

Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty (OZW) Puszcza Kozienicka znajduje się w granicach gmin Jedlnia-Letnisko i Gózd. Jest to jeden z najcenniejszych pod względem przyrodniczym kompleksów puszczańskich w Polsce. W krajobrazie dominują obszary leśne. Występuje tu szereg siedlisk przyrodniczych oraz gatunków chronionych i zagrożonych wymarciem w skali kraju. Jednym z najważniejszych i jednocześnie zajmującym największą powierzchnię w Puszczy Kozienickiej siedliskiem przyrodniczym są grądy subkontynentalne, które reprezentują tu pełną skalę wilgotnościową.

Cenne dla zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej są też występujące tu obszary chronionego krajobrazu oraz rezerwaty przyrody. Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem, a także pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych. Obszar ten o całkowitej powierzchni 16650 ha położony jest na terenie powiatu radomskiego w gminach: Iłża, Skaryszew, Wierzbica, Kowala. Dodatkowo w skład terenów leśnych wchodzi założony w XVIII w. zabytkowy park w Krzyżanowicach o powierzchni 4 ha. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Kosówki obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowych ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem. Teren ten położony jest w południowo-zachodniej części Radomia. W granicach Obszaru Chronionego Krajobrazu znajdują się m.in. fragmenty terenu należące do Muzeum Wsi Radomskiej oraz Zespołu Szkół Agrotechnicznych i Gospodarki Żywnościowej w Radomiu. Nadzór nad obszarem sprawuje Prezydent Miasta Radomia. Na OChK Dolina Kosówki dominują grunty orne (38,7%) i łąki (17,7%). Szatę roślinną obszaru tworzą przede wszystkim zbiorowiska łąkowe i pastwiskowe, a w centralnej i południowej części obszaru także zbiorowiska leśne. Większość zbiorowisk jest jednak mocno przekształcona przez człowieka. Obszar stanowi ważne siedlisko dla chronionego prawem unijnym i polskim motyla – czerwończyka nieparka.

Przedmiotem ochrony w rezerwacie Jedlnia (gm. Jedlnia-Letnisko) jest bór mieszany pochodzenia naturalnego, z dorodnym 200-letnim drzewostanem sosnowym. Głównym celem ochrony w rezerwacie Ciszek (gm. Pionki), jest natomiast zachowanie naturalnego stanowiska jodły na północnej granicy jej zasięgu.

W granicach RSTO Green Belt występują też liczne pomniki przyrody w postaci pojedynczych drzew, alei drzew oraz głązów narzutowych oraz użytki ekologiczne w postaci niewielkich zbiorników wodnych, starorzeczy, czy bagien.

Rysunek 4. Ochrona przyrody w Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt"

Lasy

Duże znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz rozwoju turystyki w RSTO GB mają także tereny leśne z różnymi typami lasów. Budują one około 29% terenu. Najbardziej zalesione tereny znajdują się w gminach: Skaryszew, Pionki i Przytyk.

Największy kompleks leśny – Puszcza Kozienicka znajduje się w gminie Pionki. Obszar ten objęty jest wieloma formami ochrony powierzchniowej. W północno-wschodniej części gminy przeważają lasy oraz bory

mieszane świeże, zaś w jej części południowo-wschodniej – bory świeże, mieszane świeże i mieszane wilgotne. Fragment Puszczy na północ i północny zachód od Pionek charakteryzuje się dominacją lasów i borów mieszanych świeżych oraz lasów świeżych.

Dużą powierzchnię zajmują kompleksy leśne w gminie Skaryszew. Są to głównie lasy i bory mieszane świeże. Stosunkowo duże, urozmaicone typologicznie kompleksy leśne zlokalizowane są też w gminach Przytyk, Jedlińsk i Zakrzew. Pozostałe tereny zadrzewione nie tworzą zwartych kompleksów, są rozdrobnione i rozproszone w krajobrazie rolniczym. Wzdłuż rzek i cieków wodnych występują, najczęściej w formie wąskich pasów, różne postaci zbiorowisk łągowych.

Ogólny stan lasów należy ocenić jako dobry. Występują jednak też połacie lasów zdegradowanych. Największy wpływ na degradację lasów na tym obszarze mają: nieracjonalna gospodarka leśna powodująca zniekształcenia siedlisk, wprowadzanie lub samoistne wnikanie do lasów gatunków obcych (neofityzacja) oraz bezpośredni wpływ człowieka. Największą powierzchnię drzewostanów uszkodzonych ma gmina Skaryszew – 1218,27 ha. Uszkodzenia te w dużej mierze spowodowane są zanieczyszczeniami powietrza (I i II strefa zagrożeń przemysłowych).

System przyrodniczy

Jednym z wymogów skutecznej ochrony zasobów przyrodniczych jest zapewnienie ciągłości ekosystemów. Realizuje się to zwykle przez wytyczanie węzłów i korytarzy ekologicznych. Umożliwiają one migrację roślin, zwierząt i grzybów. W wielu miejscach stanowią podstawę zachowania różnorodności biologicznej. Korytarze ekologiczne obejmują zwykle doliny rzeczne zachowane w stanie naturalnym lub nieznacznie przekształconym, rozległe kompleksy leśne, zadrzewienia, zakrzewienia i miedze śródpolne, ciągi terenów podmokłych (torfowiskowo – bagiennych) wraz z mozaiką towarzyszących im ekosystemów (np. łąkowych), użytki zielone (zwłaszcza w krajobrazie rolno – leśnym) oraz urządzone przez człowieka strefy brzegowe zbiorników wodnych. Tworzone są też potencjalne korytarze ekologiczne, czyli obszary, które po wprowadzeniu elementów urozmaicających strukturę środowiska (np. zadrzewień i zakrzewień), mogą pełnić funkcje korytarzy ekologicznych lokalnych. Ważną rolę w systemach przyrodniczych pełnią też sięgacze ekologiczne. Są to ciągi terenów (zwykle klinowatego kształtu, np. zadrzewienia, zakrzewienia, niewielkie ciek wodne) o średnim lub wysokim potencjale biologicznym, wnikające w obszary o małym potencjale biologicznym. Umożliwiają one zwierzętom zasiedlającym izolowane siedliska swobodne przemieszczanie się w obrębie otwartych systemów przyrodniczych. Wokół korytarzy ekologicznych i obszarów węzłowych tworzone są zwykle strefy buforowe. Ich zadaniem jest ochrona tych terenów przed negatywnym wpływem warunków zewnętrznych (np. przed zabudową).

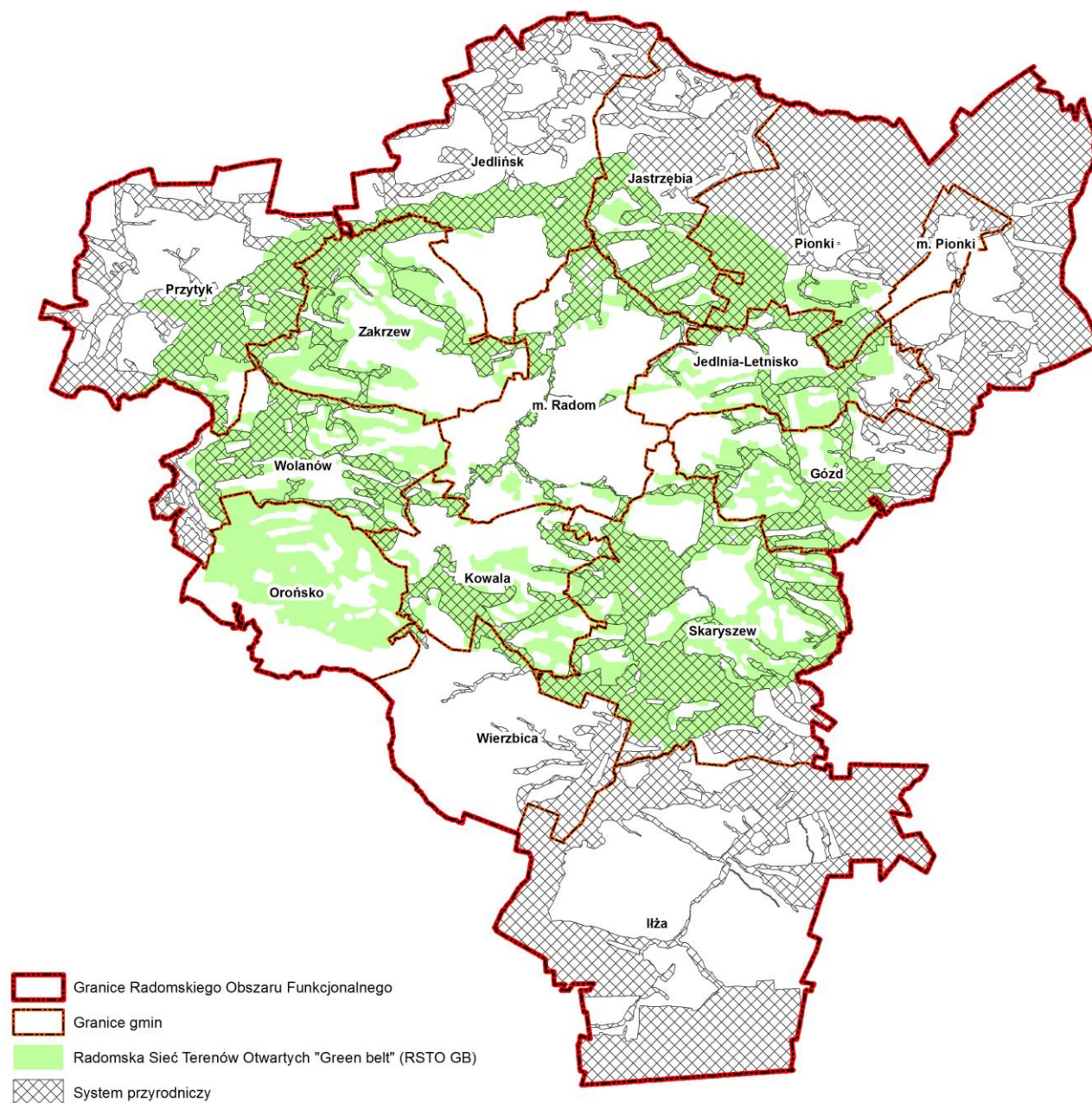
System przyrodniczy RSTO GB składa się z obszarów węzłowych, korytarzy ekologicznych, sięgaczy ekologicznych, potencjalnych korytarzy ekologicznych oraz stref buforowych (rysunek 5). Tworzą one spójny i ciągły system przyrodniczy. Największym udziałem systemu przyrodniczego odznacza się gmina Pionki, najmniejszym zaś – gmina Radom. Największą powierzchnie zajmuje obszar węzłowy Puszcza Kozienicka – północ.

Oprócz wewnętrznej drożności systemu przyrodniczego RSTO GB ważnym aspektem jest również drożna łączność tego systemu z krajową siecią korytarzy ekologicznych (ECONET-POLSKA) i obszarami Natura 2000. Łączność taka umożliwia migrację organizmów, która jest ściśle powiązana z zachowaniem różnorodności biologicznej obszaru.

Najmocniejsze (bezpośrednie) powiązania z krajową siecią wyznaczony system przyrodniczy wykazuje w północnej, północno-wschodniej i wschodniej części terenu. Wśród najważniejszych obszarów należy wymienić: Puszcę Kozienicką w gminie Pionki, dolinę Mlecznej w gminie Jastrzębia, dolinę Modrzejowianki i kompleksy leśne w gminie Skaryszew. Łączność pozostałej części systemu przyrodniczego RSTO GB z

krajową siecią korytarzy ekologicznych i obszarami NATURA 2000 jest pośrednia i utrzymuje się dzięki terenom w sąsiednich gminach.

Rysunek 5. System przyrodniczy RSTO GB na tle systemu przyrodniczego ROF

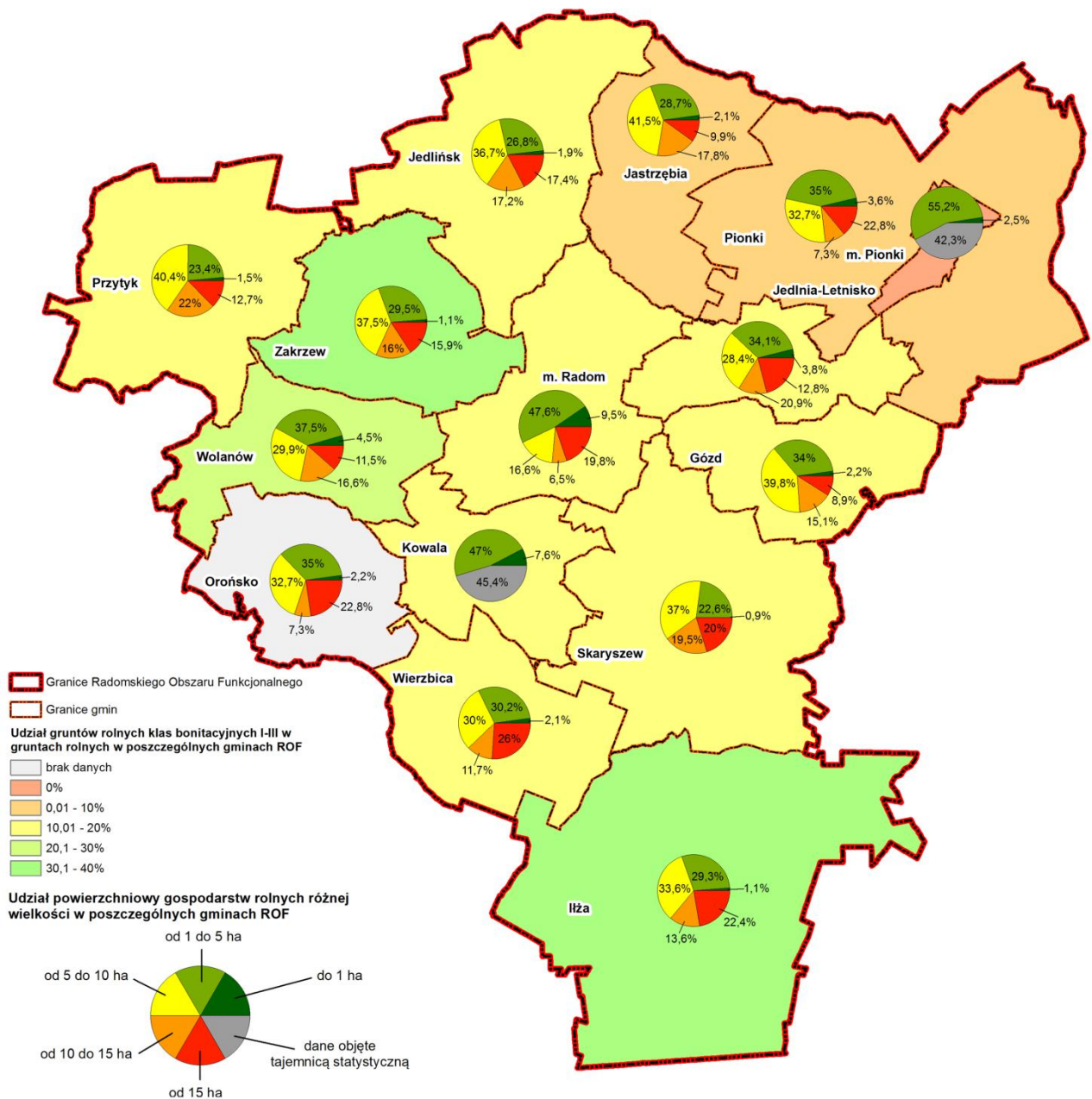
Rolnictwo

Głównym typem użytkowania terenu RSTO GB są grunty rolne, wśród których największe znaczenie mają grunty orne oraz łąki i pastwiska. Grunty te stanowią 70% powierzchni wszystkich terenów. Największą powierzchnię gruntów rolnych posiadają gminy: Skaryszew, Zakrzew i Wolanów. Brak jest gruntów orných i użytków zielonych, których gleba zaklasyfikowana byłaby do I klasy bonitacyjnej. Występują tu natomiast użytki zielone (łąki trwałe i pastwiska trwałe) z glebami o klasach II i III oraz grunty orne o glebach klas bonitacyjnych II i III. Najwięcej takich gleb znajduje się w gminach: Zakrzew, Jastrzębia, Pionki, Kowala. Najliczniej reprezentowane są gleby IV i V klasy. Tereny o wysokich klasach bonitacyjnych gleb predysponowane są do dalszego rozwoju rolnictwa, w tym rolnictwa ekologicznego.

Plonowanie roślin uwarunkowane jest wieloma czynnikami, przy czym czynnikiem podstawowym jest charakter i właściwości siedliska glebowego. Stąd największy udział w ogólnym wskaźniku przydatności rolniczej przestrzeni produkcyjnej ma jakość gleb. W dalszej kolejności pozostaje udział agroklimatu, rzeźby i warunków wodnych. Wskaźnik ogólny jest sumą wymienionych wskaźników częściowych. Najwyższy wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej występuje w gminie Zakrzew, natomiast najniższy w gminie Pionki. W pozostałych gminach wskaźnik ten jest na średnim poziomie.

Największy udział procentowy powierzchni gospodarstw rolnych w stosunku do powierzchni całkowitej gminy występuje przede wszystkim w gminie Wierzbica (ok. 73%), Gózd (ok. 70%) oraz gm. Przytyk (ok. 66%), a najmniejszy udział w gm. Pionki (ok. 28%) oraz m. Radom (ok. 47%). W gospodarstwach produkuje się mleko, uprawiane jest zboże, rośliny pastewne oraz prowadzona jest hodowla trzody chlewnej. W okolicach Przytyka i Zakrzewa znane są uprawy papryki. Przewaga gleb lekkich (V i VI klasy) decyduje o strukturze zasiewów, w której dominują zboża i ziemniaki. Sukcesywnie wzrasta powierzchnia upraw roślin oleistych i roślin wykorzystywanych w produkcji biopaliw oraz do celów energetycznych. W wielu miejscach zachowały się łąki i zadrzewienia oraz naturalny system miedz, co korzystnie wpływa na zachowanie bioróżnorodności i realizację celów środowiskowych.

Wiodącą rolę w strukturze własnościowej odgrywają indywidualne gospodarstwa rolne o znacznym rozdrobnieniu agrarnym. Na omawianym terenie dominują gospodarstwa niskoobszarowe – szczególnie w gm. Radom, Jedlnia-Letnisko, Kowala, Wolanów i Pionki. Przeważają gospodarstwa bardzo małe, czyli do 5 ha (rysunek 6). Rozdrobniona struktura krajobrazu rolniczego wpływa pozytywnie na jego bioróżnorodność i walory estetyczne. Może więc być atutem przy organizowaniu agroturystyki.

Rysunek 6. Wielkość gospodarstw rolnych oraz grunty rolne klas bonitacyjnych I-III w obrębie ROF

Zagrożenia dla zasobów przyrodniczych i wodnych

Aktualne zagospodarowanie terenu RSTO GB oraz stan poszczególnych elementów środowiska charakteryzuje się zróżnicowanym stopniem przekształcenia naturalnych cech krajobrazu przyrodniczego. Istnieją obszary charakteryzujące się wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, jak i obecne są miejsca silnie przekształcone przez oddziaływanie człowieka.

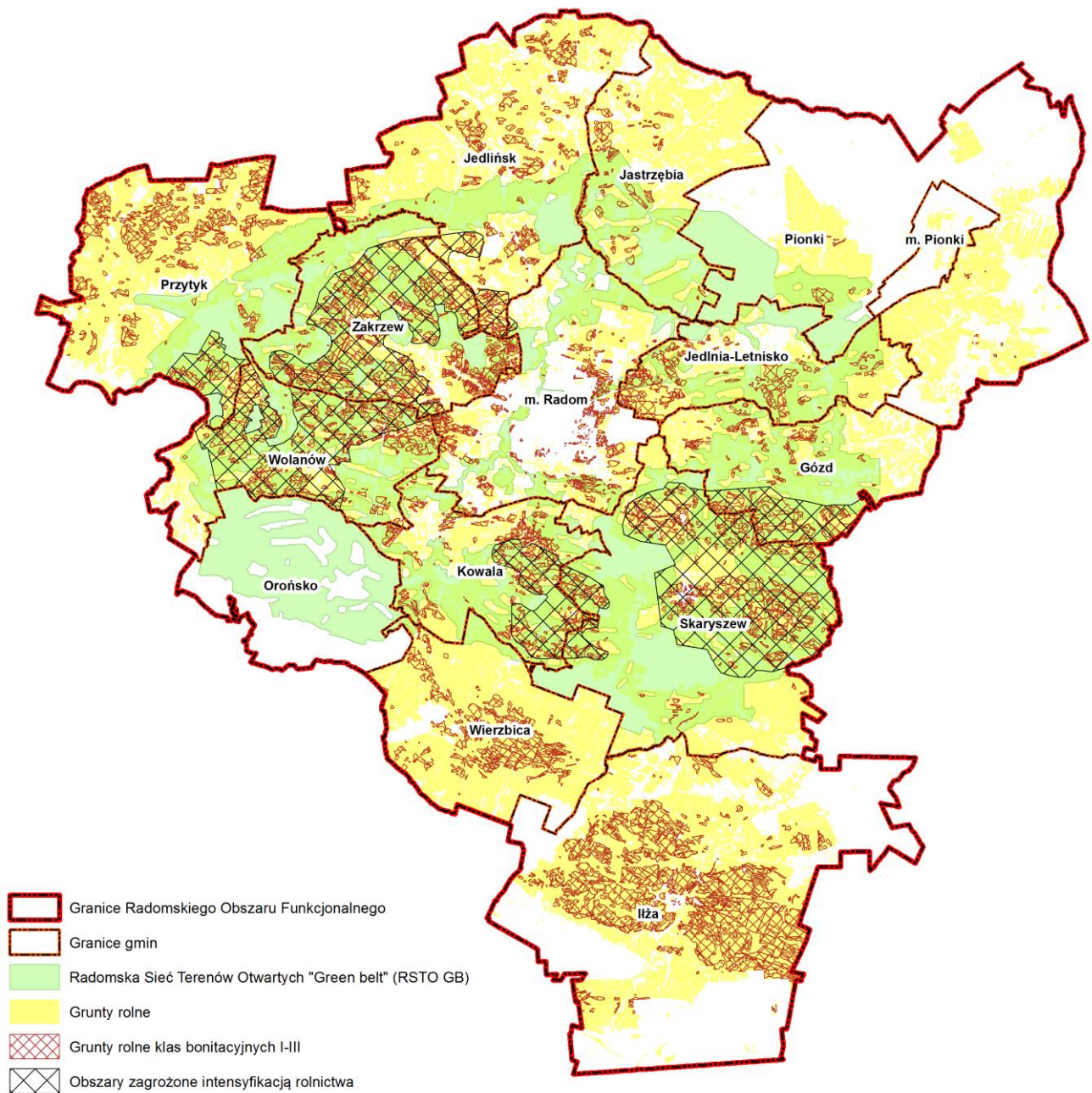

Intensyfikacja rolnictwa

Zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego w RSTO GB jest antropopresja rolnicza (rysunek 7). Wzmagająca się intensyfikacja rolnictwa, powodowana naciskiem na wzrost produkcji rolnej, wywiera istotny, negatywny wpływ na różnorodność biologiczną krajobrazu rolniczego. Podczas gdy grunty rolne dobrej jakości poddane są intensywnej gospodarce, obszary z gruntami słabszymi zostają porzucane bądź zalesiane. Tradycyjnie, ekstensywnie uprawiane tereny rolne o wysokiej wartości przyrodniczej zanikają w szybkim tempie. Stosowanie nawozów (zwłaszcza mineralnych) i pestycydów, usuwanie zadrzewień śródpolnych, nieużytków oraz miedz, prowadzące do coraz silniejszej fragmentacji, a tym samym i degradacji tych siedlisk, to jedne z najistotniejszych zagrożeń. Intensyfikacja rolnictwa jest zagrożeniem m.in. dla trwałych użytków zielonych w Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt". Zbyt częste koszenie, dosiewanie nasion traw, duże dawki nawozów, czy nadmierny wypas, prowadzą do zubożenia tych ekosystemów, a tym samym wycofania się z nich wielu cennych gatunków roślin i zwierząt. Dlatego też głównymi sposobami ochrony tego typu środowisk jest ograniczenie nawożenia, ilości pokosów i intensywności wypasu. Powiększanie pól połączone z likwidowaniem cennych użytków przyrodniczych i powierzchni marginesów ekologicznych (miedze i skrawki gruntów wyłączonych bezpośrednio z użytkowania), a także usuwanie różnego rodzaju zadrzewień i zakrzewień, postrzeganych jako potencjalne przeszkody dla urządzeń rolniczych, powodują nie tylko uproszczenie struktury krajobrazu, ale i widoczne zubożenie składu gatunkowego flory, fauny i bioty grzybów. Należy podkreślić, że wycinka zadrzewień i zakrzewień niesie ze sobą liczne zagrożenia, gdyż mają one szczególną rolę w otwartych krajobrazach rolniczych. Niniejsze drobno-powierzchniowe struktury (śródpolne, śródłukowe, nadwodne, przydrożne) posiadają funkcje fitomelioracyjne, regulują gospodarkę wodną poprzez korzystny wpływ na retencję wód, przeciwdziałają erozji gleb, zwiększają magazynowanie wody w glebie i oczyszczają wody gruntowe (przede wszystkim ze związków azotowych), wpływają również na zwiększanie różnorodności biologicznej, głównie w skali lokalnej, a formy pasowe obniżają prędkość wiatru. Nadwyżki z dostarczanych do agrocenoz nadmiernych ilości nawozów sztucznych i środków ochrony roślin przyspieszają eutrofizację i silnie zanieczyszczają wody lokalne i regionalne, co stanowi zagrożenie dla życia biologicznego w wodach oraz wyłączenie wód z rekreacji.

Nieracjonalnie prowadzone prace melioracyjne powodują nadmierne odwodnienie terenów rolniczych. Przyspieszony odpływ wody wywołuje spadek poziomu wód gruntowych, czasem osuszenie terenów torfowiskowo - bagiennych. Widocznym efektem zdrenowania terenu jest obniżenie bioróżnorodności ekosystemów uzależnionych od dużej dostępności do wody.

Rysunek 7. Intensyfikacja rolnictwa w RSTO GB

Suburbanizacja

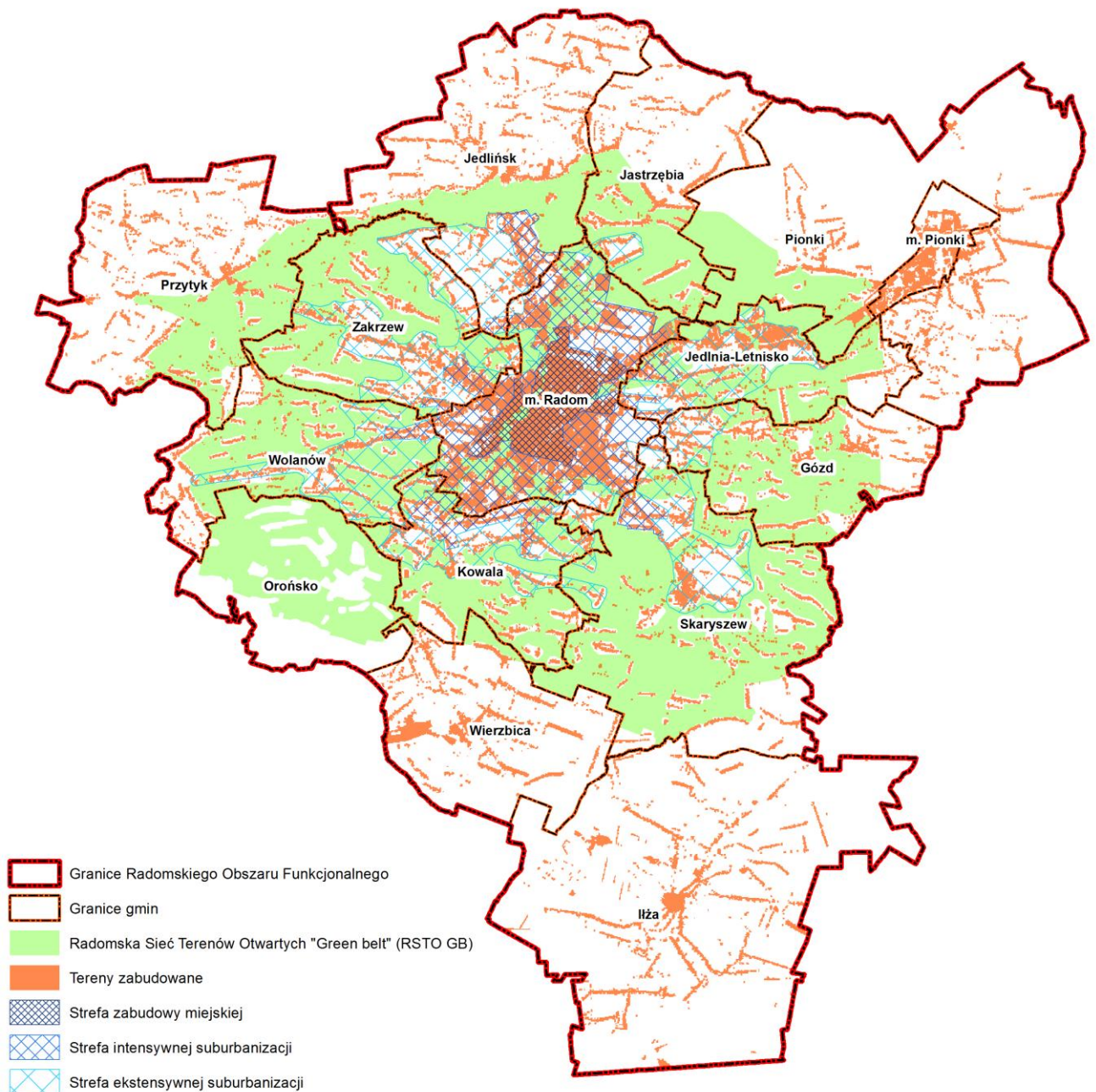
Realnym niebezpieczeństwem dla RSTO GB jest powiększanie obszarów zainwestowanych, kosztem terenów rolniczych (rysunek 8). Najbardziej widoczne jest to w okolicach Radomia oraz innych mniejszych miasteczek. Ze zjawiskiem tym łączy się niebezpieczeństwo dysharmonii krajobrazu (np. wprowadzenie zabudowy w malownicze tereny przyłesne). Brak dyscypliny osadniczej prowadzi do zablokowania niektórych powiązań ekologicznych, uniemożliwiając swobodną migrację gatunków roślin i zwierząt.

Natężenie potencjalnego zagrożenia ze strony negatywnych procesów urbanizacyjnych nie rozkłada się przy obszarze Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" równomiernie. Jest ono oczywiście najmocniejsze na terenach przedmieść Radomia, zaś utrata funkcji biologicznych następuje we wzmożonym zakresie na obszarach w granicach miasta. Wraz ze zwiększaniem dystansu do miasta natężenie negatywnych zjawisk związanych z procesami urbanizacji maleje. Można mówić o suburbanizacji postępującej od miasta i o drugim rodzaju o suburbanizacji na terenach wiejskich, mającej charakter satelitarny w stosunku do miasta, której natężenie jest najczęściej znacznie słabsze (kierunek jej postępowania często jest przeciwny, czyli w stronę miasta). Groźniejsze skutki niesie ze sobą pierwszy kierunek ("rozlewanie się miasta"). Należy dodatkowo wziąć pod uwagę, iż suburbanizacja na terenach podmiejskich często wiąże się nie tylko z zabudową mieszkaniową, ale i przemysłową oraz usługową, która ma teoretycznie większy negatywny wpływ na środowisko. Natężenie zjawiska suburbanizacji ma zatem charakter ilościowy, a także jakościowy.

Poważnym zagrożeniem dla zasobów przyrodniczych Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" jest np. budowanie i rozbudowywanie istniejących rozciągniętych, jednostronnych wsi o zwartej zabudowie po obu stronach dróg, wyglądem przypominających miejską ulicę, tzw. "ulicówek". Obudowa szlaków komunikacyjnych rozproszonym osadnictwem przyczynia się do fragmentaryzacji siedlisk przyrodniczych, odkształcania krajobrazu, zaniku wielu siedlisk przyrodniczych.

Problem suburbanizacji w regionie radomskim występuje przede wszystkim w pasie przyległym do granic miasta Radom – najwyraźniejszy w gminach Zakrzew, Jedlnia-Letnisko i Kowala. Dotknięte suburbanizacją są także przede wszystkim tereny wzdłuż dróg – intensywne pasmo zabudowy rozciąga się wzdłuż trasy krajowej nr 12 w gm. Wolanów oraz w korytarzu Radom – Pionki przy drogach wojewódzkich nr 737 i 787.

Rysunek 8. Obszary zagrożone negatywnymi zjawiskami urbanizacyjnymi na terenie planowanej RSTO GB

Infrastruktura wodno-ściekowa

Infrastruktura kanalizacji sanitarnej w gminach na terenie RSTO GB jest zróżnicowana i zależna od charakteru miejskiego bądź wiejskiego gminy. W granicach większych miast stopień skanalizowania sięga 95% (Radom) natomiast na obszarach wiejskich z reguły nie przekracza 30%. Istnieją ponadto gminy, w których brak jest kanalizacji sanitarnej (Kowala, Wołanów), a ścieki odbierane są od użytkowników wozami asenizacyjnymi. Niewystarczająca jest też ilość i przepustowość oczyszczalni ścieków. Przepustowość istniejących

oczyszczalni ścieków pokrywa zapotrzebowanie tylko częściowo. Zwykle gospodarstwa indywidualne posiadają szamba jedno lub wielokomorowe, które często opróżniane są na pola, nieużytki, do rowów melioracyjnych i przydrożnych. Praktyki takie mogą zwiększać zanieczyszczenia wód powierzchniowych i podziemnych oraz zagrażać czystości gleb. Aby temu przeciwdziałać konieczna jest rozbudowa sieci kanalizacji sanitarnej oraz budowa komunalnych oczyszczalni ścieków (zwłaszcza w gminach: Wolanów, Kowala, Skaryszew). Niedostateczny stan infrastruktury wodno-ściekowej na terenach przyległych do RSTO GB jest zagrożeniem pośrednim, które może jednak mieć wpływ na stan środowiska przyrodniczego tego obszaru.

Energetyka odnawialna

Negatywny wpływ na stan środowiska przyrodniczego RSTO GB mogą mieć też elementy infrastruktury energetyki odnawialnej. Farmy wiatrowe mogą naruszać harmonię przyrodniczo-kulturową krajobrazu, co z kolei może obniżać walory turystyczno-rekreacyjne w rejonach elektrowni wiatrowych. Turbiny wiatrowe negatywnie oddziałują też na ptaki i nietoperze, powodując: zabijanie, odstraszenie, utratę siedlisk oraz efekt bariery (zmiany tras przelotów).

Energetyka wodna również może niekorzystnie wpływać na krajobraz. Turbiny wodne często uniemożliwiają też wędrówki ryb. Realizacja małej elektrowni wodnej, dla której wymagane jest podpiętrzenie wody, może spowodować zniszczenie stanowisk roślin i zwierząt chronionych, z drugiej strony tworzenie zbiorników wodnych może tworzyć nowe siedliska wodne i przywodne.

W RSTO GB energetyka odnawialna jest realizowana w niewielkim stopniu i w chwili obecnej nie ma znaczącego wpływu na środowisko przyrodnicze. Dotychczas zbudowane zostały 3 turbiny wiatrowe w gminie Jastrzębia oraz 5 elektrowni wodnych na rzece Radomce (2 w gminie Jedlińsk, 2 w gminie Przytyk, 1 w gminie Zakrzew). Elektrownia wodna na zbiorniku Domaniów (gm. Przytyk) posiada moc 220 kW.

W najbliższym czasie planowane jest wybudowanie 1 turbiny wiatrowej w gminie Kowala oraz 1 elektrowni wodnej w gminie Jedlińsk na Radomce.

Kierunki zachodzących i przewidywanych zmian w zakresie stanu zasobów przyrodniczych i wodnych

Najistotniejszym aspektem zmian zachodzących w środowisku są wzajemne relacje między powierzchnią terenów otwartych i zalesionych i zabudowanych. Główny charakter zmian zachodzących w środowisku przyrodniczym RSTO GB wyznacza antropopresja rolnicza i urbanizacja.

W większości gmin terenu nastąpił niewielki spadek powierzchni użytków rolnych. Wzrasta natomiast odsetek gospodarstw wielkoobszarowych. Sytuacja taka zgodna jest z tendencjami ogólnokrajowymi. Znacznie zmalał, natomiast udział ugorów i odłogów w strukturze powierzchniowej wszystkich gmin. Spowodowane jest to zapewne polityką dopłat z Unii Europejskiej.

Znacznym zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego opracowania jest naruszenie trwałości biocenoz na tym terenie. Ma ono charakter zarówno antropogeniczny, jak i naturalny. Czynnikiem antropogenicznym naruszającymi równowagę ekologiczną w ekosystemach są przede wszystkim radykalne zmiany w stosunkach wodnych, szczególnie w dolinach rzek. Regulacja koryt rzecznych oraz melioracje w ich dolinach powodują duże zmiany w naturalnych biocenozach. Wyparte zostają cenne zbiorowiska siedlisk wilgotnych (np. wodno – szuwarowe, torfowiskowe, łągowe). Wiąże się to ze znacznym zubożeniem flory i fauny tych obszarów. Ustępują z nich gatunki roślin charakterystyczne dla wyżej wymienionych zbiorowisk oraz łąk świeżych. Zanikać mogą też bezkręgowce (np. czerwończyk fioletek, czerwończyk nieparek, modraszek telejus,

poczwarówka jajowata, poczwarówka zwężona) i kręgowce (np. ptaki wodno-błotne, płazy, gady) związane z takimi środowiskami.

Alternatywnymi siedliskami zastępczymi, zwłaszcza dla niektórych ptaków wodno-błotnych są środowiska antropogeniczne, takie jak stawy rybne (np. przy miejscowościach Jedlińsk, Przytyk, Modrzejowice) oraz Zbiornik Domaniów. Stanowią one ważne ostoje dla kaczek, gęsi, łabędzi, chruścieli, siewek, mew czy rybitw.

Stosowanie nawozów (zwłaszcza mineralnych) i pestycydów, usuwanie zadrzewień śródpolnych, nieużytków oraz miedz, prowadzące do coraz silniejszej fragmentacji, a tym samym i degradacji tych siedlisk, to jedne z najistotniejszych zagrożeń. Intensyfikacja rolnictwa jest zagrożeniem m.in. dla trwałych użytków zielonych w Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt". Zbyt częste koszenie, dosiewanie nasion traw, duże dawki nawozów, czy nadmierny wypas, prowadzą doubożenia tych ekosystemów, a tym samym wycofania się z nich wielu cennych gatunków roślin i zwierząt. Dlatego też głównymi sposobami ochrony tego typu środowisk jest ograniczenie nawożenia, ilości pokosów i intensywności wypasu.

Postępująca fragmentacja środowiska związana z rozwojem komunikacyjnym i rozbudową infrastruktury, widoczna zwłaszcza na terenach osadniczych może doprowadzić do powstania barier uniemożliwiających swobodne przemieszczanie się płazów i gadów w celach rozrodczych, co z kolei może doprowadzić do zaniku lub zmniejszenia liczebności lokalnych populacji tych zwierząt.

Czynnikiem naturalnym prowadzącym do zmiany biocenoz, jest przede wszystkim sukcesja wtórna, zwłaszcza zbiorowisk trawiastych i synantropijnych w kierunku leśnym.

Obserwowane zmiany w środowisku polegają też na przekształcaniu części terenów użytkowanych rolniczo w przestrzeń zurbanizowaną. Zmiany takie zlokalizowane są przede wszystkim na obrzeżach już istniejącej zabudowy, zwłaszcza na przedmieściach. Polegają one głównie na zdjęciu pokrywy glebowej i roślinnej na potrzeby budowy dróg dojazdowych, rozbudowy infrastruktury i wprowadzeniu obiektów kubaturowych (zabudowa mieszkaniowa, tereny usług). Przekształcenia tego typu również mają charakter nieodwracalny. Zakres tych zmian jednak nie obejmuje znacznej części omawianego terenu. Najcenniejsze elementy środowiska związane z terenami leśnymi i podmokłymi pozostają poza intensywną presją urbanistyczną. Szczegółowo proces urbanizacji został omówiony w akapicie „Suburbanizacja”.

Istotny wpływ na zmianę struktury i kondycji środowiska przyrodniczego ma też zwiększanie powierzchni terenów leśnych. W RSTO GB na przestrzeni ostatnich lat zalesienie wzrosło we wszystkich gminach. Sytuacja taka spowodowana jest zapewne w znacznym stopniu polityką Lasów Państwowych prowadzoną w skali całego kraju, polegającą na planowym zalesianiu nowych terenów (np. gruntów rolniczych nie nadających się do dalszej uprawy – klasa gleby VI). Częściowo sprzyja temu też zjawisko sukcesji wtórnej obserwowane na odłogach i ugorach, a także w dolinach cieków i innych miejscach spontanicznego wzrostu roślinności. Można przypuszczać, że tendencja ta w dalszym ciągu będzie się utrzymywać. Zalesianie musi mieć jednak charakter kontrolowany. Zalesianie żywiołowe (wynikające jedynie z woli właścicieli gruntów bądź będące przejawem sukcesji ekologicznej) może wywołać również niepowetowane szkody (np. wkroczenie lasu w siedliska cenne przyrodniczo i chronione, zalesianie gruntów o przydatności nieuzasadniającej zmiany użytkowania rolniczego na leśne, zmiany fizjonomii krajobrazu). Można również mieć nadzieję, że zjawisko zwiększania się lesistości na terenie całego ROF związane jest z rosnącą świadomością pro-środowiskową władz lokalnych, chęcią promocji regionu jako atrakcyjnego nie tylko gospodarczo, ale także turystycznie, krajobrazowo i zdrowotnie.

Jednym z istotniejszych komponentów, które decydują o kondycji środowiska naturalnego są zasoby wody i jej jakość, a także stan zbiorników wodnych i biocenoz z nimi związanych. Szczególnie zaś wrażliwym i czułym na wszelkie przekształcenia ekosystemem są doliny rzeczne.

Różnorodność środowiskowa występująca w dolinach spowodowała, że były one najwcześniej zasiedlanymi i użytkowanymi przez ludzi formami terenu. Na różnych etapach rozwoju osadniczego zmieniał się sposób

i intensywność oddziaływania człowieka. W tej chwili większość dolin rzecznych jest w jakimś stopniu przekształcona.

Uregulowanie rzek zahamowało proces glebotwórczy wynikający z akumulacji rzecznej, więc zmienione zostały warunki wodne na terenach nadrzecznych. Problem ograniczenia ilości skał osadowych nanoszonych przez wody w dużej mierze dotyczy też opisywanych terenów. Regulacje koryt wpłynęły tu na wyjaławianie zwykle dość urodzajnych gleb dolin rzecznych.

Wycinanie lasów i zadrzewień nadrzecznych przy okazji powstawania budowli i stosowania zabiegów hydrotechnicznych pozbawiło rzeki ocienionych fragmentów. To z kolei wpłynęło na zmniejszenie się różnorodności gatunkowej środowisk rzecznych, sprzyja także szybszemu nagrzewaniu się wody i spadkowi zawartości w niej tlenu, to w efekcie skutkuje wycofywaniem się z rzeki wielu organizmów. W rzekach RSTO GB, podobnie jak w innych regulowanych ciekach nastąpiło znaczne zubożenie lub wręcz (na niektórych odcinkach) zanik roślinności.

Rozwój osiedli mieszkalnych w sąsiedztwie rzek oraz chemizacja rolnictwa spowodowały ich znaczne zanieczyszczenie, szczególnie substancjami biogennymi. Spływ powierzchniowy z przenażonych pól uprawnych do rzek powoduje ich eutrofizację. Ścieki odprowadzane bezpośrednio do rzek i ogół zanieczyszczeń komunalnych spowodowały sytuację, w której stan chemiczny większości jednolitych części wód powierzchniowych określono jako zły, a potencjał ekologiczny jako słaby lub umiarkowany.

Niekorzystne zmiany w środowisku spowodowane są także zanieczyszczeniami powietrza. W ciągu ostatnich lat przekroczone jest i konsekwentnie wzrasta np. średnioroczne stężenie benzo(a)piranu i pyłu. Przyczyn pogarszającego się stanu powietrza jest wiele. Po pierwsze wpływ mają warunki klimatyczne, zwłaszcza umiarkowane wiatry. Poza tym w dużym mieście o gęstej zabudowie, jakim niewątpliwie jest Radom, występują niekorzystne warunki rozprzestrzeniania zanieczyszczeń. Oczywiście wpływ mają też warunki społeczno – ekonomiczne (np. jakość i ilość używanego paliwa), znaczny ruch komunikacyjny, rozwój przemysłu.

Jedną z pozytywnych zmian zaobserwowanych w ostatnim czasie na opisywanym obszarze jest podnoszenie się zwierciadła wód kredowych związane z mniejszym poborem wód podziemnych. Świadczy o tym zmniejszanie się leja depresyjnego w Radomiu.

Na stan zasobów przyrodniczych RSTO GB wpływ mają i będą miały też uwarunkowania społeczno-ekonomiczne.

Poprawa sytuacji materialnej społeczeństwa umożliwiająca zakup nieruchomości i środków transportu oraz korzystna cena nieruchomości na obszarach podmiejskich i wiejskich w stosunku do wysokich cen gruntów w mieście, powoduje znaczny „odpływ” mieszkańców miast na tereny podmiejskie. Wiele rodzin wybiera życie na wsi ze względu na niskie koszty utrzymania i życia na takich terenach. To także przyczynia się do powstawania zjawiska suburbanizacji. Mieszkańcy Radomia i innych miast RSTO GB coraz chętniej osiadają na terenach gmin sąsiednich.

Problem suburbanizacji nie zniknie po wyznaczeniu granic RSTO GB – z pewnością wielu inwestorów zarówno prywatnych, jak i instytucjonalnych, wybierając nowe miejsce zamieszkania będzie kierować się atrakcyjnością krajobrazową, dostępnością terenów zieleni i przede wszystkim bliskością lasu i wody, a tym samym szereg osób będzie chciał uszczuplić wyznaczone tereny otwarte, nieco „nadgryzając” ich strukturę w szczególności w klinach okalających Radom wzdłuż dróg. Obudowywanie dróg, w tym także tras szybkiego ruchu, wynika przede wszystkim z polskiej tradycji lokalizacji domów wzdłuż dróg oraz luk prawnych lub niskiej skuteczności zarówno planowania przestrzennego, jak i egzekwowania prawa, a także braku prawidłowych rozwiązań w zakresie kształtowania struktur funkcjonalno-przestrzennych. Obudowywanie dróg oraz dalsza potrzeba poprawy dostępności drogowej w skali kraju, regionu i gminy mogą istotnie zagrażać

RSTO GB, gdyż powodują fragmentację, a niekiedy izolację struktur przyrodniczych nie zapewniając im łączności przestrzennej.

Kolejną grupą, która nie będzie sprzyjała funkcjonowaniu RSTO GB są niewątpliwie inwestorzy z różnych branż. Instrumenty prawa lokalnego, często niestety są wykorzystywane w celu uzyskania korzyści przez wąskie grupy interesu: inwestorów, deweloperów i inne osoby, które na terenach wiejskich szukają źródła zysku, chociaż nie są ich mieszkańcami, może się więc pojawiać zjawisko znaczącej presji na zmniejszanie obszarów RSTO GB nakierowanej w rejonie zainteresowania inwestycjami. Rozwój terenów inwestycyjnych oraz związana z tym spodziewana poprawa sytuacji ekonomicznej gmin powodują szereg konfliktów w obszarach styku inwestycji przemysłowych z obszarami objętymi ochroną prawną wynikającą z przepisów o ochronie przyrody. Często pojawia się pogląd, że nadmierne nagromadzenie form ochrony przyrody (np. objęcie ochroną zbyt dużych obszarów) w danej przestrzeni ogranicza możliwości rozwojowe gminy/miasta. Najsilniejsze konflikty zwykle występują między ochroną przyrody i krajobrazu a: budowlami hydrotechnicznymi i regulacjami cieków, infrastrukturą drogową, a także między podmiotami realizującymi funkcje rolnicze i wydobywcze (utrata gruntów i plonów), rolnicze i komunikacyjne (odcięcie pól od siedlisk), czy mieszkańcami wsi a inwestorami infrastruktury komunikacyjnej i komunalnej. Największa koncentracja sytuacji konfliktowych występuje wokół Radomia oraz Skaryszewa, wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych (także planowanych) oraz na terenach chronionych.

Wnioski

Tabela 3. Analiza SWOT – ochrona środowiska

Mocne strony	Waga	Słabe strony	Waga
Dość dobrze zachowane, naturalne doliny rzeczne.	0.3	Suburbanizacja.	0.3
Obecność w granicach RSTO GB części Kozienickiego PK i obszarów Natura 2000.	0.2	Mała liczba form ochrony przyrody oraz ich niewielka powierzchnia w RSTO GB.	0.3
Rozbudowany system przyrodniczy.	0.1	Zanieczyszczenie rzek substancjami chemicznymi.	0.1
Dość dobry potencjał ekologiczny wód powierzchniowych	0.1	Niedostatecznie rozwinięta sieć kanalizacyjna (zwłaszcza w obszarach wiejskich).	0.1
Duży udział gleb chronionych	0.1	Niedostateczna jakość powietrza.	0.05
Dobry stan wód podziemnych.	0.05	Słaba promocja środowiska przyrodniczego oraz aktywność działań z zakresu edukacji przyrodniczej.	0.05
Brak zagrożeń promieniowaniem elektromagnetycznym.	0.05	Leje depresyjne.	0.05
Brak przekroczeń norm hałasu (oprócz dróg).	0.05	Rozwój wielkoobszarowego rolnictwa.	0.05
Znikoma obecność OZE.	0.05		
Szanse	Waga	Zagrożenia	Waga
Niewielki wpływ turystyki, przemysłu na środowisko.	0.5	Bliskie położenie Radomia i Warszawy.	0.3
Wzmocnienie wizerunku Radomia jako miasta przyjaznego środowisku i energooszczędnego.	0.2	Zagrożenie dla gruntów wyższych klas bonitacyjnych związane z presją urbanistyczną i komunikacyjną.	0.2
Położenie w bezpośrednim sąsiedztwie Puszczy Kozienickiej.	0.1	Szkody w ekosystemach spowodowane głównie przez antropopresję.	0.1
Powiększenie sieci korytarzy ekologicznych.	0.1	Niska świadomość ekologiczna części społeczeństwa.	0.1
Organizacje proekologiczne niedopuszczające do niekontrolowanej degradacji środowiska.	0.1	Częste zmiany prawa i skomplikowane przepisy ochrony środowiska.	0.1
		Wzrost zanieczyszczeń powietrza dalekiego zasięgu.	0.1
		Obecność w sąsiedztwie uciążliwego przemysłu.	0.1

Podsumowując przeprowadzoną analizę, środowisko naturalne Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” charakteryzuje się mozaikowością. Z jednej strony mamy tu nagromadzenie cennych elementów środowiska naturalnego. Z drugiej zaś silną antropopresję w postaci suburbanizacji na obszary cenne przyrodniczo, która powoduje silną fragmentaryzację środowiska obniżając przez to jego atrakcyjność.

Niewątpliwą zaletą i dużym plusem jest położenie w granicach RSTO GB części kompleksu Puszcza Kozienicka i utworzonych tu obiektów ochrony przyrody. Wielkoobszarowe OZW Puszcza Kozienicka, OSO Ostoja Kozienicka oraz Kozienicki Park Krajobrazowy stanowią bardzo ważne wsparcie dla środowiska w wytyczonej RSTO GB. Jednakże bardzo bliskie położenie miasta stwarza duże zagrożenie dla tych obszarów chronionych. Na ogromną presję antropogeniczną narażony jest OChK Dolina Kosówki położony w granicach administracyjnych Radomia. Jednak utworzenie tu obszaru chronionego bardzo przyczyniło się do zachowania cennych elementów przyrody w samym Radomiu (np. stanowiska dwóch motyli z drugiego załącznika Dyrektywy Siedliskowej – czerwończyk nieparek i czerwończyk fioletek). W RSTO GB proponuje się poszerzenie granic tego obszaru.

Mające dość naturalny charakter doliny rzeczne są kolejnym bardzo cennym elementem tutejszego środowiska. Świadczyć o tym może także dobry potencjał ekologiczny wód powierzchniowych, jednakże wynikiem antropopresji jest przekroczenie norm wód powierzchniowych pod względem chemicznym.

Dużą szansą jaką stworzy RSTO GB dla środowiska jest rozwinięcie sieci korytarzy ekologicznych, która połączy z już istniejącymi obecne na tym obszarze enklawy cenne przyrodniczo przyczyniając się do ich zachowania. Powiększenie sieci korytarzy ekologicznych przyczyni się także do zwiększenia lesistości tego terenu.

Dużą rolę w zachowaniu walorów środowiska przyrodniczego odgrywają mieszkańcy i władze lokalne obszarów w obrębie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego. To od ich świadomości ekologicznej w dużej mierze zależy jakość lokalnego środowiska.

2. Uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji

Znaczenie turystyki dla RSTO GB

W aspekcie globalnym turystyka jest niezwykle dynamicznie rozwijającą się dziedziną oraz istotnym czynnikiem wzrostu gospodarczego wielu obszarów. Według różnych prognoz i raportów jej rola w światowej gospodarce będzie się ciągle podnosić.

Również w Polsce według dokumentów planistycznych szczebla krajowego, regionalnego i lokalnego, turystyka przedstawiana jest jako istotny element rozwoju gospodarczego, a także bodziec do wzrostu znaczenia obszarów wiejskich, rozwijający ich wielofunkcyjność.

Rozwój różnych form turystyki na obszarach wiejskich (np. RSTO GB) jest szansą na podniesienie dochodowości gospodarstw rolnych, przy jednoczesnej aktywizacji mieszkańców w kierunku gospodarczym i społecznym. Przy czym trzeba pamiętać, że rozwój ten musi odbywać się zgodnie z wymogami ochrony środowiska i krajobrazu, a turystyka powinna być dziedziną w tym przypadku wspierającą, a nie zastępującą działalność rolniczą na danym obszarze. Funkcjonowanie gospodarstw rolnych w ich ekstensywnej i ekologicznej formie jest niezwykle istotny, chociażby dla budowania agroturystyki i zachowania bioróżnorodności w krajobrazie rolniczym. Zaś agroturystyka i inne formy turystyki wiejskiej mogą generować nowe miejsca pracy. W połączeniu z ochroną dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego prowadzi to do podniesienia jakości życia mieszkańców i podwyższenia konkurencyjności regionów.

Mieszkańcom miast (w tym przypadku Radomia) turystyka wiejska i agroturystyka umożliwi oryginalny wypoczynek po stosunkowo niskiej cenie. Turystyka wiejska oferuje szereg atrakcji związanych z aktywnym wypoczynkiem – piesze wędrówki, rajdy rowerowe, spływy kajakowe, jazda konna itp. Sąsiedztwo dolin rzecznych (np. Dolina Radomki) i mozaiki krajobrazu rolniczego z dużym ośrodkiem miejskim jakim jest Radom umożliwi napływ na RSTO GB osób chcących uprawiać tego typu aktywności.

Aby tereny te wciąż pozostawały atrakcyjne pod względem turystycznym należy ciągle dbać o ochronę ich walorów krajobrazowych i środowiskowych. Atrakcyjność turystyczna wsi zostanie utracona, jeśli rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa nie będzie się odbywał w sposób zrównoważony, czyli taki który zaspokaja potrzeby mieszkańców obecnego pokolenia, ale uwzględnia także realizację podobnych potrzeb przez pokolenia przyszłe. Co za tym idzie, odpowiedni rozwój turystyki rekreacyjnej i agroturystyki w RSTO GB który zwiększa dochodowość gospodarstw, będzie jednocześnie dobrym mechanizmem ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszaru.

Zachowane walory będą mogły świadczyć na rzecz społeczeństwa kulturalne usługi ekosystemowe, tzn. takie które będą przynosiły zyski chociażby właśnie z turystyki, rekreacji, ale również z nauki i edukacji. Obszar RSTO GB może być bowiem nie tylko dobrym miejscem do rekreacji dla mieszkańców Radomia, ale także być swego rodzaju poligonem do terenowej edukacji przyrodniczej np. grup młodzieży szkolnej.

Uwarunkowania społeczne i ekonomiczne

Rozwój wszystkich form turystyki na obszarze RSTO GB jest osiągalny tylko przy odpowiednich uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych, wsparciu władz bądź lokalnych organizacji.

Duży wpływ na strukturę społeczną i ekonomię Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” i obszaru do niej bezpośrednio przyległego ma bliskość wielkomiejskiego ośrodka jakim jest Radom. Generuje to większość zmian zachodzących na opisywanym terenie. Zmiany te (np. rozwój budownictwa i sieci komunikacyjnej) są tym intensywniejsze, im dany fragment krajobrazu znajduje się bliżej Radomia.

Jednym ze wskaźników tych zmian może być saldo migracji. Gminy oddalone od Radomia (Pionki, Przytyk, Orońsko) mają ujemne saldo migracji wskazujące na odpływ mieszkańców z tamtych terenów. Zaś gminy bezpośrednio sąsiadujące z Radomiem wykazują wzrost liczby mieszkańców, któremu towarzyszy rozwój budownictwa w strefie podmiejskiej, przy jednoczesnym odpływie ludności z Radomia. Stosunki te wpływają na charakter i kierunki przekształceń krajobrazu poszczególnych pól RSTO GB, zwłaszcza w kontekście suburbanizacji. Ma to przełożenie na walory przyrodnicze i krajobrazowe, a co za tym idzie również na walory turystyczne.

Saldo migracji na 1000 osób poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB w 2013 roku wynosiło:

- Skaryszew (miasto i wieś) – -0,14
- Kowala – 9,1
- Wolanów – 1,7
- Zakrzew – 8,5
- Jedlińsk – 0,07
- Jastrzębia – 4
- Pionki (wieś) – -0,10
- Jedlnia-Letnisko – -0,08
- Gózd – 5,2
- Przytyk – -3
- Orońsko – -1
- Wierzbica – -2,8
- Radom – -4,8

Gminy w obrębie RSTO GB mają duży potencjał ludnościowy, co sprzyja rozwojowi turystycznemu tego obszaru. Szczególne znaczenie ma tu miasto Radom, które jest dużym ośrodkiem miejskim mogącym generować większość ruchu turystycznego w RSTO GB, szczególnie tego o charakterze rekreacyjnym.

Tabela 4. Liczba ludności poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB z podziałem na płeć oraz pochodzenie (stan na 2013 rok)

jednostki samorządu terytorialnego	ogółem			miasto			wieś		
	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
Gózd	8477	4260	4217	-	-	-	8477	4260	4217
Jastrzębia	6783	3447	3336	-	-	-	6783	3447	3336
Jedlińsk	14106	7070	7036	-	-	-	14106	7070	7036
Jedlnia-Letnisko	12411	6158	6253	-	-	-	12411	6158	6253
Kowala	11845	5957	5888	-	-	-	11845	5957	5888
Pionki	10072	5049	4023	-	-	-	10072	5049	4023
Przytyk	7313	3683	3630	-	-	-	7313	3683	3630
Skaryszew	14251	7083	7168	4308	2127	2181	9943	4956	4987
Wierzbica	10059	5126	4933	-	-	-	10059	5126	4933
Wolanów	8666	4339	4327	-	-	-	8666	4339	4327
Zakrzew	12434	6242	6192	-	-	-	12434	6242	6192
Orońsko	5968	3013	2955	-	-	-	5968	3013	2955
Radom	218466	103823	114643	218466	103823	114643	-	-	-

Zachodzące przemiany społeczno-ekonomiczne w dużym stopniu wpływają także na kształt i dalszy rozwój rolnictwa. Ich odzwierciedleniem może być powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach. Średnio w Polsce oscyluje ona wokół 8 ha. Na tle tych danych rolnictwo na obszarze częściowo zajmowanym przez Radomską Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” posiada w dużej mierze wciąż rozdrobniony charakter, choć nie pozbawiony lokalnie wielkoobszarowych elementów.

Rozdrobniona struktura krajobrazu rolniczego wpływa pozytywnie na jego bioróżnorodność i walory estetyczne. Urozmaicony krajobraz w połączeniu z ekologiczną i ekstensywną uprawą może być atutem przy organizowaniu agroturystyki.

Tabela 5. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących działalność rolniczą jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB oraz liczba drobnych i dużych gospodarstw rolnych

jednostki samorządu terytorialnego	średnia powierzchnia użytków rolnych (ha)	liczba i procent gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych do 5 ha	liczba i procent gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych powyżej 15 ha
Skaryszew	6,07	789 (53%)	70 (4,7%)
Orońsko	5,08	448 (65,8%)	39 (5,7%)
Gózd	4,5	686 (65,9%)	23 (2,2%)
Jastrzębia	5,05	556 (59%)	24 (2,5%)
Jedlińsk	5,02	836 (62,2%)	53 (3,9%)
Jedlnia-Letnisko	4,58	579 (73,4%)	20 (2,53%)
Kowala	3,19	1146 (84,9%)	0
Pionki	4,13	953 (75%)	30 (2,4%)
Przytyk	5,28	824 (56,1%)	54 (3,7%)
Wierzbica	5,33	777 (66%)	61 (5,2%)
Wolanów	3,97	837 (73,6%)	25 (2,2%)
Zakrzew	5,17	666 (62,3%)	29 (2,7%)
Radom	2,49	1530 (90,2%)	15 (0,9%)

W powiecie radomskim stopa bezrobocia wynosi 30,4%, wzrastając od 2008 roku z poziomu 26,2%. W powiecie szydłowieckim wskaźnik bezrobotnych wynosi 38,7%, zaś w Radomiu 22,8%. W Radomiu i powiecie radomskim od 45 do prawie 50% bezrobotnych pozostaje bez pracy dłużej niż rok. Od dłuższego zaś czasu obserwuje się spadek znaczenia rolnictwa dla ekonomii krajowej. Niezbędna jest więc aktywizacja rolników do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodu, chociażby właśnie w sektorze turystycznym.

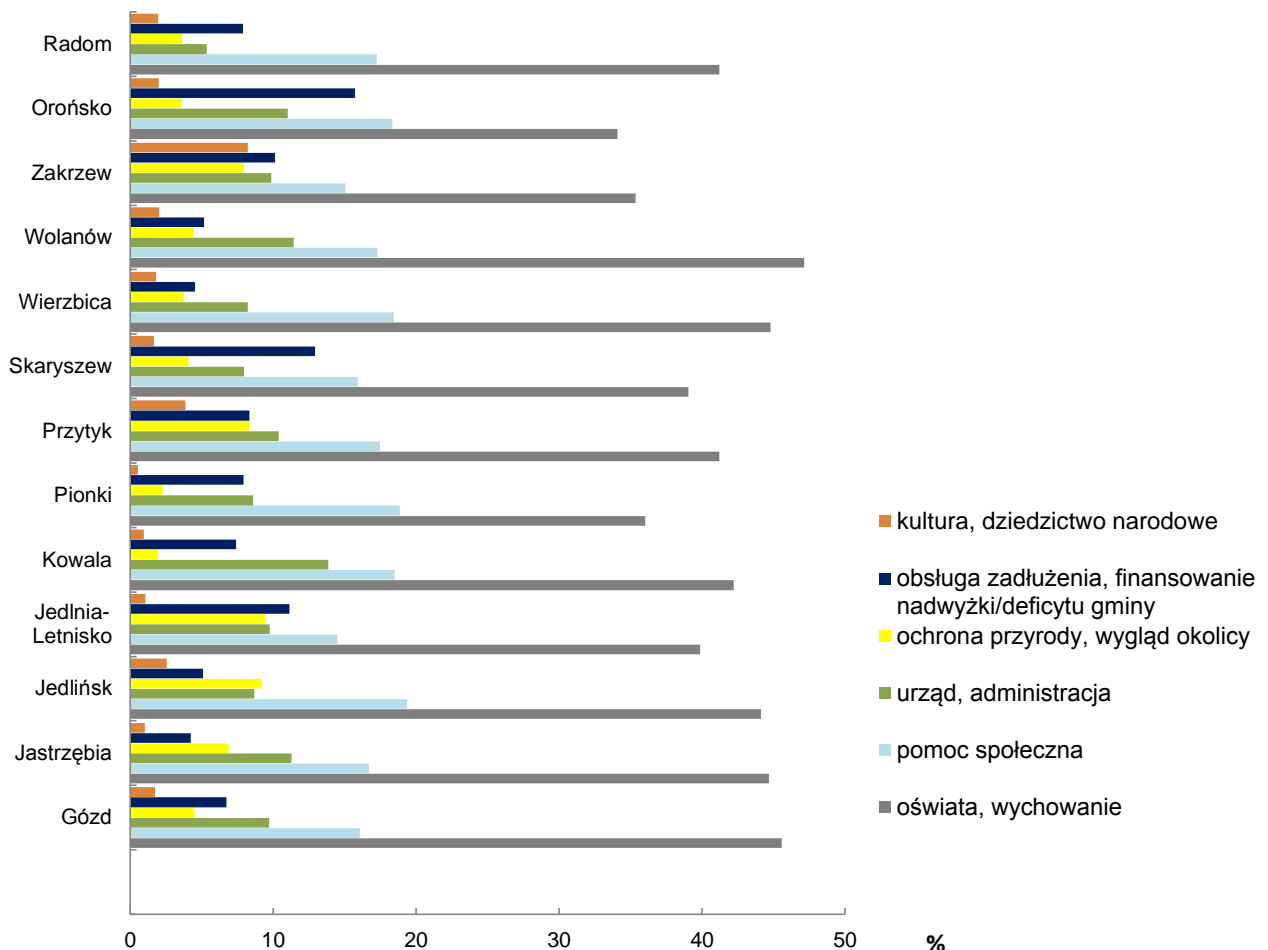
Znaczny odsetek bezrobotnych w wieku produkcyjnym (ponad 20%) znajduje się w gminach Wierzbica, Pionki, Przytyk, Gózd i Orońsko (tabela 6). Dlatego szczególnie tam znaczenie będzie miało stworzenie platformy do rozwoju turystyki dającej zatrudnienie.

Tabela 6. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB w podziale według płci. Stan wg GUS na 2013 rok

jednostki samorządu terytorialnego	ogółem (%)	mężczyźni (%)	kobiety (%)
Orońsko	24	23,6	24,6
Gózd	20,8	20,3	21,3
Jastrzębia	15	15,4	15,6
Jedlińsk	14,4	14,2	14,6
Jedlnia-Letnisko	13,9	14,5	13,1
Kowala	16	15,5	16,5
Pionki	22,4	21,3	23,7
Przytyk	20,7	22,3	18,7
Skaryszew	18,1	19,3	16,7
Wolanów	17,2	16,8	17,7
Zakrzew	16,3	16,4	16,2
Wierzbica	22	22	21,9
Radom	15,3	15,6	15

Dla rozwoju turystyki szczególne znaczenie może mieć finansowanie dziedzin związanych z kulturą i dziedzictwem narodowym oraz ochroną przyrody i wyglądem okolicy. Ważne pod tym względem jest również finansowanie szeroko pojętego sportu.

Rysunek 9. Procent wydatków przeznaczony na wybrane dziedziny według sprawozdań finansowych jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB w 2013 roku. Dane udostępnione dla serwisu www.naszakasa.org.pl przez Ministerstwo Finansów RP na podstawie sprawozdań budżetowych jednostek samorządu terytorialnego.

Poszczególne jednostki samorządu terytorialnego w dziedzinie ochrony przyrody i wyglądu okolicy łożą finanse m.in. na gospodarkę odpadami, zakłady gospodarki komunalnej, gospodarkę ściekową i ochronę wód, utrzymanie terenów zieleni, ochronę gleb i powietrza, a także na oświetlenie ulic, placów i dróg (rysunek 9).

Z kolei w dziedzinie kultury i dziedzictwa narodowego pieniądze są wydatkowane m.in. na świetlice, kluby, domy kultury, biblioteki oraz na ochronę zabytków.

W prezentowanych jednostkach nakłady na sport są bardzo małe lub brak ich wcale.

Ważna dla rozwoju regionalnej turystyki jest działalność organizacji o profilu społecznym, przyrodniczym i turystycznym. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują Lokalne Grupy Działania (LGD). Są one tworzone zwykle na obszarach wiejskich, a w ich skład wchodzi przedstawiciele sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego z danych gmin. W Polsce podstawą prawną dla funkcjonowania Lokalnych Grup Działania są ustawy: o wspieraniu obszarów wiejskich oraz o stowarzyszeniach. LGD rejestrowane są w Krajowym Rejestrze Sądowym jako stowarzyszenia, fundacje lub związki stowarzyszeń, a ich celem jest budowanie i wzmacnianie kapitału społecznego obszarów wiejskich, promocja turystyki wiejskiej i agroturystyki oraz

rozłożenie odpowiedzialności za region wśród lokalnej społeczności. Ich tworzenie związane jest z ideą propagowania partnerstwa publiczno-prywatnego w zarządzaniu zasobami lokalnymi oraz rozwój społeczno-gospodarczy danych subregionów.

Obszar RSTO GB jest polem działania następujących Lokalnych Grup Działania:

- „Razem dla Radomki” – gminy: Jedlińsk, Przytyk, Wolanów i Zakrzew,
- „Dziedzictwo i Rozwój” – gminy: Jastrzębia, Pionki, Jedlnia-Letnisko, Gózd,
- „Wspólny Trakt” – Kowala, Skaryszew, Wierzbica.

W przypadku LGD „Razem dla Radomki” i „Dziedzictwo i Rozwój” przedstawiono jedynie gminy wchodzące w skład RSTO GB, mimo iż organizacje te mają szerszy zakres działania.

Owocna może okazać się także współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi poza ROF, których działalność obejmuje zgłębianie i wdrażanie idei związanych z koncepcją "green belt" m.in. z Lokalną Grupą Działania „Zielony Pierścień” działającą na obszarze jedenastu gmin w województwie lubelskim: Baranów, Janowiec, Kazimierz Dolny, Końskowola, Kurów, Markuszów, Nałęczów, Puławy, Wąwolnica, Wojciechów i Żyrzyn, które administracyjnie należą do dwóch powiatów: puławskiego i lubelskiego.

W regionie funkcjonują również inne organizacje o charakterze stowarzyszeń, mogące wpływać na turystyczną funkcję Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”. Należą do nich m.in. Stowarzyszenie 3R - Radomski Ruch Rowerowy, Bractwo Rowerowe, Radomskie Stowarzyszenie Sportów Wodnych, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział Miejski im. Ks. J. Wiśniewskiego w Radomiu, Mazowiecko-Świętokrzyskie Towarzystwo Ornitologiczne, Klub Przyrodników Regionu Radomskiego, Stowarzyszenie Bieganiem Radom, Centrum Edukacji Ekologicznej, Radomski Okręgowy Związek Żeglarski, Radomskie Stowarzyszenie Sportowe GAMBIT, Regionalne Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej „Radom”.

Ilość podmiotów gospodarki narodowej zaklasyfikowanych do działalności sportowej, rozrywkowej i rekreacyjnej w poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego RSTO GB wg danych GUS na 2013 rok:

- Gózd – 1
- Jastrzębia – 1
- Jedlińsk – 9
- Jedlnia-Letnisko – 14
- Kowala – 4
- Pionki – 2
- Przytyk – 5
- Skaryszew (miasto i wieś) – 7
- Wolanów – 7
- Zakrzew – 7
- Miasto Radom – 223
- Orońsko – 2

Im większa jest w gminie ilość podmiotów gospodarki narodowej zaklasyfikowanych do działalności sportowej, rekreacyjnej i rozrywkowej, tym większy jest na jej obszarze potencjał w organizacji różnych działań o charakterze rekreacyjnym i turystycznym.

Uwarunkowania komunikacyjne

Obszar RSTO GB jest dobrze skomunikowany z Radomiem oraz z terenami leżącymi na zewnątrz wytyczonego pierścienia. Na dobry stan komunikacyjny wpływają promieniście odchodzące od miasta szlaki drogowe i kolejowe łączące Radom z resztą kraju.

Dzięki gęstej sieci dróg gminnych i powiatowych, a także obecności dróg krajowych i wojewódzkich szczególnie rozwinięta jest komunikacja drogowa.

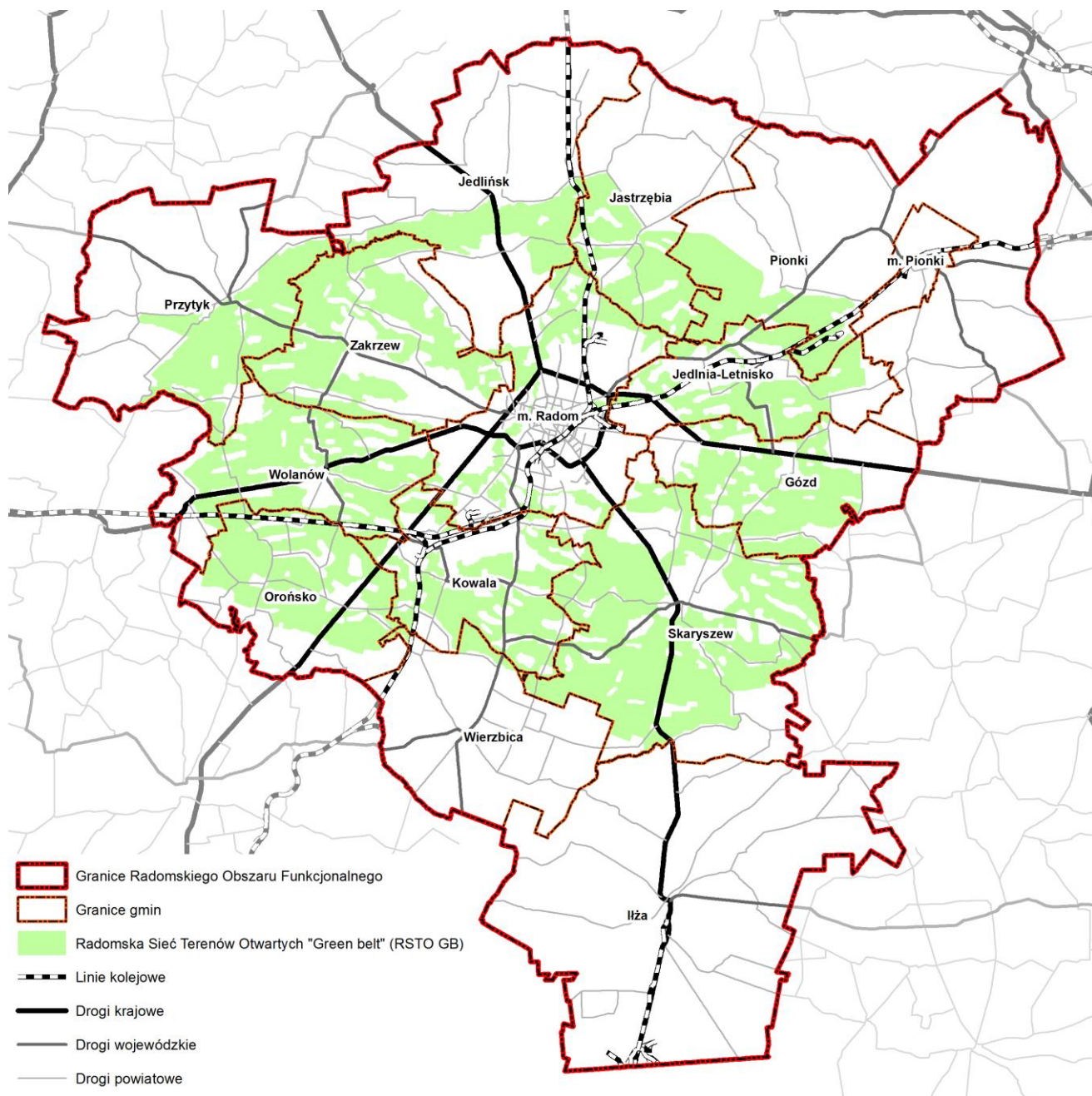
Drogi krajowe przecinają opisywany obszar w orientacji E-W (droga krajowa nr 12), N-SW (droga krajowa nr 7) oraz na SE od Radomia (droga krajowa nr 9).

Przez obszar przebiegają następujące drogi wojewódzkie: nr 737 o ogólnym przebiegu Radom – Pionki – Kozienice, nr 740 Radom – Przytyk – Potworów, nr 744 Radom – Wierzbica – Starachowice, nr 733 Zakrzew – Wolanów – Kowala – Skaryszew – Karszówka.

Linie kolejowe przebiegające przez RSTO GB i miasto Radom posiadają numery 26, 8 i 22. W Radomiu istnieje stacja główna i dwa przystanki kolejowe (Radom Potkanów i Kończyce Radomskie). Poza miastem, a zarazem w bezpośrednim sąsiedztwie RSTO GB wzdłuż linii kolejowej nr 8 przystanki rozmieszczone są w Bartodziejach (stacja kolejowa), Lesiowie, Rózkach (stacja kolejowa) i Rudzie Wielkiej. Linia kolejowa nr 22 posiada przystanki w Wolanowie (stacja kolejowa), Chronowie i w miejscowości Podbór, zaś linia nr 26 w Antoniówce, Rajcu Poduchownym i w Jedlni-Letnisko (stacja kolejowa).

Przedstawiony stan komunikacji w obrębie RSTO GB ma pozytywny wpływ na rozwój lokalnej turystyki. Mieszkańcy Radomia nawet nie posiadający własnego auta, dzięki sieci kolejowej i połączeniom autobusowym mają swobodny dostęp do poszczególnych płątów RSTO GB (rysunek 10).

Rysunek 10. Infrastruktura transportowa na terenie RSTO GB

Walory przyrodniczo-krajobrazowe

Obszar Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” ze względu na system rzek, kompleksy leśne i urozmaicony krajobraz rolniczy posiada znaczące walory przyrodniczo-krajobrazowe.

Istotne pod tym względem są m.in. lasy wchodzące w skład Puszczy Kozienickiej. Znajdują się tu rezerwaty „Jedlina” i „Ciszek”. Rezerwat „Jedlina” tworzy wielogatunkowy, o dużym stopniu naturalności las z udziałem jodły. Niektóre z rosnących tam drzew osiągnęły wiek ponad 150 lat. Rezerwat „Ciszek” posiada podobny

charakter i obok takich gatunków drzew jak dąb, grab, sosna, lipa i jawor również występuje jodła. Najcenniejsze partie drzewostanu jodłowo-dębowego znajdują we wschodniej części tego rezerwatu.

W tej części Puszczy istnieje tzw. „Królewska Droga”, która pokrywa się z czerwonym szlakiem turystycznym. „Królewska Droga” jest starym traktem łączącym Radom z położonymi w głębi Puszczy dworami myśliwskimi w Jedlni i Pionkach.

W pobliżu Puszczy przepływa rzeka Pacynka oraz wpadająca do niej Gzówka, na której w 1976 roku powstał zalew Siczki. W okresie wakacyjnym funkcjonuje tu wypożyczalnia sprzętu wodnego oraz strzeżone kąpielisko. W pobliżu znajduje się obudowane źródło.

Rzeka Pacynka jest szczególnie cenna pod względem przyrodniczym i krajobrazowym na wysokości Rajca. Płynąc doliną ograniczoną wysokimi zboczami ma tam silnie meandrujący, naturalny charakter. Na odcinku między Siczkami, a Rajcem-Letnisko zasilana jest przez liczne źródła, z których jedno (tzw. źródło św. Jana) zostało zagospodarowane na potrzeby ścieżki dydaktycznej "Nad Pacynką".

Bardzo ważna pod względem turystycznym i krajobrazowym jest uchodząca do Wisły rzeka Radomka. W jej dolinie i w ramach RSTO GB znajdują się trzy kompleksy stawów rybnych (Jedlińsk, Młyn, Przytyk) oraz zbiornik zaporowy Zalew Domaniowski. Stawy rybne są doskonałymi terenami do obserwacji ptaków, zarówno lęgowych jak i przelotnych. Zalew Domaniowski jest miejscem wędkowania i uprawiania sportów wodnych. Ten sztuczny zbiornik wodny powstał w latach 1996-2000 i ma powierzchnię 7,5 km². Sama Radomka ma wciąż w wielu miejscach charakter naturalnie meandrującej rzeki. Występują liczne starorzecza i ekstensywnie użytkowane łąki. Najcenniejsze pod względem przyrodniczym i krajobrazowym odcinki znajdują się pod Słowikowem, Jankowicami, Sosnowicą, Gózdkiem i Piasecznem. Do Radomki wpada m.in. rzeka Wiązownica, która przy odcinku ujściowym (Jagodno-Słowików) posiada również meandrujący przebieg.

Kompleksy stawów rybnych występują także w dolinie Dobrzycy (Oblas-Rybaczkówka, Blich, Zabłocie, Wolanów), Mlecznej (Kosów), Modrzejowianki (Modrzejowice), Oronki (Orońsko) oraz rzeki Bosak (Kozia Wola). Wart uwagi jest sztuczny zbiornik wodny utworzony na rzece Mlecznej – Zalew Borki.

Mimo, że wszystkie rzeki przepływające przez Radomską Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” zostały częściowo lub w całości uregulowane, to jednak wciąż w obrębie ich dolin funkcjonują interesujące pod względem przyrodniczym łąki. Przez ich kompleksy można wędrować w okolicy Józefówka (Mleczna), Kozłowa i Rajca-Letnisko (Pacynka), przy stawach rybnych pod Orońskiem (Oronka) oraz niemal na całej długości Radomki.

Walory kulturowe

Obszar Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” wraz z miejscowościami do niego bezpośrednio przyległymi stanowi pod kątem kulturowym bardzo ciekawy teren. Odbywają się tu liczne imprezy i festyny, obecne są także miejsca ważne ze względów historycznych.

Jednym z nich jest leżące w Dolinie Mlecznej i na terenie Radomia grodzisko „Piotrówka”. Jest to dobrze zachowana pozostałość po wczesnośredniowiecznym grodzie. Prowadzone tam badania archeologiczne pozwoliły ustalić nie tylko okres powstania umocnień (X w.), ale także fakt istnienia na jego obszarze pierwszego kościoła w Radomiu oraz funkcjonującego tam już w czasach nowożytnych cmentarza.

Również w Dolinie Mlecznej, a dokładnie w Wośnikach znajduje się zespół pałacowo-parkowy. Dwór otoczony pomnikowymi drzewami wybudowano na przełomie XVIII i XIX w.

Niedaleko znajduje się Muzeum Wsi Radomskiej przedstawiające kulturę oraz budownictwo regionu radomskiego. W skansenie organizowane są różne imprezy np. Święto Chleba, Święto Ziemniaka oraz inscenizacje historyczne.

Zespoły dworskie i pałacowe z przyległymi do nich parkami znajdują się także w Piastowie, Wsoli (muzeum Witolda Gombrowicza), Orońsku (Centrum Rzeźby Polskiej), Walinach, Strzałkowie, Bartodziejach, Makowie, Dąbrówce Nagórnej oraz pod Przytykiem.

W Przytyku znajduje się założony w XVII w. cmentarz żydowski na którym zachowało się około 30 bogato zdobionych macew.

Innymi ciekawymi zabytkami są niektóre kościoły np. barokowo-renesansowy kościół w Cerekwi z 1529 roku, barokowy kościół św. Apostołów Piotra i Andrzeja z 1645 roku w Jedlińsku lub barokowy kościół św. Jakuba z 1701 r. w Skaryszewie.

Do rejestru zabytków wpisane jest grodzisko stożkowe w parku w Kowali. Obiekt powstał na przełomie XIII/XIV w. i funkcjonował do XVI w. Do dziś grodzisko zachowało swój układ z dobrze widocznymi elementami fosy i wałów.

Pod Jednią-Letnisko można się natknąć na pozostałości obozu szkoleniowego armii niemieckiej z czasów II Wojny Światowej – Lager Jedlnia. Przez teren dawnego obozu przebiega zielony szlak turystyczny.

Na obszarze gmin położonych w obrębie Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” organizowane są liczne imprezy kulturalne, sportowe i historyczne.

Jedną z nich są Skaryszewskie Targi Końskie „Wstępy”. Ta handlowo-folklorystyczna impreza ma tradycję sięgającą 1633 roku. Przybywają na nią hodowcy koni, rolnicy i eksporterzy z całego kraju oraz z zagranicy. Podczas jarmarku eksponowane są między innymi akcesoria rymarskie, sprzęt rolniczy, wyroby rzemieślnicze, rzemiosło, sztuka ludowa i przede wszystkim konie pociągowe. „Wstępy” odbywają się tylko raz do roku i mają ruchomą datę - „wstępny” czyli pierwszy poniedziałek Wielkiego Postu.

Z kolei w Taczowie (gm. Zakrzew) na terenie wciąż rozwijającego się kompleksu muzealno-rekreacyjnego odbywa się festyn rodzinny „Rycerze Bogurodzicy”, gdzie mają miejsce m.in. pokazy walk rycerskich. Planowane jest tam utworzenie muzeum Etosu Rycerza Polskiego. Działania te nawiązują do historii miejscowości, bardzo silnie związanej z kulturą rycerską. W centrum wsi znajduje się bowiem powstały w XV w. i będący rycerską siedzibą gródek stożkowy. Przed II wojną światową obiekt ten był miejscem zabaw tanecznych i przyjęć.

W Jedlińsku co roku w ostatni wtorek przed wielkim postem odbywa się hucznie obchodzony obrzęd ludowy Ścięcie Śmierci – Jedlińskie Zapusty, czyli tzw. Kusaki. Miejscowa ludność przebiera się, maszeruje ulicami, a na ludową inscenizację przyjeżdżają również mieszkańcy sąsiednich miejscowości.

Z kolei w Przytyku organizowane są coroczne Ogólnopolskie Targi Papryki. Mają one charakter festynu w którym uczestniczy wielu mieszkańców gminy Przytyk, okolicznych miejscowości i gości spoza regionu. W 2011 roku Papryka Przytycka została wpisana na listę produktów tradycyjnych.

Warte uwagi są także: impreza kulturalno-artystyczna „Niespodziewany Początek Jesieni” w Orońsku, Święto Pieczonego Ziemniaka w Ludwikowie, Mistrzostwa Polski w akrobacji szybowcowej w Piastowie, Turniej Sołectw w Jedlińsku, Dni gombrowiczowskie pod nazwą „Apetyt na Gombrowicza” we Wsoli oraz Wojewódzki Przegląd Zespołów Ludowych Prezentujących Zwyczaje i Obrzędy w Zaborowiu.

Oprócz tych wydarzeń na opisywanym obszarze, w miejscowościach wokół Radomia odbywają się liczne inne imprezy, np. festyny rodzinne - w Wolanowie, Kowali (razem z inscenizacją bitwy powstańczej z 1863 r.), Zakrzewiu, Wrzosie, czy też Domaniowie (powitanie lata na Zalewie Domaniowskim).

Produkty turystyczne

Produkt turystyczny jest definiowany jako wszystkie dobra (np. usługi transportowe, noclegowe, gastronomiczne, kulturalne) z których turysta korzysta podczas podróży i w miejscu docelowego pobytu oraz wszelkie walory jakie towarzyszą wyjazdowi. Tworzą one całość i są powiązane z danym obszarem.

Dużym atutem regionu, wartym wykorzystania na potrzeby turystyczne jest obecność rzeki Radomki i Zalewu Domaniowskiego. Są to doskonałe tereny do uprawiania sportów wodnych i wędkarstwa. Rozwojowa wydaje się być turystyka aktywna i kwalifikowana (jeździectwo, rowery, wędrówki piesze) oraz turystyka przyrodnicza – zwłaszcza w dolinach rzek, na terenie Puszczy Kozienickiej i na kompleksach stawów rybnych. Dzięki lokalnym imprezom, produktom regionalnym i obiektom historycznym istnieje też duże pole do rozwoju turystyki kulturowej.

Dlatego na obszarze opracowania tworzone są produkty turystyczne, mające na celu kreowanie atrakcyjności regionu. Produkty te budowane są w dużej mierze przez Lokalne Grupy Działania. Jedną z nich jest LGD „Razem dla Radomki”, działająca na rzecz rozwoju obszarów wiejskich gmin: Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew. LGD „Razem dla Radomki” realizuje projekty, które przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności tych gmin, ich rozwoju gospodarczego oraz promujące turystykę.

LGD "Razem dla Radomki" działając na rzecz budowy marki i kreowania wizerunku obszaru Południowego Mazowsza, a zwłaszcza Doliny Radomki zainicjowało powstanie Partnerstwa o nazwie "Południowe Mazowsze - marką turystyczną".

Radomka kreowana jest jako swego rodzaju rdzeń, wokół którego rozwija się atrakcyjny produkt turystyczny z walorami kulinarnymi, możliwością uprawiania sportów wodnych, odbywaniem wycieczek pieszych i rowerowych po wyznaczonych szlakach oraz obcowaniem z wciąż żywą kulturą ludową.

Na portalu turystycznym „W Dolinie Radomki” powstałym z inicjatywy LGD „Razem dla Radomki” dostępne są najważniejsze i aktualne informacje z zakresu turystyki w dolinie tej rzeki.

Promocja produktu turystycznego Doliny Radomki idzie w parze z promowaniem marki turystycznej Południowego Mazowsza. Oba projekty są ze sobą silnie powiązane poprzez obszar działania, cel i podmioty je realizujące.

Jednym z działań na rzecz budowania marki turystycznej Południowego Mazowsza jest przygotowanie na terenie 6 gmin (Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew) ścieżek do uprawiania Nordic Walking o łącznej długości 180 km.

Stworzona została także aplikacja umożliwiająca poznanie najciekawszych atrakcji turystycznych obszarów działania LGD „Razem dla Radomki” oraz LGD „Dziedzictwo i Rozwój”. Aplikacja oprowadza użytkowników po wyznaczonych szlakach pieszych i rowerowych, umożliwiając indywidualne zaplanowanie trasy. Są w niej dostępne informacje o najbliższych wydarzeniach, zabytkach i ciekawych miejscach.

Powstała również publikacja „Szlak Dziedzictwa Kulinarnego Mazowsza”. Zostali w niej zaprezentowani producenci wyróżniający się wysokiej klasy produktami spożywczymi (Szynka Zdziechowska, Salceson Wizytowy, Papryka Przytycka). Przygotowany został także „Przewodnik Kulinarny Papryki Przytyckiej”, w którym opisane są przepisy na dania z papryki, a wśród nich te nagrodzone w konkursach LGD "Razem dla Radomki" na najlepsze produkty kulinarne w 2013 i 2014 r. oraz publikacja „Smaki Radomki” opisująca dziedzictwo kulinarne obszaru działania LGD „Razem dla Radomki”.

Wydano także broszury opisujące szlaki turystyczne i ich walory przyrodniczo-kulturowe, także szlak kajakowy Doliny Radomki.

Warto wspomnieć o planach utworzenia w dolinie Mlecznej Parku Kulturowego Stary Radom. Jego obszar będzie obejmował grodzisko „Piotrówka”, Stary Ogród i fragment zalewowej części doliny. W Parku Kulturowym mają powstać ścieżki pieszo-rowerowe i skansen archeologiczny. Mieszkańcy Radomia zyskają nowe atrakcyjne tereny do wykorzystania rekreacyjnego oraz będą mieli możliwość poznania historii miasta i jego przyrodniczych enklaw.

Diagnoza istniejącej infrastruktury

Infrastrukturę turystyczną na danym obszarze tworzą obiekty i urządzenia, które służą zaspokajaniu potrzeb turystów. Należy do nich baza noclegowa (hotele, gospodarstwa agroturystyczne, kempingi, schroniska), baza gastronomiczna, obiekty rekreacyjno-sportowe oraz szlaki i ścieżki dydaktyczne z towarzyszącymi im miejscami odpoczynkowymi.

Szlaki

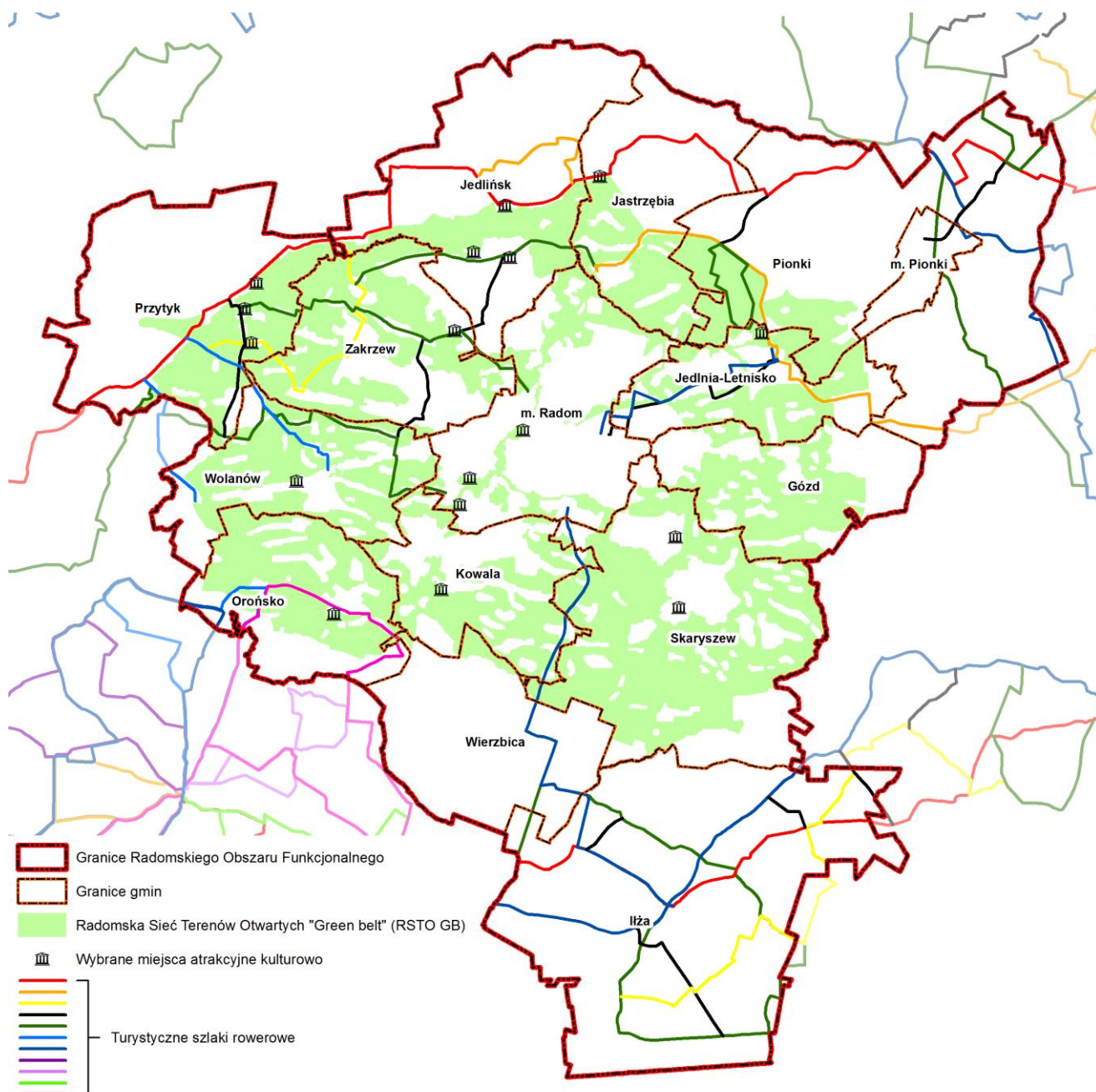
Na obszarze Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” i do niego przyległym jest stosunkowo dobrze rozwinięty system szlaków rowerowych (rysunek 11), zwłaszcza między miastem Radom, a doliną Radomki. Sieć ta została utworzona w dużej mierze dzięki staraniom Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” oraz Związku Gmin Radomka. Łącznie jest tam 15 szlaków, a ich długość wynosi 282 km. Jednak tylko część z nich przebiega przez RSTO GB. Szlaki te biegną po asfalcie, polach i leśnych duktach, co sprawia że są urozmaicone pod względem krajobrazowym i trudności w jeździe. Dodatkowo trasy zostały tak zaprojektowane, aby wykorzystały istniejącą bazę noclegową, w tym gospodarstwa agroturystyczne. Jednym z bodźców do wytyczenia gęstej sieci szlaków rowerowych było otwarcie Zalewu Domaniowskiego oraz zagospodarowanie jego brzegów do celów rekreacyjno- wypoczynkowych.

Przebieg wspomnianych 15 szlaków rowerowych:

- Bartodzieje PKP - Lisów - Jedlińsk - Jedlanka - Gryzów - Ludwików - Gutów - Jankowice - Sukowska Wola - Zameczek - Przytyk kościół - Słowików - Domaniów - Domaniów szkoła - Piec - Komorów - Krajów - Skrzyńsko Pomyków - Kozłowiec - g. Puszcza - ur. Grabina;
- Bartodzieje PKP - Wola Bierwiecka PKP - Piasków – Jedlanka;
- Gulin Młyn - Sachalin - Gulinek - Zakrzew - Jaszowice - Oblas - Stary Młyn – Domaniów;
- Wsola cm. - Klwaty - Dąbrówka Nagórna - Kozinki - Nieczatów - Kłęczków - Zdziechów - Cerekiew – Janów;
- Lesiów PKP - Wsola - Kolonia Piaski – Sachalin;
- Las Kapturski - Janiszew - Dąbrówka Nagórna - Kozinki - Gulinek - Stefanów - Piaski - Przytyk most - Przytyk kościół;
- Kończyce - Podkończyce - Sławno - Janów - Waclawów - Krukowiec - Blich - Michałów - Żmijków - Zadąbrów - Głogów - Domaniów tama - Brudnów - Zapusta - Wieniawa - Jabłonica - Ryków - Żuków - Zdunków - Gródek - Folwark - Rudno - Bolęcín - Długa Brzezina Hucisko - Ruski Bród - poligon - Zapniów - ur. Huta;
- Zameczek - jaz - P.G. Rybne - Piaski - Przytyk kościół;
- Przytyk kościół - Oblas - Krzyszkowice – Żmijków;
- Jaszowice – Krukowiec;
- Domaniów - Stary Młyn - Krzyszkowice - Jarosławice - Blich - Zabłocie - Kowala - Duszocina – Wolanów;
- Komorów - Kogutek - Skrzyńno - Wydrzyn - Zdunków - Borkowice - Bolęcín - Rudno - Topornia - Nadleśnictwo Przysucha - kamieniołom - ur. Gozdy - ur. Huta - ur. Mostki - ur. Grabina;
- Piec – Brudnów;
- ur. Huta - Zapniów - Kuźnica - Bryzgów - Borkowice kościół;
- Mniszek - Kaleń - Głogów - Domaniów tama – Domaniów.

Pozostałe szlaki rowerowe opierają się o obszar Puszczy Kozienickiej i przebiegają w rejonie rezerwatu Ciszek, Zalewu Siczki i Jedlni-Letnisko. Istnieje też trasa dla rowerzystów Radom – Iłża.

Rysunek 11. Szlaki rowerowe na terenie RSTO GB

Szlaki piesze które częściowo wchodzą w granice RSTO GB wciąż pozostają nieliczne. Ich ogólny przebieg jest następujący:

- Szlak zielony – Kosów – Zalew Borki – Grodzisko Piotrówka - Las Kapturski - Nowa Wola Gołębiowska - Rajec - Puszcza Kozienicka - rezerwat Jedlnia - Zalew Siczki;
- Szlak czerwony – rez. Ciszek – Lesiów;
- Szlak czarny I – Lisów – Wsola;
- Szlak czarny II – Jedlnia-Letnisko - rezerwat Jedlnia - Kolonka – Kieszek.

Obok pieszych szlaków istnieją wiaty przystankowe oraz nieliczne ścieżki edukacyjne. Jedna z nich znajduje się między ośrodkiem szkolenia ekologicznego Lasów Państwowych, a zalewem Siczki. Kolejna ścieżka w Puszczy Kozienickiej – „Nad Pacynką”, przebiega między rzeką Pacynką, a wsią Antonówka. Ponadto istnieje też przyrodnicza ścieżka edukacyjna przy rezerwacie „Ciszek” oraz ścieżka „Dolina Rzeki Radomki”, prowadząca na wschód od miejscowości Przytyk. Ciągnie się ona po południowym i północnym tarasie Radomki i przecina dolinę przez stawy w Zameczku. Ścieżka przyrodnicza wraz z wieżą widokową znajduje się również przy Muzeum Wsi Radomskiej.

Wiaty przystankowe znajdują się m.in. przy rezerwacie Ciszek, leśnictwie Lesiów, skrzyżowaniu szlaków na północ od Kieszka oraz na miejscu starej strzelnicy między rezerwatem Ciszek, a Jedlnią-Letnisko.

W ramach tworzenia marki turystycznej Południowego Mazowsza powstało na obszarze LGD „Razem dla Radomki” 6 parków Nordic Walking, spośród których 4 znajdują się na terenie RSTO GB. W skład każdego parku wchodzi trzy trasy do uprawiania Nordic Walking – zielona, czerwona i czarna. Przebiegają one wokół Wolanowa, Zakrzewa, Przytyka i Jedlińska, a ich dokładny opis został sporządzony w publikacji „Przewodnik po Nordic Walking Park w gminach: Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew”.

Baza noclegowa i gastronomiczna

W bliskim sąsiedztwie RSTO GB znajdują się obiekty noclegowe i gastronomiczne leżące na obszarze gmin: Jedlińsk, Przytyk, Jedlnia-Letnisko, Kowala, Wolanów, Skaryszew, Zakrzew, Gózd, Orońsko oraz Pionki. Bardzo dużą bazę noclegową posiada Radom, na którą składa się ponad 30 różnych obiektów. Równie duża jest tam baza gastronomiczna. Jednak dla rozwoju turystyki w RSTO GB największe znaczenie mają obiekty na obszarze gmin okalających miasto i zlokalizowane bezpośrednio przy RSTO GB, których brak jest jedynie w gminach Jastrzębia i Wierzbica.

W ramach gmin otaczających Radom i w bliskim sąsiedztwie RSTO GB znajdują się następujące obiekty:

gmina Jedlińsk

- Hotel „Wsola” – Wsola;
- Restauracja Spacerowa – Wsola;
- Motel „Piekielko” – Jedlińsk;
- Motel i restauracja „U Grubego” – Wielogóra;
- Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji – Jedlińsk;
- Gospodarstwo agroturystyczne „Ptasie Siolo” – Bród;
- Gospodarstwo agroturystyczne Państwa Adamczyków – Gutów.

gmina Przytyk

- Ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy – Domaniów;
- Dwór „Zameczek” – Zameczek;

- Gospodarstwo agroturystyczne Państwa Barszczów – Wrzos;
- Gospodarstwo agroturystyczne Państwa Foktów – Wrzos;
- Gospodarstwo agroturystyczne Pana Janusza Bińkowskiego - Wólka Domaniewska.

gmina Jedlnia-Letnisko

- Hotel „Pod Różami” – Jedlnia-Letnisko;
- Motel „Wodnik” – Jedlnia-Letnisko;
- Zajazd pod Lipami – Jedlnia-Letnisko;
- Ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy „Relaks” – Jedlnia-Letnisko;
- Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji – Jedlnia-Letnisko;
- Gospodarstwo agroturystyczne Genowefa Kacprzyk – Jedlnia-Letnisko.

gmina Kowala

- zajazd „Złoty Karpik” – Kosów.

gmina Wolanów

- Zajazd „Bajka” – Wolanów;
- Hotel – restauracja „Maxima” – Wolanów;
- Karczma „Jaś i Małgosia” – Wolanów.

gmina Skaryszew

- Hotel i restauracja „Leśny Dwór” – Skaryszew;
- Karczma - Folwark BANCER;
- Hotel i restauracja „Cyganeria” – Skaryszew.

gmina Zakrzew

- Motel i restauracja „Fantazja” – Milejowice.

gmina Gózd

- Gospodarstwo agroturystyczne „ Czarny Lasek” - Czarny Lasek;
- Gospodarstwo agroturystyczne Pani Grażyny Drózd – Kiedrzyn.

gmina Orońsko

- Hotel "Dom Rzeźbiarza" w Centrum Rzeźby Polskiej – Orońsko;
- Hotel "Wasik" – Krogulcza Sucha;
- Motel "Billy" – Dobrut;
- Motel "Moto Life" – Dobrut;
- Karczma „Starowiejska” – Orońsko.

Gmina Pionki

- Gospodarstwo agroturystyczne „Stajnia pod lasem” – Huta.

Baza rekreacyjna

W Jedlińsku nad Radomką usytuowany jest Ośrodek Sportu i Rekreacji. Jest on wyposażony w obiekty sportowe oraz 35 domków turystycznych dających 130 miejsc noclegowych z polem biwakowym i zapleczem

gastronomicznym. Z inicjatywy LGD „Razem dla Radomki” teren OSiR w Jedlińsku został wzbogacony o siłownię na świeżym powietrzu.

Warto nadmienić, że w Piastowie znajduje się lotnisko sportowe Aeroklubu Radomskiego. W sierpniu odbywają się tam mistrzostwa Europy w akrobacji szybowcowej. W pobliżu zlokalizowana jest również strzelnica.

Rekreacyjnie zagospodarowane są brzegi zbiorników wodnych – Zalewu Domaniowskiego, Zalewu Siczki i Zalewu Borki. Są tam m.in. pomosty, wyznaczone plaże, a w sezonie wypożyczalnie sprzętu wodnego.

Zalew Siczki (40 ha) pod Jedlnią-Letnisko powstał w 1976 roku na skutek spiętrzenia rzeki Gzówki. Wzdłuż południowego brzegu biegnie ul. Nadrzeczna w Jedlni-Letnisku, natomiast na północnym brzegu rozpościera się Rezerwat Przyrody „Jedlnia” stanowiący część Puszczy Kozienickiej. Istnieje tam najdłuższy w regionie deptak, ciąg pieszo-rowerowy, siłownia na świeżym powietrzu oraz plac zabaw dla dzieci. Na zbiorniku wodnym znajduje się przystań dla kajaków i rowerów wodnych oraz pomosty dla kąpielących się.

Zalew w Domaniowie to powstały na rzece Radomce w 2001 roku zbiornik wodny o powierzchni ponad 500 ha (7 km długości i 1,2 km szerokości) spełniający funkcję retencyjną i rekreacyjną. Jest tu także dzięki elektrowni wodnej produkowana energia elektryczna. Dla terenów przyległych do zbiornika gmina opracowała plany miejscowe, które umożliwiają przystąpienie do dowolnego inwestowania zarówno w zakresie budowania obiektów szkoleniowo - wypoczynkowych jak i też indywidualnych obiektów letniskowych.

Zalew Borki o powierzchni 9 ha został wyposażony w drewnianą kładkę oraz proste i półkoliste mola. Ponadto znajdują się tam dwa kąpieliska, stanowiska dla wędkarzy oraz deptaki. W sąsiedztwie zalewu przebiega zielony szlak turystyczny. Nad zalewem znajdują się również wypożyczalnie sprzętu wodnego.

Wypożyczalnie sprzętu kajakowego umożliwiające spływ Radomką znajdują się w Pionkach (Wypożyczalnia Kajaków „Tęcza”) oraz w Tomczycach w gminie Mogielnica (Biuro Turystyki Kajakowej „Spływanie”).

W sąsiedztwie RSTO GB znajdują się ośrodki umożliwiające uprawianie jeździectwa. Należą do nich:

- Stadnina koni Hubertus w Skaryszewie
- Stadnina Koni w Lesiowie prowadzona przez Studencki Klub Jeździecki Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu
- Międzyszkolny Klub Jeździecki „Cwał” w Radomiu ze stacją w Wośnikach
- Ośrodek jazdy konnej w Wąsnowie
- Gospodarstwo agroturystyczne „Stajnia pod lasem” w Hucie

Baza towarzysząca i paraturystyczna

Do bazy towarzyszącej zaliczamy urządzenia turystyczne, które mają na celu zaspokojenie potrzeb turystycznych oraz urządzenia paraturystyczne, czyli obiekty służące głównie mieszkańcom stałym dla zaspokojenia potrzeb innych niż turystyczne, z których korzystają także turyści.

Do urządzeń paraturystycznych należy zaliczyć:

- instytucje kulturowe np. muzea, biblioteki,
- instytucje bezpieczeństwa publicznego np. policja,
- instytucje z zakresu ochrony zdrowia np. ośrodki zdrowia, punkty apteczne,
- urządzenia pocztowe i telekomunikacyjne,
- techniczne uzbrojenie terenu np. wodociągowa, kanalizacyjna,
- odpowiednio rozwinięta sieć handlu detalicznego towarami spożywczymi i przemysłowymi,

- usługi dodatkowe takie jak np. usługi fryzjerskie, szewskie, fotograficzne, bankomaty.

Na obszarze RSTO GB istnieje dobrze rozwinięta sieć urzędów paraturystycznych. Najważniejsze z nich opisano poniżej.

Obiekty Samodzielnych Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej znajdują się w Radomiu, Jastrzębi, Przytyku, Skaryszewie (z Wiejskimi Ośrodkami Zdrowia w Gębarzowie, Odechowie i Makowie), Jedlińsku (z ośrodkami w Bierwcach i we Wsoli), Zakrzewie, Wolanowie, Orońsku, Kowali, Jedlni-Letnisko i w Pionkach. W Pionkach znajdują się również dwie przychodnie, szpital miejski i pogotowie ratunkowe. Ponadto ośrodki zdrowia znajdują się w Bartodziejach (gm. Jastrzębia) i Goździe (Gminny Ośrodek Zdrowia).

W Radomiu znajduje się 20 ośrodków zdrowia (szpitale, przychodnie) i 70 aptek równomiernie rozłożonych na obszarze miasta.

Apteki i punkty apteczne zlokalizowane są także w Jastrzębi, Jedlińsku, Przytyku, Podgajku (gm. Przytyk), Wolanowie, Orońsku, Kowali, Skaryszewie (dwie apteki), Goździe, Jedlni-Letnisko, Jedlni (gm. Jedlnia-Letnisko) oraz w Pionkach.

Gęsta jest sieć sklepów, zaś na przedmieściach Radomia zlokalizowane są dodatkowo większe centra handlowe.

Do placówek kulturalnych należą:

- Biblioteki w Jedlińsku, Zakrzewie (z filiami w Bieliszce, Gulinku, Woli Taczowskiej), Przytyku, Orońsku, Skaryszewie (z filiami w Modrzejowicach, Makowie i Odechowie) oraz Radomiu,
- Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku,
- Muzeum Ziemi Jedlińskiej w Jedlińsku,
- Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu,
- Muzeum Witolda Gombrowicza we Wsoli,
- Gminne ośrodki kultury m.in. w Wolanowie, Jedlińsku i Skaryszewie.

Długość sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w danej gminie ma znaczenie nie tylko dla mieszkańców stałych i osób planujących tam zamieszkanie, ale także dla ludzi przyjeżdżających na pobyt czasowy. Stopień skanalizowania i zwodociągowania wpływa na komfort ludności oraz przekłada się na jakość środowiska. Duży ruch turystyczny na obszarze nieskanalizowanym może dodatkowo obciążać środowisko.

Tabela 7. Długość sieci kanalizacyjnej jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB na podstawie danych GUS z 2013 roku

Jednostki samorządu terytorialnego	Długość sieci kanalizacyjnej [km]
Gózd	57
Jastrzębia	0,9
Jedlińsk	28,6
Jedlnia-Letnisko	73,5
Kowala	0
Przytyk	45,6
Skaryszew (miasto i wieś)	24,1
Wierzbica	18,2

Jednostki samorządu terytorialnego	Długość sieci kanalizacyjnej [km]
Wolanów	22,8
Zakrzew	84,2
Orońsko	6
Radom	439

Tabela 8. Długość sieci wodociągowej jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB na podstawie danych GUS z 2013 roku

Jednostki samorządu terytorialnego	Długość sieci wodociągowej [km]
Gózd	113,5
Jastrzębia	87,5
Jedlińsk	184,6
Jedlnia-Letnisko	175,2
Kowala	119,6
Przytyk	127,8
Skaryszew (miasto i wieś)	195,5
Wierzbica	77,7
Wolanów	139,5
Zakrzew	247,6
Orońsko	94,4
Radom	498,3

Wielkość i charakter dotychczasowego ruchu turystycznego

Do statystycznego opisu zjawisk turystycznych wykorzystuje się m.in. wskaźniki natężenia odnoszące się do liczby mieszkańców lub powierzchni:

- wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według Schneidera (relacja korzystających z noclegów w ciągu roku na 100 mieszkańców),
- wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według Charvata (relacja udzielonych noclegów w ciągu roku na 100 mieszkańców),
- wskaźnik gęstości bazy noclegowej (relacja liczby miejsc noclegowych do powierzchni w km²),
- wskaźnik gęstości ruchu (korzystający z noclegów w ciągu roku w relacji do powierzchni w km²),
- wskaźnik rozwoju bazy noclegowej (relacja korzystających z noclegów do liczby miejsc noclegowych).

Dla powiatu radomskiego wskaźniki te wynoszą odpowiednio:

- Schneidera: 6,0
- Charvata: 8,9
- gęstości bazy noclegowej: 0,2
- gęstości ruchu: 5,9

- rozwoju bazy noclegowej: 25,6

Dla porównania w turystycznie rozwiniętym nadmorskim powiecie puckim liczby te wynoszą:

- Schneidera: 328,1
- Charvata: 1446,6
- gęstości bazy noclegowej: 36,8
- gęstości ruchu: 465,4
- rozwoju bazy noclegowej: 12,6

Dla Polski wskaźniki te przedstawiają się następująco:

- Schneidera: 58,7
- Charvata: 160,9
- gęstości bazy noclegowej: 2,2
- gęstości ruchu: 72,4
- rozwoju bazy noclegowej: 33,5

Porównując przedstawione dane można stwierdzić, że ruch turystyczny na obszarze powiatu radomskiego jest bardzo niewielki, znacznie poniżej wartości średnich dla kraju, a co za tym idzie niewielka pozostaje również infrastruktura turystyczna.

Tabela 9. Ilość i pochodzenie turystów poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego RSTO GB w 2013. Na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego

Jednostki samorządu terytorialnego	Polacy korzystający z noclegów	Cudzoziemcy korzystający z noclegów	Główne pochodzenie turystów zza granicy
Gózd	0 lub brak danych	0 lub brak danych	-
Jastrzębia	23	0	-
Jedlińsk	400	44	Litwa
Jedlnia-Letnisko	1466	187	Rosja, Ukraina
Kowala	2864	165	Ukraina, Białoruś, Rosja
Pionki	0 lub brak danych	0 lub brak danych	-
Przytyk	331	0	-
Wierzbica	0 lub brak danych	0 lub brak danych	-
Wolanów	939	338	Ukraina, Rosja
Zakrzew	254	39	Ukraina
Skaryszew (miasto i wieś)	0 lub brak danych	0 lub brak danych	-

Jednostki samorządu terytorialnego	Polacy korzystający z noclegów	Cudzoziemcy korzystający z noclegów	Główne pochodzenie turystów zza granicy
Orońsko	2220	393	Ukraina, Rosja, Białoruś
Radom	42647	7742	Ukraina, Niemcy, Rosja

W ciągu roku najwięcej turystów odwiedza oprócz miasta Radom także gminę Orońsko i gminę Kowala. Znaczny poziom ruchu turystycznego odnotowuje także gmina Jedlnia-Letnisko, zapewne ze względu na położenie w sąsiedztwie Puszczy Kozienskiej. Duży ruch turystyczny w Radomiu wynika z funkcji komunikacyjnej i administracyjnej jakie to miasto pełni. Niewielu turystów zagranicznych odwiedza jednostki RSTO GB. Ci co decydują się na przyjazd pochodzą głównie z Ukrainy, Rosji i Białorusi, choć istotną obecność zaznaczają także Niemcy i Litwini (tabela 9).

Wnioski

Tabela 10. Analiza SWOT - uwarunkowania turystyczne i rekreacyjne

Mocne strony	Waga	Słabe strony	Waga
- urozmaicony krajobraz i obecność miejsc przyrodniczo cennych, w tym atrakcyjnych cieków i zbiorników wodnych	0,25	- słaba identyfikacja obszaru na tle Polski i regionu	0,3
- obecność miejsc i obiektów historycznych	0,1	- nieład przestrzenny i architektoniczny	0,2
- istniejące szlaki turystyczne	0,1	- słaba infrastruktura turystyczna	0,2
- duży potencjał ludzki	0,1	- niewystarczające kwalifikacje rolników do prowadzenia działalności pozarolniczej	0,1
- lokalne imprezy oraz rozwinięte życie kulturalne czerpiące z folkloru	0,1	- wysokie koszty produkcji zdrowej żywności	0,1
- funkcjonowanie Lokalnych Grup Działania i organizacji społecznych, przyrodniczych i turystycznych	0,1	- słaba promocja produktów lokalnych	0,1
- istnienie produktów lokalnych	0,1		
- dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna	0,1		
- doświadczenie w pozyskiwaniu środków finansowych	0,05		
Szanse	Waga	Zagrożenia	Waga
- bliskość dużego ośrodka miejskiego, mogącego generować ruch turystyczny	0,3	- restrukturyzacja rolnictwa do realiów UE poprzez jego intensyfikację i mechanizację	0,3
- rozwój rynku zbytu (np. w Radomiu) związanego ze zdrową żywnością	0,2	- suburbanizacja powodująca kurczenie się terenów rekreacyjnych	0,3
- możliwości finansowania ze źródeł Unii Europejskiej	0,2	- intensywna, „hałaśliwa” turystyka i rekreacja stanowiąca zagrożenie dla środowiska, zwłaszcza na zbiornikach i ciekach wodnych	0,1
- rosnące zainteresowanie turystyką wiejską i aktywną	0,2	- zabudowa cennych miejsc siecią domków rekreacyjnych	0,1
- polityka proekologiczna	0,1	- zmieniające się trendy w turystyce	0,1
		- biurokracja procedur związanych ze staraniem się o środki unijne	0,1

Podsumowując przeprowadzoną analizę, Radomska Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” ma duże przesłanki do pełnienia funkcji turystycznej w regionie, choć nie jest pozbawiona pod tym kątem pewnych braków.

Obecność ciekawych przyrodniczo enklaw, miejsc historycznych oraz urozmaicony krajobraz rolniczy to podstawowe atuty RSTO GB. Obok tych walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz mimo presji wielkomiejskiego ośrodka wciąż funkcjonuje ekstensywne rolnictwo, co daje poważny argument za rozwojem agroturystyki.

Dodatkowo turystów przyciągać mogą lokalne imprezy takie jak np. Kusaki, czyli „Ścięcie Śmierci” w Jedlińsku, Mistrzostwa Polski w akrobacji szybowcowej w Piastowie, Jarmark Koński „Wstępy” w Skaryszewie czy też Ogólnopolskie Targi Papryki w Przytyku.

Ważnym atutem Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” są możliwości ukierunkowania na turystykę wodną związaną z Radomką, Zalewem Domaniowskim, Zalewami Siczki i Borki.

Gęsta jest sieć szlaków rowerowych między Radomiem, a doliną Radomki. Pozostałe rejony RSTO GB nie posiadają ich w zadowalającej ilości. Nieliczne pozostają również szlaki piesze, choć te zostały ostatnio wzbogacone o ścieżki do uprawiania Nordic Walking.

Konieczne jest więc wytyczenie nowych szlaków pieszych, rowerowych, a także konnych oraz promocja szlaków już istniejących, zwłaszcza szlaku kajakowego Radomki. Trasom tym potrzebna jest dodatkowa infrastruktura w postaci wiat przystankowych, wież obserwacyjnych itp.

Doliny rzeczne z łąkami, lasy oraz stawy rybne są doskonałymi miejscami do prowadzenia turystyki przyrodniczej. Również tam warto zadbać o odpowiednią i wkomponowaną w krajobraz infrastrukturę – miejsca postoju, tablice edukacyjne i wieże obserwacyjne.

Poważnym mankamentem jest niestety nieład w krajobrazie i niespójna z tradycją architektura. Wynika to w dużej mierze z bliskości wielkomińskiego ośrodka oraz jego rozrostu. Nie jest więc jego obecność w aspekcie turystyki jedynie pozytywnym zjawiskiem, umożliwiającym napływ turystów na obszar RSTO GB, ale stanowi także dla tych terenów pewne zagrożenie.

Istnieje też zagrożenie nazbyt wzmocnionym rozwojem turystyki w okolicach zbiorników i cieków wodnych, co skutkować może nadmiernym hałasem, płoszeniem fauny i zaśmiecaniem. Odpowiednia infrastruktura kanalizująca ruch turystyczny oraz edukacja przyrodnicza mogą tym oddziaływaniom do pewnego stopnia przeciwdziałać

Rozwój turystyki i rekreacji na obszarze RSTO GB jest bardzo istotny z punktu widzenia działalności rolniczej. Aktywność mieszkańców wsi sąsiadujących z RSTO GB w sektorze turystycznym przyczyni się do podniesienia dochodowości gospodarstw i wielofunkcyjności obszaru oraz zdopinguje mieszkańców do zadbania o estetykę okolicy i zachowanie jej walorów przyrodniczych.

Dzięki RSTO GB Radomianie będą mieli swobodny dostęp do dobrze zagospodarowanych i chronionych terenów rekreacyjnych w niedalekiej odległości od miejsca zamieszkania. Produkty turystyczne opisywanego obszaru powinny być skierowane przede wszystkim do tych mieszkańców, którzy pragną spędzać aktywnie czas z dala od ośrodka miejskiego. Mogą to być osoby zainteresowane uprawianiem Nordic Walking, jazdą na rowerze, biegami, jazdą konną lub sportami wodnymi (np. kajakarstwem). Obszar RSTO GB może być również miejscem wycieczek szkolnych w ramach terenowych zajęć przyrodniczych.

3. Planowanie przestrzenne

Sposób użytkowania terenu w analizowanej przestrzeni ROF generalnie można uznać za dość zgodny z istniejącymi warunkami ekofizjograficznymi (przyrodniczymi). Na podstawie cech krajobrazu i uwarunkowań przyrodniczych w większości gmin zostały ustalone zasady kształtowania struktury funkcjonalno – przestrzennej w Studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Wyróżniono strefy polityki przestrzennej gmin o odrębnych predyspozycjach w pełnieniu poszczególnych funkcji. Najczęściej wyróżniano obszary przeznaczone dla: funkcji przyrodniczo – krajobrazowej, charakteryzujące się wysokimi walorami środowiskowymi; funkcji osadniczo – rolniczej wyróżniającej się stosunkowo niewielkim przekształceniem środowiska, o predyspozycjach do rozwoju rolnictwa; funkcji przemysłowo - usługowej,

obejmujące tereny o zaburzonej strukturze przyrodniczej, często z przekroczeniami dopuszczalnych poziomów hałasu czy emisji zanieczyszczeń.

Na analizowanym obszarze ROF obecne są też tereny o wyraźnie rysujących się konfliktach wynikających głównie z przenikania się obszarów zurbanizowanych z terenami, które predestynowane są do pełnia funkcji terenów otwartych. Te ostatnie mają istotne znaczenie dla produkcji rolnej, utrzymania ciągłości systemów środowiskotwórczych, czy turystyki i wypoczynku. Większość rozbieżności dotychczasowego użytkowania i zagospodarowania z cechami i uwarunkowaniami przyrodniczymi wynika w dużej mierze z historycznego rozwoju osadnictwa. Szczególne nasilenie tego typu konfliktów występuje w bliskim Radomiu. Przewodnią sytuacją problemową jest rozrost terenów zabudowy na gruntach rolnych chronionych klas gleb (II-III), jak np. w przylegającej do Radomia części gminy Zakrzew.

Wyraźne konflikty rysują się także w okolicach rozprzestrzeniania się zabudowy w dolinach rzecznych. Dotyczy to zwłaszcza rzek położonych w obrębie miasta Radomia - Mlecznej, Potoku Północnego oraz bezimiennego ciekę stanowiącego lewobrzeżny dopływ Mlecznej. Poza Radomiem sytuacja taka ma miejsce w dolinie Radomki w miejscowości Przytyk, gdzie nastąpiło znaczne zawężenie naturalnego obszaru zalewowego i jednocześnie korytarza ekologicznego tworzonego przez dolinę tej rzeki. Podobne konflikty obserwować można ponadto w dolinach: Pacynki - zwłaszcza w miejscowości Jedlnia-Letnisko, Kobyłanki - miasto Skaryszew, Dobrzyca - miejscowość Wolanów.

Generalna tendencja związana z niekontrolowanym rozwojem osadnictwa pociąga za sobą wzrost powierzchni terenów zainwestowanych kosztem powierzchni obszarów rolniczych i przyrodniczo cennych. Prowadzi to do stopniowego ograniczania rolniczych funkcji terenu oraz zmiany składu gatunkowego roślinności.

W odniesieniu do leśnych zbiorowisk naturalnych największym zagrożeniem jest planowa gospodarka leśna nastawiona wyłącznie na ekonomicznie opłacalną hodowlę lasu. Stąd większość występujących dziś fitocenoz leśnych reprezentuje, tak na prawdę, wtórne zbiorowiska zastępcze, wykazujące liczne oznaki degeneracji. Dotyczy to głównie biochor żywnych lasów liściastych, na siedliskach których wprowadzono sosnę zwyczajną. Identyfikacja fitosocjologiczna tych jednostek jest często niemożliwa. Zjawisko to obserwuje się powszechnie nawet na terenie kompleksu Puszczy Kozienickiej.

Pozytywnym elementem użytkowania terenu ROF są działania zmierzające do ochrony najcenniejszych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego. Dotyczy to przede wszystkim form ochrony przyrody i krajobrazu, dla których obowiązują określone w przepisach odrębnych działania zmierzające do ich ochrony. Najcenniejszy na terenie ROF obszar przyrodniczy to położony w północno-wschodniej jego części kompleks leśny - Puszcza Kozienicka, który objęty jest ochroną obszarową jako Kozienicki Park Krajobrazowy, na terenie którego funkcjonuje kilkanaście rezerwatów przyrody. Kompleks ten chroniony jest także prawem europejskim. Powołano tu dwa obszary Natura 2000: OZW Puszcza Kozienicka oraz OSO Ostoja Kozienicka. Oprócz tego w gminie Wierzbica zlokalizowany jest OZW Pakosław.

Na tej podstawie można stwierdzić, że podejmowane działania chroniące walory przyrodnicze i kulturowe na terenie ROF są zgodne z cechami i uwarunkowaniami naturalnymi. Perspektywicznie należy podjąć działania mające na celu proekologiczny rozwój terenów typowo rolniczych, do których należą obszary gmin: Jedlińsk, Zakrzew, Przytyk, Wolanów, Kowala, Skaryszew, na terenie których nie utworzono dotychczas żadnych obiektów ochronnych.

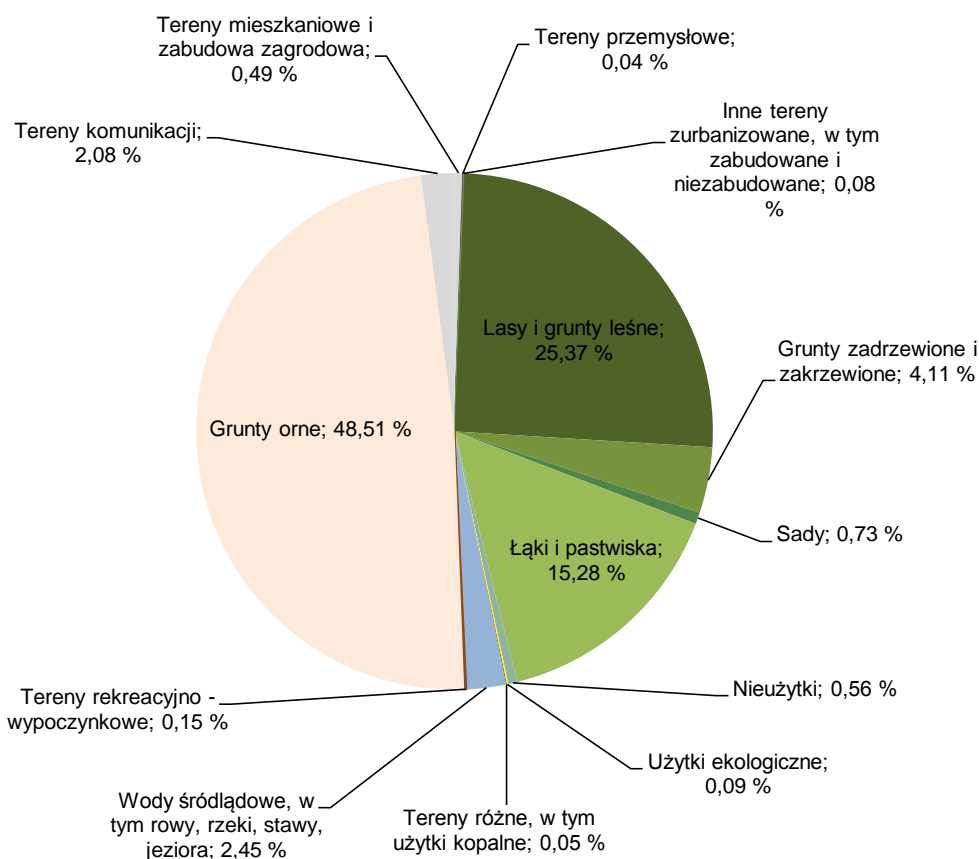
Mimo podejmowanych na terenie ROF działań chroniących przyrodę, nadal podstawowym problemem jest zachwianie równowagi między obszarami przyrodniczo cennymi i użytkowanymi rolniczo. Głównymi czynnikami w tej materii są miejscami rozproszona zabudowa ingerująca w tereny cenne przyrodniczo, oraz różnego rodzaju sztuczne bariery (np. ciągi drogowe) utrudniające migracje gatunków.

Zaproponowana dla realizacji powyższych celów Radomska Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” ma powierzchnię 51 962,3 ha, co stanowi ponad 30% powierzchni Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego (172 210,1 ha) i obejmuje tereny w obrębie 13 gmin. W obszarze radomskiego green belt wyróżniono część zewnętrzną podzieloną na siedem stref i część centralną, którą tworzy siedem klinów.

Struktura użytkowania gruntów w RSTO GB jest bardzo zróżnicowana, ale wyraźnie dominują tereny otwarte, niezabudowane i niezainwestowane tj.: tereny rolne, lasy i tereny zadrzewione i zakrzewione, wody powierzchniowe i nieużytki, które łącznie zajmują 88% powierzchni RSTO GB. Pozostałe tereny RSTO GB to tereny zainwestowane: tereny mieszkaniowe, przemysłowe, tereny zabudowy zagrodowej, tereny komunikacji itp.

Rysunek 12. Struktura użytkowania gruntów w Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”

Centrum zaproponowanej do utworzenia Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” stanowi system przyrodniczy Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Radomski Obszar Funkcjonalny wraz z jego Green Beltem podlegają zmianom w zakresie użytkowania i zagospodarowania gruntów. W latach 2000-2013 nastąpiły następujące istotne zmiany w strukturze użytkowania gruntów na terenie ROF:

- zmniejszono powierzchnię gruntów ornych o około 8000 ha;
- zmniejszono powierzchnię sadów o około 500 ha,
- zmniejszono powierzchnię łąk o około 800 ha,

- zwiększono powierzchnię pastwisk o około 2000 ha,
- zwiększono powierzchnię lasów i gruntów zadrzewionych o około 5400 ha,
- zwiększono powierzchnię gruntów zurbanizowanych o około 1900 ha.

Intensywność zmian przeznaczenia gruntów w zakresie zmiany terenów otwartych na tereny zurbanizowane wzrasta w obszarze miasta Radom i sąsiednich gmin: Zakrzew, Jedlińsk, Skaryszew, Jedlnia-Letnisko, Jastrzębia, Kowala, Wolanów, szczególnie w obszarach korzystnie położonych w stosunku do głównych ciągów komunikacyjnych i w niewielkiej odległości od miasta Radom. Natomiast w gminach pozostałych oraz w częściach ww. gmin, które nie podlegają presji urbanizacyjnej z obszaru miasta Radomia mają miejsce zmiany w zakresie przekształceń w obrębie terenów otwartych: np.: zalesienia gruntów rolnych, przekształcenia gruntów ornych na pastwiska.

Uwzględniając, cele utworzenia RSTO GB oraz obecną strukturę zagospodarowania przestrzennego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego głównymi problemami gospodarowania nieruchomościami i planowania przestrzennego są:

- suburbanizacja,
- przecinanie ciągów ekologicznych przez systemy komunikacji
- intensyfikacja użytkowania terenów otwartych, przy zachowaniu obecnego przeznaczenia gruntów, np.: intensyfikacja rolnictwa i leśnictwa;
- wyznaczenia w dokumentach planistycznych obszarów do zainwestowania o powierzchniach przekraczających potrzeby i możliwości lokalnej społeczności (rozumianej jako społeczności ROF).

Suburbanizacja

Pojęcie suburbanizacji w pojawia się w trzech zasadniczych kontekstach przestrzennych:

- a) wewnątrz granic administracyjnych Radomia (tzw. suburbanizacja wewnętrzna, na wolnych jeszcze terenach miasta rdzeniowego do zainwestowania;
- b) poza granicami Radomia w obrębie tzw. strefy podmiejskiej bliższej (strefa przedmiejska) cechującej się względną ciągłością przestrzenną zainwestowania;
- c) poza strefą podmiejską bliższą, w obrębie strefy podmiejskiej dalszej (strefa przedmiejska), z przewagą ekstensywnych form użytkowania ziemi i krajobrazowo przypominającej wieś.

Podczas analiz wykonanych na potrzeby programu spotkano się z suburbanizacją w każdym z wymienionych kontekstów przestrzennych. Stwierdzono szereg przykładów chaotycznej zabudowy o ekspansywnym charakterze zarówno w Radomiu, jak i poza jego granicami w różnych odległościach. Szczególne znaczenie mają na tych terenach długoletnie niewłaściwe "tradycje" w projektowaniu zabudowy. Poważnym zagrożeniem dla struktury RSTO GB jest np. budowanie i rozbudowywanie istniejących rozciągniętych, jednodrożnych wsi o zwartej zabudowie po obu stronach dróg, wyglądem przypominających miejską ulicę, tzw. "ulicówek". Obudowa szlaków komunikacyjnych rozproszonym osadnictwem przyczynia się do fragmentaryzacji siedlisk przyrodniczych, odkształcania krajobrazu, pogorszenia warunków ruchu i zatłoczenia, a także spadku bezpieczeństwa i wzrostu liczby wypadków drogowych.

Problem suburbanizacji w regionie radomskim był już analizowany. Nasilone zjawisko wg zapisów Studium uwarunkowań rozwoju Radomia i strefy podmiejskiej (2011) występuje przede wszystkim w pasie przyległym do granic miasta Radom – najwyraźniejsza w gminach Zakrzew, Jedlnia-Letnisko i Kowala. Dotknięte suburbanizacją są także przede wszystkim tereny wzdłuż dróg – intensywne pasmo zabudowy rozciąga się

wzdłuż trasy krajowej nr 12 w gm. Wolanów oraz w korytarzu Radom – Pionki przy drogach wojewódzkich nr 737 i 787 (gm. Jedlnia-Letnisko oraz gm. Pionki). Zagrożenie terenów otwartych dalszym rozlewaniem bezplanowej zabudowy może nastąpić przede wszystkim w gm. Zakrzew w miejscowościach Bielicha, Wacyn, Milejowice, Mleczków, w gm. Jedlnia-Letnisko w miejscowościach Rajec Szlachecki, Rajec Poduchowny, Jedlnia-Letnisko i Siczki, w gm. Kowala w miejscowości Trablice i Kolonia Trablice, Mazowszany, w gm. Skaryszew na obrzeżach miasta oraz w miejscowościach Kobylany, Maków i Sołtyków, a także wzdłuż dotychczasowych dróg, przede wszystkim wychodzących z miast Radom i Skaryszew. Dodatkowo, potencjalne zagrożenie dla RSTO GB stanowią planowane ciągi dróg, wzdłuż których mogą się pojawić nowe, chaotycznie rozlokowane, nieprzerwane pasma osadnicze. Zgodnie z zapisami Strategii rozwoju Miasta Radomia na lata 2008-2020 (2008) w Radomiu istnieje duża ilość terenów przemysłowych, uzbrojonych i skomunikowanych, które powinny być zainwestowane w pierwszym rzędzie, by spowolnić wzrost miasta poza jego administracyjnymi granicami oraz by zwiększyć ład przestrzeni miejskiej.

Zjawisko suburbanizacji ujawnia swój negatywny wpływ na wielu płaszczyznach niosąc ze sobą liczne konsekwencje nie tylko w stosunku do miast, których dotyczy:

przestrzenne:

- obniżanie jakości struktur miejskich poprzez eliminację istotnych ich komponentów, brak naturalnych granic definiujących krawędzie rejonów;
- kreacja często fragmentarycznie zurbanizowanej przestrzeni prowadząca do chaosu przestrzennego;
- wydłużanie tras komunikacyjnych i infrastrukturalnych;
- trudności w dojeździe do miejsc centralnych, w szczególności odnoszące się do dojazdów do pracy;
- brak zieleni jako elementu kompozycji urbanistycznej;
- obniżenie jakości krajobrazu;
- przeobrażenie krajobrazu kulturowego: zanik architektury regionalnej, historycznych rozłogów pól i dróg, miejscowej roślinności;
- spadek estetyki w krajobrazie;

środowiskowe:

- zajmowanie na cele budowlane przestrzeni dotychczas niezurbanizowanej, stanowiącej cenny zasób środowiskowy;
- dewastacja krajobrazu poprzez fragmentaryczną urbanizację;
- zmniejszanie terenów tradycyjnej ekspansji flory i fauny;
- fragmentaryzacja przestrzeni, w tym siedlisk przyrodniczych w pobliżu miast,
- izolacja najbardziej cennych elementów ekosystemu miejskiego;
- zwiększenie intensywności zużycia wody w gospodarstwach domowych;
- zwiększone zanieczyszczenie wód powierzchniowych i gruntowych na skutek niewystarczającego stopnia rozwoju infrastruktury wodno-ściekowej;
- zmniejszenie retencji oraz obniżanie się poziomu wód gruntowych;

funkcjonalne:

- zaburzona struktura: mieszkanie – praca – wypoczynek;
- brak podstawowych usług powiązanych z mieszkalnictwem;
- zmniejszanie się gęstości zabudowy na terenach miast;
- nadmiernie rozbudowana i niefunkcjonalna sieć dróg niezbędnych do skomunikowania rozproszonego zainwestowania;

- brak dostępu do niezbędnej infrastruktury sklepów, usług (rozwiązania tymczasowe), co obniża jakość warunków życia.

Podsumowując można stwierdzić, że urbanizacja w modelu chaotycznym powoduje:

- Ograniczanie powierzchni terenów otwartych – urbanizacja terenów otwartych, w tym fragmentacja terenów otwartych wraz z przecinaniem ciągów ekologicznych;

Chaotyczny w ujęciu rejonu rozwój zainwestowania wraz z rozbudową koniecznego do jej obsługi systemu komunikacji i infrastruktury powodują presję na tereny otwarte, których powierzchnia na terenie ROF zmniejszyła się o około 2000 ha. Zabudowie podlegają zwykle tereny rolne, ale w obszarach większej presji urbanizacyjnej także tereny lasów. Rozwój zabudowy w formie uproszczonej czyli rozbudowy istniejących wsi na przyległe tereny w sąsiedztwie istniejących dróg powodują tworzenie zwartych ciągów zainwestowania przecinających i w niektórych przypadkach blokujących ciągi ekologiczne, co jest szczególnie groźne w obszarze klinów RSTO GB.

- Ograniczenie dostępności mieszkańców do terenów wypoczynkowych i rekreacyjnych;

W wyniku chaotycznego rozwoju osadnictwa powstają obszary miejskie o niskim udziale terenów zieleni publicznej ogólnodostępnej oraz gdzie w wyniku intensyfikacji zainwestowania przerywane są przyrodnicze i funkcjonalne połączenia między poszczególnymi terenami zieleni. Ogranicza to możliwość korzystania z systemu terenów zieleni. Ponadto, w wyniku rozwoju przedmieść oddaleniu od centrum strefy miejskiej ulega strefa terenów otwartych, które stanowią naturalne potencjalne obszary wypoczynku i rekreacji.

- Niska jakość funkcjonalna nowych struktur osadniczych, w tym brak ogólnodostępnych terenów zieleni, usług publicznych, właściwej obsługi komunikacyjnej;

Chaotyczny rozwój osadnictwa w modelu rozwoju ulicówek czy tworzenia kolejnych linii zabudowy, lub zabudowy przypadkowych działek rolnych, powodują powstawanie terenów osadnictwa, gdzie wszystkie funkcje publiczne realizowane są poza osadą i generuje konieczność tworzenia nieekonomicznego systemu komunikacji. W takim modelu właściwe nie występują tereny zieleni publicznej, z wyjątkiem cmentarzy.

- Rozwój terenów zainwestowanych w sposób zwiększający ich presję na środowisko, w tym brak systemowych rozwiązań w zakresie infrastruktury technicznej i komunikacji.

W żywiłowej urbanizacji prowadzonej na podstawie decyzji o warunkach zabudowy lub niewielkich powierzchniowo miejscowych planów systemu infrastruktury, szczególnie w zakresie odprowadzania ścieków i unieszkodliwiania odpadów oraz w zakresie komunikacji publicznej powodują zwiększoną presję na środowisko zarówno w obszarach zainwestowanych jak w ich sąsiedztwie.

Przecinanie ciągów ekologicznych przez systemy komunikacji

Suburbanizacja powoduje narastającą presję na budowę nowych dróg obsługujących ruch lokalny mieszkańców przedmieść do ośrodka centralnego (Radom) oraz do usług publicznych (np.: szkoły, ośrodki zdrowia) i komercyjnych (np.: handel, usługi rzemiosła) nawet poziomu podstawowego. Szczególnie, że obszary przedmieść cechują się niskim wskaźnikiem zaludnienia, co powoduje, że rozwój komunikacji publicznej jest niskoopłacalny. Nowe drogi w obszarze przedmieść, bardzo często powstające na bazie dawnych dróg polnych, są adaptowane na potrzeby zwiększonego ruchu możliwie niskim kosztem, co powoduje przecinanie wszystkich ciągów ekologicznych położonych na ich przebiegu. Należy jednocześnie wskazać na zjawisko zwiększonej presji urbanizacyjnej na ich sąsiedztwo zmodernizowanych, nowych dróg (przeznaczenie terenów rolnych wzdłuż nowej drogi pod nową zabudowę), co jeszcze wzmacnia ich działanie jako bariery dla migracji gatunków i elementu fragmentującego siedliska.

W pierwszej kolejności suburbanizacji podlegają tereny o dobrej komunikacji z ośrodkiem centralnym (Radom), którą zapewniają drogi krajowe i wojewódzkie. Drogi wojewódzkie i krajowe dedykowane są przede wszystkim do obsługi ruchu regionalnego i krajowego. W związku z rozwojem zabudowy wzdłuż tych dróg nasila się ruch lokalny, zmniejsza się bezpieczeństwo ruchu (przez obsługę kolejnych nieruchomości bezpośrednio z drogi a w konsekwencji zwiększenie liczby zjazdów, konieczność wyznaczania przejść dla pieszych obsługujących nowe tereny zainwestowania, co wraz z koniecznością dotrzymania norm hałasu obniża prędkość poruszania się na drodze), w konsekwencji gęsto zabudowanych terenów sąsiedztwa dróg krajowych i wojewódzkich powstaje konieczność wyznaczenia nowych przebiegów tych dróg poza terenami zabudowy. Nowe przebiegi przecinają kolejne ciągi ekologiczne, fragmentują następne płyty siedlisk położone w większej odległości od miasta i stanowią zagrożenie dla jakości środowiska. Planowane przebiegi muszą spełnić jeden podstawowy warunek narzucony na wstępie prac – oznaczone są miejsca końcowe i początkowe drogi, stąd też w wielu przypadkach niemożliwe jest ominięcie ciągów ekologicznych i miejsc cennych dla funkcjonowania przyrodniczego. Należy zauważyć, że w procesie decyzyjnym w trakcie przygotowania inwestycji drogowych bardzo często dochodzi do konfrontacji: koszty i zdrowie oraz życie ludzi vs. środowisko przyrodnicze. W tej konfrontacji powstają kompromisowe rozwiązania: przejścia dla zwierząt itd., ale w każdym tego typu kompromisie natężenie zjawisk w funkcjonowaniu biologicznym w miejscu przecięcia ulega zmniejszeniu.

Intensyfikacja użytkowania terenów otwartych, przy zachowaniu obecnego przeznaczenia gruntów, np.: intensyfikacja rolnictwa i leśnictwa

Na obszarze zewnętrznym Green Belt problemy wiążą się w mniejszym stopniu z przekształcaniem terenów otwartych pod zabudowę, w większej mierze wynikają z niewłaściwie prowadzonej gospodarki rolnej. Zagrożenia wiążą się procesami przekształcania środowiska i krajobrazu w wyniku zintensyfikowania zabiegów rolniczych, rozdrobnieniem siedlisk, zmianami warunków wodnych itp. Szczególnie istotne są zmiany użytkowania w obrębie użytków rolnych tj. przekształcanie trwałych użytków zielonych w pola uprawne lub sady, niszczenie miedz i zadrzewień śródpolnych, a także melioracji terenów podmokłych.

Wyznaczenia w dokumentach planistycznych obszarów do zainwestowania o powierzchniach przekraczających potrzeby i możliwości lokalnej społeczności (rozumianej jako społeczności ROF)

Jak wskazano powyżej jednym z głównych zagrożeń dla prawidłowego funkcjonowania środowiska przyrodniczego, utrzymania jego dobrej jakości dla życia ludzi oraz efektywnej struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru ROF są zjawiska związane z rozwojem zabudowy. Chaotycznemu rozwojowi sprzyja niski odsetek pokrycia obszaru miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (gminy: Jastrzębia, Jedlińsk, Pionki, Przytyk, Wierzbica) oraz elastyczne zapisy miejscowych planów. Należy dodać, że w wśród obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego znaczna część została sporządzona przed 2003 r. i nie odpowiada obecnie wymaganemu zakresowi ustaleń miejscowego planu oraz wymaganej skali rysunku planu (gmina Gózd, Gmina Jedlnia –Letnisko, Przytyk, Wolanów, Zakrzew).

Niektóre z planów miejscowych w gminach na obszarze RSTO GB, obejmują jedynie tereny wskazane pod zabudowę, co oznacza objęcia ustaleniami planu miejscowego pasów lub powierzchni zabudowy, poszczególnych działek, bez ustalenia zasad zagospodarowania dla otaczających terenów otwartych (Gózd, Przytyk, Skaryszew).

Na terenie RSTO GB są także gminy posiadające znaczne powierzchnie objęte ustaleniami miejscowych planów lub miejscowych planów w trakcie opracowania (gm. Kowala), w planach tych jednakże zastosowano elastyczne w zakresie rozwoju zabudowy zagrodowej na terenach rolnych ustalenia. Stąd też miejscowe plany posiadające takie elastyczne ustalenia nie stanowią ograniczenia suburbanizacji, ponieważ zapisy

dopuszczające zabudowę zagrodową są bardzo często wykorzystywane do lokalizacji zabudowy mieszkaniowej.

Podsumowując należy stwierdzić, że niepełne pokrycie obszaru RSTO GB ustaleniami miejscowych planów i elastyczne zapisy mpzp w odniesieniu do zagospodarowania terenów otwartych powodują że nie miejscowe planowanie nie stanowi obecnie właściwego narzędzia kształtowania zagospodarowania obszaru RSTO GB.

Ponadto, dynamicznych zjawisk rozwoju zabudowy nie uwzględniają także polityki przestrzenne części gmin ROF czyli studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które stanowią jedną z istotnych wytycznych do opracowania miejscowych planów. W gminach Gózd, Jastrzębia, Jedlińsk, Jedlnia-Letnisko, Pionki, Skaryszew i Wolanów studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które są polityką przestrzenną gmin, zostały opracowane w latach 1999-2000. W pozostałych gminach, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, pod presją właścicieli gruntów i inwestorów wskazują obszary do zainwestowania o powierzchniach znacznie przekraczających potrzeby społeczności lokalnych.

4. Gospodarka wodna

Radomska Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” zlokalizowana jest w centralnej części ROF, w zlewni rzek Radomki i Iłżanki. Swoim zasięgiem obejmuje doliny następujących rzek: II rzędu – Radomka; III rzędu - Modrzejowianka, Mleczna, Radomka Młyńska, Brodówka, Ślepotka, Bosak, Stara Rzeka, Dobrzyca, Szabasówka, Jastrzębianka; IV rzędu - Mucha, Pacynka, Dopływ spod Taczowa, Garlica, Oronka, Dopływ spod Kamińska, Dopływ spod Augustowa, Kobylanka, Dopływ spod Wilcznej, Dopływ spod Budek Skaryszewskich oraz V rzędu - Dopływ spod Mazowszan, Dopływ spod Małęczyna, Dopływ spod Zalesic, Dopływ spod Milejowic, Dopływ z Grzmicina, Dopływ z Kowalówki. Pod względem położenia sieć rzeczna od północy ograniczona jest przez dolinę Radomki a od południa Modrzejowiankę. Zachodnia granica biegnie wzdłuż doliny Szabasówki, natomiast od wschodu granica przebiega w granicach wododziału między Leniwką a Gzówką. System rzeczny pod względem hydrograficznym stanowi układ cieków uchodzących do dwóch odbiorników (Radomka, Modrzejowianka) zasilając je w różnych punktach ich biegu na długości ok. 40 km (w przypadku Radomki) i ok. 22 km (w przypadku Modrzejowianki).

Ze względu na politykę gospodarowania wodami realizowaną w ujęciu zlewniowym przedstawiona w niniejszym rozdziale problematyka kształtowania stosunków wodnych oraz ochrony przed powodzią zasięgiem swym obejmować będzie zlewnie elementarne, w granicach których ustanowiona została Radomska Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” (tabela 11).

Tabela 11. Zestawienie zlewni elementarnych w granicach Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”

Nazwa zlewni	Rząd	Powierzchnia [ha]
Radomka od Szabasówki do zb. Domaniów	2	112.8
Bezpośrednia zlewnia zb. Domaniów	2	557.4
Radomka od zapory zb. Domaniów do Wiązownicy (I)	2	1235.2
Radomka od Dobrzycy do oddzielenia się Starej Rzeki	2	450.7
Radomka od oddzielenia się Starej Rzeki do dopł. spod Sewerynowa (I)	2	179.2
Radomka od dopł. spod Sewerynowa do Ślepotki (I)	2	51.4
Radomka od Ślepotki do Starej Rzeki (p)	2	13.5

Nazwa zlewni	Rząd	Powierzchnia [ha]
Radomka od Starej Rzeki do Bosaka (p)	2	348.8
Radomka od Bosaka do Brodówki (l)	2	589.0
Radomka od Brodówki do oddzielenia się Radomki Młyńskiej	2	50.2
Radomka od oddzielenia się Radomki Młyńskiej do dopł. z Woli Gutowskiej (l)	2	563.2
Radomka od dopł. z Woli Gutowskiej do Tymianki (l)	2	34.3
Radomka od Tymianki do Radomki Młyńskiej (p)	2	712.8
Radomka od Radomki Młyńskiej do Mlecznej (p)	2	153.1
Radomka od Mlecznej do Jastrzębianki (p)	2	536.3
Modrzejowianka od dopł. spod Wilcznej do dopł. spod Tomaszowa (p)	3	1426.8
Modrzejowianka od dopł. spod Tomaszowa do dopł. spod Budek Skaryszewskich (l)	3	29.6
Modrzejowianka od dopł. spod Budek Skaryszewskich do Kobylanki (l)	3	683.7
Modrzejowianka od Kobylanki do dopł. spod Odechowca (l)	3	74.7
Szabasówka od dopł. z Kolonii Chronów Dolny do Garlicy (p)	3	481.6
Szabasówka od Garlicy do Jabłonicy (l)	3	131.8
Szabasówka od Jabłonicy do ujścia	3	93.9
Wiązownica od dopł. z Ostrołęki do ujścia	3	1034.0
Dobrzyca do dopł. z Jaszowic (p)	3	2817.3
Dobrzyca od dopł. z Jaszowic do dopł. spod Marianowic (l)	3	233.4
Dobrzyca od dopł. spod Marianowic do ujścia	3	895.4
Dopływ spod Sewerynowa	3	1330.9
Ślepotka od dopł. spod Kaszewskiej Woli do ujścia	3	579.8
Stara Rzeka	3	1065.5
Bosak do dopł. spod Gołędzina (l)	3	1651.9
Bosak od dopł. spod Gołędzina do dopł. spod Taczowa (p)	3	1839.3
Bosak od dopł. spod Taczowa do ujścia	3	46.8
Brodówka	3	846.6
Radomka Młyńska do dopł. spod Kamińska (p)	3	7.2
Radomka Młyńska od dopł. spod Kamińska do ujścia	3	3049.1
Mleczna do dopł. spod Augustowa (p)	3	1447.9
Mleczna od dopł. spod Augustowa do Potoku Południowego (p)	3	940.4
Mleczna od Potoku Południowego do Strumienia Halinowskiego (l)	3	390.0
Mleczna od Strumienia Halinowskiego do Potoku Północnego (p)	3	1715.9
Mleczna od Potoku Północnego do dopł. z Wólki Klwateckiej (l)	3	2016.6
Mleczna od dopł. z Wólki Klwateckiej do Pacynki (p)	3	1095.7
Mleczna od Pacynki do ujścia	3	1584.6

Nazwa zlewni	Rząd	Powierzchnia [ha]
Jastrzębianka	3	1299.6
Dopływ spod Dębniaka	3	1119.6
Leniwka do dopł. spod Adolfinia (l)	3	1539.9
Leniwka od dopł. spod Adolfinia do dopł. spod Karpówki (p)	3	689.7
Dopływ spod Wilcznej	4	1847.3
Dopływ spod Tomaszowa	4	1153.7
Dopływ spod Budek Skaryszewskich	4	811.4
Kobylanka do dopł. spod Parznic (l)	4	1445.7
Kobylanka od dopł. spod Parznic do dopł. spod Chomętowa (p)	4	259.9
Kobylanka od dopł. spod Chomętowa do dopł. spod Huty Mazowszańskiej (l)	4	374.5
Kobylanka od dopł. spod Huty Mazowszańskiej do dopł. spod Grabiny (l)	4	1431.0
Kobylanka od dopł. spod Grabiny do ujścia	4	607.2
Dopływ spod Odechowca	4	709.9
Mucha do dopł. spod Karszówki (l)	4	2013.2
Mucha od dopł. spod Karszówki do ujścia	4	768.4
Oronka od dopł. spod Zalesic do dopł. z Kowalówki (p)	4	1854.2
Oronka od dopł. z Kowalówki do dopł. spod Guzowa (p)	4	416.7
Oronka od dopł. z Rudy Wielkiej do dopł. spod Woli Guzowskiej (p)	4	22.7
Garlica do dopł. spod Kolonii Wawrzyszów (p)	4	1624.2
Dopływ z Jaszowic	4	402.4
Dopływ spod Marianowic	4	502.8
Dopływ spod Gołędzina	4	480.7
Dopływ spod Taczowa	4	1513.9
Dopływ spod Kamińska	4	571.0
Dopływ spod Augustowa	4	735.6
Potok Południowy do dopł. spod Mazowszan (l)	4	2168.3
Potok Południowy od dopł. spod Mazowszan do ujścia	4	714.0
Strumień Halinowski do dopł. z Milejowic (l)	4	1136.4
Strumień Halinowski od dopł. z Milejowic do ujścia	4	831.4
Potok Północny	4	1313.7
Dopływ z Wólki Klwateckiej	4	752.1
Pacynka do dopł. z Grzmucina (l)	4	869.3
Pacynka od dopł. z Grzmucina do dopł. spod Małęczyna (l)	4	801.3
Pacynka od dopł. spod Małęczyna do dopł. z Lasowic (l)	4	478.1
Pacynka od dopł. z Lasowic do Gzówki (p)	4	936.5

Nazwa zlewni	Rząd	Powierzchnia [ha]
Pacynka od Gzówki do dopł. z Rajca Szlacheckiego (l)	4	871.0
Pacynka od dopł. z Rajca Szlacheckiego do dopł. spod Dąbrowy Kozłowskiej (p)	4	638.2
Pacynka od dopł. spod Dąbrowy Kozłowskiej do ujścia	4	540.9
Dopływ spod Adolfinia	4	705.5
Dopływ spod Parznic	5	423.6
Dopływ spod Chomętowa	5	1313.3
Dopływ spod Huty Mazowszańskiej	5	1253.8
Dopływ spod Grabiny	5	758.7
Dopływ spod Karszówki	5	741.4
Dopływ spod Zalesic	5	1029.0
Dopływ z Kowalówki	5	675.4
Dopływ spod Guzowa	5	16.8
Dopływ z Rudy Wielkiej	5	563.0
Dopływ spod Kolonii Wawrzyszów	5	1176.8
Dopływ spod Mazowszan	5	1338.4
Dopływ z Milejowic	5	529.2
Dopływ z Grzmucina	5	1853.2
Dopływ spod Małęczyna	5	1653.4
Dopływ z Lasowic	5	314.4
Gzówka do dopł. ze Słupicy (p)	5	1761.1
Gzówka od dopł. ze Słupicy do dopł. z Maryna (p)	5	388.2
Dopływ z Maryna	5	767.8
Gzówka od dopł. z Maryna do ujścia	5	911.8
Dopływ z Rajca Szlacheckiego	5	1245.1
Dopływ spod Dąbrowy Kozłowskiej	5	1787.1
Dopływ ze Słupicy	6	675.7
Łącznie		91226.9

Obszary zabagnione

W granicach Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” tereny zabagnione zlokalizowane są głównie w dolinach rzek w strefach przykorytowych (tabela 11 i 12). Dominującym typem terenów zabagnionych są mokradła nietorfotwórcze - głównie namuliska i mułowiska. Większe obszary torfowisk występują w różnej wielkości nieckach terenowych, które jednak zawsze powiązane są z dolinami cieków. Z punktu widzenia prawidłowego kształtowania stosunków wodnych istotne jest utrzymanie terenów zabagnionych oraz ochrona przed ich nadmiernym przesuszaniem.

Tabela 12. Powierzchnia terenów zabagnionych w granicach RSTO GB

Gmina	Powierzchnia [ha]
Gózd	993.5
Jastrzębia	961.3
Jedlińsk	1464.1
Jedlnia-Letnisko	479.5
Kowala	873.7
m. Radom	794.7
Pionki	152.6
Przytyk	1001.5
Skaryszew	1781.9
Wierzbica	8.4
Wolanów	762.1
Zakrzew	1036.6
Orońsko	201.0
Łącznie	10511.7

Ujęcia wód powierzchniowych i podziemnych

Na obszarze Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” nie zanotowano ujęcia wód powierzchniowych, jedynym źródłem bieżącej wody ujmowanej w gminach są wody podziemne (80 ujęć). Ich nadmierna eksploatacja doprowadziła do powstania leja depresyjnego. Spośród ujęć komunalnych Radomia najbardziej widoczny w obrazie hydroizohips jest lej depresyjny ujęcia Malczew. Obniżenie w stosunku do pierwotnego zwierciadła statycznego z okresu sprzed eksploatacji ujęcia wynosi ok. 10 m. Od północy na lej ujęcia Malczew nakłada się lej depresyjny ujęć 25-Czerwca i Obozisko.

Następstwem powstania leja jest intensyfikacja pionowego przesączania płytszych wód podziemnych i powierzchniowych do eksploatowanych zasobów wodnych. To z kolei przyczynia się do obniżania zasobów wód powierzchniowych, zmiany reżimu hydrogeologicznego i hydrologicznego (m.in. zasilania cieków wodami podziemnymi i przedostawania się zanieczyszczeń do wód podziemnych). W skrajnym przypadku zanik rzek i zbiorników wodnych oraz wysychanie bagien powoduje trwałe zmiany w faunie i florze cennych obszarów Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”. Z punktu widzenia ochrony terenów otwartych RSTO GB istotne jest racjonalne wykorzystywanie zasobów wód podziemnych.

Retencja wód powierzchniowych

Szczególnie istotnym elementem z punktu widzenia kształtowania stosunków wodnych ale również ochrony przeciwpowodziowej i aspektu turystyczno-rekreacyjnego RSTO GB jest retencja wód powierzchniowych. Ocena możliwości oraz potrzeb zwiększenia retencyjności została określona na podstawie Programu Małej Retencji dla Województwa Mazowieckiego (2008). Na poziomie SCWP określenie potrzeb retencionowania wody odbyło się w oparciu o analizę wskaźników klimatycznych, hydrologicznych, hydrogeologicznych oraz związanych z pokryciem terenu. W trakcie analizy czynników posłużono się trójstopniową skalą oceny potrzeb zwiększenia retencji (wysoki, średni oraz niski priorytet), która po uwzględnieniu wszystkich elementów składała się na końcową ocenę dla każdej SCWP. Dla SCWP w granicach Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” z sumarycznej oceny potrzeb zwiększenia retencyjności wynika, iż dla 3 spośród 6

SCWP oszacowano wysoki priorytet, natomiast dla pozostałych 3 średni priorytet zwiększenia retencyjności. Żadna ze scalonych części wód nie została sklasyfikowana jako jednostka o niskim priorytecie podjęcia działań na rzecz zwiększenia retencji (tabela 13).

Tabela 13. Ocena potrzeb zwiększenia retencyjności dla SCWP w granicach Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”

Nazwa SCWP	Numer SCWP	Ocena potrzeb zwiększenia retencyjności
Zagożdżonka bez Kanału Gniewoszowsko-Kozienickiego	SW0306	wysoki priorytet
Szabasówka od źródeł do ujścia z wyłączeniem Kobyłki	SW0401	średni priorytet
Radomka od Szabasówki do Mlecznej	SW0404	średni priorytet
Mleczna bez Pacynki	SW0406	wysoki priorytet
Pacynka	SW0407	wysoki priorytet
Radomka od Mlecznej do ujścia	SW0408	średni priorytet

Możliwości zwiększenia retencji zostały określone w programie w oparciu o szereg czynników, m.in. ukształtowanie terenu, warunki hydrologiczne, klimatyczne, ekonomiczne uwzględniając jednocześnie potrzeby danej SCWP. Możliwości retencyjne w granicach RSTO GB zostały oszacowane na poziomie 1213,9 tys. m³ wody z czego największy udział przypada obiektom planowanym w gminie Zakrzew natomiast najmniejszy w gminie Kowala (tabela 14). Gminy nie ujęte w tabeli 14 nie posiadają obiektów planowanych do budowy zwiększających retencyjność obszaru. Realizacja zwiększenia retencji na analizowanym obszarze jest w pełni oparta o obiekty małej retencji o umiarkowanym wpływie na środowisko przyrodnicze i przy stosunkowo umiarkowanych kosztach budowy oraz eksploatacji.

Tabela 14. Zestawienie planowanych do budowy obiektów małej retencji w granicach Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”

Gmina	Staw rybny kopany	Staw rybny ogroblowany	Przepust z piętrzeniem	Zbiornik retencyjny przegradzający koryto	Zbiornik retencyjny boczny	Jaz	Oczko wodne	Wał przeciwpowodziowy	Pojemność [tys. m ³]
Gózd	2								6.4
Jedlińsk			2						0.5
Jedlnia-Letnisko	1			1					31
Kowala			2						2
m. Radom				2		2			20
Pionki				1	1		1		270
Przytyk					1	1	1		17
Skaryszew	1		1		2				55
Wolanów		4		1	1		1		160
Zakrzew	1			4	2			1	652
Łącznie	5	4	5	9	7	3	3	1	1213.9

W celu ochrony przeciwpowodziowej oraz rozwoju turystyki i rekreacji niezbędne jest zwiększenie retencji dolin i przechwycenie fali powodziowej poprzez budowę obiektów dużej retencji. Takie działania mają także za zadanie wyrównanie przepływów w okresach niżówkowych, retencionowanie wody dla celów rolniczych - nawodnień przyległych użytków zielonych. Przyczyni się to do zwiększenia produkcji rolnej i zredukuje częstotliwość zalewania użytków rolnych i podtopień zabudowań.

Kształtowanie ochrony przed powodzią

Zgodnie z Dyrektywą 2007/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2007 r. w sprawie oceny ryzyka powodziowego i zarządzania nim (Dyrektywa Powodziowa) Państwa członkowskie UE, zostały zobligowane do sporządzenia dokumentów nowej polityki powodziowej, m.in. wstępnej oceny ryzyka powodziowego (WORP), map zagrożenia powodziowego (MZP) oraz map ryzyka powodziowego (MRP). Do momentu opracowania i oficjalnego przekazania pełnej cyfrowej formy map jednostkom administracji, podstawą dla dyrektorów regionalnych zarządów gospodarki wodnej przy uzgadnianiu dokumentów w zakresie zagospodarowania przestrzennego, o których mowa w art. 4a ustawy Prawo wodne oraz wydawaniu decyzji zwalniających z zakazów, o których mowa w art. 88l ust. 1 i art. 40 ust. 1 pkt. 3 ustawy Prawo wodne, są obszary bezpośredniego zagrożenia powodzią wyznaczone w studiach ochrony przeciwpowodziowej. W celu scharakteryzowania problematyki kształtowania ochrony przed powodzią w granicach Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” posłużono się Studium dla potrzeb ochrony przeciwpowodziowej - ETAP I - uzupełnienie do Studiów dla obszarów nieobwałowanych narażonych na niebezpieczeństwo powodzi - ETAP I (2006) dla rzek: Radomka i Mleczna. Według opracowań strefy zalewowe występują w następujących gminach obszaru RSTO GB:

- tereny zalewowe Radomki: Przytyk, Zakrzew, Jedlińsk, Jastrzębia,
- tereny zalewowe Mlecznej: Skaryszew, Radom, Jastrzębia i Jedlińsk.

W niniejszym opracowaniu należy podkreślić fakt iż dokumentem, który szczegółowo i w sposób wyczerpujący opisuje problematykę ochrony przed powodzią jest plan zarządzania ryzykiem powodziowym - PZRP (w trakcie konsultacji). Celem nadrzędnym zarządzania ryzykiem powodziowym, wynikającym wprost z Dyrektywy Powodziowej jest ograniczenie potencjalnych negatywnych skutków powodzi dla życia i zdrowia ludzi, środowiska, dziedzictwa kulturowego oraz działalności gospodarczej. Cel nadrzędny w procesie planowania uszczegółowiono definiując cele główne:

- zahamowanie wzrostu ryzyka powodziowego,
- obniżenie istniejącego ryzyka,
- poprawa systemu zarządzania ryzykiem powodziowym.

i cele szczegółowe:

- utrzymanie oraz zwiększanie istniejącej zdolności retencyjnej zlewni,
- wyeliminowanie/unikanie wzrostu zagospodarowania na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią,
- określenie warunków możliwego zagospodarowywania obszarów chronionych obwałowaniami,
- unikanie wzrostu oraz określenie warunków zagospodarowania na obszarach o niskim ($p=0,2\%$) prawdopodobieństwie wystąpienia powodzi,
- ograniczanie istniejącego zagrożenia powodziowego,
- ograniczanie istniejącego zagospodarowania,

- ograniczanie wrażliwości obiektów i społeczności,
- doskonalenie prognozowania i ostrzegania o zagrożeniach meteorologicznych i hydrologicznych,
- doskonalenie skuteczności reagowania ludzi, firm i instytucji publicznych,
- doskonalenie skuteczności odbudowy i powrotu do stanu sprzed powodzi,
- wdrożenie i doskonalenie skuteczności analiz popowodziowych,
- budowa instrumentów prawnych i finansowych zniechęcających lub skłaniających do określonych zachowań zwiększających bezpieczeństwo powodziowe,
- budowa programów edukacyjnych poprawiających świadomość i wiedzę na temat źródeł zagrożenia powodziowego i ryzyka powodziowego.

PZRP Obejmuje wszystkie aspekty zarządzania ryzykiem powodziowym – zapobieganie, ochronę i przygotowanie do wezbrania, w tym prognozowanie powodzi i systemy wczesnego ostrzegania. Zgodnie z dyrektywą, dla obszarów, gdzie występuje lub może wystąpić istotne ryzyko powodzi, ustalone zostaną odpowiednie cele zarządzania ryzykiem powodziowym, kładąc nacisk na ograniczenie potencjalnych negatywnych konsekwencji powodzi przy wykorzystaniu w możliwych przypadkach nietechnicznych środków ochrony przeciwpowodziowej.

W PZRP dla rzek znajdujących się w granicach RSTO GB zaproponowano następujące działania:

- Dla Radomki:
  - analiza możliwości usprawnienia reguł sterowania obiektami i urządzeniami technicznej ochrony przed powodzią zlokalizowanymi w zlewni Radomki (m.in. zb. Domaniów),
  - koncepcja budowy i usprawnienia lokalnych systemów ochrony przed powodzią na obszarze narażonym na niebezpieczeństwo powodzi ONNP Radomka.
- Dla Mlecznej:
  - analiza możliwości zwiększenia retencji na obszarach leśnych, rolniczych i zurbanizowanych na obszarze ZP Wisły Lubelskiej w ramach utrzymania oraz zwiększania istniejącej zdolności retencyjnej w Regionie Wodnym Środkowej Wisły,
  - analiza możliwości likwidacji/zmiany funkcji oraz modernizacji obiektów zagrażających środowisku, infrastrukturalnych oraz pozostałych obiektów prywatnych i użyteczności publicznej znajdujących się w strefach zalewowych Zlewni Planistycznej Wisły Lubelskiej.

Z zaleceń PZRP wynika iż w ramach ochrony przed powodzią i ograniczenia jej negatywnych skutków konieczne jest podjęcie szeregu działań technicznych i nietechnicznych oraz realizacji założeń planistycznych. Do najważniejszych można z pewnością zaliczyć zwiększenie retencji obszaru zlewni, w ramach której implementować można założenia oraz obiekty proponowane w ramach PMR dla województwa mazowieckiego. Dodatkowo ze względu na zdefiniowany problem doliny Radomki wynikający z cofki z wód Wisły rozważyć należy wprowadzenie dodatkowych reguł sterowania obiektami technicznymi na zbiorniku Domaniów w przypadku pojawienia się zagrożenia powodziowego.

Istniejące zbiorniki retencyjne pełniące funkcję przeciwpowodziową i ich stan techniczny nie wskazują na konieczność ich modernizacji. Nowe zbiorniki retencyjne posiadające określoną rezerwę powodziową zostały zaproponowane w PMR dla województwa mazowieckiego w podrozdziale retencja wód powierzchniowych.

Działania podejmowane w granicach RSTO GB mające na celu ograniczenie ryzyka powodziowego powinny być dostosowane do charakteru obszaru i uwarunkowań hydrograficznych i hydromorfologicznych. Sieć rzeczna zdominowana jest przez ciekę od II do V rzędu w większości uregulowane, szybko odprowadzające

fale wezbraniowe. Przeciwdziałanie i ograniczanie ryzyka powodziowego powinno opierać się o działania z zakresu renaturyzacji koryt cieków i ich brzegów oraz odtwarzania retencji dolin rzek. Jako przykłady takich rozwiązań można uznać odtwarzanie starorzeczy, co dodatkowo spowolni odpływ wód wezbraniowych, oraz przywrócenie naturalnego przebiegu uregulowanych koryt rzecznych, poprzez m.in. usunięcie umocnień brzegowych. Dodatkowymi działaniami mogą być również zabiegi odtwarzające obszary zabagnione dolin rzecznych, które można stopniowo osiągać eliminując rowy melioracyjne nadmiernie osuszające tego typu obszary. Działania te należy wprowadzać na ciekach bądź ich fragmentach nie sąsiadujących z zabudowaniami i nie będących intensywnie wykorzystywanych w produkcji rolniczej. Jako istotny problem wskazany w PZRP wyszczególniono miejscami nadmierne zagospodarowanie obszaru dolin, co istotnie zwiększa ryzyko potencjalnych strat. W celu zapobiegania nieuzasadnionemu wzrostowi zagospodarowania niezbędne jest opracowanie (przez dyrektora RZGW Warszawa) szczegółowych warunków zwolnienia z zakazów budowy na takich obszarach, dopuszczając wyłącznie niezbędne obiekty (infrastrukturalne, hydrotechniczne). Poza funkcją przeciwpowodziową zabiegi renaturyzacyjne i odtwarzanie starorzeczy wpłynęły korzystnie na walory przyrodnicze obszaru, zwiększyły różnorodność biologiczną oraz zwiększyły potencjał turystyczny obszaru czyniąc go bardziej zbliżonym do naturalnego.

Wnioski

Gospodarowanie zasobami wodnymi stanowi jeden z kluczowych elementów dla właściwego rozwoju środowiska przyrodniczego oraz społeczno-ekonomicznego. RSTO GB jako sieć funkcjonalna jest uzależniona od ilości i jakości zasobów wodnych i w celu poprawnego jej funkcjonowania system gospodarowania tymi zasobami należy realizować w sposób zrównoważony. Wody powierzchniowe i podziemne jako integralny komponent środowiska naturalnego są objęte ochroną i ich użytkowanie nie powinno uszczuplać zasobów oraz wpływać na pogorszenie jakości. Analiza uwarunkowań dotychczasowej gospodarki wodnej w RSTO GB wskazuje elementy negatywnie wpływające na dalszy rozwój obszaru. Wśród tych elementów wymienić należy niedostateczny poziom skanalizowania gmin oraz nadmierną eksploatację zasobów wód podziemnych, której wynikiem jest powstanie lokalnych lejów depresji. Jako istotny element wymagający realizacji, nie tylko z punktu widzenia przyrodniczego, ale również ochrony przeciwpowodziowej i aspektu turystycznego obszaru, uważa się działania na rzecz zwiększenia retencji powierzchniowej obszaru. Wśród tych działań na szczególną uwagę zasługują zbiorniki wodne oraz zabiegi renaturalizacyjne w dolinach rzecznych. Poprzez tego typu działania można w znaczny sposób poprawić bezpieczeństwo przeciwpowodziowe oraz zwiększyć walory turystyczne obszaru, przywracając naturalny charakter ciekom i ich dolinom.

III. Część strategiczna

Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" stanowi obszar, gdzie w sposób profesjonalny wdrażany będzie niniejszy zintegrowany program. Dokument ten ma za zadanie wpłynąć na zagospodarowanie przestrzenne, stan środowiska i rozwój turystyczny regionu i kształtować go w sposób kierunkowy, zgodny z przyjętymi założeniami. W wyniku realizacji programu marka turystyczna RSTO GB rozpoznawalna będzie w całym kraju.

Część strategiczna programu stworzona została w oparciu o analizy z części diagnostycznej. Syntetyczne wyniki identyfikacji uwarunkowań społeczno - ekonomicznych zasobów środowiska oraz możliwości rozwoju turystyki i rekreacji Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego, wraz z rezultatami przeprowadzonej analizy szans i zagrożeń, posłużyły do sformułowania elementów strategii tj. obszarów priorytetowych, celów, priorytetów oraz do wyznaczenia kierunków w celu podjęcia konkretnych działań.

1. Misja

Określenie misji służy wskazaniu nadrzędnego celu powstania/funkcjonowania i sensu Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF.

Misja pozwala na jednoznaczne wytypowanie obszarów priorytetowych oraz celów, określa przyszłe korzyści oferowane przez Radomską Sieć Terenów Otwartych „Green Belt” zarówno jej mieszkańcom, jak i turystom oraz inwestorom. Misja tworzy tożsamość i spójność wewnętrzną obszaru funkcjonalnego RSTO GB, zarówno w sferze społecznej, jak i gospodarczej. Misja przybiera postać rozwiniętego zdania w czasie przyszłym, zapowiadającego ogólny trend rozwojowy, zgodny z oczekiwaniami wszystkich zainteresowanych podmiotów, a zwłaszcza mieszkańców ROF. W związku z powyższym wszystkie cele w ramach realizacji niniejszego programu odwoływać się będą do zadeklarowanej misji, a zaproponowane w nich działania prowadzić będą do postulowanego w misji stanu docelowego. Istotne dla kształtu misji jest wskazanie dziedzin wiodących w tematyce gospodarki obszaru, dla którego się ją formułuje, stanowiących bazę egzystencji tego obszaru.

Misja stanowi czynnik integracji wszystkich zainteresowanych środowisk wokół zasadniczych dla rozwoju problemów. Misja w syntetycznym ujęciu wyraża cele najwyższego poziomu.

Misja niniejszego zintegrowanego programu brzmi:

Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" w oparciu o zasadę zrównoważonego rozwoju przyczyni się do zaprowadzenia ładu przestrzennego w Radomskim Obszarze Funkcjonalnym oraz budowania jego potencjału turystycznego i rolniczego, w tym m.in. pobudzania lokalnej przedsiębiorczości, tworzenia sprzyjających warunków inwestycyjnych oraz spójnej promocji różnorodnych produktów rekreacyjnych i turystycznych, tworzonych w oparciu o lokalne walory przyrodniczo – kulturowe, z poszanowaniem środowiska naturalnego.

2. Cele, priorytety i kierunki działań

Specyfika części strategicznej niniejszego programu wymagała określenia obszarów priorytetowych, celów, priorytetów, a w następstwie głównych kierunków działań w dłuższym okresie czasu. Działania ukierunkowane na osiągnięcie sformułowanych w programie celów koncentrują się w siedmiu obszarach priorytetowych.

Rysunek 13. Obszary priorytetowe, w ramach których sformułowano cele zintegrowanego programu

Struktura strategii programu jest spójna wtedy, gdy zostanie zbudowana w oparciu o elementy składowe wzajemnie sobie podległe w hierarchii ważności (misja, obszary priorytetowe, następnie cele i w dalszej kolejności wynikające z nich kierunki działań). Realizacji stanu pożądanego służą wyznaczone poniżej kierunki działań. Cele mają charakter ogólny i określają pożądaną stany i procesy rozwojowe. Wszystkie cele określone w ramach programu odwołują się do zadeklarowanej misji.

Analizując uwarunkowania oraz tendencje w zakresie procesów planistycznych uznano, iż zadania rozpatrywane będą w dwóch perspektywach czasowych krótkoterminowej (operacyjnej) w latach 2015-2020, zaś horyzontem czasowym programu strategii będzie rok 2030.

Siedem wyszczególnionych w opracowaniu celów dotyczy realizacji podstawowych funkcji Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt", dla których ma ona zostać utworzona (tabela 15).

Tabela 15. Delimitacja celów Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF w ramach poszczególnych obszarów priorytetowych

Obszary priorytetowe	Cele	Delimitacja/ Kryteria wyłonienia celów
Ład przestrzenny	Poprawa warunków zagospodarowania przestrzennego w Radomskim Obszarze Funkcjonalnym	<p>Sformułowany cel dotyczy ukierunkowania rozwoju na ochronę zasobu środowiska, jakim jest przestrzeń. Kierunki działań nastawione są na zachowanie możliwie dużych powierzchni terenów otwartych i zapobieganie negatywnym procesom urbanizacyjnym (suburbanizacja, pośpiech inwestycyjny, rozpraszanie zabudowy). Jednocześnie, celem poprawy warunków zagospodarowania będzie tworzenie podstaw rozwoju funkcji rekreacyjnej i wypoczynkowej na terenie ROF, a także wprowadzenie zasad budowy ładu przestrzennego w obszarach RSTO GB.</p> <p>Zadania nastawione będą także na zachowanie walorów środowiskowych i przyrodniczych ROF, wymiarze przestrzeni czynnych przyrodniczo. W szczególności przywracanie obszarów dotychczas wyłączonych z drożności ekologicznej oraz poprawę stanu przestrzeni przyrodniczej (np. szerokości korytarzy i ciągów ekologicznych).</p>
Turystyka	Rozwój turystyki i rekreacji w RSTO GB	<p>Priorytety i kierunki działań wyszczególnione z niniejszego celu dotyczą kolejnego bardzo istotnego aspektu z punktu widzenia wdrażania RSTO GB.</p> <p>Cel ten obejmuje priorytety i kierunki działań nastawionych na inwestycje z zakresu modernizacji istniejących obiektów infrastruktury turystycznej (w tym agroturystycznej) i rekreacyjnej oraz powstanie nowej wysokiej jakości oferty obiektów: bazy noclegowej, bazy gastronomicznej, gospodarstw agroturystycznych, szlaków turystycznych pieszych, rowerowych, wież widokowych, kładek, kąpielisk itp.</p> <p>Kierunki działań obejmują dodatkowo tworzenie wyspecjalizowanych produktów i ofert turystycznych w oparciu o walory kultury regionalnej i wartości przyrodnicze wraz z ich wdrożeniem. Obejmują również promocję poprzez m.in. wspólną identyfikację wizualną (logotyp promocyjny, system zarządzania marką) informację turystyczną, tożsamość rynkową.</p>
Rolnictwo	Zapewnienie trwałości rolnictwa i rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku	<p>Wyznaczony cel dotyczy innowacyjności gospodarki RSTO GB w związku z łączeniem przyjaznych środowisku praktyk gospodarowania, wspomagania wysokiego stopnia różnorodności biologicznej, wykorzystywania naturalnych procesów oraz zapewnienia właściwego dobrostanu zwierząt gospodarskich.</p> <p>Cel gromadzi kierunki działań związane ze staraniami o rozwój produkcji ekologicznej, w tym: wzrostem zainteresowania producentów zasadami polityki rolnej krajów Unii Europejskiej oraz wsparciem jakie można uzyskać w ramach Wspólnej Polityki Rolnej UE a także wzrostem zainteresowania konsumentów produktami certyfikowanymi.</p> <p>Są to bardzo istotne aspekty z punktu widzenia wdrażania RSTO GB ponieważ rolnictwo ekologiczne to produkcja sprzyjająca środowisku naturalnemu. Oprócz uzyskiwania wysokiej jakości artykułów żywnościowych, spełnia szereg ważnych zadań. Sprzyja zachowaniu wysokiej żyzności gleb i naturalnego krajobrazu, wspiera ochronę gatunków na powierzchni produkcyjnej i na terenach sąsiedzkich, a także przyczynia się do ochrony wód gruntowych. Ma także wpływ na podnoszenie świadomości ekologicznej i zdrowotnej ludności.</p> <p>Ze względu na rolniczy charakter regionu, rozwój rolnictwa ekologicznego wraz z agroturystyką, jest największą szansą wdrożenia i upowszechnienia koncepcji RSTO GB.</p>

Obszary priorytetowe	Cele	Delimitacja/ Kryteria wyłonienia celów
Edukacja	Edukacja ekologiczna	<p>Kierunki działań dotyczyć będą szeroko pojętej promocji postaw prospołecznych. Obejmą m.in. akcje uświadamiające w różnych środowiskach począwszy od uczniów szkół, aż po środowiska inwestorskie mające największy wpływ na możliwości rozwojowe w ROF.</p> <p>Cel obejmuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • działania mające na celu kształtowanie świadomości potrzeby zapanowania nad konsumpcyjną postawą wobec zasobów regionu; • działania edukacyjne dla uświadomienia na problematykę odpowiedzialności za ład przestrzenny wszystkich właścicieli gruntów; • działania edukacyjne mające podnosić świadomość ekologiczną mieszkańców ROF oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju; • działania edukacyjne ukierunkowane na kształtowanie postaw przedsiębiorców w szczególności w pożądanym w związku z realizacją celów RSTO GB branżach: budowlanej, turystycznej i usług okołoturystycznych. • wsparcie pomocowe rozwoju innowacyjnych rozwiązań np. marketingowych i przedsięwzięć promujących wykorzystywanie lokalnych zasobów np. w turystyce i rekreacji <p>Cel realizowany będzie między innymi poprzez szereg inicjatyw społecznych i lokalnych, działania edukacyjne, kampanie informacyjno-edukacyjne, działania sportowe itp.</p>
Środowisko	Zachowanie walorów środowiska naturalnego w RSTO GB i poprawa jego stanu	<p>Cel obejmuje priorytety i działania ukierunkowane na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • działania związane z zachowaniem różnorodności biologicznej i krajobrazowej, • stworzenie systemu kompleksowego monitoringu środowiska i przyrody (inventaryzacje, waloryzacje), • działania integrujące poszczególne lokalne polityki rozwoju w kwestiach kluczowych na rzecz zachowania walorów przyrodniczych np. współpracę samorządów, instytucji rządowych, organizacji, lokalnych działaczy i pasjonatów, • poprawę jakości środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami (m.in. poprawę efektywności energetycznej regionu).
Zdrowie	Poprawa warunków życia i zdrowia mieszkańców ROF	<p>Priorytety i działania, które wyznaczy cel ukierunkowane są na doprowadzenie do sytuacji, w której poprawa jakości planowania przestrzennego zapewni lepsze warunki aerosanitarne w miastach. Racjonalne zagospodarowanie będzie miało także wpływ na emisję hałasu oraz inne parametry klimatyczne jak: temperatura, wilgotność, promieniowanie, prędkości i kierunku wiatru na terenach miast (utrzymanie najbardziej zbliżonych do optymalnych dla zdrowia człowieka wartości).</p> <p>Działania promujące i aktywizujące zdrowy styl życia, takie jak aktywność fizyczna, zdrowe odżywianie, unikanie działania szkodliwych czynników. Działania takie w zamyśle mają integrować społeczność np. wokół wydarzeń sportowych i imprez towarzyszących.</p>

Obszary priorytetowe	Cele	Delimitacja/ Kryteria wyłonienia celów
Współpraca	Subregionalne partnerstwo na rzecz RSTO GB	Tworząc RSTO GB dążyć się będzie do wypracowania spójnych zasad współpracy między zarządzającymi, organizacjami pozarządowymi instytucjami i społeczeństwem, których celem będzie włączenie społeczeństwa do realizacji strategii zintegrowanego programu szczególnie w obszarze inicjatyw związanych z ochroną środowiska i przestrzeni.

Cele w niniejszym dokumencie służą uporządkowaniu całej struktury strategii. Wyłonione cele skonkretyzowane zostały w postaci priorytetów, priorytety zaś bezpośrednio wyznaczają kierunki działań (tabela 16), którym przyporządkowane zostaną projekty inwestycyjne i pozainwestycyjne kluczowe dla rozwoju RSTO GB. Kierunki działań wymienione w realizacji strategii programu są jednocześnie kierunkami rozwoju Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt". Tworzą element pośredni między nadrzędnym celem, jakim jest misja zintegrowanego programu oraz celami uszczegółowionymi.

Sformułowane cele zawierają w sobie potrzebę działań zarówno o charakterze prawodawczym, infrastrukturalnym, promocyjno-informacyjnym, jak też społecznym.

Tabela 16. Cele, priorytety i kierunki działań wynikające z celów Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF

Cele	Priorytety	Kierunki działań
1. Poprawa warunków zagospodarowania przestrzennego w Radomskim Obszarze Funkcjonalnym	Uzyskanie spójnej struktury terenów o ograniczonym użytkowaniu w ramach RSTO GB	<ul style="list-style-type: none"> Wprowadzenie zasad kształtowania i utrzymania struktury przestrzennej RSTO GB
	Zapobieganie nadmiernemu rozrastaniu i rozlewaniu się tkanki miejskiej (wokół Radomia)	<ul style="list-style-type: none"> Ochrona struktury przestrzennej przed chaotyczną urbanizacją Zapobieganie łączeniu się sąsiadujących ze sobą obszarów zurbanizowanych
2. Rozwój turystyki i rekreacji w RSTO GB	Zachowanie i budowa elementów struktury funkcjonalno-przestrzennej w obszarze RSTO GB sprzyjających funkcjom turystycznym i rekreacyjnym	<ul style="list-style-type: none"> Wprowadzanie nowych obiektów mających znaczenie dla turystyki i rekreacji w RSTO GB Poprawa stanu istniejącej na terenie RSTO GB infrastruktury turystycznej Modernizacja i rozwój prośrodowiskowej/turystycznej infrastruktury komunikacyjnej (trasy rowerowe, szlaki piesze i konne)
	Stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej dla terenu RSTO GB, w tym zwiększanie oferty imprez turystycznych i kulturalnych	<ul style="list-style-type: none"> Promocja walorów turystycznych regionu, w szczególności obszaru RSTO GB jako pierwszej w kraju koncepcji ochrony terenów otwartych Poprawa przepływu informacji i wspieranie inicjatyw partnerskich między podmiotami zainteresowanymi rozwojem turystyki Wprowadzenie do kalendarza turystyczno-rekreacyjnego w regionie imprez związanych z promocją RSTO GB (np. sportowych)
3. Zapewnienie trwałości rolnictwa i rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku	Zachowanie wysokich walorów ekologicznych obszarów rolniczych RSTO GB	<ul style="list-style-type: none"> Utrzymanie rolniczego charakteru terenów RSTO GB Zwiększanie liczby gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych w obrębie RSTO GB Wspieranie konwersji na rolnictwo ekologiczne i utrzymanie tego typu rolnictwa

Cele	Priorytety	Kierunki działań
	Utrzymanie i podnoszenie jakości produktów rolnych pochodzących z terenu RSTO GB	<ul style="list-style-type: none"> • Utrzymanie wysokiego poziomu systemu kontroli produkcji i certyfikacji produktów rolnych • Rozwój rynku lokalnych produktów ekologicznych • Skłonienie konsumentów rynku lokalnego i spoza regionu ku produktom ekologicznym wysokiej jakości pochodzącym z RSTO GB • Stymulowanie rozwoju przetwórstwa i sprzedaży produktów ekologicznych
4. Edukacja ekologiczna	<p>Rozwój świadomego uczestnictwa społecznego w podejmowaniu decyzji związanych z wykorzystaniem zasobów środowiska RSTO GB</p> <p>Wysoki poziom aktywności społecznej i instytucjonalnej ludności mający wpływ na rozpowszechnianie wśród obywateli idei ochrony RSTO GB</p> <p>Wzmacnianie potencjału ludzkiego poprzez walory integracyjne RSTO GB</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Podniesienie w społeczeństwie poziomu wiedzy dotyczącej zasad funkcjonowania RSTO GB, szczególnie wśród podmiotów zaangażowanych w procesy zarządzania ochroną i użytkowaniem różnorodności biologicznej oraz krajobrazu • Opracowanie i wdrożenie kompleksowego programu regionalnej edukacji ekologicznej w ROF • Zapewnienie powszechnego dostępu do informacji o środowisku i jego ochronie oraz udziału w procedurach administracyjnych • Rozwój bazy dydaktycznej edukacji przyrodniczej • Rozwijanie form komunikacji społecznej w ochronie środowiska służących angażowaniu społeczności lokalnych w podejmowanie strategicznych decyzji dotyczących przyrody • Aktywizacja rynku do działań na rzecz środowiska, zwiększenie roli ekoinnowacyjności w procesie rozwoju regionu • Inicjowanie i wspieranie badań naukowych nad środowiskiem, krajobrazem i zagospodarowaniem przestrzennym oraz badań w ujęciu interdyscyplinarnym • Promocja i wspieranie zdrowego stylu życia

Cele	Priorytety	Kierunki działań
5. Zachowanie walorów środowiska naturalnego w RSTO GB i poprawa jego stanu	Ochrona istniejącej struktury ekologicznej i bioróżnorodności RSTO GB	<ul style="list-style-type: none"> Ograniczenie przekształcania, zaprzestanie fragmentacji i izolacji naturalnych struktur przyrodniczych i krajobrazowych RSTO GB (minimalizowanie udziału struktur barierowych) Poprawa stanu i wzmacnianie ekologicznej stabilności ekosystemów i gatunków oraz odtwarzanie utraconych elementów różnorodności biologicznej Rekultywacja i renaturalizacja siedlisk, w szczególności obszarów podmokłych Rozwój obszarów leśnych i poprawa żywotności lasów Wzmocnienie systemu monitoringu przyrody i środowiska, który na bieżąco będzie uzupełniał wiedzę o zasobach środowiskowych RSTO GB Standaryzacja i integracja informacji o stanie przyrody (zasobach, zagrożeniach, ochronie, użytkowaniu) i jej badaniach
	Ochrona różnorodności krajobrazu RSTO GB	<ul style="list-style-type: none"> Rozwój sieci obszarów chroniących prawnie walory krajobrazu Rewitalizacja obszarów zdegradowanych
	Zrównoważone wykorzystanie materiałów, wody i energii	<ul style="list-style-type: none"> Wzrost wytwarzania i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych na obszarze RSTO GB Ograniczenie wydobycia oraz eliminacja nielegalnego wydobycia kopalin na terenie RSTO GB Redukcja zanieczyszczeń wód, gleby i powietrza
6. Poprawa warunków życia i zdrowia mieszkańców ROF	Poprawa warunków zdrowotnych poprzez osiągnięcie i utrzymywanie wyższych standardów jakości powietrza i pośredni wpływ na parametry meteorologiczne oraz	<ul style="list-style-type: none"> Wprowadzanie ograniczeń emisji zanieczyszczeń i niwelowanie jej negatywnych skutków poprzez kierunkowe regulacje w zagospodarowaniu terenów RSTO GB Wdrażanie zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi w regionach wodnych, ograniczającego prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi i ochronę przed skutkami suszy

Cele	Priorytety	Kierunki działań
	zmniejszenie zagrożeń związanych z występowaniem powodzi	<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększanie powierzchni retencji • Utrzymanie RSTO GB jako terenów cichych o dobrych warunkach aerosanitarnych • Utrzymanie cyklicznych kontroli hałasu i zanieczyszczeń • Dbłość o zapewnienie dostępności infrastruktury rekreacyjno-turystycznej dla osób niepełnosprawnych
7. Subregionalne partnerstwo na rzecz RSTO GB	Stworzenie struktury zarządu ROF	<ul style="list-style-type: none"> • Koordynacja działań planistycznych w obszarze RSTO GB • Przygotowywanie projektów służących realizacji programu • Pozyskiwanie środków finansowych na realizację zadań związanych z kształtowaniem i utrzymaniem RSTO GB • Aranżowanie i wspieranie współpracy międzysektorowej w rejonie ROF

IV. Część wdrożeniowa

Wdrożenie programu, czyli jego realizacja, monitoring i aktualizacja rozpoczną się bezpośrednio po jego przyjęciu. W rozdziale przedstawiono informacje o działaniach kluczowych dla zachowania potencjału Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" oraz właściwego jej zagospodarowania i użytkowania, a także kierunkach kształtowania struktury przestrzennej, przeznaczenia terenu i stanu środowiska w obrębie RSTO GB. Scharakteryzowano także beneficjentów programu, opisano funkcjonowanie instytucji odpowiedzialnej za realizację programu oraz metody jej monitorowania i aktualizację programu. Ponadto, przedstawiono zasady i źródła finansowania programu, a także rekomendacje wynikające z jego treści.

1. Zadania i wskaźniki ich realizacji

Do kierunkowego rozwoju Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" przyczyniać się będzie w najwyższym stopniu realizacja zadań wpisanych w ramy niniejszego zintegrowanego programu.

Zadania realizujące strategię programu zebrane zostały w dwie zasadnicze grupy.

1. W pierwszej grupie znajdują się zadania inwestycyjne i pozainwestycyjne, pochodzące z dokumentów strategicznych i planistycznych poziomu krajowego, wojewódzkiego, powiatowego i gminnego, wniosków złożonych przez organy jednostek samorządu terytorialnego, społeczeństwo, organizacje pozarządowe, instytucje i organy administracji zajmujące się ochroną środowiska i przyrody oraz z ankiet przeprowadzonych w gminach i instytucjach związanych z obszarem RSTO GB (tabela 17).

2. Zakres zadań z pierwszej grupy, stanowiących uwarunkowania inwestycyjne został rozszerzony i uzupełniony o propozycje autorów programu wynikające ze zidentyfikowanych w fazie diagnozy potrzeb i zagrożeń związanych z wprowadzeniem koncepcji RSTO GB (tabela 18). Zadania te tworzą grupę bazową, wyjściową jeśli chodzi o spełnienie celów programu.

Zadania projektowane wybrane z zapisów dokumentów, stanowią obszar uwarunkowań inwestycyjnych w stosunku do zadań proponowanych w programie. Te ostatnie bowiem zostały w taki sposób dobrane i określone, aby w pełnym zakresie realizować założenia i cele związane z koncepcją Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt". Ich realizacja w pierwszym rzędzie umożliwi osiągnięcie celów programu. Wykonywanie zadań z pierwszej grupy powinno być konsultowane w kontekście możliwości i potrzeb przeprowadzania wszelkich prac i inicjatyw zaproponowanych w niniejszym programie i dostosowywane do nich.

Wyszczególnione zadania inwestycyjne i pozainwestycyjne mają różne znaczenie dla wdrożenia koncepcji Radomskiej Sieci terenów Otwartych „Green Belt”. Najistotniejsze są zadania o charakterze planistycznym związane z realizacją pierwszego celu - "poprawy warunków zagospodarowania przestrzennego w Radomskim Obszarze Funkcjonalnym", czyli zadania nastawione na zachowanie terenów otwartych i zapobieganie negatywnym procesom urbanizacyjnym. W drugiej kolejności istotne są zadania ukierunkowujące rozwój RSTO GB na ochronę zasobów środowiska, przy jednoczesnym tworzeniu podstaw rozwoju rekreacji i turystyki na jej terenie, a także utrzymanie rolniczego charakteru zagospodarowania terenu.

Kierunki działań wraz z przyporządkowanymi im zadaniami i wskaźnikami realizacji zadań przedstawiono poniżej w formie tabelarycznej.

Projekty realizowane w ramach polityk różnych podmiotów zgodne z celami zintegrowanego programu

Tabela 17. Zestawienie przyjętych kierunków działań oraz projektów zadań (realizowanych i planowanych) wraz ze wskaźnikami ich realizacji

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
Cel: Poprawa warunków zagospodarowania przestrzennego w Radomskim Obszarze Funkcjonalnym					
<p>Wprowadzanie zasad kształtowania i utrzymania struktury przestrzennej RSTO GB</p> <p>Ochrona struktury przestrzennej przedmieść przed chaotyczną urbanizacją</p> <p>Zapobieganie łączeniu się sąsiadujących ze sobą obszarów zurbanizowanych</p>	<p>ZADANIA POZAINWESTYCYJNE:</p> <ul style="list-style-type: none"> projekt „Strategia rozwoju miejskiego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego ROF” – Projekt nr 57/MOF/1/2013 – System Zintegrowanego Zarządzania Przestrzennego w ROF - Prezydent Miasta Radomia – gm. m. Radom i partnerzy projektu 	2013-2015		Prezydent Miasta Radomia i partnerzy projektu: Gm. Gózd, Gm. Iłża, Gm. Jastrzębia, Gm. Jedlińsk, Gm. Jedlnia-Letnisko, Gm. Kowala, Gm. Pionki, Gm. M. Pionki, Gm. Przytyk, Gm. Skaryszew, Gm. Wierzbica, Gm. Wolanów, Gm. Zakrzew, Pow. Radomski	2 517 120 PLN Budżet miasta, środki UE z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i budżetu państwa z Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007-2013 (konkurs dotacji na działania wspierające jednostki samorządu terytorialnego w zakresie planowania miejskich obszarów funkcjonalnych, ogłoszony przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego)
Cel: Rozwój turystyki i rekreacji w RSTO GB					
Wprowadzanie nowych obiektów mających	<p>ZADANIA INWESTYCYJNE:</p> <ul style="list-style-type: none"> budowa Muzeum Rycerstwa 	2015	<ul style="list-style-type: none"> liczba osób odwiedzających muzeum - w skali roku 	Urząd Gminy Zakrzew	3 MLN PLN RPO woj. mazowieckiego/

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
znaczenie dla turystyki i rekreacji w RSTO GB	– miejscowość Taczów w gm. Zakrzew (RSTO GB) (informacja uzyskana od UG Zakrzew)				Budżet gminy Zakrzew
	<ul style="list-style-type: none"> wyznaczenie terenów pod adaptację na pola biwakowe i kempingowe - gm. Gózd (Strategia Rozwoju Gminy Gózd na lata 2008 - 2020) 	2008-2020	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia zaadoptowana na pole biwakowe i kempingowe - w m² 	Urząd Gminy Gózd	bd.
Modernizacja i rozwój środowiskowej /turystycznej infrastruktury komunikacyjnej (trasy rowerowe, szlaki piesze i konne)	ZADANIA INWESTYCYJNE:	2016-2020	<ul style="list-style-type: none"> liczba i długość oznakowanych szlaków turystycznych rowerowych - w skali roku liczba zainstalowanych tablic informacyjnych i oznakowań ścieżek rowerowych - sztuk 	Urząd Gminy Jedlińsk	3 MLN PLN Budżet gminy Jedlińsk + środki zew.
	<ul style="list-style-type: none"> budowa ścieżek rowerowych na terenie gm. Jedlińsk (w RSTO GB) (Informacja uzyskana od UG Jedlińsk) budowa ścieżek rowerowych – miejscowość Chomentów Puszczy, gm. Skaryszew (Plan odnowy miejscowości Chomentów Puszczy) 	2014-2016	<ul style="list-style-type: none"> liczba i długość oznakowanych szlaków turystycznych rowerowych - w skali roku liczba zainstalowanych tablic informacyjnych i oznakowań ścieżek rowerowych - sztuk 	Urząd Miasta i Gminy Skaryszew	350 000 PLN PROW, środki własne gminy Skaryszew
	<ul style="list-style-type: none"> budowa ścieżek rowerowych, gm. Gózd (Strategia Rozwoju Gminy Gózd na lata 2008- 	2008-2020	<ul style="list-style-type: none"> liczba i długość oznakowanych szlaków turystycznych rowerowych - w skali roku 	Urząd Gminy Gózd	bd.

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
	2020)		<ul style="list-style-type: none"> liczba zainstalowanych tablic informacyjnych i oznakowań ścieżek rowerowych - sztuk		
	<ul style="list-style-type: none"> budowa i modernizacja tras rowerowych – kontynuacja z lat 2010-2013, gm. Pionki (POS dla gminy Pionki na lata 2010 – 2013 z perspektywą do roku 2017)	2014-2017	<ul style="list-style-type: none"> liczba i długość oznakowanych szlaków turystycznych rowerowych - w skali roku liczba zainstalowanych tablic informacyjnych i oznakowań ścieżek rowerowych - sztuk	Urząd Gminy Pionki	Koszt: bd. Środki własne, RPO, środki pomocowe
	<ul style="list-style-type: none"> budowa i modernizacja tras rowerowych - kontynuacja z lat 2013-2014, gm. Jedlnia-Letnisko (POS dla gminy Jedlnia-Letnisko na lata 2013-2014 z perspektywą do roku 2018)	2015-2018	<ul style="list-style-type: none"> liczba i długość oznakowanych szlaków turystycznych rowerowych - w skali roku liczba zainstalowanych tablic informacyjnych i oznakowań ścieżek rowerowych - sztuk	Urząd Gminy Jedlnia-Letnisko	Koszt: bd. Środki własne, RPO, środki pomocowe
	<ul style="list-style-type: none"> Budowa ścieżek rowerowych w gm. Iłża (Informacja uzyskana od UMiG Iłża)	2015-2020	<ul style="list-style-type: none"> liczba i długość oznakowanych szlaków turystycznych rowerowych - w skali roku liczba zainstalowanych tablic informacyjnych i oznakowań ścieżek rowerowych - sztuk	Urząd Miasta i Gminy Iłża	3 MLN PLN (Gmina Iłża 550 000 PLN Środki zewnętrzne 2,45 MLN PLN) Budżet gm. Iłża + środki zew.

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
Cel: Zapewnienie trwałości rolnictwa i rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku					
<p>Zwiększanie liczby gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych w obrębie RSTO GB</p> <p>Wspieranie konwersji na rolnictwo ekologiczne i utrzymanie tego typu rolnictwa</p>	<p>ZADANIA POZAINWESTYCYJNE:</p> <ul style="list-style-type: none"> opracowanie i wdrożenie programu rozwoju rolnictwa ekologicznego, gm. Gózd (Strategia Rozwoju Gminy Gózd na lata 2008 - 2020) 	2008-2020	<ul style="list-style-type: none"> liczba certyfikatów przyznanych zgodnie z wymaganiami: <ul style="list-style-type: none"> Rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz. Urz. WE L 189/1 z dnia 20.07.2007); Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 roku ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli powierzchnia obszarów rolnych, na których wprowadzono uprawy ekologiczne - w ha przybywająca liczba gospodarstw 	Urząd Gminy Gózd	bd.

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
			w których pojawiły się produkty agroturystyczne - w skali roku		
	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie planu szkoleń i kursów dla popularyzacji rolnictwa ekologicznego gm. Pionki (POS dla gminy Pionki na lata 2010 – 2013 z perspektywą do roku 2017) 	2010-2016	<ul style="list-style-type: none"> liczba przeprowadzonych szkoleń - w skali roku 	Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Urząd Gminy Pionki	Koszt: bd. Środki własne, RPO, środki pomocowe
	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie planu szkoleń i kursów dla popularyzacji rolnictwa ekologicznego, gm. Skaryszew (POS dla gminy Skaryszew na lata 2009-2012 z perspektywą do roku 2016) 	2009-2016	<ul style="list-style-type: none"> liczba przeprowadzonych szkoleń - w skali roku 	Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Urząd Miasta i Gminy Skaryszew	Koszt: bd. Środki własne, RPO, środki pomocowe
Cel: Edukacja ekologiczna					
Podniesienie w społeczeństwie poziomu wiedzy dotyczącej zasad funkcjonowania RSTO GB, szczególnie wśród podmiotów zaangażowanych w procesy zarządzania ochroną i użytkowaniem różnorodności biologicznej	ZADANIE POZAINWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> organizacja zróżnicowanych pod względem formy i treści inicjatyw ekologicznych adresowanych do ogółu mieszkańców miasta (konkursy, pikniki, imprezy masowe, np. Dzień Ziemi, 	2013-2020	<ul style="list-style-type: none"> Liczba zorganizowanych imprez i innych inicjatyw - w skali roku Liczba uczestników zorganizowanych imprez i innych inicjatyw - w skali roku 	Prezydent Miasta Radomia, Organizacje i stowarzyszenia ekologiczne, PPUH Radkom Sp. z o.o.	1,2 MLN PLN Budżet miasta, środki własne pozostałych realizatorów

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
oraz krajobrazu	Sprzątanie Świata) – gm. m. Radom - Prezydent Miasta Radomia, Organizacje i stowarzyszenia ekologiczne, PPUH Radkom Sp. z o.o. (POŚ dla miasta Radomia na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017-2020)				
Zapewnienie powszechnego dostępu do informacji o środowisku i jego ochronie oraz udziału w procedurach administracyjnych Rozwój bazy dydaktycznej edukacji przyrodniczej	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> przygotowanie, publikacja broszur oraz materiałów o tematyce ekologicznej – gm. M. Radom - Prezydent Miasta Radomia, Organizacje i stowarzyszenia ekologiczne (POŚ dla miasta Radomia na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017-2020) 	2013-2020	<ul style="list-style-type: none"> nakład wydawniczy przygotowanych materiałów lub liczba wyprodukowanych materiałów - sztuk 	Prezydent Miasta Radomia, Media, Organizacje i stowarzyszenia ekologiczne	10 000 PLN Budżet miasta, budżet stowarzyszeń i organizacji ekologicznych
	<ul style="list-style-type: none"> zamieszczanie w środkach masowego przekazu informacji na temat podejmowanych na terenie miasta działań związanych z ochroną 	2013-2020	<ul style="list-style-type: none"> Łączna długość emisji w mediach przekazu na temat podejmowanych na terenie miasta działań związanych z ochroną środowiska w skali miesiąca - w godzinach 	Prezydent Miasta Radomia, Media, Organizacje i stowarzyszenia ekologiczne	90 000 PLN Budżet miasta, budżet stowarzyszeń i organizacji ekologicznych

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
	środowiska oraz propagowanie pozytywnych wzorców zachowań, w tym również angażowanie mieszkańców w procesy decyzyjne – gm. m. Radom - Prezydent Miasta Radomia, Media, Organizacje i stowarzyszenia ekologiczne (POŚ dla miasta Radomia na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017-2020)				
Cel: Zachowanie walorów środowiska naturalnego w RSTO GB i poprawa jego stanu					
Ograniczenie przekształcania, zaprzestanie fragmentacji i izolacji naturalnych struktur przyrodniczych i krajobrazowych RSTO GB (minimalizowanie udziału struktur barierowych) Poprawa stanu i wzmocnienie ekologicznej stabilności ekosystemów i	ZADANIA INWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> planowane odnowienia lasów, zalesianie i tworzenie terenów zalesionych zgodnie z zapisami takich dokumentów jak POŚ w gminach RSTO GB, Planów Urządzenia Lasów poszczególnych Nadleśnictw, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 etc. 	do 2020	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia nowych obszarów zalesionych - w km² 	Nadleśnictwa związane z RSTO GB Rolnicy	- PROW
	<ul style="list-style-type: none"> planowane odnowienia lasów na pow. 9,77 ha – gm. m. 	2013-2015	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia nowych obszarów zalesionych - w km² 	Nadleśnictwo Radom	97 500 PLN Środki własne Nadl.

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
gatunków oraz odtwarzanie utraconych elementów różnorodności biologicznej	Radom (POŚ dla miasta Radomia na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017-2020)				Radom
Rekultywacja i renaturalizacja siedlisk, w szczególności obszarów podmokłych Rozwój obszarów leśnych i poprawa żywotności lasów	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> nadzór nad gospodarką leśną w lasach prywatnych i gminnych - gm. m. Radom - Prezydent M. Radomia (POŚ dla miasta Radomia na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017-2020)	2013-2020	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia nowych obszarów zalesionych - w km²	Prezydent Miasta Radomia	Koszt: bd. Budżet miasta
Wzmocnienie systemu monitoringu przyrody i środowiska, który na bieżąco będzie uzupełniał wiedzę o zasobach środowiskowych RSTO GB Standaryzacja i integracja informacji o stanie przyrody (zasobach, zagrożeniach, ochronie, użytkowaniu) i jej	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> prowadzenie badań elementów środowiska w ramach monitoringów państwowych	-	<ul style="list-style-type: none"> liczba przedsięwzięć z zakresu monitoringu środowiska - sztuk	WIOŚ, Prezydent Miasta Radomia	-

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
badaniach					
Ograniczenie wydobycia oraz eliminacja nielegalnego wydobycia kopalin na terenie RSTO GB	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> monitorowanie warunków wydobywania kopalin ze złóż znajdujących się na terenie miasta w aspekcie zachowywania wymogów prawnych i ochrony środowiska – Nadzór Geologiczny, Prezydent Miasta Radomia (POŚ dla miasta Radomia na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017-2020) 	2013-2020	<ul style="list-style-type: none"> liczba raportów z nadzoru geologicznego - sztuk liczba osób (specjalistów branżowych) biorących udział w monitoringu - liczba osób 	Nadzór Geologiczny, Prezydent Miasta Radomia	-
Redukcja zanieczyszczeń wód, gleby i powietrza	ZADANIA INWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> Budowa, modernizacja i rozbudowa urządzeń paraturystycznych tj. oczyszczalni ścieków (w tym przyzagrodowych), kanalizacji (sanitarnej, deszczowej), sieci wodociągowej zgodnie z zapisami dokumentów tj. Programów Ochrony Środowiska gmin RSTO GB, 	do 2020	<ul style="list-style-type: none"> Liczba, wartość oraz dane nt. poszczególnych projektów z zakresu gospodarki wodno-ściekowej, np. długość zmodernizowanej/zbudowanej sieci - w km uzyskanie wartości parametrów wód jakie zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 24 lipca 2006 w 	Gm. Jedlińsk, gm. Gózd, gm. Jedlnia-Letnisko, gm. Kowala, gm. Skaryszew, gm. Zakrzew, gm. Iłża, Wodociągi Miejskie Radom Sp. z o.o., Inwestorzy prywatni	-

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
	Planów odnowy miejscowości etc. gmin RSTO GB		sprawie warunków, jakie należy spełnić przy wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi oraz w sprawie substancji szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego. <ul style="list-style-type: none"> liczba wybudowanych oczyszczalni - w skali roku		
Cel: Poprawa warunków życia i zdrowia mieszkańców ROF					
Wdrażanie zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi w regionach wodnych, ograniczającego prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi i ochronę przed skutkami suszy Zwiększenie powierzchni retencji	ZADANIA INWESTYCYJNE: <ul style="list-style-type: none"> budowa zbiornika retencyjnego w Jedlińsku w gm. Jedlińsk – miejscowości Jedlińsk, Piastów, Wsola (w RSTO GB) (Informacja uzyskana od UG Jedlińsk)	2016-2020	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w gm. Jedlińsk (wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu) - m³/mieszkańca/rok	Urząd Gminy Jedlińsk	5 MLN PLN Budżet gminy, środki zewnętrzne
	<ul style="list-style-type: none"> budowa zbiornika wodnego Sosnowica w gm. Zakrzew – na rz. Radomka i Bosak w m. Sosnowica (w RSTO GB) (Informacja uzyskana od UG Zakrzew)	2015	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w gm. Zakrzew (wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu) - m³/mieszkańca/rok	Urząd Gminy Zakrzew	20 MLN PLN Budżet Województwa Mazowieckiego
	<ul style="list-style-type: none"> budowa zbiornika wodnego w Dąbrówce Podłężnej w gm. Zakrzew - WZMiUW w	2017-2018	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w gm. Zakrzew (wyrażony ilorazem	WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu	6,378 MLN PLN Skarb Państwa + środki

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
	Warszawie, Oddział w Radomiu (w RSTO GB) (Informacja uzyskana od WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu)		średniego rocznego odpływu) - $m^3/\text{mieszkańca}/\text{rok}$		UE
	<ul style="list-style-type: none"> budowa zbiornika wodnego Bosak Radomka, gm. Zakrzew - WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu (w RSTO GB) (Informacja uzyskana od WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu)	2018-2020	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w gm. Zakrzew (wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu) - $m^3/\text{mieszkańca}/\text{rok}$	WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu	6,37 MLN PLN Skarb Państwa + środki UE
	<ul style="list-style-type: none"> budowa zbiornika wodnego „Kajzerówka” na rz. Zagożdżonca w km 21+400 gm. Pionki - WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu (w RSTO GB) (Informacja uzyskana od WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu)	2015-2017	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w gm. Pionki (wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu) - $m^3/\text{mieszkańca}/\text{rok}$	WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu	6,5 MLN PLN Skarb Państwa + środki UE
	<ul style="list-style-type: none"> zapewnienie odpowiedniej przepustowości koryta rzeki Struga Wsolska w km 0+000-3+650 wraz z odbudową	2016-2018	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w gm. Jedlińsk (wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu) -	WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu	3 MLN PLN Skarb Państwa + środki UE

Kierunki działań	Zadania – projekty krótkookresowe	Realizacja	Wskaźniki realizacji zadań	Realizatorzy	Koszt łączny Źródło finansowania
	dwóch zbiorników retencyjnych, gm. Jedlińsk - etap II b - km 2+632-3+650 gm. Jedlińsk (poza RSTO GB i obszarem zasilania) (Informacja uzyskana od WZMiUW w Warszawie, Oddział w Radomiu)		m ³ /mieszkańca/rok		
	<ul style="list-style-type: none"> • adaptacja do zmian klimatu poprzez zrównoważoną gospodarkę wodną w przestrzeni miejskiej Radomia – gm. m. Radom (UM Radom)	2015-2020	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w m. Radom (wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu) - m³/mieszkańca/rok	Prezydent Miasta Radomia	25 081 612 PLN NFOSiGW LIFE+

Propozycje zadań realizujących cele zintegrowanego programu

Tabela. 18 Zestawienie przyjętych kierunków działań oraz propozycji zadań inwestycyjnych i pozainwestycyjnych wraz ze wskaźnikami ich realizacji

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
Cel: Poprawa warunków zagospodarowania przestrzennego w Radomskim Obszarze Funkcyjnym				
Wprowadzanie zasad kształtowania i utrzymania struktury przestrzennej RSTO GB	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> program sporządzania MPZP dla obszarów RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia zinwentaryzowanych terenów do objęcia w pierwszej kolejności MPZP - w ha 	Budżet gminy
Ochrona struktury przestrzennej przed chaotyczną urbanizacją	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie zmiany studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wszystkich gmin w ROF, na których obszarze położona jest RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia obszaru RSTO GB objętego nowymi SUiKZP wprowadzającymi zasady kształtowania RSTO GB - w ha 	Budżet gmin
Zapobieganie łączeniu się sąsiadujących ze sobą obszarów zurbanizowanych	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie MPZP dla wszystkich terenów w RSTO GB w celu: <ul style="list-style-type: none"> - uwzględnienia w polityce przestrzennej gmin: zasięgu przestrzennego RSTO GB w obszarze gminy, - kierunków w zakresie zmian przeznaczenia terenów w RSTO GB, - wprowadzenia zasad zagospodarowania, kształtowania i utrzymania struktury przestrzennej RSTO 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia obszaru RSTO GB objętego nowymi zapisami MPZP wprowadzającymi zasady kształtowania RSTO GB - w ha 	Budżet gminy

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	GB, ochrony przyrody i środowiska			
Cel: Rozwój turystyki i rekreacji w RSTO GB				
Wprowadzanie nowych obiektów mających znaczenie dla turystyki i rekreacji w RSTO GB	ZADANIA INWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób odwiedzających utworzone obiekty tj. park ekologiczny, wioski tematyczne - w skali roku 	Budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> organizacja obiektów utworzonych na terenie RSTO GB (np. parków ekologicznych, wiosek tematycznych) - służących edukacji ekologicznej na drodze osobistego doświadczenia w których prezentowano by w przystępny sposób zagadnienia związane z problematyką zagospodarowania przestrzennego, ochrony przyrody i wybranych problemów cywilizacyjnych dużych miast 			
	<ul style="list-style-type: none"> budowa wież widokowych (m.in. do obserwacji ornitologicznych) np. przy stawach w Jedlińsku, pod Przytykiem, przy zbiorniku Domaniów 		<ul style="list-style-type: none"> liczba zbudowanych wież widokowych - sztuk 	RPO WM 2014-2020, budżet gminy
Poprawa stanu istniejącej na terenie RSTO GB infrastruktury turystycznej	ZADANIA INWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba zmodernizowanych obiektów powstałych przy zbiornikach wodnych, rzekach, szlakach turystycznych, stadninach koni - przystanie kajakowe, wiaty, zaplecza 	Środki Ministerstwa Sportu i Turystyki, budżet gminy
<ul style="list-style-type: none"> modernizacja infrastruktury rekreacyjnej np. przy istniejących zbiornikach wodnych, rzekach, szlakach turystycznych, stadninach koni - przystanie kajakowe, wiaty, zaplecza 				

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	<p>turystyczne stadnin koni itp.</p> <ul style="list-style-type: none"> modernizacja około turystycznej drobnej infrastruktury usługowej (np. gastronomicznej) 		<ul style="list-style-type: none"> liczba zmodernizowanych obiektów około turystycznej infrastruktury usługowej - sztuk 	RPO WM 2014-2020, budżet gmin
Modernizacja i rozwój środowiskowej/ turystycznej infrastruktury komunikacyjnej (trasy rowerowe, szlaki piesze i konne)	ZADANIA INWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> połączenie wszystkich gmin RSTO GB szlakiem rowerowym (wymagające budowy/wytyczenia co najmniej ok. 200 km szlaku) 		<ul style="list-style-type: none"> długość utworzonych i zmodernizowanych szlaków rowerowych - w km 	Środki Ministerstwa Sportu i Turystyki, budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> wytyczenie szlaków pieszych i konnych 		<ul style="list-style-type: none"> długość wytyczonych szlaków pieszych i konnych – w km 	Środki Ministerstwa Sportu i Turystyki, budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> budowa infrastruktury towarzyszącej szlakom turystycznym – wiaty, umożliwiające zorganizowanie spotkań i posiłków na świeżym powietrzu, kosze na śmieci, miejsca postojowe dla koni, tablice edukacyjne, oznakowania turystyczne związane z RSTO GB, pomosty i wkomponowane w linię brzegową rzeki przystanie kajakowe itp. 		<ul style="list-style-type: none"> liczba wybudowanych obiektów w RSTO GB - w skali roku 	Środki Ministerstwa Sportu i Turystyki, budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> włączenie szlaków rowerowych w RSTO GB w struktury polskich odcinków europejskich sieci szlaków rowerowych (EuroVelo, Greenways) 		<ul style="list-style-type: none"> liczba km szlaków rowerowych w RSTO GB, które weszły do sieci np. EuroVelo lub Greenways - w km 	

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
Promocja walorów turystycznych regionu, w szczególności obszaru RSTO GB jako pierwszej w kraju koncepcji ochrony terenów otwartych	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> • stworzenie i wielokierunkowa promocja systemu identyfikacji wizualnej marki Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” (logotyp, nazwa, hasło promocyjne) 		<ul style="list-style-type: none"> • nakład wyprodukowanych materiałów promocyjnych, gadżetów itp. zawierających informacje o RSTO GB wraz z logotypem - sztuk/rok 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, RPO WM 2014-2020 (jako element kompleksowych projektów – np. PI 9b)
	<ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzenie kampanii promującej RSTO GB w sieciach społecznościowych 		<ul style="list-style-type: none"> • liczba osób odwiedzających fora i strony społecznościowe promujące RSTO GB - w skali roku • liczba kliknięć aprobujących akcję (typu "lubię to" na Facebooku) - sztuk 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia
	<ul style="list-style-type: none"> • wydanie serii materiałów informacyjnych (mapa z lokalizacją szlaków i infrastruktury RSTO GB, folder promocyjny, kalendarz, drobne gadżety typu: czapeczki, koszulki, chusty, długopisy, notesy, odbłaski) 		<ul style="list-style-type: none"> • nakład wyprodukowanych materiałów promocyjnych, gadżetów itp. zawierających informacje o RSTO GB wraz z logotypem - sztuk/rok 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, RPO WM 2014-2020 (jako element kompleksowych projektów – np. PI 9b)
	<ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie oferty turystyczno-kulturalnej w oparciu o produkty turystyczne, identyfikacja i kreacja wspólnych produktów 		<ul style="list-style-type: none"> • nakład materiałów promocyjnych zawierających informację o produktach turystycznych oferowanych na terenie RSTO GB oraz kalendarz imprez i wydarzeń - sztuk/rok 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, RPO WM 2014-2020 (jako element kompleksowych projektów – np. PI 9b)

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie wspólnego uzupełniającego się oraz niekonkurującego kalendarza imprez (publikacja kalendarza w mediach) 		<ul style="list-style-type: none"> liczba imprez - w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia
	<ul style="list-style-type: none"> organizacja zielonych i białych szkół, obozów harcerskich w obrębie RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> liczba imprez – w skali roku liczba uczestników zielonych i białych szkół, obozów harcerskich – liczba osób/rok 	PO WER, budżety gmin
	<ul style="list-style-type: none"> obecność delegacji stowarzyszenia ROF na targach turystycznych np. "Targach turystyki i wypoczynku Lato" i "Regionalia" w Warszawie, na których prezentowana byłaby oferta produktów turystycznych oraz produktów regionalnych w tym spożywczych i rękodzieła z RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób, które odwiedziły stoisko targowe - w ciągu 1 dnia targów 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia
Poprawa przepływu informacji i wspieranie inicjatyw partnerskich między podmiotami zainteresowanymi rozwojem turystyki	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób wstępujących w szeregi zrzeszenia - w skali roku liczba inicjatyw podjętych przez członków zrzeszenia - w skali roku liczba osób uczestniczących w szkoleniach, warsztatach - w skali roku 	RPO WM 2014-2020, budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> utworzenie lokalnego zrzeszenia przedsiębiorców zaangażowanych w rozwój turystyki i rekreacji w RSTO GB (kwaterodawców, rękodzielników, właścicieli gastronomii itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> organizacja warsztatów / szkoleń dla mieszkańców ROF z zakresu wsparcia 		

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		przedsięwzięć biznesowych wpisujących się w programy turystyczne	roku	
Wprowadzenie do kalendarza turystyczno-rekreacyjnego w regionie imprez związanych z promocją RSTO GB (np. sportowych)	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
		<ul style="list-style-type: none"> organizacja sportowych imprez masowych w "zielonej strefie" promujących idee "green belt" (np. biegów na orientację, maratonu po terenach RSTO GB, itp.) <p>Organizacja biegów narciarskich i biegów przełajowych „Biegiem przez „Green Belt”. Szlaki biegowe przebiegałyby przez tereny leżące w Dolinie Radomki w okolicach Gózdka, Sachalina, Przytyka i Domaniowa.</p> <p>Organizacja rajdu rowerowego „Rowerem przez Green Belt”, który przebiegałby po już istniejących i proponowanych szlakach rowerowych w RSTO GB. Tereny predysponowane do organizowania rajdów zlokalizowane są na obszarze Puszczy Kozienickiej i Doliny Radomki.</p> <p>Zawody sportowe „Kajakiem przez Radomkę”, polegające na przepłynięciu przez załogę kajakową w</p>	<ul style="list-style-type: none"> liczba osób biorących udział w poszczególnych imprezach/wycieczkach itp. - w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		<p>jak najkrótszym czasie wytyczonego odcinka rzeki (np. Jankowice – Piaseczno w gminie Jedlińsk, trasa o długości około 15 km).</p> <p>Złot entuzjastów Nordic Walking.</p> <p>Coroczna impreza skupiająca osoby uprawiające Nordic Walking połączona z plenerowymi ćwiczeniami i rajdami po okolicy. Złoty odbywałby się w okresie wakacyjnym na terenie jednego z utworzonych w Wolanowie, Zakrzewie, Przytyku i Jedlińsku Parków Nordic Walking</p>		
		<ul style="list-style-type: none"> organizacja wycieczek przyrodniczych (z birdwatchingiem) np. w dolinie Radomki <p>Sezonowe wycieczki ornitologiczne „Radomianie liczą ptaki”. Wycieczki odbywałyby się w okresie wiosennych i jesiennych migracji ptaków na stawach np. w Przytyku, Jedlińsku i Orońsku. Brałyby w nich udział głównie młodzież szkolna.</p>	<ul style="list-style-type: none"> liczba osób biorących udział w wycieczkach - w skali roku	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, PO WER
		<ul style="list-style-type: none"> organizacja gier terenowych przede wszystkim dla mieszkańców ROF, na które składałyby się zadania związane z orientacją w terenie, wiedzą	<ul style="list-style-type: none"> liczba osób biorących udział w grach - w skali roku	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		przyrodniczą i historyczną, walkami paintball itp. Gry byłyby prowadzone przez organizacje harcerskie i turystyczne przy współpracy z prywatnymi firmami (np. firmy wypożyczające sprzęt do paintballu). Tereny dogodne do organizacji gier terenowych leżą na obszarze Puszczy Kozienickiej i Doliny Radomki (miejscowości Jedlnia-Letnisko, Jastrzębia, Wsola, Gózddek, Sachalin, Przytyk, Zakrzewska Wola, Domaniów		
		<ul style="list-style-type: none"> • rajdy kawaleryjskie po obszarze RSTO GB w ramach spotkań konnych grup rekonstrukcyjnych. Rajdy ze względu na obecność lasów i urozmaicony krajobraz odbywałyby się w Dolinie Jastrzebianki w okolicach Woli Owadowskiej, Jastrzębi, Wólki Lesiowskiej i Wojciechowa	<ul style="list-style-type: none"> • liczba osób biorących udział w rajdach - w skali roku	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia
		<ul style="list-style-type: none"> • organizacja konkursu dla szkół podstawowych i gimnazjów „Pomniki mojej okolicy”. Konkurs polegałby na międzyszkolnej rywalizacji w odnajdywaniu obiektów wartych uznania za pomnik przyrody. Poszukiwania odbywałyby się na	<ul style="list-style-type: none"> • liczba osób biorących udział w konkursach - w skali roku	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, PO WER

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		terenie gminy do której należy dana szkoła. Po weryfikacji przez jury zlokalizowanych obiektów, następowaloby rozstrzygnięcie konkursu, a następnie złożenie do stosownych urzędów wniosków o powołanie nowych pomników przyrody		
Cel: Zapewnienie trwałości rolnictwa i rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku				
<p>Utrzymanie rolniczego charakteru terenów RSTO GB</p> <p>Zwiększanie liczby gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych w obrębie RSTO GB</p> <p>Wspieranie konwersji na rolnictwo ekologiczne i utrzymanie tego typu rolnictwa</p>	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
		<ul style="list-style-type: none"> finansowanie szkoleń podnoszących poziom wiedzy i umiejętności rolników dotyczących rolnictwa, a w szczególności rolnictwa ekologicznego we wszystkich rolniczych gminach RSTO GB 	<ul style="list-style-type: none"> liczba certyfikatów przyznanych zgodnie z wymaganiami: <ul style="list-style-type: none"> - Rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz. Urz. WE L 189/1 z dnia 20.07.2007); - Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 roku ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w 	<p>PROW 2014-2020, budżet gmin, RPO WM 2014-2020 PI 10iii (projekty realizowane w partnerstwie)</p>

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
			odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli	
			<ul style="list-style-type: none"> • powierzchnia obszarów, które uległy konwersji na rolnictwo ekologiczne	
	<ul style="list-style-type: none"> • finansowanie szkoleń podnoszących poziom wiedzy i umiejętności rolników z zakresu uzyskiwania wsparcia finansowego dla rolnictwa ekologicznego z budżetu Unii Europejskiej i budżetu krajowego we wszystkich rolniczych gminach RSTO GB (wg ustaleń Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020)		<ul style="list-style-type: none"> • fundusze uzyskane i przeznaczone na szkolenia - zł/rok	PROW 2014-2020, budżet gmin, RPO WM 2014-2020 PI 10iii (projekty realizowane w partnerstwie)
	<ul style="list-style-type: none"> • organizowanie akcji i kampanii promocyjnych i informacyjnych na rynkach wybranych produktów rolnych		<ul style="list-style-type: none"> • liczba inicjatyw - w skali roku	PROW 2014-2020, budżet gmin
		<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w kontaktach producentów rolnych z ekspertami w zakresie zasad stosowania rolnictwa tradycyjnego z jednostek doradztwa rolniczego np. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie oddział w Radomiu - wyspecjalizowana jednostka doradcza w zakresie rolnictwa ekologicznego	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zorganizowanych spotkań informacyjnych - w skali roku	budżet gmin

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania	
	krótkookresowe	długookresowe			
	<ul style="list-style-type: none"> • wdrażanie pakietów programu rolno-środowiskowego, w szczególności pakietu 2 - rolnictwo ekologiczne • konwersja na rolnictwo ekologiczne i utrzymanie tego typu rolnictwa 	<ul style="list-style-type: none"> • promocja "taniego rolnictwa" z relatywnie niskim wykorzystywaniem środków do produkcji np. środków ochrony roślin lub nawozów sztucznych 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zorganizowanych spotkań informacyjnych - w skali roku • powierzchnia rolnicza objęta dopłatami - w ha • powierzchnia obszarów rolnych, na których wprowadzono uprawy ekologiczne - w ha 	<ul style="list-style-type: none"> • budżet gmin • PROW 2014-2020, budżet gmin • PROW 2014-2020, budżet gmin 	
Utrzymanie wysokiego poziomu systemu kontroli produkcji i certyfikacji produktów rolnych	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> • liczba przeprowadzonych kontroli i interwencji - w skali roku 	Budżet gmin	
Rozwój rynku lokalnych produktów ekologicznych Skłonienie konsumentów rynku lokalnego i spoza regionu ku produktom ekologicznym wysokiej jakości pochodzącym z RSTO	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> • usprawnienie systemu kontroli stosowania chemicznych środków ochrony roślin i nawozów sztucznych w gospodarstwach RSTO GB • liczba osób uczestniczących w organizowanych imprezach (targi, kiermasze, dni z doradztwem rolniczym itp.) - w skali roku • liczba osób uczestniczących w spotkaniach dotyczących dostępności kanałów dystrybucji 	<ul style="list-style-type: none"> • organizowanie akcji promocyjnych żywności ekologicznej typu: targi, kiermasze, dni z doradztwem rolniczym itp. 	<ul style="list-style-type: none"> • PROW 2014-202, budżet gmin, RPO WM 214-2020 PI 9b jako element kompleksowych projektów

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
GB			produktów ekologicznych	
Stymulowanie rozwoju przetwórstwa i sprzedaży produktów ekologicznych	<ul style="list-style-type: none"> organizacja akcji informacyjnych dotyczących dostępności kanałów dystrybucji produktów ekologicznych 		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób uczestników spotkań w ramach akcji - w skali roku nakład materiałów promocyjnych wydanych w ramach akcji - sztuk 	PROW 2014-202, budżet gmin
Cel: Edukacja ekologiczna				
Podniesienie w społeczeństwie poziomu wiedzy dotyczącej zasad funkcjonowania RSTO GB, szczególnie wśród podmiotów zaangażowanych w procesy zarządzania ochroną i użytkowaniem różnorodności biologicznej oraz krajobrazu	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
		<ul style="list-style-type: none"> działania edukacyjne i promocyjne dotyczące bioróżnorodności i ochrony krajobrazu, upowszechniania wykorzystania odnawialnych źródeł energii, stosowania ekologicznych nośników energii - organizacja pogadanek w szkołach, spotkania w gminach RSTO GB 	<ul style="list-style-type: none"> liczba i wartość inicjatyw/działań - w skali roku/zł liczba uczestników inicjatyw/działań - w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, środki NFOŚiGW oraz WFOŚiGW, RPO WM 2014-2020
		<ul style="list-style-type: none"> działania edukacyjne i promocyjne dotyczące podnoszenia świadomości ekologicznej mieszkańców gmin RSTO GB i podmiotów gospodarczych w zakresie ograniczania zużycia wody oraz rolników w celu uświadamiania szkodliwości nadmiernego stosowania środków ochrony roślin, nawozów sztucznych i naturalnych 	<ul style="list-style-type: none"> liczba i wartość inicjatyw/działań - w skali roku/zł liczba uczestników inicjatyw/działań - w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, PROW 2014-2020, środki NFOŚiGW oraz WFOŚiGW

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	<ul style="list-style-type: none"> inicjowanie i wspieranie realizacji audycji radiowych i telewizyjnych promujących i popularyzujących wiedzę o zasobach, stanie i zagrożeniach oraz ochronie różnorodności biologicznej, georóżnorodności i różnorodności krajobrazu RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> łączna długość emisji audycji w mediach promujących i popularyzujących wiedzę o zasobach, stanie i zagrożeniach oraz ochronie różnorodności biologicznej, georóżnorodności i różnorodności krajobrazu RSTO GB w skali miesiąca - w godzinach 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia
<p>Opracowanie i wdrożenie kompleksowego programu regionalnej edukacji ekologicznej w ROF</p> <p>Zapewnienie powszechnego dostępu do informacji o środowisku i jego ochronie oraz udziału w procedurach administracyjnych</p>	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób odwiedzających strony internetowe - w skali roku liczba osób udostępniających dane na strony - w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, środki NFOŚiGW
		<ul style="list-style-type: none"> wspieranie rozwoju i popularyzowanie rozwoju internetowych lokalnych/regionalnych portali przyrodniczych oraz geoportali i serwisów geoinformacyjnych - np. rozwój platformy informacyjnej Strategia rozwoju miejskiego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego http://rof.mpu.radom.pl, budowa bazy danych GIS m.in. przyrodniczych jako integralnej części Mazowieckiego Systemu Informacji Przestrzennej Gmin i Powiatów oraz wdrażanie rozwiązań integrujących informacje o środowisku przyrodniczym regionu radomskiego (np. kartoteki przyrodnicze), w tym opracowanie 		

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		standardów dokumentowania, gromadzenia i aktualizacji informacji o zasobach przyrody regionu w systemach bazodanowych		
	<ul style="list-style-type: none"> organizacja spotkań i konsultacji społecznych dotyczących m.in. projektu RSTO GB w celu angażowania mieszkańców w procesy decyzyjne w sprawach związanych z ochroną środowiska 		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób uczestnicząca w spotkaniach - w skali roku liczba osób biorących udział w procedurach administracyjnych – w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia
	<ul style="list-style-type: none"> popularyzacja wiedzy/informacji o RSTO GB oraz ROF i aktualizacja danych o wymienionych strukturach za pośrednictwem platformy informacyjnej Strategia rozwoju miejskiego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego http://rof.mpu.radom.pl 		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób odwiedzających platformę - w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia
Rozwój bazy dydaktycznej edukacji przyrodniczej	ZADANIA INWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> przygotowanie i wyposażenie interinstytucjonalnego zaplecza na potrzeby edukacyjne i informacyjne z zakresu wdrażania koncepcji RSTO GB – sali z rzutnikiem, pomieszczenia z serwerem, miejsca do indywidualnych spotkań, archiwum dokumentacji związanej z RSTO GB – elektronicznej i 		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób korzystających z zaplecza dydaktycznego RSTO GB - w skali roku liczba projektów/działań związanych z edukacją ekologiczną, liczba osób uczestniczących w działaniach ośrodka edukacji przyrodniczej 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, środki NFOŚiGW

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	<p>papierowej</p> <ul style="list-style-type: none"> wytyczenie i zagospodarowanie (np. tablice edukacyjne) nowych np. przyrodniczych ścieżek edukacyjnych w rejonie RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> długość nowych ścieżek edukacyjnych - w km i stopień ich zagospodarowania - np. liczba tablic i modeli edukacyjnych - sztuk 	RPO WM 2014-2020, budżet gmin
Rozwijanie form komunikacji społecznej w ochronie środowiska służących angażowaniu społeczności lokalnych w podejmowanie strategicznych decyzji dotyczących przyrody	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba zorganizowanych lub powstałych inicjatyw - sztuk 	Budżet gmin
Aktywizacja rynku do działań na rzecz środowiska, zwiększenie roli ekoinnowacyjności w procesie rozwoju regionu		<ul style="list-style-type: none"> tworzenie i organizacja różnych form komunikacji dotyczących szeroko pojętej tematyki ochrony środowiska: np. wirtualnych bibliotek, webinarów, czatu, konferencji on-line 	<ul style="list-style-type: none"> liczba instytucji, firm, organizacji i obywateli ROF aktywowanych do działań na rzecz środowiska i koncepcji RSTO GB - w sali roku liczba warsztatów / szkoleń związanych z ekopresiębiorczością, ich wartość finansowa oraz liczba uczestniczących w nich osób - w skali roku liczba nowych inwestorów zewnętrznych związanych z branżą turystyczno-rekreacyjną na terenie RSTO GB - w skali roku 	Budżet gmin
		<ul style="list-style-type: none"> wspomaganie rozwoju „ekopresiębiorczości” m.in. przez stworzenie systemu szkoleń dla osób zainteresowanych, stworzenie sieci informacyjno-doradczej, organizacja inkubatora przedsiębiorczości przyjaznemu środowisku np. organizacja warsztatów dla mieszkańców ROF z zakresu wsparcia przedsięwzięć biznesowych wpisujących się w programy turystyczne 		

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
Inicjowanie i wspieranie badań naukowych nad środowiskiem, krajobrazem i zagospodarowaniem przestrzennym oraz badań w ujęciu interdyscyplinarnym	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba studentów i naukowców biorących udział czynny i bierny w organizowanych konferencjach - w sali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, środki uczelni, PO WER
	<ul style="list-style-type: none"> organizacja cyklu konferencji naukowych na uczelniach radomskich (szczególnie o profilu środowiskowym) na temat zagadnień związanych z zagospodarowaniem przestrzennym w ROF i jego problemami 			
Promocja i wspieranie zdrowego stylu życia	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba i wartość działań/projektów związanych ze zdrowym stylem życia - sztuk/zł liczba osób biorących udział w poszczególnych inicjatywach - w skali roku 	Budżet gmin, środki własne Stowarzyszenia, RPO WM 2014-2020
	<ul style="list-style-type: none"> stworzenie Forum Inicjatyw Prozdrowotnych wokół koncepcji rozwoju turystyki i rekreacji w RSTO GB, elementami Forum mogłyby być spotkania informacyjne i integracyjne, debaty, prezentacje dobrych praktyk itp. dotyczących np.: tworzenia warunków środowiskowych do zdrowego i aktywnego życia (np. obiekty sportowo-rekreacyjne, walka z hałasem, ograniczenie zanieczyszczeń i inne) 	<ul style="list-style-type: none"> zaangażowanie przedstawicieli lokalnych mediów popularyzacją zdrowego stylu życia istniejącymi kanałami informacyjnymi 		

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
Cel: Zachowanie walorów środowiska naturalnego w RSTO GB i poprawą jego stanu				
<p>Ograniczenie przekształcania, zaprzestanie fragmentacji i izolacji naturalnych struktur przyrodniczych i krajobrazowych RSTO GB (minimalizowanie udziału struktur barierowych)</p> <p>Poprawa stanu i wzmacnianie ekologicznej stabilności ekosystemów i gatunków oraz odtwarzanie utraconych elementów różnorodności biologicznej</p> <p>Rekultywacja i renaturalizacja siedlisk, w szczególności obszarów podmokłych</p> <p>Rozwój obszarów leśnych i poprawa żywotności lasów</p>	ZADANIA INWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> renaturalizacja cieków wodnych oraz rewitalizacja silnie zurbanizowanych dolin rzecznych np. w formie bulwarów - tereny zieleni urządzonej i nieurządzonej z ciągami pieszo-rowerowymi) 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia obszarów zrenaturalizowanych, zrewitalizowanych - w km² 	<p>POIiŚ 2014-2020, budżet gminy, RPO WM 2014-2020 9b w ramach kompleksowego projektu</p>
		<ul style="list-style-type: none"> projektowanie i budowa przejść dla różnowymiarowych gatunków/grup zwierząt w obszarach obciążonych barierami ekologicznymi (np. infrastrukturą drogową) na terenie i w rejonie RSTO GB, kontrole techniczne i utrzymanie niniejszych przejść 	<ul style="list-style-type: none"> liczba zbudowanych przejść dla zwierząt - sztuk liczba zwierząt korzystających z przejść (np. dużych ssaków) – liczba osobników/rok 	<p>RPO WM 2014-2020 6d</p>
		<ul style="list-style-type: none"> rekultywacja terenów poeksploatacyjnych RSTO GB w kierunku np. wodnym, rolniczym 	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia obszarów zrekultywowanych - w km² 	<p>POIiŚ 2014-2020, budżet gminy, RPO WM 2014-2020 6c</p>
		<ul style="list-style-type: none"> rekultywowanie terenów zdegradowanych w kierunku leśnym z uwzględnieniem siedliska, na którym ma powstać las 	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia obszarów zrekultywowanych - w km² 	<p>PROW 2014-2020, budżet gminy, RPO WM 2014-2020 6c</p>
	<ul style="list-style-type: none"> dalsze zalesianie terenów RSTO GB predysponowanych do zmiany na leśną formę zagospodarowania 	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia terenów zalesionych - w ha 	<p>PROW 2014-2020, budżet gminy</p>	

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		(zwłaszcza w ciągach leśnych korytarzy ekologicznych oraz na glebach najsłabszych klas, na obszarach zagrożonych erozją) drzewostanami zgodnymi z siedliskiem		
	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE <ul style="list-style-type: none"> • utworzenie na terenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego nowych form ochrony przyrody:<ul style="list-style-type: none"> - projektowanych w dokumentach planistycznych 2 rezerwatów przyrody 10 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych 42 użytków ekologicznych 1 stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej - proponowanych w programie 1 Obszaru Chronionego Krajobrazu (alternatywnie 4-5 mniejszych OCHK obejmujących cały obszar RSTO GB) 2 zespołów przyrodniczych-krajobrazowych 10 użytków ekologicznych 16 pomników przyrody		<ul style="list-style-type: none"> • powierzchnia i liczba nowych obszarów i obiektów chronionych - w ha lub sztukach • liczba uchwał na mocy których zostały utworzone planowane obszary i obiekty chronione	

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		<ul style="list-style-type: none"> projekty czynnej ochrony gatunków i ich siedlisk prowadzone w celu zachowania zasobów przyrodniczych RSTO GB 	<ul style="list-style-type: none"> liczba projektów związanych z czynną ochroną przyrody, wartość środków pozyskanych w ramach tych projektów - sztuk 	RPO WM 2014-2020 6d
		<ul style="list-style-type: none"> stosowanie biologicznych i przyjaznych środowisku metod ochrony przed chorobami oraz organizmami żerującymi na drzewach 	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia upraw oraz upraw leśnych, na których stosuje się wyłącznie przyjazne środowisku metody ochrony przed chorobami oraz organizmami żerującymi na drzewach - w ha 	PROW 2014-2020, budżet gminy, RPO WM 2014-2020 6d
		<ul style="list-style-type: none"> utrzymanie starorzeczy, torfowisk, turzycowisk i powierzchni trwałych użytków zielonych w dolinach rzecznych, jako terenów odgrywających rolę regulatorów wilgotności siedlisk i mikroklimatu RSTO GB 	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia obszarów - w ha/rok 	RPO WM 2014-2020 6d
<p>Wzmocnienie systemu monitoringu przyrody i środowiska, który na bieżąco będzie uzupełniał wiedzę o zasobach środowiskowych RSTO GB</p> <p>Standaryzacja i integracja informacji o stanie przyrody</p>	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> liczba dokumentów i opracowań kompleksowej waloryzacji środowiskowej i przyrodniczej - w skali roku Liczba przedsięwzięć z zakresu monitoringu środowiska przyrodniczego - w skali roku 	Program NFOŚiGW, budżet gmin
		<ul style="list-style-type: none"> opracowanie i wdrożenie systemu monitoringu przyrodniczego RSTO GB, zintegrowanego z wojewódzką bazą danych przyrodniczych np. Mazowieckim Systemem Informacji Przestrzennej Gmin i Powiatów (MSIP-GPW) oraz z państwowym monitoringiem środowiska WIOŚ i 		

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
(zasobach, zagrożeniach, ochronie, użytkowaniu) i jej badaniach		GIOŚ i jego podsystemami, obejmującymi monitoring: <ul style="list-style-type: none"> - powietrza, - wód powierzchniowych, w tym rzek i jezior, - wód podziemnych, - gleby, - hałasu, - promieniowania elektromagnetycznego, - obszarów, obiektów chronionych, - gatunków i siedlisk przyrodniczych chronionych, - gatunków i siedlisk przyrodniczych zagrożonych wyginięciem, - gatunków inwazyjnych, - populacji gatunków powodujących straty w gospodarce (konfliktowych), - terenów zurbanizowanych i zdegradowanych		
		<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie badań jakości wód w ROF poza monitoringiem krajowym		<ul style="list-style-type: none"> • liczba i powierzchnia obszarów wodnych poddanych badaniom jakości wód poza monitoringiem krajowym - w sztukach/ha

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	<ul style="list-style-type: none"> uzupełnienie bazy danych Web Map Service (WMS) obiektów topograficznych i ogólnogeograficznych RSTO GB z wykorzystaniem technik obrazowania satelitarnego, lotniczego oraz GIS (stworzenie serwera WMS RSTO GB) 		<ul style="list-style-type: none"> liczba nowych obiektów wprowadzonych do bazy - w skali miesiąca 	PO PT, budżety gmin
<p>Rozwój sieci obszarów chroniących prawnie walory krajobrazu</p> <p>Rewitalizacja obszarów zdegradowanych</p>	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia objęta ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody: <ul style="list-style-type: none"> - projektowanych w dokumentach planistycznych 2 rezerwatów przyrody 10 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych 42 użytków ekologicznych 1 stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej - proponowanych w programie 1 Obszaru Chronionego Krajobrazu (alternatywnie 4-5 mniejszych OCHK obejmujących cały obszar RSTO GB) 	

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
			2 zespołów przyrodniczych-krajobrazowych 10 użytków ekologicznych	
	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja cech lokalnych krajobrazów, opracowanie standardów ich waloryzacji oraz opracowanie zestawienia powierzchni wymagających rewitalizacji		<ul style="list-style-type: none"> • zinwentaryzowana krajobrazowo i zidentyfikowana pod względem potrzeby rewitalizacji krajobrazu powierzchnia terenu RSTO GB - w ha	Środki Stowarzyszenia, zestawienie powierzchni wymagających rewitalizacji jako część projektów w RPO WM 2014-2020 6c
	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie i wdrożenie modelowych rozwiązań użytkowania przestrzeni i zarządzania krajobrazem na obszarach chronionych		<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie odpowiednich zapisów do MPZP dla gmin RSTO GB - powierzchnia objęta tymi zapisami - w ha	Środki Stowarzyszenia, budżety gmin
	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie standardów urbanistycznych dla RSTO GB do wdrożenia w MPZP chroniących krajobraz i tereny cenne pod względem przyrodniczym		<ul style="list-style-type: none"> • powierzchnia RSTO GB objęta odpowiednimi zapisami MPZP - w ha	Środki Stowarzyszenia, budżety gmin
	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie czerwonej księgi krajobrazów ROF		<ul style="list-style-type: none"> • powierzchnia ROF zinwentaryzowana na potrzeby identyfikacji krajobrazów i wskazania najcenniejszych z nich - w ha	Środki Stowarzyszenia, budżety gmin
	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie ochrony istniejących zadrzewień przydrożnych oraz propagowanie i wspieranie nasadzeń drzew wzdłuż nowo budowanych dróg		<ul style="list-style-type: none"> • liczba posadzonych drzew - w skali roku	Środki Stowarzyszenia, budżety gmin

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	RSTO GB			
Wzrost wytwarzania i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych na obszarze RSTO GB	ZADANIA INWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> dostosowanie sieci elektroenergetycznej RSTO GB do potrzeb nowoczesnych źródeł wytwarzania energii np. do łączenia z systemami przesyłu prądu farm wiatrowych 		<ul style="list-style-type: none"> długość wyremontowanej linii sieci elektroenergetycznej - w km 	POIiŚ 2014-2020, budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> dopuszczenie rozwoju sieci źródeł energii odnawialnej, w tym elektrowni wiatrowych, biogazowni, elektrowni fotowoltaicznych oraz wodnych na terenach RSTO GB rekomendowanych dla tego typu obiektów 		<ul style="list-style-type: none"> ilość wyprodukowanej energii ze źródeł odnawialnych – w MW/rok 	RPO WM 2014-2020 PI 4e
	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> organizowanie przez urzędy decyzyjne w RSTO GB akcji informacyjnych związanych z „zieloną energią” - czyli z energią odnawialną np. z energią wiatrową, słoneczną 		<ul style="list-style-type: none"> liczba spotkań informacyjnych w ramach akcji związanych z „zieloną energią” - czyli z energią odnawialną np. z energią wiatrową, słoneczną - w skali roku liczba osób uczestnicząca w wymienionych spotkaniach - w skali roku 	Budżet gmin
Ograniczenie wydobycia oraz eliminacja nielegalnego wydobycia kopalin na terenie	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> ograniczenie eksploatacji kopalin z dolin 		<ul style="list-style-type: none"> liczba wydanych pozwoleń na eksploatację kopalin z dolin rzecznych - w skali roku 	

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
RSTO GB	rzecznych			
	<ul style="list-style-type: none"> likwidacja miejsc nielegalnego wydobycia kopalin 		<ul style="list-style-type: none"> Liczba zlikwidowanych "dzikich" kopalni - w skali roku 	
Redukcja zanieczyszczeń wód, gleby i powietrza	ZADANIA INWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> przeprowadzenie programu odkwaszania gleb RSTO GB za pomocą nawozów wapniowo-magnezowych 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia terenu, na której przeprowadzono wapnowanie gleby - w ha 	RPO WM 2014-2020 PI 6d
	<ul style="list-style-type: none"> przygotowanie strony internetowej prezentującej przygotowane wytyczne i zalecenia np. w zakresie gospodarki wodami, użytkowania gleb itp. 		<ul style="list-style-type: none"> liczba osób odwiedzających stronę internetową - w skali miesiąca 	Środki Stowarzyszenia, budżety gmin
	<ul style="list-style-type: none"> likwidacja i rekultywacja tzw. „dzikich wysypisk” odpadów w lasach, przydrożnych rowach, parkingach śródlęśnych, na terenach niezamieszkałych posesji, zrzutów nieoczyszczonych lub niedostatecznie oczyszczonych ścieków do wód powierzchniowych itp. w obszarze i rejonie RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> liczba zlikwidowanych dzikich wysypisk śmieci - w skali roku liczba likwidowanych miejsc nielegalnego zrzutu nie oczyszczanych wód do wód powierzchniowych uzyskanie wartości parametrów wód jakie zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 24 lipca 2006 w sprawie warunków, jakie należy spełnić przy wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi oraz w sprawie substancji szczególnie szkodliwych 	Budżet gmin, RPO WM 2014-2020

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
			dla środowiska wodnego w celu poprawy stanu JCW	
	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie roślinności wysokiej na granicach pól uprawnych i dolin rzecznych, wzdłuż brzegów cieków i zbiorników wodnych (tzw. buforów biologicznych), zlokalizowanych poza obszarami lasów, zwłaszcza w strefach wododziałowych, w celu przeciwdziałania erozji, ochrony przed spływem nadmiaru nawozów i środków ochrony roślin do wód powierzchniowych oraz zwiększenia retencji wodnej 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia odpowiednio ukształtowanej roślinności - w ha 	
		<ul style="list-style-type: none"> stosowanie poplonów w celu ograniczenia nawożenia, ograniczenie zużycia środków ochrony roślin oraz wdrażanie innych dobrych praktyk rolniczych w zakresie ochrony gleby 	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia rolna, na której stosuje się poplon - w ha 	
	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> kontrola inwentaryzacja zbiorników bezodpływowych (szamb) występujących na terenach nieskanalizowanych RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> liczba skontrolowanych szamb - w sali roku 	Budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> zorganizowanie akcji kontrolnej na terenie RSTO GB dotyczącej dotychczasowej 		<ul style="list-style-type: none"> liczba skontrolowanych gospodarstw rolnych w RSTO GB - 	Budżet gmin

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
	skuteczności egzekwowania wymogów prawnych dotyczących przechowywania gnojowicy i obornika		w skali roku	
	<ul style="list-style-type: none"> inwentaryzacja źródeł zanieczyszczeń dopływających wód powierzchniowych na terenie całej zlewni RSTO GB, weryfikacja wydanych pozwoleń wodno – prawnych na odprowadzanie ścieków 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia RSTO GB zinwentaryzowana pod względem obecności źródeł zanieczyszczeń - w skali roku 	Budżet gmin
		<ul style="list-style-type: none"> przywracanie parametrów użytkowych gleb na terenach RSTO GB, gdzie ich jakość nie spełnia wymagań określonych przepisami 	<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia gleb zrehabilitowanych - w ha 	Budżet gmin
Cel: Poprawa warunków życia i zdrowia mieszkańców ROF				
<p>Wdrażanie zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi w regionach wodnych, ograniczającego prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi i ochronę przed skutkami suszy</p> <p>Zwiększenie powierzchni retencji</p>	ZADANIA INWESTYCYJNE			
		<ul style="list-style-type: none"> budowa zbiorników retencyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wskaźnika dostępności wody dla ludności i gospodarki w gm. RSTO GB (wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu) - m³/mieszkańca/rok 	RPO WM 2014-2020 PI 5b

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
<p>Wprowadzenie ograniczeń emisji zanieczyszczeń i niwelowanie jej negatywnych skutków poprzez kierunkowe regulacje w zagospodarowaniu terenów RSTO GB</p> <p>Utrzymanie RSTO GB jako terenów cichych o dobrych warunkach aerosanitarnych</p> <p>Utrzymanie cyklicznych kontroli hałasu i zanieczyszczeń</p> <p>Dbalność o zapewnienie dostępności infrastruktury rekreacyjno-turystycznej dla osób niepełnosprawnych</p>	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
		<ul style="list-style-type: none"> wprowadzenie zakazów i ograniczeń budowlanych na terenie RSTO GB wynikających z jego koncepcji 	<ul style="list-style-type: none"> spadek wartości emisji hałasu i zanieczyszczeń na terenie RSTO GB -w db/ $\mu\text{g}/\text{m}^3$ 	Budżet gmin
		<ul style="list-style-type: none"> kontrola przestrzegania dopuszczalnej emisji hałasu i zanieczyszczeń przez gospodarstwa i infrastrukturę usługową turystyki (np. gastronomiczną) na terenach RSTO GB 	<ul style="list-style-type: none"> spadek wartości emisji hałasu i zanieczyszczeń na terenie RSTO GB - w db/ $\mu\text{g}/\text{m}^3$ 	Budżet gmin
	<ul style="list-style-type: none"> tworzenie pasów zieleni izolacyjnej (w celu zapobiegania rozprzestrzeniania się toksycznych składników spalin) 		<ul style="list-style-type: none"> powierzchnia wprowadzonych nowych pasów zieleni - w ha 	POliŚ 2014-2020, budżet gminy
	<ul style="list-style-type: none"> budowa udogodnień dla osób niepełnosprawnych przy wszystkich proponowanych powyżej elementach infrastruktury rekreacyjno-turystycznej 		<ul style="list-style-type: none"> liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych - sztuk 	RPO WM 2014-2020 PI 9b jako element kompleksowych projektów
Cel: Subregionalne partnerstwo na rzecz RSTO GB				
Koordinacja działań planistycznych w obszarze RSTO GB	ZADANIA POZAINWESTYCYJNE			
	<ul style="list-style-type: none"> ustanowienie struktury zarządzania w ROF np. stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego (JST) z 		<ul style="list-style-type: none"> liczba dokumentów przygotowanych przez stowarzyszenie (lub innej struktury) i jego podjednostki - sztuk 	Budżet gminy lub gmin

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
<p>Przygotowywanie projektów służących realizacji programu</p> <p>Pozyskiwanie środków finansowych na realizację zadań związanych z kształtowaniem i utrzymaniem RSTO GB</p> <p>Aranżowanie i wspieranie współpracy międzysektorowej w rejonie ROF</p>	<p>osobowością prawną lub związku gmin w celu ochrony, kształtowania i zarządzania obszarem RSTO GB (w tym kontroli zmian jego zagospodarowania)</p> <p>- program sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów RSTO GB,</p> <p>- masterplan realizacji zadań zespołu ds. Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”,</p> <p>- biznesplan przedsięwzięć w ramach RSTO GB</p>			
	<ul style="list-style-type: none"> • sporządzenie wniosku o wprowadzenie do planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (PZPWM) zakresu przestrzennego RSTO GB na mapie oraz zasad jego zagospodarowania 			
	<ul style="list-style-type: none"> • zlecenie badań nad metodami monitoringu zmian zagospodarowania przestrzennego w RSTO GB 		<ul style="list-style-type: none"> • liczba spotkań konsultacyjnych - w skali roku 	Budżety gmin
		<ul style="list-style-type: none"> • ułatwianie, aranżowanie i wspieranie współpracy między różnymi sektorami funkcjonującymi w ROF oraz wzmacnianie i utrwalanie powiązań między badaniami naukowymi i kreowaniem działań proinnowacyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba międzysektorowych inicjatyw, programów, akcji - sztuk • liczba uczestników międzysektorowych inicjatyw, programów, akcji etc. – liczba 	Środki Stowarzyszenia

Kierunki działań	Zadania - propozycje		Wskaźniki realizacji zadań	Możliwe źródła finansowania
	krótkookresowe	długookresowe		
		(sektor badawczo-rozwojowy), a faktycznym zapotrzebowaniem sektorów silnie zakorzenionych w przedmiotowym obszarze tj. m.in. rolnictwo; leśnictwo; rybołówstwo; usługi – w tym turystyczne; szkolnictwo)	osób/rok • liczba partnerskich przedsięwzięć z innymi podmiotami, organizacjami i samorządami na rzecz zachowania walorów przyrodniczych - sztuk	
		• lobbing na rzecz wprowadzenia skutecznych mechanizmów ekonomiczno-prawnych (odpowiednio skonstruowany podatek katastralny) ograniczających presję i rozpraszanie zabudowy na terenach wiejskich		Środki własne Stowarzyszenia, środki prywatne
		• lobbing na rzecz zmian przepisów o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uniemożliwiających lub silnie ograniczających możliwość wprowadzania zabudowy na terenach nie objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz uwzględniającym aspekty ekologiczne		Środki własne Stowarzyszenia, środki prywatne
		• lobbing na rzecz nowelizacji ustawy o zapobieganiu i naprawie szkód w środowisku		Środki własne Stowarzyszenia, środki prywatne

2. Kierunki kształtowania struktury przestrzennej Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”

Obszar RSTO GB zbudowany jest w 88% z terenów otwartych, a celami jego utworzenia są:

- Zachowanie terenów posiadających potencjał rekreacyjny i turystyczny w rejonie ROF,
- Poprawa stanu środowiska zamieszkania,
- Zachowanie potencjału przyrodniczego ROF,
- Ograniczenie rozwoju osadnictwa na tereny istotne dla rekreacji i środowiska,
- Ograniczenie bezładu przestrzennego, w tym żywiołowego rozwoju osadnictwa.

Stąd też główne kierunki kształtowania struktury przestrzennej zdefiniowano jak poniżej:

1. Zachowanie terenów otwartych w RSTO GB poprzez ograniczenie zmiany zagospodarowania i użytkowania terenów obecnych lasów, pól, łąk, pastwisk, zadrzewień, zakrzewień, wód, sadów, użytków ekologicznych, stawów;
2. Ograniczenie intensywności zabudowy w terenach zdefiniowanych jako klasoużytki: rekreacyjny, komunikacyjny, przemysłowy, zurbanizowany, nieużytki, zabudowa, wyrobiska, pola z niewielkim udziałem zabudowy zagrodowej;
3. Wprowadzenie na terenie RSTO GB sposobów zagospodarowania i użytkowania gruntów sprzyjających rozwojowi funkcji przyrodniczych i rekreacyjnych np.: renaturalizacja cieków wodnych, zalesienia, zadrzewienia śródpolne i przydrożne, renaturalizacja lasów, budowa przejść dla zwierząt, itp.
4. Wykluczenie niekorzystnych zmian w RSTO GB np.: melioracje bagien, terenów podmokłych, przekształcenia trwałych użytków zielonych, wycinka zadrzewień przywodnych, przydrożnych, śródpolnych itp.
5. Ograniczenie dalszej fragmentacji RSTO GB, szczególnie w obszarach klinów i przewężeń stref RSTO GB np.: ograniczenie realizacji inwestycji liniowych, zabudowy wzdłuż istniejących ciągów komunikacyjnych obecnie przecinających kliny, wykluczenie zabudowy w terenach otwartych itd.;
6. Udroźnianie ciągów przestrzennych, szczególnie cenne na terenach systemu przyrodniczego (drożnych ekologicznie);
7. Zachowanie walorów krajobrazowych RSTO GB,
8. Adaptacja terenów RSTO GB do zaspakajania potrzeb rekreacyjnych i wypoczynkowych mieszkańców ROF;
9. Zachowanie powiązań przestrzennych RSTO GB z obszarami zasilającymi tj. obszarem północno-wschodnim („Kozienicki”) i południowym („Iłżański”);
10. Wzmocnienie ochrony terenu RSTO GB przez zachowanie istniejących obszarów i obiektów objętych ochroną oraz wprowadzanie nowych instrumentów ochrony przyrody i krajobrazu.

Zmiany przeznaczenia na terenie RSTO oraz zabudowa na terenie RSTO GB powinny być realizowane na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, co pozwoli na uwzględnienie głównych celów utworzenia RSTO GB w przekształceniach zagospodarowania i użytkowania terenów w jego granicach. Postuluje się, aby ww. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmowały cały obszar RSTO GB w danej gminie. Takie podejście umożliwi na etapie przygotowania opracowania ekofizjograficznego do miejscowego planu całościową analizę funkcjonowania przyrodniczego RSTO GB w danej gminie.

Specyfika obszarów RSTO GB powinna zostać uwzględniona w zakresie opracowania ekofizjograficznego oraz analiz urbanistycznych, które poprzedzają opracowanie miejscowego planu. Poniżej przedstawiono analizy, które poza wymaganymi prawnie powinny zostać wykonane w trakcie prac przygotowawczych do opracowania miejscowego planu:

- o inwentaryzację przyrodniczą (siedlisk, roślin chronionych, fauny),
- o pogłębioną analizę stosunków wodnych, ze szczególnym naciskiem na określenie przestrzennego zasięgu i zagospodarowania obszaru zasilania powierzchniowych wód stojących, terenów podmokłych,
- o analizę rzeźby terenu;
- o analizę uwarunkowań kulturowych, w tym określenie tradycyjnych form osadnictwa i budownictwa na terenie objętym planem,
- o analizy krajobrazowe z określeniem ciągów widokowych i dominant, ekspozycji krajobrazowej cennych obiektów (określenie przedpola widokowego),
- o inwentaryzację urbanistyczną obecnego zagospodarowania i użytkowania terenu: przeznaczenia, form zabudowy, układu zabudowy, powierzchni zabudowy, powierzchni biologicznie czynnej, ogrodzeń, reklam, wyposażenia dróg, sieci infrastruktury technicznej,
- o określenie funkcjonowania przyrodniczego obszaru: funkcjonowania biologicznego, hydrologicznego, geodynamicznego i klimatycznego.

Dopuszcza się w obszarach brzegowych RSTO GB ograniczone przekształcanie terenów otwartych, gdzie w rekomendowanych zasadach zagospodarowania zamieszczonych poniżej postuluje się wykluczenie zabudowy tj. lasów, łąk, pastwisk, sadów, wód, użytków ekologicznych, w tereny zabudowy. Postuluje się przyjęcie następujących warunków dopuszczenia przekształceń ww. terenów otwartych:

- Zmiany w zakresie zabudowy terenów otwartych dopuszcza się obszarze części zewnętrznej RSTO GB oraz miejscowo w obszarach klinów. Zmiany mogą obejmować jedynie strefy brzegowe RSTO GB (tj. tereny styku green belt z pozostałymi terenami ROF) o szerokości 100 m od granicy green belt. Przy czym w miejscu planowanych przekształceń szerokość pasa RSTO GB nie powinna być mniejsza niż 1 km. Należy ograniczyć zabudowę strefy brzegowej green belt w obszarach kontaktu przestrzennego RGRO GB z jego obszarami zasilającymi Kozienickim i Iłżańskim.
- Postuluje się wykluczenie możliwości zmiany przeznaczenia terenów otwartych na tereny zabudowy w miejscach RSTO GB, gdzie jego szerokość (miąższość) nie przekracza 1 km.

Należy podkreślić, że ww. warunki nie dotyczą zabudowy w terenach obecnie zainwestowanych i zabudowanych RSTO GB, czyli: terenach rekreacyjnych, komunikacyjnych, przemysłowych, zurbanizowanych, nieużytkach, zabudowy, wyrobisk, pól z niewielkim udziałem zabudowy zagrodowej.

Dla powstałych w wyniku warunkowego przekształcenia terenów otwartych ww. w tereny zainwestowane i zabudowę postuluje się przyjęcie zasad zagospodarowania wymienionych poniżej dla tego typu terenów w RSTO GB.

Poniżej przedstawiono rekomendowane zasady zagospodarowania dla następujących dwóch grup terenów:

- Tereny otwarte: lasów, łąk, pastwisk, pól, zadrzewień i zakrzewień, sadów, wód (stawy, wody płynące, rowy, wody stojące) i użytków ekologicznych,
- Tereny zainwestowane i zabudowane: rekreacyjne, komunikacyjne, przemysłowe, zurbanizowane, nieużytki, zabudowa, wyrobiska, pola z niewielkim udziałem zabudowy zagrodowej.

Ponadto, zaproponowano zasady zagospodarowania dla: biogazowni, elektrowni słonecznych i elektrowni wiatrowych. Poniższe rekomendacje m.in. są skierowane głównie dla stowarzyszenia, które będzie koordynować zagadnienia planowania przestrzennego w ROF oraz gmin, na których terenie położone jest RSTO GB. Wytoczne powinny być traktowane jako propozycja która może być uwzględniona przy sporządzaniu dokumentów planistycznych; stanowią rekomendację pozwalającą zachować prawidłową strukturę RSTO GB.

Dla terenów otwartych proponuje się następujące zasady zagospodarowania:

- ograniczenie zmiany przeznaczenia terenów lasów, sadów, łąk i pastwisk z dopuszczeniem zmian przeznaczenia związanych z lokalizacją zbiorników retencyjnych;
- rozwój funkcji rekreacji, sportu i turystyki, w tym:
  - na terenach lasów, łąk, pastwisk, zadrzewień i zakrzewień dopuszcza się adaptację istniejących dróg polnych i duktów leśnych do funkcji ścieżek turystycznych, w tym lokalizację tablic informacyjnych, punktów obserwacji przyrody, punktów widokowych, miejsc piknikowych wyposażonych w wiaty; miejsca parkingowe, tereny handlu, gastronomii, sportu i turystyki służące obsłudze ruchu rekreacyjnego powinny być lokalizowane poza terenami leśnymi; postuluje się budowę ścieżek o nawierzchni ziemnej wykorzystujących w swoim przebiegu istniejące drogi leśne i polne lub publiczne. Postuluje się budowę koniecznych mostków z materiałów naturalnych: drewna i kamienia. Towarzyszące ścieżkom obiekty infrastruktury rekreacyjnej (miejsca piknikowe, wiaty itp.) powinny zostać wykonane z materiałów naturalnych tj. drewna i/lub kamienia z zachowaniem naturalnej kolorystyki materiału. Dopuszcza się inne materiały, ale jedynie pod warunkiem przykrycia warstwą ziemi lub zieleni.
  - na terenach pól, pól z zabudową dopuszcza się jak wyżej lokalizację ścieżek oraz lokalizację terenowych urządzeń sportowych i rekreacyjnych oraz obiektów służących obsłudze ruchu rekreacyjnego,
  - w terenach wód dopuszcza się adaptację zbiorników wodnych do funkcji turystycznych - Postuluje się przyjęcie jako zasady nadrzędnej dla koncepcji zagospodarowania zbiorników – wyłączenie z lokalizacji infrastruktury rekreacyjnej około 70% linii brzegowej i zagospodarowanie jej w sposób umożliwiający rozwój zbiorowisk wodnych i przywodnych. Zalecane jest tworzenie nasadzeń uniemożliwiających penetrację przez ludzi części brzegów zbiorników. W koncepcjach zagospodarowania zbiorników należy ograniczać lokalizację obiektów kubaturowych dopuszczając lokalizację jedynie budynków związanych z obsługą sportów wodnych (pomosty, wypożyczalnie sprzętu, hangary dla łodzi, przebieralnie przy kąpieliskach, obiekty małej gastronomii itp.) Obiekty infrastruktury sportowej powinny zostać wykonane z materiałów naturalnych tj. drewna i/lub kamienia z zachowaniem naturalnej kolorystyki materiału.
- ograniczenie intensyfikacji użytkowania rolniczego trwałych użytków zielonych poprzez ich przekształcenie w pola lub sady,
- ograniczenie zalesień w terenach trwałych użytków zielonych,
- ograniczenie lokalizacji zabudowy zagrodowej w terenach trwałych użytków zielonych, sadów,
- ograniczenie zabudowy w terenach pól, w tym także zabudowy zagrodowej; w szczególnych przypadkach można rozważyć dopuszczenie lokalizacji obiektów rolniczych bezpośrednio związanych z prowadzoną gospodarką rolną, np.: obiektów inwentarskich;
- w terenach pól można rozważać lokalizację elektrowni słonecznych, siłowni wiatrowych i biogazowni oraz terenowych urządzeń sportu np.: boiska sportowe, oraz obiektów służących obsłudze ruchu rekreacyjnego np.: parkingów, szlaków rekreacyjnych,

- dopuszczenie zalesień w terenach pól i pól z niewielkim udziałem zabudowy o klasie bonitacyjnej gruntów V-VIz,
- dopuszczenie przekształcenia pól w kierunku trwałych użytków zielonych i sadów,
- dopuszczenie w terenach pól lokalizacji obiektów rolniczych,
- wykluczenie zmian zagospodarowania i użytkowania w terenach z zadrzewieniami i zakrzewieniami, w tym wyłączenie z zabudowy, lokalizacji urządzeń OZE oraz przekształcenia w kierunku pól, pastwisk, łąk czy pastwisk, jednocześnie w przypadku, gdy zagraża to swobodnemu przepływowi fali powodziowej dopuszcza się przekształcenie w łąki lub w przypadku budowy zbiorników retencyjnych w tereny wód,
- ograniczenie dalszego kanalizowania wód płynących,
- renaturalizacja przekształconych rzek,
- wykluczenie zabudowy w terenach wód, z wyjątkiem obiektów małych elektrowni wodnych i obiektów obsługi rekreacji i sportów wodnych,
- wykluczenie zmniejszania powierzchni lustra wody,
- wykluczenie zagospodarowania rekreacyjnego brzegów wód powierzchniowych w większym procencie niż 30% linii brzegowej,
- wykluczenie w terenach użytków ekologicznych zmiany zagospodarowania terenu oraz zmiany użytkowania terenu, w związku z tym wyklucza się realizację zabudowy i innych obiektów budowlanych, z wyjątkiem zmian służących ochronie terenów użytków.

W celu ograniczenia intensywności zabudowy w terenach zdefiniowanych jako klasoużytki: rekreacyjny, komunikacyjny, przemysłowy, zurbanizowany, nieużytki, zabudowa, wyrobiska, pola z niewielkim udziałem zabudowy zagrodowej proponuje się uwzględnienie następujących zasad zagospodarowania:

- Tereny rekreacji:
  - główną zasadą na terenach rekreacyjnych powinno być tworzenie obszarów funkcjonalnych atrakcyjnych dla różnych form rekreacji i sportu wyposażonych w obiekty terenowe np.: boiska sportowe, polany piknikowe, ścieżki rekreacyjne piesze i rowerowe, ścieżki sportowe, kubaturowe obiekty sportowe oraz w miarę potrzeb obiekty gastronomii i noclegowe oraz parkingi. Przy tworzeniu w opisanych obszarach funkcjonalnych rekreacji należy:
    - zachować wysoki udział powierzchni pokrytych roślinnością,
    - zachować istniejące zadrzewienia wysokie np.: grupy drzew, aleje, szpalery, okazałe solitery,
    - zachować tereny podmokłe, bagna, torfowiska, stawy wraz z sąsiedztwem,
    - zachować w architekturze nowych obiektów elementy tradycyjnego budownictwa,
    - dostosować gabaryty zabudowy tj. wysokość i wymiary poziome do cech poszczególnych wnętrz krajobrazowych,
    - zapewnić właściwą liczbę miejsc parkingowych/postojowych.
  - Dla terenowych obiektów rekreacyjnych i sportowych w terenach rekreacyjnych należy rozważyć wprowadzenie następujących parametrów zagospodarowania:
    - maksymalny wskaźnik powierzchni zabudowy – 10%,
    - minimalny procentowy udział powierzchni biologicznie czynnej – 40%,
    - maksymalny pionowy wymiar nowoprojektowanych budynków – 12 m,
    - dopuszczenie lokalizacji obiektów tymczasowych (niepołączone trwale z gruntem takie jak: punkty sprzedaży, pawilony, punkty gastronomiczne, urządzenia rekreacyjne i sportowe). Tymczasowe obiekty mogą być lokalizowane w obszarach funkcjonalnych atrakcyjnych dla różnych form rekreacji i sportu na warunkach i zasadach określonych w tym rozdziale. Dopuszcza się maksymalną wysokość obiektów kubaturowych – 4 m, maksymalna powierzchnia obiektu – 100 m².

- W terenach rekreacyjnych należy rozważyć wykluczenie lokalizacji zabudowy mieszkaniowej, produkcyjnej, składowo-magazynowej oraz innych usług niż wymienione powyżej, ale dopuszcza się remonty i przebudowę istniejących budynków innych funkcji,
- Tereny komunikacji:
  - W terenach komunikacyjnych główną zasadą ładu przestrzennego jest ograniczenie negatywnych oddziaływań krajobrazowych i środowiskowych dróg lub kolei; dopuszcza się lokalizację usług służących obsłudze ruchu komunikacyjnego tj.: stacji benzynowych, warsztatów napraw pojazdów, parkingów, przystanków, usług gastronomii, usług noclegowych, przystanków i stacji kolejowych,
- Tereny przemysłowe:
  - W terenach przemysłowych należy dopuszczać do dalszego przestrzennego rozwoju funkcji produkcyjno-magazynowej i usług oraz rozważyć dopuszczenie przebudowy istniejących obiektów oraz lokalizacji nowych obiektów ww. funkcji,
  - Zalecane parametry i wskaźniki zagospodarowania terenów przemysłowych:
    - maksymalny udział powierzchni zabudowy – 50%.
    - minimalny procentowy udział powierzchni biologicznie czynnej – 15%,
    - maksymalny pionowy wymiar budynków produkcyjnych i magazynowych – 20 m, dopuszcza się lokalizację urządzeń technologicznych o wyższej wysokości,
    - maksymalny pionowy wymiar nowoprojektowanych budynków innych niż produkcyjne i magazynowe – 12 m,
- Tereny zurbanizowane:
  - Na terenach zurbanizowanych powinno dążyć się do zachowania wysokiego udziału powierzchni biologicznie czynnej, a tereny te powinny stanowić miejsce rozwoju funkcji sportowych, rekreacyjnych i wypoczynkowych oraz w wybranych lokalizacjach funkcji turystycznych (obiektów noclegowych). Postuluje się tworzenie obszarów funkcjonalnych atrakcyjnych dla różnych form rekreacji i sportu w terenach zieleni publicznej. Nowe obiekty swoją formą i kolorystyką powinny uwzględniać walory krajobrazowe lokalizacji i nawiązywać do lokalnych tradycji budownictwa. W terenach zurbanizowanych wyklucza się lokalizację zabudowy mieszkaniowej i letniskowej, produkcyjnej, składowo-magazynowej oraz innych usług niż wymienione powyżej, ale dopuszcza się remonty i przebudowę istniejących budynków innych funkcji.
  - Przy tworzeniu w opisanych obszarów funkcjonalnych rozwoju sportu, rekreacji i turystyki w terenach należy:
    - zachować wysoki udział powierzchni pokrytych roślinnością,
    - zachować istniejące zadrzewienia wysokie np.: grupy drzew, aleje, szpalery, okazałe solitery,
    - zachować tereny podmokłe, bagna, torfowiska, stawy wraz z sąsiedztwem,
    - zachować w architekturze nowych obiektów elementy tradycyjnego budownictwa,
    - dostosować gabaryty zabudowy tj. wysokość i wymiary poziome do cech poszczególnych wnętrz krajobrazowych,
    - zapewnić właściwą liczbę miejsc parkingowych/postojowych.
  - Dla terenowych obiektów rekreacyjnych i sportowych w terenach zurbanizowanych należy uwzględnić następujące zasady zagospodarowania:
    - maksymalny wskaźnik powierzchni zabudowy – 20%,
    - minimalny procentowy udział powierzchni biologicznie czynnej – 40%,
    - maksymalny pionowy wymiar nowoprojektowanych budynków – 12 m,
- Tereny nieużytków:
  - W terenach nieużytków przeznaczenie terenu powinno zostać uzależnione od cech nieużytku:
    - bagna, tereny podmokłe (powstałe w sposób naturalny)– tereny zieleni nieurządzonej,

- wyrobiska, obszary zdegradowane (powstałe w wyniku działalności człowieka)– usługi sportu, rekreacji, OZE, tereny lasów,
- Tereny pól z zabudową:
  - W terenach pól z zabudową główną zasadą ładu przestrzennego na terenach pól z zabudową powinno być zachowanie terenów pól z wykluczeniem realizacji nowej zabudowy, ale dopuszczeniem przebudowy i rozbudowy istniejącej zabudowy zagrodowej. W szczególnych przypadkach dopuszcza się:
    - lokalizację obiektów rolniczych bezpośrednio związanych z prowadzoną gospodarką rolną, np.: obiektów inwentarskich na terenach poza zabudową zagrodową;
    - adaptację zabudowy zagrodowej do funkcji mieszkalnictwa jednorodzinnego z usługami.
  - W terenach polnych z zabudową, dopuszcza się lokalizację terenowych urządzeń sportu np.: boisk sportowych oraz obiektów służących obsłudze ruchu rekreacyjnego np.: parkingów oraz lokalizację urządzeń wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych: elektrowni słonecznych oraz biogazowni.
  - W terenach polnych z zabudową dopuszcza się przekształcenie pól w pastwiska lub łąki. Dopuszcza się także zakładanie sadów przydomowych oraz dopuszcza się zalesienia dla gruntów niższych klas bonitacyjnych V-VIz,
- Tereny zabudowy:
  - W terenach zabudowy podstawowe zasady kształtowania ładu przestrzennego to:
    - ograniczenie dalszego przestrzennego rozwoju zabudowy zagrodowej i mieszkaniowej jednorodzinnej,
    - dopuszczenie rozwoju zabudowy jedynie uzupełniającej istniejące układy osadnicze,
    - wyposażenie terenu w podstawowe usługi publiczne,
    - stworzenie ciągów drobnoprzestrzennych, ogólnodostępnych terenów zieleni (zieleńce, ogrody zabaw dla dzieci) urządzonej oraz terenów otwartych pól, pastwisk, sadów, łąk,
    - ekspozycja dominat w krajobrazie oraz obiektów usług publicznych.
  - W terenach z zabudową należy wykluczyć rozwój przestrzenny zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej, uciążliwych usług, funkcji przemysłowej czy magazynowo-składowiskowej,
  - Preferuje się uzupełnienia i przekształcenia istniejących układów osadniczych poprzez zabudowę zagrodową, zabudowę mieszkaniową jednorodziną, usługi publiczne, usługi komercyjne dla mieszkańców, usługi sportu i tereny zieleni.
  - Dla terenów z zabudową i terenów pól z zabudową należy uwzględnić w zasadach zagospodarowania sposób zagospodarowania sąsiedztwa w zakresie:
    - Orientacji działki w stosunku do układu drogowego, w tym szerokości frontu działki,
    - Układu zabudowy na działce,
    - Linii zabudowy,
    - Lokalizacji wjazdów na teren nieruchomości,
    - Wysokości zabudowy,
    - Ukształtowania więźby dachowej,
    - Kolorystyki elewacji i dachów,
    - Lokalizacji ogrodów.
  - Dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej postuluje się przyjęcie następujących wskaźników i parametrów urbanistyczno-architektonicznych jako wyjściowych do ewentualnych korekt:
    - dopuszcza się realizację zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej jedynie w formie wolnostojących budynków,
    - maksymalny wskaźnik powierzchni zabudowy do 20% - 30%,
    - maksymalna wysokość budynków do 10 m.

- Ze względu na położenie w obszarze RSTO GB należy przyjąć dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej wysoki minimalny udział powierzchni biologicznie czynnej np.: 60%.
- Dla zabudowy zagrodowej (w tym jej adaptacji do funkcji mieszkalnictwa jednorodzinnego z usługami i agroturystyki) postuluje się przyjęcie następujących wskaźników i parametrów urbanistyczno-architektonicznych jako wyjściowych do ewentualnych korekt:
  - maksymalny wskaźnik powierzchni zabudowy – 40%,
  - maksymalna wysokość budynków mieszkalnych – 10 m,
  - maksymalna wysokość budynków gospodarczych – 12 m,
  - dopuszcza się lokalizację obiektów budowlanych o wyższej wysokości w wypadkach uzasadnionych wymogami technologicznymi,
- Ze względu na położenie w obszarze RSTO GB należy przyjąć dla zabudowy zagrodowej wysoki minimalny udział powierzchni biologicznie czynnej np.: 50%.
- Dla budynków usług publicznych tj. budynków oświaty, zdrowia, kultu, kultury oraz usług sportu ustala się realizację w formie dominant krajobrazowych realizowanych bądź przez wysokość budynków bądź przez walory architektoniczne lub sposób zagospodarowania nieruchomości. Dla kształtowania dominanty można rozważyć następujące działania:
  - zwiększenie maksymalnego wymiaru pionowego budynków w stosunku do zabudowy sąsiedniej,
  - realizację głównego budynku poza linią zabudowy określonej przez zabudowę sąsiednią tj. bliżej pasa drogowego lub w głębi działki i lokalizację ogrodu między pasem drogowym a zabudową,
  - ustalenie innej kolorystyki elewacji i kształtu więźby dachowej niż obiekty sąsiednie,
  - wymóg realizacji detalu architektonicznego lub rzeźbiarskiego lub malarskiego lub ogrodu wertykalnego w elewacji frontowej,
  - wymóg realizacji w sąsiednim pasie drogowym odmiennej nawierzchni.
- Tereny z wyrobiskami:
  - Dla terenów z wyrobiskami należy rozważyć wprowadzenie następującego przeznaczenia:
    - dla czynnych kopalni – eksploatacja odkrywkowa,
    - dla nieczynnych kopalni - zależne o kierunku rekultywacji określonej w koncesji na eksploatację kopalni
  - Przeznaczenie uzupełniające dla terenów z wyrobiskami – zakłady przerobcze, budynki administracyjne, magazynowo-składowe i inne związane z funkcją eksploatacji kopalni,
  - Przeznaczenie dopuszczalne dla terenów z wyrobiskami – energetyka, turystyka, rekreacja, tereny zieleni.

Dla obiektów związanych z pozyskaniem energii ze źródeł odnawialnych proponuje się następujące zasady:

- Dla biogazowni w obszarach dopuszczalnej lokalizacji na terenie RSTO GB należy uwzględnić następujące zasady zagospodarowania:
  - ustalenie minimalnej odległości od istniejącej zabudowy zagrodowej – minimum 250 m,
  - przy budowie biogazowni rolniczej zastosować najnowsze rozwiązania techniczne zgodnie z przepisami odrębnymi,
  - zasięg ponadnormatywnych uciążliwości wynikających z funkcjonowania biogazowni rolniczych nie może wykraczać poza teren, do którego prowadzący instalację posiada tytuł prawny,
  - proces technologiczny biogazowni rolniczych winien wykluczać możliwość zanieczyszczenia gleby i wód podziemnych,

- instalacje biogazowni rolniczych należy wyposażyć w urządzenia zapobiegające emisji odorów do powietrza oraz skutecznie zabezpieczyć przed wyciekami biogazu,
- parametry i zasady zagospodarowania:
  - maksymalny wskaźnik powierzchni całkowitej zabudowy do 60%,
  - maksymalna wysokość zabudowy do 12 m,
  - dopuszcza się realizację urządzeń technicznych o wyższej wysokości,
  - nakazuje się lokalizację zbiornika przeciwpożarowego.
- Dla elektrowni słonecznych w obszarach RSTO GB należy uwzględnić następujące zasady zagospodarowania:
  - dopuszcza się lokalizację elektrowni słonecznych na zwartej powierzchni o maksymalnej wielkości 4 ha,
  - minimalna odległość między poszczególnymi zwartymi powierzchniami nie może być mniejsza niż 1 km,
  - maksymalna wysokość górnej krawędzi ogniw fotowoltaicznych – 4 m, z dopuszczeniem większej wysokości dla pojedynczych urządzeń i obiektów technologicznych, lecz nie więcej niż 10 m ponad poziomem terenu,
  - minimalny udział powierzchni biologicznie czynnej – minimum 40%, przy czym za powierzchnię biologicznie czynną należy uznać także pokryte roślinnością powierzchnia po panelami,
  - powierzchnia dopuszczalnej lokalizacji paneli – maksimum 60%.
- Dla elektrowni wiatrowych na terenie RSTO GB należy rozważyć wprowadzenie następujących zasad:
  - dopuszcza się łącznie lokalizację elektrowni wiatrowych o mocy nie większej niż 3,5 MW,
  - minimalna odległość między siłowniami wiatrowymi – 500 m.
  - dla elektrowni wiatrowych obowiązuje zachowanie nie mniej niż 5% powierzchni biologicznie czynnej.

Drogi takich klas jak: drogi ekspresowe, główne ruchu przyspieszonego, główne o przekroju dwujezdniowym oraz dwutorowe linie kolejowe, które będą przecinać lub przecinają teren RSTO GB powinny być wyposażone w przejścia dla zwierząt oraz bezpieczne przejścia dla ludzi w miarę potrzeb. Zasady te dotyczą także modernizacji istniejących dróg ww. klas oraz przebudowy dróg niższych klas do ww. klas oraz modernizacji i rozbudowy linii kolejowych do dwutorowych.

Oddziaływanie ruchu komunikacyjnego na środowisko terenów sąsiednich nie może przekraczać dopuszczalnych norm określonych przez przepisy odrębne.

Obiekty i obszary o znaczeniu kulturowym tj. miejsca pamięci, krzyże przydrożne, pomniki, stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej, budynki zabytkowe lub o walorach zabytkowych powinny zostać zachowane i wyeksponowane w krajobrazie poprzez: ograniczenie zmian obiektów zgodnie z przepisami odrębnymi i właściwe zagospodarowanie sąsiedztwa.

Na terenie RSTO GB proponuje się wprowadzenie ograniczeń w zakresie lokalizacji reklam i ogrodzeń oraz liniowych i powierzchniowych obiektów infrastruktury technicznej.

W obszarze RSTO GB istotne znaczenie dla zachowania walorów krajobrazowych ma oprócz zachowania lasów, łąk, pastwisk, pól ma zachowanie wszelkich zadrzewień i tworzenie nowych zadrzewień.

Dla zachowania walorów środowiskowych istotne jest ograniczenie na terenie RSTO GB ingerencji w tereny podmokłe, bagien, torfowisk i stawów wraz z przyległymi pasami terenu o szerokości 50-100 m, gdzie wyklucza się realizację nowych melioracji, zalesień oraz lokalizacji zabudowy kubaturowej i terenowych urządzeń sportu i rekreacji, komunikacji, infrastruktury i innych obiektów budowlanych.

Główną zasadą doboru kolorystyki obiektów budowlanych dopuszczonych do lokalizacji w RSTO GB powinno być wykorzystanie kolorów znajdujących się w kompleksach tj. brązów, zieleni oraz neutralnych kolorów bieli, czerni, szarości i beżów. Preferuje się wykorzystanie w elewacjach materiałów naturalnych np.: drewna oraz elementów roślinnych np.: ogrodów wertykalnych. Dla obiektów kubaturowych kolorystyka dachów powinna być dostosowana do tradycyjnej zabudowy, aczkolwiek dopuszcza się także realizację dachów ziemnych pokrytych roślinnością.

Na terenie RSTO GB preferuje się stosowanie w zabudowie nowoczesnych technologii ograniczających zapotrzebowanie na energię elektryczną i ciepło oraz częściowe lub całkowite pokrycie zapotrzebowania w energię elektryczną i ciepło, z instalacji OZE.

3. System wdrażania programu

Ochrona i kształtowanie oraz zarządzanie obszarem Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” mają charakter wielowymiarowy, obejmują zakres działań dotyczących środowiska, gospodarki i społeczeństwa (jego edukacji ekologicznej). Za podstawę systemu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF przyjęto następujące narzędzia zarządzania środowiskiem:

1. Regulacje prawne

System aktów prawnych regulujących kwestie ochrony środowiska

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 r. poz. 1232, z późn. zm.)

Ustawy "sektorowe"

- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r. poz. 627, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. 2013 r. poz. 1205, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. z 2014 r. poz. 613, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz. U. z 2012 r. poz. 145, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r. poz. 1153)
- Ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie (Dz. U. z 2013 r. poz. 1226)

Ustawy regulujące określone działania mające wpływ na ochronę środowiska

- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2013 r. poz. 1409, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2014 r. poz. 518 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2012 r. poz. 647, z późn. zm.)

Kompleks ustaw dotyczących struktury organów administracji samorządowej

- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r., poz. 594, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2013 r., poz. 595, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2013 r., poz. 596, z późn. zm.)

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 2014 r. poz. 1348)
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej grzybów (Dz. U. z 2014 r. poz. 1408)
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. z 2014 r. poz. 1409)
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz. U. z 2014 r. poz. 1713)

Rolnictwo

- Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz. U. Nr 116, poz. 975)
- Ustawa z dnia 10 lipca 2007 r. o nawozach i nawożeniu (Dz. U. Nr 147, poz. 1033, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz. U. z 2014 r. poz. 700)
- Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o ochronie roślin (Dz. U. z 2014 r., poz. 621, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2013 r. poz. 856)

Turystyka

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych (Dz. U. z 2014 r. poz. 196, z późn. zm.)

Ustawy nawiązujące do turystyki:

- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r. poz. 627, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz. U. z 2012 r. poz. 145, z późn. zm.)

Gospodarka wodna

- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz. U. z 2012 r. poz. 145, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 32, poz. 159, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (Dz. U. z 2006 r. Nr 123, poz. 858, z późn. zm.)

Inne dokumenty prawne istotne z punktu widzenia zarządzania środowiskiem RSTO GB:

- Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz. U. z 2013 r. poz. 21, z późn. zm.)

- Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. z. 2013 r., poz. 1399)
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz. U. z 2012 r. poz. 1059, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r. poz. 1235, z późn. zm.)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. Nr 213 poz. 1397, z późn. zm.)
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. Nr 75, poz. 690, z późn. zm.).

2. Środki zarządzania:

- system planowania
  - w ramach środowiska – jest to planowanie przestrzenne,
  - w ramach gospodarki – gospodarka przestrzenna,
  - w ramach społeczeństwa - propagowanie rozwoju edukacji ekologicznej, znajomości wiedzy przyrodniczej.

Planowanie i gospodarka przestrzenna realizowane są na poziomie gmin przez studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy.

- system informacji

Obejmuje on informację ekologiczną, odnoszącą się do stanu środowiska przyrodniczego i oddziaływania na środowisko wynikającego z aktywności gospodarczej człowieka (poziom obciążenia i eksploatacji zasobów RSTO GB). Wsparciem i uzupełnieniem systemu informacyjnego gospodarowania środowiskiem są informacje urzędowe, w tym dane statystyczne i badania naukowe (rola środowisk eksperckich w zarządzaniu RSTO GB). Są to także informacje o funkcjonowaniu poszczególnych narzędzi realizacji zintegrowanego programu.

- organizacja

Podstawową cechą obszaru RSTO GB zlokalizowanego wokół miasta jest jego rozległość szczególnie z punktu widzenia administracyjnego, co wiąże się z funkcjonowaniem na ich terenie wielu podmiotów samorządu terytorialnego. Dla sprawnego zarządzania tym obszarem kluczowe znaczenie ma ich współpraca w ramach Stowarzyszenia, opisanego poniżej.

- nakłady finansowe - na ochronę środowiska i rozwój turystyki, koszty bieżące ochrony środowiska, źródła finansowania (opisane w rozdziale 3 części wrażliwej programu).

3. Instrumenty zarządzania

- instrumenty prawno-administracyjne – ich celem jest bezpośrednia regulacja korzystania z zasobów i walorów środowiska RSTO GB. Są to zakazy (np. zakaz wycinki drzew) i nakazy, standardy (np. jakościowe), pozwolenia (np. emisyjne), monitoring środowiska, normy ekologiczne.
- procedury administracyjne – wydawane decyzje środowiskowe oraz oceny oddziaływania na środowisko. Są one podstawą kształtowania zrównoważonego rozwoju RSTO GB.
- instrumenty ekonomiczne – mają one na celu inspirowanie podmiotów gospodarczych do oszczędnego korzystania z zasobów i walorów środowiska RSTO GB. Są to dopłaty rolno-środowiskowo-klimatyczne, opłaty i kary ekologiczne za korzystanie ze środowiska lub naruszenie warunków korzystania z niego, środki własne samorządu przeznaczone na ochronę środowiska.

- instrumenty społecznego oddziaływania – ich celem jest kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz jego zaangażowanie na rzecz zapewnienia i utrzymania wysokiej jakości przyrodniczych warunków życia i rozwoju ludzi na terenie RSTO GB. Są to kampanie społeczne (edukacja ekologiczna), współpraca samorządu ze środowiskiem, monitorowanie i ocena prowadzonej polityki zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF, zapewnienie udziału społeczeństwa w procesie tworzenia i wdrażania zintegrowanego programu, a także różnego rodzaju działania nieformalne.
- instrumenty dobrowolnego stosowania – umowy, zalecenia ekologiczne, wytyczne, dobre praktyki, których ogólnym celem będzie zmniejszenie poziomu obciążenia antropogenicznego środowiska RSTO GB.

4. Wskazania polityczno-programowe

Polityka ekologiczna związana z działalnością samorządów terytorialnych i podmiotów gospodarczych w zakresie gospodarowania środowiskiem RSTO GB według zasad:

- zrównoważonego rozwoju;
- integracji polityki ekologicznej z politykami sektorowymi;
- równego dostępu do środowiska;
- regionalizacji;
- uspołecznienia;
- "zanieczyszczający płaci";
- prewencji;
- przezorności;
- stosowania najlepszych dostępnych technik i technologii;
- subsydiarności.

Na zarządzanie systemami przyrodniczymi składają się następujące etapy:

- diagnozowanie,
- planowanie,
- podejmowanie decyzji,
- realizacja np. inwestycji,
- kontrola realizacji (poprzez system monitorowania).

Przedstawiony powyżej zakres działań w celu ochrony, kształtowania i zarządzania RSTO GB wymaga utworzenia dedykowanego mu stowarzyszenia lub związku gmin. Zakres działań określony w niniejszym programie może być również skierowany dla każdej gminy ROF osobno.

Stowarzyszenie działa na podstawie przepisów ustawy Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855, z późn. zm.). Inicjatorem stowarzyszenia oraz przedstawicielem gmin, które są członkami organizacji jest Grupa Sterująca. Obszarem działalności Stowarzyszenia będzie gospodarowanie zasobami środowiska. Będzie ono działać także w innych obszarach m.in. komunikacji oraz rewitalizacji.

Działalność Stowarzyszenia pozwala na realizację działań programu zgodnie z zasadami partnerstwa dotyczącej instytucji samorządowych, organizacji społecznych, przedstawicieli mieszkańców i przedsiębiorców oraz partycypacji społecznej, czyli prowadzenia dialogu. Uznanie tych zasad jako nadrzędnych dla realizacji programu odzwierciedlone jest już na etapie jego tworzenia (konsultacje społeczne programu) i wdrażania.

Celem Stowarzyszenia jest pozyskiwanie środków zewnętrznych na realizację projektów wpisujących się działania zintegrowanego programu, koordynacja działań jego członków oraz inicjowanie i koordynowanie ich współpracy.

Do zadań Stowarzyszenia w zakresie RSTO GB należą:

- określenie zasad podziału obszarów odpowiedzialności za realizację zintegrowanego programu zarządzania między jego członków,
- opracowywanie dokumentów programowych, planistycznych i strategicznych realizujących cele stowarzyszenia i jego członków, w tym szczegółowej koncepcji tworzenia i wdrożenia efektywnego modelu zarządzania RSTO GB oraz planów działań w zakresie koncepcji RSTO GB,
- koordynację działań planistycznych na zasadach określonych w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- przygotowywanie projektów służących realizacji programu,
- realizacja części zadań inwestycyjnych i pozainwestycyjnych, przedstawionych powyżej,
- przyjmowanie sprawozdań z realizacji wdrażanych projektów i okresowego raportu z realizacji programu,
- określenie zasad współpracy z innymi instytucjami w celu osiągnięcia założonych w programie celów,
- określenie szczegółowych zasad monitoringu programu i oceny jego realizacji,
- pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych.

Organami Stowarzyszenia są:

1. Walne zebranie członków

Jest to najwyższy organ Stowarzyszenia. W jego skład wchodzi wszyscy członkowie Stowarzyszenia. Członkowie zostają wybrani poprzez odpowiednie uchwały władz gmin.

Walne zebranie członków podejmuje decyzje w formie uchwał. Każdemu członkowi Stowarzyszenia przysługuje jeden głos, niezależnie od liczby jego przedstawicieli. Decyzje podejmowane są zwykłą większością głosów. Posiedzenia odbywają się przynajmniej dwa razy do roku, zwoływane są na wniosek Zarządu.

2. Zarząd

W skład Zarządu wchodzi członkowie zarządów jednostek powiatowych ROF lub ich przedstawiciele: powiatu radomskiego, powiatu szydłowieckiego oraz Radomia, miasta na prawach powiatu. Pozostałymi członkami Zarządu są przedstawiciele samorządów gmin o kluczowym znaczeniu dla realizacji celów stowarzyszenia. Ma to na celu zagwarantowanie efektywnego funkcjonowania stowarzyszenia. Obsługę jego prac zapewnia Biuro Zarządu umiejscowione w siedzibie samorządu miasta Radomia ze względu na potencjał kadrowy i techniczny jednostek i organów mu podległych (np. Miejska Pracownia Urbanistyczna, Gminna Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna, itd.). Rozwiązanie takie pozwala na bardziej efektywne realizowanie zadań Stowarzyszenia.

3. Rada Programowa

W skład Rady Programowej wchodzi przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego oraz przedstawiciele wszelkich innych jednostek i organizacji, mogących zaoferować merytoryczne i organizacyjne wsparcie, w tym na przykład przedstawiciele:

- właściwych komisji rady gminy (np.: planowania przestrzennego, ochrony środowiska, kultury, sportu itp.),
- Wojewody i Marszałka Województwa,

- Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska,
- Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu,
- Nadleśnictwa Radom, Marcule i Kozienice,
- Kozienickiego Parku Krajobrazowego im. Profesora Ryszarda Zaręby
- Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej,
- ośrodków doradztwa rolniczego,
- organizacji społecznych, ekologicznych, turystycznych, sportowych, itp., w tym także niebędących członkami stowarzyszenia.

4. Komisja rewizyjna

Jest to organ kontroli wewnętrznej stowarzyszenia. Jego członkowie wybierani są spośród członków Stowarzyszenia.

Zadania organów stowarzyszenia:

1. Walne zebranie członków

- określenie głównych kierunków działania i rozwoju Stowarzyszenia,
- uchwalanie zmian statutu,
- wybór i odwoływanie władz Stowarzyszenia (Zarządu),
- udzielanie Zarządowi absolutorium na wniosek Komisji Rewizyjnej,
- rozpatrywanie i zatwierdzanie sprawozdań władz Stowarzyszenia,
- zatwierdzanie Okresowego raportu z realizacji programu,
- przyjmowanie zaleceń lub rekomendacji zmian w instrumentach realizacyjnych program, wydawanych przez Zarząd.

2. Zarząd

- kierowanie bieżącą działalnością Stowarzyszenia,
- reprezentowanie stowarzyszenia w kontaktach zewnętrznych,
- zwoływanie Walnego zebrania członków,
- sporządzanie rocznych sprawozdań z działalności Stowarzyszenia, w tym sprawozdań finansowych,
- przygotowanie Okresowego raportu z realizacji programu,
- zlecenie i odbieranie ewaluacji programu,
- wydawanie zaleceń lub rekomendacji zmian w instrumentach realizacyjnych program,
- powoływanie członków Rady programowej,
- kierowanie pracą Biura Zarządu.

3. Rada programowa

- udzielanie Stowarzyszeniu wsparcia merytorycznego w obszarach jego działalności,
- opiniowanie zatwierdzenia Okresowego raportu z realizacji programu.

4. Komisja rewizyjna

- kontrola działalności Zarządu pod kątem celowości i legalności,

- kontrola rocznych sprawozdań z działalności Zarządu i sprawozdań finansowych oraz wydawanie opinii w tym zakresie.

Stowarzyszenie w różnych płaszczyznach wspiera całkowicie autonomiczne i niezależne działania gmin ROF w zakresie realizacji celów programu, w tym w zakresie gospodarowania zasobami środowiska, np. przy tworzeniu i realizacji "Planów wdrożeniowych gospodarowania środowiskiem na terenach RSTO GB". Obejmują one m.in.:

- program sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów RSTO GB,
- master plan realizacji zadań zespołu ds. Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”,
- biznesplan przedsięwzięć w ramach Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”.

Szczegółowe zasady działalności Stowarzyszenia określone są w jego Statucie.

W celu usprawnienia współpracy między administracją samorządową, a sektorem prywatnym i organizacjami ekologicznymi w zakresie zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” wykorzystuje się nowy instrument terytorialny – Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS). Jest to mechanizm inicjowany i realizowany przez lokalne grupy działania (LGD), w skład których wchodzi przedstawiciele władz, mieszkańców oraz lokalni partnerzy społeczno-gospodarczy. Jest on skoncentrowany na konkretnych terytoriach subregionalnych i pozwala on na zaangażowanie lokalnych społeczności i lokalnych partnerów w tworzenie i realizację lokalnej strategii rozwoju (LSR). Partycypacyjny charakter jest kluczowym wyznacznikiem RLKS na wszystkich etapach tworzenia i realizacji LSR. Co ważne, przy podejmowaniu decyzji żadna z grup interesów nie posiada więcej niż 49% praw głosu. Może być on finansowany z różnych funduszy objętych Wspólnymi Ramami Strategicznymi. Podstawowe zasady jego stosowania zapisane są w Umowie Partnerstwa. Podstawową rolę koordynacyjną na obszarze województwa w zakresie podejścia RLKS pełni zarząd województwa, pełniący funkcję Instytucji Zarządzającej Regionalnym Programem Operacyjnym oraz podmiotu wdrażającego Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. Co do zasady przyjmuje się, że na jednym obszarze nie może być realizowanych więcej niż jedna LSR przez jedną LGD.

RLKS może być finansowany w ramach Działania XIV PROW – Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (RLKS – rozwój lokalny kierowany przez społeczność). Jego zastosowanie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej jest obowiązkowe, dla pozostałych polityk jest fakultatywne.

W ramach EFRROW może być on realizowany na obszarach wiejskich, przez które rozumieć należy obszar całego kraju, z wyłączeniem obszaru miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 tys. (wszystkie gminy wchodzące w skład RSTO BG, oprócz m. Radom). Jedna LSR będzie realizowana na obszarze zamieszkanym przez minimum 30 tys. mieszkańców z obszarów wiejskich i maksimum 150 tys. mieszkańców oraz obejmować będzie obszar przynajmniej 2 gmin, których obszary stanowią (bądź zawierają) obszary wiejskie. W jego ramach wspierane będą inwestycje mające na celu m.in.:

- wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji LSR,
- zakładanie działalności gospodarczej i rozwój przedsiębiorczości,
- podnoszenie kompetencji osób z obszaru LSR w powiązaniu z zakładaniem działalności gospodarczej, rozwojem przedsiębiorczości lub dywersyfikacją źródeł dochodów, w szczególności rolników i osób długotrwale pozostających bez pracy,
- podnoszenie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska, zmian klimatycznych a także innowacji,

- rozwój produktów lokalnych,
- zachowanie dziedzictwa lokalnego,
- rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Działania realizowane w ramach RLKS mogą być także finansowane z EFRR lub EFS, jako uzupełnienie wsparcia EFRR na obszarach wiejskich i rybackich, a także na obszarze całego kraju (w zależności od decyzji samorządu województwa).

Beneficjentami programu są:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki lub stowarzyszenia,
- jednostki organizacyjne JST,
- małe i średnie przedsiębiorstwa,
- organizacje pozarządowe działające na podstawie zapisów statutowych w sferach wpisujących się w działania programu,
- podmioty prowadzące instytucje, których działalność wpisuje się w działania programu, np. związki i stowarzyszenia branżowe,
- mieszkańcy ROF.

4. Źródła finansowania programu

Zasady finansowania programu

Zasady finansowania programu mają na celu zapewnienie wydatkowania środków w sposób oszczędny, efektywny i wydajny. Są one zbieżne z zasadami współfinansowania projektów ze środków Unii Europejskiej oraz z zasadami finansów publicznych, gdyż stanowią one część z możliwych źródeł finansowania programu. Są to zasady:

- jawności – polega na zagwarantowaniu obywatelom dostępu do informacji o wydatkowaniu środków, spełniona jest poprzez przekazywanie do wiadomości publicznej raportów okresowych z realizacji programu,
- transparentności (przejrzystości) – polega na ustaleniu przejrzystych zasad gospodarowania środkami w ramach programu,
- efektywności,
- legalności- oparcie gromadzenia i wydawania środków na przepisach prawnych,
- celowości – środki będą gromadzone i wydawane dla celu określonego w programie,
- planowości – gromadzenie i wydawanie środków odbywa się na podstawie określonego planu finansowego,
- rachunkowości, sprawozdawczości i kontroli – polega na realizacji celów programu z zasadami rachunkowości, co pozwala na zapewnienie sprawozdawczości z ich realizacji oraz kontroli nad nimi,
- komplementarności i synergii interwencji – polega na realizacji działań wzajemnie się uzupełniających i wzmacniających swoje działanie,
- dodatkowości środków UE w stosunku do środków krajowych.

Środki są także wydatkowane z poszanowaniem zasad horyzontalnych:

- partnerstwa

- niedyskryminacji,
- równości płci,
- zrównoważonego rozwoju.

Możliwe źródła finansowania programu

Podstawowymi narzędziami realizacji Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2030 są:

- krajowe programy operacyjne perspektywy finansowej na lata 2014-2020 tj. PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2014 – 2020,
- program Europejskiej Współpracy Terytorialnej,
- krajowe programy rozwoju.

W konsekwencji potencjalne źródła finansowania programu to środki:

- Unii Europejskiej – w ramach funduszy Polityki Spójności (Fundusz Spójności, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny) oraz Wspólnej Polityki Rolnej (Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich), program EWT
- budżetów samorządów – województwa oraz powiatów i gmin należących do MOF Radomia – w ramach współfinansowania projektów dofinansowanych z UE, jako wkład własny lub inne wydatki,
- środki publiczne – np. fundusze celowe czy programy (np. w Ministerstwie Sportu i Turystyki), programy Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie,
- środki prywatne inwestorów, np. środki pozyskane w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego,
- finansowanie zwrotne: kredyty i pożyczki, w tym preferencyjne.

Zadania realizowane w ramach niniejszego programu w jego perspektywie czasowej 2015-2020 wpisują się w odpowiednie działania programów operacyjnych poziomu krajowego oraz Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego (na poziomie regionalnym) w perspektywie finansowej na lata 2014-2020. Na poziomie krajowym są to Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 oraz Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (wersja zaakceptowana przez Komisję Europejską)

- Działanie I. Transfer wiedzy i działalność informacyjna

Poddziałanie 1.1 – Wsparcie dla działań w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności

Działania szkoleniowe organizowane w ramach tego poddziałania prowadzone są w formie kursów, szkoleń lub warsztatów. Służą one rozwojowi umiejętności zawodowych rolników i właścicieli lasów i mogą obejmować w szczególności tematykę związaną z technologią i organizacją produkcji w gospodarstwie, w tym produkcji ekologicznej czy ochroną środowiska i klimatem (w tym wykorzystaniem OZE), a także korzystaniem z instrumentów finansowych.

- Działanie II – Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw
Poddziałanie 2.1 Wsparcie korzystania z usług doradczych

Porady możliwe do uzyskania przez rolników lub ich grupy powinny obejmować minimum jeden z konkretnych elementów. Jednym z nich to praktyki rolnicze korzystne dla klimatu i środowiska. Może ona obejmować też kwestie rolnictwa ekologicznego.

- Działanie III – Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych

- Podziałanie 3.1 – Wsparcie dla nowych uczestników systemów jakości

Ma ono na celu zwiększenie liczby uczestników krajowych i unijnych systemów jakości. Wsparcie ma charakter refundacji. Jej otrzymanie możliwe jest w ciągu 3 lat od przystąpienia do danego systemu jakości.

- Podziałanie 3.2 - Wsparcie na przeprowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych

Obejmuje ono wsparcie akcji w zakresie informacji i promocji produktów wysokojakościowych (czyli także ekologicznych), podejmowanych przez zespoły promocyjne składające się co najmniej z dwóch producentów. Pomoc ta także ma charakter refundacji.

- Działanie VII. Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich

Poddziałanie 7.2 – Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej.

W jego ramach przewiduje się wsparcie ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego – do 500 tys. zł na miejscowość w okresie realizacji Programu, łącznie na inwestycje realizowane w ramach podziałania 2a), 3a) i 3b).

- Działanie VIII. Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów

Poddziałanie 8.1 – Wsparcie na rzecz kosztów zakładania i utrzymania w zakresie zalesiania i tworzenia terenów zalesionych

Działanie to ma na celu zwiększanie obszarów leśnych poprzez zalesianie i tworzenie terenów zalesionych na gruntach rolnych oraz innych niż rolne. Wsparcie możliwe do uzyskania w jego ramach obejmuje koszty założenia (tzw. wsparcie na zalesienie, jednorazowo), a także premię pielęgnacyjną (maksymalnie przez 5 lat) i zalesieniową (maksymalnie przez 12 lat). Pomoc przyznawana jest w formie ryczałtu.

- Działanie X. Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne

Poddziałania obejmują płatności w ramach zobowiązań rolno-środowiskowo-klimatycznych, a także wsparcie ochrony i zrównoważonego użytkowania oraz rozwoju zasobów genetycznych w rolnictwie. Płatności w ramach ww. podziałania obejmują łącznie 7 pakietów (typów operacji) – 5 dla pierwszego podziałania i 2 dla drugiego. Dla każdego z nich określona jest stawka płatności oraz jej poziom (pełna wysokość lub jej część w zależności od konkretnych warunków).

- Działanie XI. Rolnictwo ekologiczne

Poddziałania obejmują płatności w okresie konwersji na rolnictwo ekologiczne oraz w celu jego utrzymania. W nich także pomoc udzielana jest w ramach pakietów – po 6 w ramach każdego z podziałania oraz na zasadach podobnych do działania X.

- Działanie XIII. Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami

Podziałanie 13.2 – Płatności dla obszarów innych niż obszary górskie, charakteryzujących się znaczącymi ograniczeniami naturalnymi (ONW typ nizinny, strefy nizinnej II).

Jest to instrument wsparcia finansowego dla rolników, którzy prowadzą działalność rolniczą na obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (obszary ONW). Na terenie RSTO GB

obszar taki występuje w gminie wiejskiej Pionki. Wsparcie polega na rocznej płatności ryczałtowej na hektar użytków rolnych położonych na obszarach ONW. Stawka płatności dla ww. typu obszaru to 264 zł/ha/rok.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 (wersja zaakceptowana przez Komisję Europejską)

- Oś priorytetowa I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki
Priorytet Inwestycyjny 4a Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych.

W jego ramach przewiduje się wsparcie m.in. sieci elektroenergetycznych umożliwiających przyłączenia jednostek wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych do KSE. Wsparcie w ramach priorytetu przewidziane jest dla przedsiębiorców.

- Oś priorytetowa II. Ochrona środowiska, w tym adaptacja do zmian klimatu
  - Priorytet Inwestycyjny 5b Wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń przy jednoczesnym zwiększeniu odporności na klęski i katastrofy i rozwijaniu systemów zarządzania klęskami katastrofami.

Realizacja tego priorytetu przyczyni się osiągnięcia celu dotyczącego zwiększenia ilości retencjonowanej wody oraz zwiększenia sprawności przeprowadzania rozpoznania i reagowania w sytuacji wystąpienia zagrożeń naturalnych i poważnych awarii. Przewiduje się wsparcie projektów poprawiających bezpieczeństwo powodziowe i przeciwdziałających suszy. Ponadto, w ramach działań wspierających przewiduje się wsparcie systemu monitorowania środowiska.

- Priorytet Inwestycyjny 6c Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę.

Realizacja tego priorytetu przyczyni się do wzmocnienia mechanizmów służących ochronie przyrody. Przewiduje on m.in. opracowanie dokumentów planistycznych zgodnie z kierunkami określonymi w dokumentach strategicznych, m.in. planów zadań ochronnych i planów ochrony. Ponadto, w jego ramach przewiduje się wsparcie działań informacyjno-promocyjnych (z wyłączeniem emisji spotów reklamowych w TV) służących edukacji ekologicznej, wskazanej jako jedna z metod wdrażania programu. Wsparcie w ramach tego priorytetu inwestycyjnego ma charakter horyzontalny i dotyczy całego kraju, jednakże ze szczególną koncentracją działań na obszarach chronionych. Będzie on mieć pośredni wpływ na realizację celów programu.

- Priorytet Inwestycyjny 6d Podejmowanie przedsięwzięć mających na celu poprawę stanu jakości środowiska miejskiego, rewitalizację miast, rekultywację i dekontaminację terenów przemysłowych (w tym terenów powojkowych), zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza i propagowanie działań służących zmniejszeniu hałasu.

Realizacja priorytetu inwestycyjnego przyczyni się do osiągnięcia celu dotyczącego zahamowania spadku powierzchni terenów zieleni w miastach. Przewiduje się wsparcie rekultywacji na cele środowiskowe zanieczyszczonych/zdegradowanych terenów oraz rozwoju miejskich terenów zieleni.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020 (wersja zaktualizowana, przekazana do akceptacji Komisji Europejskiej)

Zaproponowane działania Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF wpisują się w jeden z trzech celów strategicznych RPO WM „Wsparcie działań wzmacniających zrównoważony rozwój środowiska na Mazowszu”.

- Oś priorytetowa IV Przejście na gospodarkę niskoemisyjną
Priorytet Inwestycyjny 4a Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych.

Wspierane będą przedsięwzięcia z zakresu budowy lub modernizacji jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej ze źródeł odnawialnych.

Wśród kierunkowych kryteriów w PI 4a wskazano:

- realizację projektów uwzględniających lokalizację inwestycji w planowaniu przestrzennym, w szczególności względem obszarów Natura 2000 (w szczególności obszarów specjalnej ochrony ptaków) oraz szlaków migracyjnych zwierząt,
- realizację celów OP, wykazując jak największe efekty oraz inne planowane do osiągnięcia rezultaty w stosunku do planowanych nakładów finansowych, np. redukcji CO₂,
- realizację projektów uwzględniających najwyższą efektywność kosztową – najlepszy stosunek wielkości środków unijnych przeznaczonych na uzyskanie 1 MWh energii lub 1 MW mocy zainstalowanej wynikającej z budowy danej instalacji,
- projekty przyczyniające się do upowszechniania edukacji ekologicznej, komplementarne do podejmowanych w tym kierunku działań na poziomie krajowym.

Preferowane będą:

- projekty ukierunkowane na wspieranie obszarów gospodarczych o największym potencjalne rozwoju/inteligentnych specjalizacji regionu,
- projekty tworzące „zielone miejsca pracy”,
- projekty przyczyniające się do upowszechnienia edukacji ekologicznej (w szczególności zwiększające świadomość społeczną w zakresie OZE oraz energetyki prosumenckiej),
- projekty realizowane w partnerstwie będące efektem trwałej współpracy oraz akceptacji społecznej za pośrednictwem NGO, Lokalnej Grupy Działania (LGD).

- Priorytet Inwestycyjny 4e Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, w tym wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej i działań adaptacyjnych mających oddziaływanie łagodzące na zmiany klimatu.

Wspierane będą ograniczanie niskiej emisji poprzez poprawę efektywności wytwarzania i dystrybucji ciepła oraz rozwój zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej w regionie. Wsparcie będzie skierowane na teren miasta lub miasta i obszaru powiązanego z nim funkcjonalnie. Inwestycje powinny być realizowane w szczególności na obszarach o przekroczonych dopuszczalnych i docelowych poziomach zanieczyszczeń powietrza oraz w oparciu o przygotowane plany gospodarki niskoemisyjnej.

- Oś priorytetowa V. Gospodarka przyjazna środowisku
  - Priorytet Inwestycyjny 5b Wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń, przy jednoczesnym zwiększeniu odporności na klęski i katastrofy i rozwijaniu systemów zarządzania klęskami i katastrofami.

W jego ramach planowane jest m.in. wsparcie inwestycji związanych z rozwojem form małej retencji. Preferowane będą m.in. projekty realizowane na terenach wiejskich.

- Priorytet Inwestycyjny 6c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Działania realizowane w ramach Priorytetu będą koncentrować się na realizacji projektów z zakresu ochrony obiektów zabytkowych ważnych z punktu widzenia rozwoju regionu, a także na rozwoju zasobów kultury. Wśród kryteriów wyboru projektów wskazano przyczynianie się do podniesienia atrakcyjności turystycznej kraju lub regionu.

Preferowane będą m.in.:

- projekty przyczyniające się do powstawania miejsc pracy,
- projekty przyczyniające się do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości,
- projekty przyczyniające się do zwiększenia ruchu turystycznego,
- projekty przynoszące efekty w dłuższej perspektywie czasowej,
- projekty przyczyniające się do poprawy jakości edukacji kulturalnej,
- projekty realizowane w partnerstwie będące efektem trwałej współpracy oraz akceptacji społecznej za pośrednictwem NGO, LGD.
- Priorytet Inwestycyjny 6d Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę

W jego ramach przewiduje się wsparcie projektów ograniczających negatywne oddziaływanie ruchu turystycznego i wykorzystujących lokalne zasoby przyrodnicze, a także rozwój edukacji i promowania form ochrony przyrody, takich jak ścieżki przyrodnicze, turystyka kajakowa czy urządzenia turystyczne (wieże i pomosty widokowe, wiaty i inne). Przedsięwzięcia te będą uzupełniane przez wsparcie projektów z zakresu edukacji ekologicznej np.: budowę ścieżek przyrodniczo-edukacyjnych, opracowanie wydawnictw (przewodniki, mapy, publikacje), organizację konkursów i kampanii edukacyjno-informacyjnych.

Preferowane będą:

- projekty przyczyniające się do upowszechnienia edukacji ekologicznej,
- projekty dotyczące działalności wykorzystującej lokalne zasoby przyrodnicze,
- projekty dotyczące ochrony czynnej zagrożonych gatunków (in-situ i ex-situ) i ich siedlisk przyrodniczych.

Poszczególne preferencje, wybrane spośród powyższych, mogą mieć wiele zastosowań w zależności od specyfiki konkursu. Stowarzyszenie zarządzające RSTO GB powinno dążyć do uwzględniania specyfiki obszaru w kryteriach konkursowych ze względu na szczególny charakter zasobów przyrodniczych oraz wskazanie subregionu radomskiego w Strategii rozwoju województwa mazowieckiego jako Obszar Strategicznej Interwencji problemowej. W związku z tym, dla inwestycji realizowanych na jego terenie poprzez regionalne inwestycje terytorialne (mechanizm stworzony przez Samorząd Województwa Mazowieckiego) w ramach RPO WM przewiduje się zastosowanie preferencji oraz konkursów dedykowanych.

- Oś priorytetowa VI. Jakość życia
  - Priorytet Inwestycyjny 9b Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich

Wspierane będą przedsięwzięcia realizowane w oparciu o lokalne programy rewitalizacji wykazujące pozytywny wpływ na sytuację na wyznaczonym obszarze kryzysowym. Działania mają przyczynić się do ograniczenia koncentracji ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz zwiększania szans zatrudnienia mieszkańców, a także przyczynić się do odbudowywania i wzmacniania więzi społecznych, np. sąsiedzkich, osiedlowych oraz w skali miejscowości wiejskich.

Przykładowe typy przedsięwzięć to m.in. zmiana sposobu użytkowania wspólnych przestrzeni miejskich i wiejskich (rynków, placów, skwerów wraz z terenami zielonymi), wokół których można koncentrować działalność gospodarczą szczególnie o charakterze usługowo-handlowym, sprzedaży produktów regionalnych, w tradycyjny sposób bezpośrednio od producentów.

Preferowane będą m.in.:

- projekty zapewniające kompleksowe/zintegrowane podejście, szczególnie realizowane w postaci wiązek projektów obejmujących EFS,
  - projekty realizowane w partnerstwie, w szczególności będące efektem trwałej współpracy oraz akceptacji społecznej, w tym za pośrednictwem LGD.
- Oś priorytetowa VIII. Rozwój rynku pracy
    - Priorytet Inwestycyjny 8i Dostęp do zatrudnienia dla osób poszukujących pracy i osób biernych zawodowo, w tym długotrwale bezrobotnych oraz oddalonych od rynku pracy, także poprzez lokalne inicjatywy na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników.

W PI przewidziano staże i podnoszenie lub zmianę kwalifikacji, a także dotacje na wyposażenie stanowisk pracy utworzonych wyłącznie dla osób bezrobotnych z grup defaworyzowanych oraz organizowanie dla nich prac interwencyjnych. Priorytetowymi branżami dla tego typu działań będzie gospodarka biała i zielona, w szczególności recyklingowa.

Preferowane będą m.in. projekty:

- tworzące „zielone i białe miejsca pracy”,
  - realizowane na obszarach wiejskich,
  - projekty realizowane w partnerstwie, za pośrednictwem m.in. NGO, LGD, będące efektem trwałej współpracy oraz akceptacji społecznej.
- Oś priorytetowa VIII. Rozwój rynku pracy
    - Priorytet Inwestycyjny 10iii Wyrównywanie dostępu do uczenia się przez całe życie o charakterze formalnym, nieformalnym i pozaformalnym wszystkich grup wiekowych, poszerzanie wiedzy, podnoszenie umiejętności i kompetencji siły roboczej oraz promowanie elastycznych ścieżek kształcenia, w tym poprzez doradztwo zawodowe i potwierdzanie nabytych kompetencji.

Preferowane będą m.in. projekty:

- realizowane na obszarach z ograniczonym dostępem do infrastruktury podstawowej i usług publicznych,
- realizowane w partnerstwie.

Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej, który może być realizowany na obszarze województwa mazowieckiego to Europa Środkowa. Swoim zasięgiem obejmuje on obszar całej Polski.

Program Europa Środkowa

Celem programu jest współpraca transgraniczna, która zmieniając miasta i regiony uczyni je lepszymi miejscami do życia i pracy. Tematyka programu obejmuje innowacje i zwiększenie konkurencyjności, strategie niskoemisyjne, zasoby naturalne i kulturowe oraz powiązania transportowe. W ramach programu realizowane są głównie działania tzw. miękkie, możliwa jest jednak realizacja projektów infrastrukturalnych o charakterze pilotażowym czy demonstracyjnym.

Wśród środków budżetowych, wskazane są środki zapewniane przez właściwe merytorycznie ministerstwo, a także Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej właściwy dla województwa mazowieckiego.

Ministerstwo Sportu i Turystyki

Ministerstwo Sportu i Turystyki co roku ogłasza otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych z zakresu turystyki. Na rok 2015 przewidziano realizację 3 działań:

- wspierania rozwoju turystyki polskiej – zadania mają być realizowane ze szczególnym uwzględnieniem m.in.: turystyki kulturowej, w tym w obiektach zabytkowych i dziedzictwa przemysłowego, turystyki aktywnej, w tym turystyki rowerowej i wodnej oraz turystyki wiejskiej,
- kształtowania przestrzeni turystycznej – działania związane z wytyczaniem, znakowaniem i konserwacją szlaków (m.in. pieszych, narciarskich, rowerowych, wodnych) na terenie Polski,
- działań na rzecz jakości kadr.

Termin składania ofert w edycji konkursu na 2015 r. upłynął 24 listopada 2014 r. Możliwe jest jednak składanie ofert w konkursach organizowanych na kolejne lata.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

W ofercie Funduszu na lata 2015-2020 znajdują się

- program Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej – w jego ramach przewiduje się m.in.:
  - wspomaganie systemów gromadzenia i przetwarzania danych związanych z dostępem do informacji o środowisku,
  - przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków,
  - współfinansowanie projektów inwestycyjnych, kosztów operacyjnych i działań realizowanych z udziałem środków pochodzących z Unii Europejskiej niepodlegających zwrotowi;
  - przygotowywanie dokumentacji przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska i gospodarki wodnej, które mają być współfinansowane ze środków pochodzących z Unii Europejskiej, niepodlegających zwrotowi;
- program Edukacja ekologiczna – w jego ramach przewiduje się realizację przedsięwzięć edukacyjnych, przyczyniających się do realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, wsparcia w zakresie realizacji polityki ochrony środowiska oraz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.
- wspieranie działalności monitoringu środowiska – w części Monitoring środowiska przewiduje się finansowanie:
  - badań realizujących i wspierających państwowy monitoring środowiska, oraz przedsięwzięć służących pozyskaniu danych i informacji o środowisku, w szczególności wykonania raportów

- prezentujących wykonywane badania oraz prace badawczo -pomiarowe i metodyczne dotyczące zadań określonych w programie Państwowego Monitoringu Środowiska,
- o zadań inwestycyjnych związanych z rozbudową zaplecza technicznego oraz zakupów wyposażenia laboratoriów wykonujących badania służące pozyskaniu danych i informacji o środowisku.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie

Programy Funduszu realizowane są corocznie. W ofercie na 2015 r. znajduje się m.in. Program priorytetowy „Wspomaganie edukacji ekologicznej poprzez propagowanie działań podnoszących świadomość ekologiczną społeczeństwa”. W jego ramach dofinansowaniu podlegać będą działania dotyczące:

- organizacji konferencji, warsztatów, szkoleń, seminariów z zakresu ochrony środowiska,
- publikacji wydawnictw ekologicznych promujących wiedzę przyrodniczą oraz zagadnień związanych z gospodarką odpadową i OZE, w tym gier edukacyjnych,
- organizacji wielowątkowych programów/ kampanii edukacyjnych.

5. Zasady monitoringu realizacji programu i jego aktualizacji

Monitoring programu służy ocenie skuteczności jego realizacji, a także bieżącemu korygowaniu tejże, dając podstawy do skutecznego wdrażania programu. Polega on na zbieraniu informacji niezbędnych do oceny skuteczności realizacji programu przez Biuro Zarządu. Obejmuje on cel główny i cele zdefiniowane dla poszczególnych obszarów priorytetowych, określone w programie.

Bieżące monitorowanie programu odbywa się w szczególności poprzez analizowanie alokacji środków przeznaczanych na działania i projekty realizowane na terenie Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” oraz monitorowanie efektów ich realizacji.

Podstawowym dokumentem monitorowania programu jest Okresowy raport z jego realizacji. Opracowywany jest raz do roku do 30 marca roku następującego po roku, którego dotyczy raport, na podstawie danych przekazanych przez Beneficjentów projektów realizujących cele programu do 28 lutego roku następującego po roku, którego dotyczy raport. Raport przygotowujący jest przez pracowników Biura Zarządu.

W swym podstawowym zakresie okresowy raport zawiera minimum:

- zadania podjęte w celu realizacji programu, w tym alokację finansową;
- postęp w realizacji celu głównego,
- ocenę postępu w realizacji celów programu w oparciu o wskaźniki monitorowania,
- wnioski i prognozę możliwości osiągnięcia zakładanych celów programu.

Pozwala to na ocenę zakresu koniecznych zmian w obszarach priorytetowych programu i w związku z tym na ocenę aktualności jego celów.

Raport jest przyjmowany przez Walne zebranie członków Stowarzyszenia. Na jego podstawie Zarząd, może formułować rekomendacje w zakresie ewentualnej aktualizacji programu lub instrumentów realizacyjnych, przyjmowane przez Walne zebranie. Rekomendacje mogą także obejmować realokację ewentualnych wolnych środków finansowych z działań programu nie przyczyniających się do realizacji jego celów na działania ocenione jako kluczowe.

W związku z powyższym, etapy monitoringu obejmują:

- selekcjonowanie i gromadzenie informacji,
- analizowanie zgromadzonego materiału,
- przygotowanie Okresowego raportu z realizacji programu,
- rekomendacje w zakresie ewentualnej aktualizacji programu.

W ramach systemu oceny skuteczności realizacji programu znajdują się także raporty z ewaluacji ex-ante, mid-term (ewaluacja bieżąca) oraz ex-post programu (w 2020 r.). Dotyczy ona realizacji poszczególnych elementów programu i ma na celu zapewnienie efektywności podejmowanych interwencji. Ww. rodzaje raportów mają różne cele:

- ewaluacja ex-ante – ocena programu przed realizacją zadań, będzie ona stanowić punkt wyjścia do oceny realizacji programu
- ewaluacja mid-term – ewaluacja w trakcie realizacji programu, pokazuje czy przyjęte zostały w nim właściwe cele i jak postępuje ich realizacja,
- ewaluacja ex-post – następuje po zakończeniu realizacji programu; ocenia długoterminowy wpływ programu i trwałość podjętych w jego trakcie działań.

Za zlecenie i odbiór ewaluacji programu odpowiada Zarząd Stowarzyszenia poprzez Biuro Zarządu. Wnioski z ewaluacji są dla niego podstawą do wydawania zaleceń lub rekomendacji zmian w instrumentach realizacyjnych programu. Przedmiotowe zalecenia mają na celu podniesienie skuteczności i efektywności działań przyczyniających się do osiągnięcia celów programu. Zalecenia przyjmowane są przez Walne zebranie członków Stowarzyszenia. Wnioski z raportów ewaluacyjnych dadzą podstawy do stworzenia zintegrowanego programu na następny okres programowania.

Raporty po ich przyjęciu są przedstawiane do publicznej wiadomości, zgodnie z zasadą jawności.

6. Rekomendacje wynikające z treści programu

Najistotniejsze z punktu widzenia możliwości wdrożenia koncepcji RSTO GB są rekomendacje planistyczne dotyczące wprowadzania zmian w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego gmin i ich treść powinna być realizowana w pierwszym rządzie. Należy dłożyć wszelkich starań, aby argument ten był brany pod uwagę przy każdorazowym podejmowaniu działań mających na celu wprowadzenie w życie założeń niniejszego programu.

Rekomendacje do opracowania zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa

Obowiązujący Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego 2014 (PZPWM), wprowadzenia ogólne ustalenia dotyczące powinności i potrzeby wprowadzenia zielonych pierścieni wokół miast (co stanowi strategiczną podstawę do wdrożenia koncepcji "green belt" oraz zarządzania jego terenami z perspektywy ich ochrony przed zabudową).

Jest to jednak podstawa wątpliwa wskazująca jedynie na potrzebę bliżej nieokreślonych przestrzennie systemów obszarów otwartych – green belt w rejonie miast wymienionych w PZPWM.

Możliwe jest wzmocnienie oddziaływania PZPWM w zakresie kształtowania zwartych struktur "green belt" w rejonie miasta Radomia, poprzez zmianę PZPWM. Postulowana Zmiana PZPWM powinna obejmować zgeneralizowane zasady zagospodarowania, a przede wszystkim zakres przestrzenny Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt" na mapach w skali 1:50 000 lub 1:25 000.

Rekomendowane jest także uwzględnienie w aneksie planowanych do ustanowienia na terenie RSTO GB form ochrony przyrody, przede wszystkim: obszarów chronionego krajobrazu, rezerwatów przyrody.

Przeprowadzenie zmiany PZPWM w zakresie RSTO GB zwiększyłoby oddziaływanie tego dokumentu na studia uwarunkowań poszczególnych gmin w obszarze RSTO GB oraz na miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego tworzone w obszarze RSTO GB.

Rekomendacje do wprowadzenia RSTO GB do Studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin

Generalnie celami wyznaczenia obszarów RSTO GB, które stanowiły podstawę dla formułowania zasad zagospodarowania obszarów RSTO GB są:

- zachowanie terenów posiadających potencjał rekreacyjny i turystyczny w rejonie ROF,
- poprawa stanu środowiska zamieszkania,
- zachowanie potencjału przyrodniczego ROF,
- ograniczenie rozwoju osadnictwa na terenach istotnych dla rekreacji i środowiska,
- ograniczenie bezładu przestrzennego.

Dla uzyskania celu, jakim jest wdrożenie koncepcji Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt", zapisy w studiach gmin, na których terenie będzie on zlokalizowany, muszą uwzględniać założenia funkcjonalne jakie mają spełniać te tereny. Przede wszystkim co do:

- ekstensywnych zasad i wskaźników zagospodarowania w RSTO GB,
- wskazania w studiach terenów do wyłączenia z zabudowy w mpzp, po przeprowadzeniu analiz ekofizjograficznych oraz struktury RSTO GB,
- ochrony terenów RSTO GB,
- wzmocnienia RSTO GB (odpowiednie zagospodarowanie otwartych obszarów przyległych do RSTO GB);
- wskazania obszarów RSTO GB jako obszarów do sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Zmiany przeznaczenia na terenie RSTO oraz zabudowa na terenie RSTO GB powinny być realizowane na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, co pozwoli na uwzględnienie głównych celów utworzenia RSTO GB w przekształceniach zagospodarowania i użytkowania terenów w jego granicach. Postuluje się, aby ww. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmowały cały obszar RSTO GB w danej gminie. Takie podejście umożliwi na etapie przygotowania opracowania ekofizjograficznego do miejscowego planu całościową analizę funkcjonowania przyrodniczego RSTO GB w danej gminie.

Dla przekształceń terenów otwartych wskazanych w koncepcji w obszarze RSTO GB w tereny zabudowane wprowadza się następujące zasady:

- Zmiany w zakresie zabudowy terenów otwartych dopuszcza się w obszarze części zewnętrznej RSTO GB oraz miejscowo w obszarach klinów. Zmiany mogą obejmować jedynie strefy brzegowe RSTO GB (tj. tereny styku green belt z pozostałymi terenami ROF) o szerokości 100 m od granicy green belt. Przy czym w miejscu planowanych przekształceń szerokość pasa RSTO GB nie powinna być mniejsza niż 1 km. Należy ograniczyć zabudowę strefy brzegowej green belt w obszarach kontaktu przestrzennego RSTO GB z jego obszarami zasilającymi Kozienskim i Iżańskim.
- Postuluje się wykluczenie możliwości zmiany przeznaczenia terenów otwartych na tereny zabudowy w miejscach RSTO GB, gdzie jego szerokość (miąższość) nie przekracza 1 km.

Postuluje się przeprowadzenie zmian studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wszystkich gmin w ROF, na których obszarze zlokalizowany jest RSTO GB w celu uwzględnienia w polityce przestrzennej gmin: zasięgu przestrzennego Radomskiej Sieci Terenów Otwartych w obszarze gminy, kierunków w zmian przeznaczenia terenów w RSTO oraz zasad zagospodarowania i ochrony określonych w rozdziale IV.2 (powyżej).

Powyższa rekomendacja obejmuje zmianę studiów gmin, zgodnie zakresem przestrzennym wyznaczonego RSTO GB.

Specyfika obszarów RSTO GB powinna zostać uwzględniona w zakresie opracowania ekofizjograficznego oraz analiz urbanistycznych, które poprzedzają opracowanie miejscowego planu. Poniżej przedstawiono analizy, które poza wymaganymi prawnie powinny zostać wykonane w trakcie prac przygotowawczych do opracowania miejscowego planu:

- o inwentaryzację przyrodniczą (siedlisk, roślin chronionych, fauny),
- o pogłębioną analizę stosunków wodnych, ze szczególnym naciskiem na określenie przestrzennego zasięgu i zagospodarowania obszaru zasilania powierzchniowych wód stojących, terenów podmokłych,
- o analizę rzeźby terenu;
- o analizę uwarunkowań kulturowych, w tym określenie tradycyjnych form osadnictwa i budownictwa na terenie objętym planem,
- o analizy krajobrazowe z określeniem ciągów widokowych i dominant, ekspozycji krajobrazowej cennych obiektów (określenie przedpola widokowego),
- o inwentaryzację urbanistyczną obecnego zagospodarowania i użytkowania terenu: przeznaczenia, form zabudowy, układu zabudowy, powierzchni zabudowy, powierzchni biologicznie czynnej, ogrodzeń, reklam, wyposażenia dróg, sieci infrastruktury technicznej,
- o określenie funkcjonowania przyrodniczego obszaru: funkcjonowania biologicznego, hydrologicznego, geodynamicznego i klimatycznego.

Rekomendacje do objęcia obszarów RSTO GB miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego

W ramach wdrażania koncepcji Radomskiej Sieci Terenów Otwartych postuluje się objęcie wszystkich jego terenów ustaleniami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Obszar RSTO GB oraz zasady zagospodarowania określono w rozdziale IV. 2.

Zmiany przeznaczenia na terenie RSTO oraz zabudowa na terenie RSTO GB powinny być realizowane na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, co pozwoli na uwzględnienie głównych celów utworzenia RSTO GB w przekształceniach zagospodarowania i użytkowania terenów w jego granicach. Postuluje się, aby ww. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmowały cały obszar RSTO GB w danej gminie. Takie podejście umożliwi na etapie przygotowania opracowania ekofizjograficznego do miejscowego planu całościową analizę funkcjonowania przyrodniczego RSTO GB w danej gminie.

Dla przekształceń terenów otwartych wskazanych w koncepcji w obszarze RSTO GB w tereny zabudowane wprowadza się następujące zasady:

- Zmiany w zakresie zabudowy terenów otwartych dopuszcza się obszarze części zewnętrznej RSTO GB oraz miejscowo w obszarach klinów. Zmiany mogą obejmować jedynie strefy brzegowe RSTO GB (tj. tereny styku green belt z pozostałymi terenami ROF) o szerokości 100 m od granicy green belt. Przy czym w miejscu planowanych przekształceń szerokość pasa RSTO GB nie powinna być

mniejsza niż 1 km. Należy ograniczyć zabudowę strefy brzegowej green belt w obszarach kontaktu przestrzennego RGRO GB z jego obszarami zasilającymi Kozienickim i Iłżańskim.

- Postuluje się wykluczenie możliwości zmiany przeznaczenia terenów otwartych na tereny zabudowy w miejscach RSTO GB, gdzie jego szerokość nie przekracza 1 km.

Dla obszarów otwartych nie zabudowanych postuluje się opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w uproszczonej formie w skali 1:5000 w celu wprowadzenia zakazu zabudowy. Dla pozostałych obszarów postuluje się wykonanie miejscowych planów w dopuszczalnych skalach 1:1000 lub 1:2000 (w przypadku, gdy miejscowy plan obejmować będzie znaczne powierzchnie) w zakresie określonym ustawowo.

Wskazuje się na konieczność opracowania w pierwszej kolejności miejscowych planów dla terenów wchodzących w skład klinów RSTO i miejsc przewężeń w obrębie jego stref tzw. "obszarów problemowych" RSTO GB.

Specyfika obszarów RSTO GB powinna zostać uwzględniona w zakresie opracowania ekofizjograficznego oraz analiz urbanistycznych, które poprzedzają opracowanie miejscowego planu. Poniżej przedstawiono analizy, które poza wymaganymi prawnie powinny zostać wykonane w trakcie prac przygotowawczych do opracowania miejscowego planu:

- o inwentaryzację przyrodniczą (siedlisk, roślin chronionych, fauny),
- o pogłębioną analizę stosunków wodnych, ze szczególnym naciskiem na określenie przestrzennego zasięgu i zagospodarowania obszaru zasilania powierzchniowych wód stojących, terenów podmokłych,
- o analizę rzeźby terenu;
- o analizę uwarunkowań kulturowych, w tym określenie tradycyjnych form osadnictwa i budownictwa na terenie objętym planem,
- o analizy krajobrazowe z określeniem ciągów widokowych i dominant, ekspozycji krajobrazowej cennych obiektów (określenie przedpoła widokowego),
- o inwentaryzację urbanistyczną obecnego zagospodarowania i użytkowania terenu: przeznaczenia, form zabudowy, układu zabudowy, powierzchni zabudowy, powierzchni biologicznie czynnej, ogrodzeń, reklam, wyposażenia dróg, sieci infrastruktury technicznej,
- o określenie funkcjonowania przyrodniczego obszaru: funkcjonowania biologicznego, hydrologicznego, geodynamicznego i klimatycznego.

Rekomendacje do Programów Ochrony Środowiska w gminach, powiatach i województwie mazowieckim w zasięgu RSTO GB

Postuluje się:

- przeprowadzenie zmian w POŚ we wszystkich gminach i powiatach ROF oraz województwie mazowieckim, na których obszarze zlokalizowany jest RSTO GB, w celu uwzględnienia zakresu przestrzennego Radomskiej Sieci Terenów Otwartych GB oraz wszelkich zasad funkcjonowania tej zielonej struktury;
- wprowadzenie do POŚ załączników graficznych z zasięgiem RSTO GB oraz planowanych nowych form ochrony przyrody (opis poniżej);
- uwzględnienie w POŚ propozycji zadań w obrębie RSTO GB z niniejszego opracowania wpisujących się w realizację celów POŚ tj. ochrony środowiska przyrodniczego, rozwój gospodarczy przyjazny środowisku oraz podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców.

Rekomendacje do Strategii rozwoju gmin, powiatów i województwa mazowieckiego w zasięgu RSTO GB

Rekomenduje się uwzględnienie w strategiach rozwoju gmin znajdujących się w obszarze RSTO GB celów, kierunków działań i zadań Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF związanych z wdrożeniem RSTO GB, w szczególności dotyczących obszarów priorytetowych takich jak środowisko, turystyka i zdrowie mieszkańców.

Trendy rozwoju rejonu RSTO GB wynikające z aspiracji różnych szczebli administracyjnych powinny być zgodne z ustalonymi w niniejszym programie metodami zarządzania, zasadami zagospodarowania i ochrony oraz kierunkami zmian przeznaczenia terenów w RSTO GB.

Rekomendacje do Planów Urządzania Lasów i Uproszczonych Planów Urządzania Lasów dla obszarów w zasięgu RSTO GB

Postuluje się uwzględnienie w PUL i UPUL zasięgu przestrzennego RSTO GB oraz zadań Zintegrowanego programu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF w zakresie gospodarki leśnej.

W szczególności wskazań programu dotyczących:

- zalesienia terenów RSTO GB predysponowanych do zmiany na leśną formę zagospodarowania (zwłaszcza w ciągach leśnych korytarzy ekologicznych oraz na glebach najniższych klas, na obszarach zagrożonych erozją),
- wprowadzaniem drzewostanów zgodnych z siedliskiem,
- ograniczenia zalesiania na określonych terenach RSTO GB,
- powołania nowych form ochrony przyrody.

Rekomendowane do utworzenia w ramach wdrażania niniejszego programu nowe formy ochrony przyrody

Postulowane do objęcia ochroną na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r. poz. 627, z późn. zm.) nowe formy ochrony przyrody podzielono na:

- wybrane z projektowanych, czyli opisanych w istniejących dokumentach planistycznych;
- zaproponowane w niniejszym programie na podstawie ekspertyzy wykonanej dla potrzeb programu.

Formy ochrony przyrody projektowane w dokumentach planistycznych:

- **obszary chronionego krajobrazu**

W dokumentacjach planistycznych gmin przewiduje się utworzenie następujących obszarów chronionego krajobrazu:

1. Projektowany OChK „Dolina rzeki Radomki” – gm. Jastrzębia.

Postulowany do ochrony obszar (2092,98 ha) obejmuje dolinę rzeki Radomki, stanowiącą ważny, naturalny korytarz ekologiczny łączący obszary węzłów ekologicznych o znaczeniu międzynarodowym (Świątokrzyski, Dolina Środkowej Wisły oraz kompleks Puszczy Kozienickiej, stanowiący według Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET obszar węzłowy o znaczeniu krajowym). W części południowej postulowany teren pokrywa się z projektowaną otuliną Kozienickiego Parku Krajobrazowego. Oprócz ekosystemów związanych bezpośrednio z doliną Radomki i licznych jej dopływów występuje tu mozaika malowniczych powierzchni leśnych, zadrzewień i zakrzewień. Zasady zagospodarowania na tym obszarze powinny zmierzać do łączenia potrzeb gospodarczych i rekreacyjno-turystycznych z równoczesnym zachowaniem czystości wód, gleby i powietrza. Należy dążyć do zalesiania gruntów nieprzydatnych rolniczo (nieużytki i

gleby klasy VI Rz) i nadania istniejącemu budownictwu cech estetycznego wyglądu zsynchronizowanego z otoczeniem. Wskazana jest renaturalizacja cieków wodnych i prowadzenie prac melioracyjnych i innych przedsięwzięć związanych z gospodarką wodną jedynie w sposób zapewniający zachowanie równowagi biologicznej środowiska.

2. Projektowany OChK „Dolina Środkowej Radomki i Szabasówki” – obszar położony w obrębie gmin: Jedlińsk, Orońsko, Przytyk, Wolanów, Zakrzew.

Ważny naturalny korytarz ekologiczny łączący obszary węzłów ekologicznych o znaczeniu międzynarodowym tj. Świętokrzyskiego z Doliną Środkowej Wisły oraz kompleksem Puszczy Kozienickiej, stanowiącym według Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET obszar węzłowy o znaczeniu krajowym. W obrębie doliny znajduje się szereg stawów rybnych i naturalnych zbiorników wodnych. Główną osią hydrograficzną doliny jest rzeka Radomka. W obrębie doliny znajdują się też przyujściowe odcinki Szabasówki, Oronki, Wiązownicy, Dobrzycy oraz szeregu mniejszych cieków wodnych. W dolinie Radomki w latach 90. XX w zlokalizowane były duże kompleksy stawów rybnych tj. Brudnów, Kłudno, Przytyk i Jedlińsk. W trakcie realizacji zbiornika Domaniów w obrębie jego czaszy znalazł się kompleks stawów w Brudniowie. Ponadto drobne oczka wodne znajdują się prawie w każdym sołectwie w obrębie doliny. Na szczególną uwagę zasługują starorzecza w okolicy Starego Młyna, Gulina i Gutowa. Obserwowane tu w latach 1990-1999 gatunki ptaków świadczą o wysokich walorach przyrodniczych tego terenu, większość z nich to gatunki rzadkie i zagrożone w skali kraju, a szczególnie w jego środkowej części. Dolina Radomki dzięki obecności stosunkowo dużych, jak na warunki centralnej Polski powierzchni, zajętych przez stawy rybne odgrywa ważną rolę w okresie wędrówek ptaków, szczególnie siewkowatych. Obserwacje dokonane na kompleksie stawów rybnych w Jedlińsku i Orońsku świadczą, iż dolina Radomki w czasie ptasich migracji może być uznana za ostoję o randze krajowej. Założenie to wymaga jednak przeprowadzenia w przyszłości dokładnych obserwacji. Na szczególne wyróżnienie zasługuje odcinek doliny Radomki od Starego Młyna do Przytyka oraz od Gulinka do Jedlińska (Klub Przyrodników Regionu Radomskiego 2002 Poglądowa mapa poszerzonego obszaru pod nazwą OChK Dolina Środkowej Radomki i Szabasówki:

http://przyroda.radom.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=113).

3. Projektowany „Radomski Obszar Chronionego Krajobrazu” – gm. Radom.

Obejmuje meandrujące doliny rzeki Mlecznej i Pacynki, Las Kapturski, węzeł ekologiczny Wolka Klwatecka i fragment obszaru na Godowie (973,67 ha). Celem powołania Obszaru Chronionego Krajobrazu jest ochrona cennych krajobrazowo dolin rzecznych, z kompleksami istniejących tu podmokłych lasów łągowych i olsów, łakami oraz terenów przyległych charakteryzujący się dużą różnorodnością siedliskową oraz gatunkową. Wśród awifauny dolin można spotkać m.in. strumieniówkę, bekasa kszczyka, słowika rdzawego, dudka, kropiatkę i krwawodzioba. Przy ujściu Pacynki do Mlecznej występują chronione gatunki storczyków. Las Kapturski stanowi pozostałość dawnej Puszczy Radomskiej. W drzewostanie dominuje sosna z domieszką jesionów, dębów i wiązów. W runie można spotkać kokoryczkę wielokwiatową, konwalię, konwalijkę dwulistną, przylaszczki i bardzo rzadki jaskier kaszubski. Fauna reprezentowana jest przez ptaki - lerkę, dzięcioła średniego, gąsiora, puszczyka, słowika rdzawego oraz ssaki – lisa, sarnę. Obszar węzła ekologicznego Wolka Klwatecka stanowi miejsce występowania cennych gatunków płazów - huczka ziemnego i rzekotki, a także ptaków np. turkawki. Obszar na Godowie wyróżnia się znacznymi walorami geomorfologiczno – krajobrazowymi. Wśród fauny można spotkać m.in. bociana białego i rzekotkę (SUIKZP gm. Radom 2011).

Granice projektowanych obszarów chronionego krajobrazu, o których mowa powyżej nie uwzględniają propozycji utworzenia Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt”. W niniejszym programie postuluje

się utworzenie obszarów chronionego krajobrazu według propozycji zawartej poniżej (w akapicie - proponowane formy ochrony przyrody). Wariantem alternatywnym jest dostosowanie powyższych granic Obszarów Chronionego Krajobrazu do obszaru RSTO GB.

- **rezerваты przyrody**

Postuluje się utworzenie następujących rezerwatów przyrody projektowanych w dokumentach planistycznych:

1. Projektowany rezerwat przyrody „Czarny Ług”, gm. Gózd (40,96 ha)

Obszar źródliskowy, odgrywający ważną rolę w stabilizacji warunków wodnych w okolicy (40,96 ha). Znajduje się w wododziale trzech rzek – Gzówki, Zwolenki i Zagożdżonki. Centralną część obszaru zajmują ługi (dystroficzne jeziorka) otoczone borami sosnowymi. Wokół mniejszego zbiornika masowo kwitną wełnianki i bagno zwyczajne, liczne są gatunki sitów i mchów torfowców. Na obrzeżu torfowiska występuje też szuwar pałkowy, Drugi z ługów jest ubogi w roślinność szuwarową. Gniazdują tu jednak gatunki ptaków wodno-błotnych np.: perkozek, czernica, głowienka, łyska; zalatują: mewa śmieszka, rybitwa czarna, czapla siwa, błotniak stawowy. W otoczeniu zbiornika spotyka się przepiórkę, srokosza, kruka. Licznie występują płazy oraz ważki (SUiKZP gminy Gózd 1999).

2. Projektowany rezerwat przyrody „Piastów”, gm. Jedlińsk (174,98 ha)

Projektowany rezerwat ornitologiczny (174,98 ha), obejmujący rejon stawów zlokalizowany przy trasie międzynarodowej nr 7 Kraków – Warszawa, w bezpośrednim sąsiedztwie miejscowości Jedlińsk. Obiekt ten odznacza się występowaniem rzadkich gatunków lęgowych ptaków, w tym zamieszczonych w Polskiej Czerwonej Księdze (Głowaciński 2001) np. gęgawa, sieweczka rzeczna, krwawodziób. Z innych gatunków rzadkich i zagrożonych warto wymienić takie jak: perkoz rdzawoszyi, bąk, bączek, łabędź niemy, cyraneczka, płaskonos, błotniak stawowy, wodnik, derkacz, rycyk, kszyc, rybitwa czarna, zimorodek, świergotek łąkowy, brzęczka, podróżniczek. Jednocześnie jest to ważne miejsce żerowania i odpoczynku dużej grupy ptaków wodno-błotnych w czasie ich przelotów. Gniazdowanie licznej grupy ptaków wodno-błotnych oraz znaczna koncentracja ptaków siewkowych w okresie przelotów (przekraczająca 800 osobników) kwalifikuje projektowany rezerwat do obszarów o znaczeniu międzynarodowym, w związku z czym obszar ten powinien zostać zgłoszony w ramach Konwencji Ramsar do Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i Jej Zasobów (IUCN) (SUiKZP gm. Jedlińsk. 1999).

- **użytki ekologiczne**

Na obszarze RSTO GB projektuje się utworzenie 42 użytków ekologicznych na obszarze gmin: Gózd, Jastrzębia, Radom, Zakrzew.

Tabela 19. Projektowane użytki ekologiczne na obszarze RSTO GB

Lp.	Nazwa	Gmina	Pow. (ha)	Opis
1.	Oczko wodne Nowina	Gózd	0,78	śródpolne oczko wodne o powierzchni lustra ok. 80 m ² , otoczone szuwarem pałkowym i trzcinowym. W otoczeniu sit rozprzeczły i liczne turzyce. Miejsce rozrodu płazów (m.in. żaby jeziorkowej i trawnej), ptaków (rokitniczki) i owadów (ważki). Miejsce niezwykle ważne dla zachowania lokalnej populacji płazów i owadów ze względu na położenie w środowisku silnie przekształconym przez człowieka [1].

Lp.	Nazwa	Gmina	Pow. (ha)	Opis
2.	Oczko wodne Grzmucin	Gózd	0,47	położony wśród pól teren źródłowski. Przy brzegu pomnikowy okaz gruszy (270 cm). Wysychające dno dawnego zbiornika porastają łany kosaćca żółtego, turzycy i tatarak. Miejsce rozrodu żaby jeziorkowej i kumaka. Konieczne jest wybudowanie zastawki w celu podpiętrzenia wody [1].
3.	Kolonia Wojślawice	Gózd	2,36	stawy we wsi z otaczającym je szuwarem pałkowym. Miejsce rozrodu płazów (min. żaba jeziorowa, nieliczne kumaki) [1].
4.	Wojślawice II	Gózd	0,2	oczko wodne przy drodze gruntowej z Kłonówka do Wojślawic, porastające pałką, sitem i jeżogłówką. W otoczeniu brzoza, olcha i osika. Miejsce rozrodu żab zielonych [1].
5.	Kuczki-Wieś	Gózd	5,93	zachowany fragment łągu w otoczeniu pól z bogatą awifauną, ostoja zwierzyny płowej [1].
6.	Kłonówek Piaszczysty	Gózd	10,9	śródlądne zarastające jezioro dystroficzne. Wzdłuż brzegu rozciągają się rozległe łany pałki, turzycowisk, wełnianki, torfowca, bagna zwyczajnego, w miejscach suchszych spotyka się borówkę bagienną. Spośród ptaków wodno-błotnych gniazdują tu: wodnik, błotniak stawowy, kokoszka wodna i potrzos [1].
7.	Tarnina	Gózd	1,0	pas tarniny długości ok. 20 m szerokości 5 – 6 m. Ostoja licznych bezkręgowców oraz drobnych zwierząt kręgowych [1].
8.	Łęg	Jastrzębia	3,74	fragment silnie podmokłego lasu łągowego w dolinie niewielkiego bezimiennego cieką z niewielkimi zbiornikami. Miejsce rozrodu płazów i ptaków, ważne ze względu na brak tego typu środowisk na terenie gminy. W drzewostanie przewaga olchy czarnej [2].
9.	Starorzecze-Jastrzębia	Jastrzębia	5,28	starorzecze Radomki z bogatym szuwarem u podnóża wału wydm. Łęgowisko łąbiedzia niemego, kokoszki wodnej i łyski oraz wielu gatunków zwierząt bezkręgowych związanych z środowiskiem wodnym. Cenne ze względu na osuszenie wielu innych występujących pierwotnie w dolinie Radomki [2].
10.	Łęg	Radom	-	fragment silnie podmokłego lasu łągowego w dolinie bezimiennego cieką z niewielkimi zbiornikami; miejsce rozrodu płazów i ptaków, łągowisko myszolaowa [3].
11.	Ols 1	Radom	-	dwa niewielkie zbiorniki wodne o bogatej roślinności bagienną z charakterystyczną strukturą dolinowo-kępkową; miejsce rozrodu płazów [3].
12.	Ols 2	Radom	-	zbiornik wodny porośnięty olchą czarną przylegający bezpośrednio do wydmy [3].
13.	Mleczna	Radom	-	niewielki okresowy zbiornik wodny otoczony drzewostanem z dominującym udziałem olchy czarnej; stanowisko rozrodcze płazów; wśród awifauny można spotkać dzięcioła zielonego, ziębę, trznadla, pierwiosnka; stanowi pozostałość kompleksu leśnego Mleczna istniejącego w XIX w. [3].
14.	Storczyk	Radom	-	podmokłe zagłębienie i łąka w dolince lewobrzeżnego dopływu strumienia Malczewskiego. Miejsce rozrodu płazów. Wokół znajduje się stanowisko objętych ochroną gatunkową storczyków [3].

Lp.	Nazwa	Gmina	Pow. (ha)	Opis
15.	Bluszcz	Radom	-	obszar zadrzewienia w dolinie Kosówki położony w całości na terenie Muzeum Wsi Radomskiej. Ostoja drobnych ptaków, liczne gatunki rzadkich roślin [3].
16.	Czarna Miedza	Radom	-	pozostałość łągu przystrumykowego w obecnej chwili w znacznym stopniu przekształconego w wyniku naruszenia stosunków wodnych. W drzewostanie gatunkiem panującym jest olcha czarna. W zadrzewieniu i na obszarze do niego przylegającym zaobserwowano 27 gatunków ptaków, w tym 23 lęgowych [3].
17.	Starorzecze Mnicha	Radom	-	starorzecze potoku mnicha. Stanowisko rozrodcze żab brunatnych, w tym około 1000 dorosłych osobników żaby trawnej i kilkaset – moczarowej [3].
18.	Nad jazem	Radom	-	niewielki zbiornik ze stanowiskiem rozrodczym żaby trawnej. W otoczeniu pojedyncze okazy wawrzynka wilcze tyko [3].
19.	Wydma	Radom	-	zalesiona wydma położona w pobliżu ul. Okrężnej i Starokrakowskiej. U podnóża znajduje się niewielkie oczko wodne z bogatą fauną wodną [3].
20.	Wierzbina	Radom	-	obszar o powierzchni 4,5 ha pokryty malowniczymi i okazałymi wierzbami. Ostoja dla wielu gatunków ptaków m.in. kapturki, rudzika, kosa, śpiewaka, słowika rdzawego, piegży, świstunki i dzięcioła zielonego [3].
21.	Trzciniowisko	Radom	-	okresowo podmokły teren pokryty roślinnością wodno bagienną (pow. 6,9 ha). W rosnących tutaj trzcinach można spotkać m.in. łożówkę, cierniówkę, potrzosa, trzcinniczka, trzciniaaka, błotnika stawowego, gąsiora, pokląskwę. Miejsce rozrodu płazów np. żaby trawnej [4].
22.	Łąki zmiennowilgotne nad Mleczną	Radom	-	stanowisko modraszka telejusza, czerwończyka firlotka [5].
23.	Zalotka nad Mleczną	Radom	-	stanowisko zalotki większej [5].
24.	Poczwarówki	Radom	-	stanowisko poczwarówek zwężonej i jajowatej [5].
25.	Płazowsko	Radom	-	obejmuje obszar w pobliżu ujścia kanału deszczowego do Mlecznej (okolice ul. Suchej). Stanowisko rozrodu żaby moczarowej, żaby trawnej, traszki zwyczajnej, ropuchy szarej. Zanotowano tu obecność kokoszki wodnej i bobra europejskiego [6].
26.	Kumaczy Staw	Radom	-	niewielki zbiornik wodny w pobliżu ogródków działkowych – stanowisko rozrodu kumaka nizinnego (Natura 2000), traszki zwyczajnej, żaby trawnej i rzekotki [8].
27.	Stawisko	Radom	-	stanowisko rozrodcze żaby moczarowej i rzekotki. Stanowisko perkozka i licznych gatunków ważek [6].
28.	Stawy kolmatacyjne na Borkach	Radom	-	pomimo technicznego przeznaczenia stawy stanowią ostoję ptaków związanych ze środowiskiem wodno-błotnym. Liczna populacja kaczki krzyżówki i łyski. Do łągów przystępują tu dwa gatunki perkozów: dwuczuby oraz perkozka, a także kokoszka wodna i łabędź niemy. W trzciniowiska zanotowano: świerszczaka, trzcinniczka, trzciniaaka i potrzosa. Prawdopodobne jest też gniazdowanie dwóch gatunków narażonych na wyginięcie w skali Europy: cyranki oraz bączka. W podmokłym zadrzewieniu odkryto stanowisko rzadkiego grzyba – gwiazdosza

Lp.	Nazwa	Gmina	Pow. (ha)	Opis
				prążkowanego [6].
29.	Mokradła na Piotrowce	Radom	22,02	mozaika siedlisk nadwodnych i zadrzewień wierzbowo-topolowych. Kompleks rozległych trzcinowisk z rozlewiskami i oczkami wodnymi (o otwartym lustrze wody), rozlewiska z zaroślami wierzby kruchej, zarośla bzu czarnego oraz zadrzewienie topolowe z wierzbowym okrajkiem. Szuwary trzciny pospolitej mają szczególne znaczenie dla awifauny – stwierdzono tu trzcinniczki, potrzosy, dziwonię (zasiedla występujące na tym obszarze krzewy) oraz błotniaki stawowe (łągowe w roku 2009). Możliwe jest też gniazdowanie bączka. Rozlewiska mają znaczenie dla rozrodu stwierdzonych tu żab: moczarowej, kapturki i wodnej. Występują tu też zaskroniec. Fragment terenu obejmujący rozlewiska z zaroślami wierzby kruchej stanowi wyjątkowo cenny, trudno dostępny w okresie wiosennym i wczesnym latem obszar. Jest to miejsce łągowe m.in. dla kokoszki, słowika szarego, rudzika. Licznie występują tu słowiki szare i kapturki. Z płazów stwierdzono tu żabę moczarową. Zadrzewienie topoli kanadyjskiej z okrajkiem wierzby kruchej zasiedla zgniotek cynobrowy. Mimo, że topola kanadyjska jest gatunkiem obcym, całe zadrzewienie ma obecnie charakter łągowy. Podrost budują krzewy czeremchy zwyczajnej, bzu czarnego, miejscami głogu i dzikiej róży. W runie dominuje pokrzywa. Miejsce to stanowi oazę m.in. dla: słowika szarego, kapturki, drożdów (śpiewak, kos, kwiczoł), wilgi, dzięcioła zielonego i dużego (i wielu innych gatunków). Herpetofaunę reprezentuje zaskroniec. Zadrzewienie to uległo częściowej likwidacji, na skutek wyrębu prowadzonego w dniach 24-28 listopada 2012 r. W proponowanych granicach użytku ekologicznego powinno się odtworzyć omawiane zadrzewienie oraz powiększyć je w kierunku północnym [4].
30.	Ziołorośla nad Mleczną	Radom	2,45	fragment łąk i ziołorośli o powierzchni ze stanowiskiem pełnika europejskiego <i>Trollius europaeus</i> . Ponadto występuje tu krwiściąg lekarski <i>Sanguisorba officinalis</i> - roślina żywicielska larw modraszka telejus. Stanowisko łągowe świerszczaka i strumieniówki. Licznie występują gatunki związane z zadrzewieniami wierzbowymi i olchowymi o charakterze łągu (m.in. dzięcioł zielony, dzięciołek, słowik szary). Ziołorośla wiązówki, krwiściągu i innych roślin charakterystycznych dla związku <i>Filipendulion ulmariae</i> podlegają stopniowej degeneracji na skutek zaniechania użytkowania końskiego. Pojawiają się tu ekspansywne byliny – wrotycz <i>Tanacetum vulgare</i> , pokrzywa <i>Urtica dioica</i> oraz inwazyjny gatunek obcego pochodzenia - nawłóć <i>Solidago</i> sp. [4].
31.	Łąki na Koniówce	Radom	30,36	obszar obejmujący łąki położone między korytem rzeki Mlecznej, Lasem Kapturskim i torem offroadowym. Stanowi on mozaikę bogatych florystycznie łąk wilgotnych, turzycowisk i trzcinowisk. Gdziekolwiek występują niewielkie grupy wierzby białej. Okresowe oczka wodne, stanowiące miejsce rozrodu żaby moczarowej i występowania żaby wodnej, zajmują niewielkie obniżenia terenu na podłożu torfu niskiego turzycowego, natomiast obecna w glebie ruda darniowa odpowiada za rudy kolor wody. Poziom wód podskórnych jest wysoki, przez co oczka utrzymują się od wiosny do lipca. Z ciekawszych gatunków stwierdzono tu m.in. kszycę, kłaskawkę, potrzosa, trzcinniczka, derkacza, gąsiorka, słowika szarego. Łozowiska oraz trzcinowiska chronione są przed ekspansją nawłoci i topinamburu przez wysoki poziom wody i utrzymywanie się jej lustra przez znaczną część roku. Obecne tu zarośla bzu czarnego mogą z czasem przeobrazić się w cenne zadrzewienia z wiązem polnym [4].
32.	Suche pola	Radom		miejsce występowania świergotka polnego <i>Anthus campestris</i> , na obszarze o dominacją muraw napiaskowych. Występują tam piaszczyste łąchy ze szczotliczą siwą <i>Corynephorus canescens</i> oraz grunty rolne (niektóre porzucone i zarastające). Obserwuje się również młode nasadzenia sosnowe na gruntach rolnych. Omawiane siedlisko najprawdopodobniej zniknie na skutek zarastania, jeżeli nie zostaną podjęte zabiegi ochronne (w szczególności usuwanie siewek drzew). Należałoby również rozważyć możliwość powiększenie powierzchni samego użytku ekologicznego [7].

Lp.	Nazwa	Gmina	Pow. (ha)	Opis
33.	oczko wodne Dąbrówka	Zakrzew	1,03	b. d. [8]
34.	łęg Dąbrówka Nagórna	Zakrzew	1,25	b. d. [8]
35.	remiza śródpolna Nieczatów	Zakrzew	1,85	b. d. [8]
36.	oczko wodne Wola Taczowska	Zakrzew	2,52	b. d. [8]
37.	remiza śródp Kolonia Jaszowice	Zakrzew	1,09	b. d. [8]
38.	wyrobisko Jaszowice	Zakrzew	2,12	b. d. [8]
39.	pas wiatrochronny Jaszowice	Zakrzew	1,09	b. d. [8]
40.	aleja wierzb głowiastych Kozia Wola	Zakrzew	1,06	b. d. [8]
41.	Jaszowicki Ols	Zakrzew	13,03	b. d. [8]
42.	aleja przy drodze Jaszowice-Kol. Jaszowice-Jarosławice	Zakrzew	4,3	b. d. [8]

Źródło: 1 - SUIKZP gm. Gózd. (1999), 2 - SUIKZP gm. Jastrzębia 1999, 3 - SUIKZP gm. Radom (2011), 4 - Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Mlecznej 2012, 5 - Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Mlecznej 2013, 6 - Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Kosówki 2011, 7 - Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Pacynki 2014, 8 - Prognoza oddziaływania na środowisko SUIKZP gminy Zakrzew 2009, b. d. – brak danych

- **stanowiska dokumentacyjne**

Na obszarze RSTO GB projektowane jest utworzenie jednego stanowiska dokumentacyjnego przyrody nieożywionej na obszarze gminy Miasto Radom przy ulicy Młyńskiej w Radomiu (SUIKZP gm. Radom, 2011). Proponowane stanowisko obejmuje krawędź rzeki Kosówki z odsłonięciem podłoża wapiennego w postaci pojedynczych okruszków skały i miału wapiennego. Stanowi najprawdopodobniej odsłonięcie utworów górnej kredy, stanowiących bezpośrednie podłoże utworów czwartorzędowych, zwarcie pokrywających obszar całego miasta. Przed podjęciem ostatecznej decyzji o ochronie tego obiektu wymagane są szczegółowe badania geologiczne. Ochrona tego fragmentu jak i jego udostępnienie stwarza możliwość zachowania na terenie Radomia miejsca wskazującego na przeszłość geologiczną obszaru gminy.

- **zespoły przyrodniczo-krajobrazowe**

Na obszarze RSTO GB projektowane jest utworzenie 10 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych:

1. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Pacynki” – gm. Jastrzębia, m. Radom

Na terenie gm. Jastrzębia projektowany ZPK obejmuje fragment (80,46 ha) naturalnie ukształtowanej, głęboko wciętej doliny rzecznej między Pacyną a Siczkami. Rzeka płynie na tym odcinku nieuregulowanym, meandrującym korytem. Wzdłuż rzeki zachowały się niewielkie fragmenty łągu przystrumykowego, największy w rejonie Pacyny. Do doliny dochodzą lasy sosnowe Puszczy Kozienickiej z sędziwymi sosnami. Całość tworzy malowniczy charakter tego terenu, położonego stosunkowo niedaleko od Radomia. Uwagę zwracają także dwa fragmenty pięterń młyńskich w Siczkach i Pacynie i większe fragmenty kośnych łąk w rejonie Pacyny. W przyległych do doliny lasach spotkać można rzadko występujące w Polsce gatunki chrząszczy – dłużynekę leszczynówkę i zmrosznika jodłowca. Osiągają one tu północną granicę swego zasięgu. W dolinie gniazdują również rzadkie gatunki ptaków: derkacz, pustułka, dziwonia, świergotek łąkowy, strumieniówka, kszyc, zalatuje tu trzmielojad i myszołów oraz obserwowano bardzo rzadko stwierdzany w Polsce gatunek – krzyżodzioba modrzewiowego. W granicach m. Radom projektowany ZPK obejmuje część naturalnie ukształtowanej doliny rzeki z zachowanymi fragmentami łągu przystrumykowego (232,93 ha). Występuje tu wiele gatunków zwierząt. Celem ochrony jest zachowanie harmonijnego układu ekologicznego połączonego z walorami krajobrazowymi (SUiKZP gm. Jastrzębia 2000, SUiKZP gm. Radom 2011). W niniejszym programie postuluje się poszerzenie granic projektowanego zespołu przyrodniczo-krajobrazowego o tereny doliny Pacynki znajdujące się w gminie Jastrzębia do łącznej powierzchni 634 ha.

2. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Dobrzycy” – gm. Przytyk, Zakrzew.

Jest to fragment (484,90 ha) doliny rzeki Dobrzycy - dopływu Radomki wraz z przyległymi lasami i kompleksem stawów rybnych, z których największymi są: Jezioro Gopło, Świtez i Macierz. Lasy okalające stawy są ciekawe pod względem fitosocjologicznym ze względu na dobre uwilgotnienie (olсы typowe, łągi jesionowo-olszowe). W dalszej odległości od stawów występują fragmenty borów mieszanych świeżych. Dolina meandrującej niewielkiej rzeki wyraźnie wciętej w teren, otoczona jest starodrzewiem sosnowym, a wzdłuż grobli występują przestoje dębowe. Ponadto rzece towarzyszą: drzewostan olszowy (łąg przystrumykowy) oraz zbiorowiska łąkowe. Z rzadkich gatunków ptaków gniazdują: perkoz rdzawoszyi, łabędź niemy, czernica, zimorodek, łyska, krzyżówka, sieweczka rzeczna i trzciniak (Program ochrony środowiska dla gminy Przytyk na lata 2012 – 2015 z uwzględnieniem lat 2016-2019, SUiKZP gminy Przytyk 2012, SUiKZP gminy Zakrzew 2009, Prognoza oddziaływania na środowisko SUiKZP gminy Zakrzew 2009).

3. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Kosówki” – gm. Radom.

Obszar (143,75 ha) położony w dolinie rzeki Kosówki między ulicami Szydłowiecką i Suchą. Charakteryzuje się dużą bioróżnorodnością. Jego oś stanowi koryto Kosówki, zachowujące swój naturalny charakter, wraz z licznymi przykładami procesów rozwoju linii brzegowej (erozja boczna, meandrowanie, starorzecza, podcinanie brzegów, skarpy, obrywy i osuwiska). Celem ustanowienia zespołu jest zachowanie tych procesów. W dolinie występują ponadto fragmenty łągu przystrumykowego oraz łąk, z licznymi gatunkami fauny. Zespół obejmie również założenia parkowe w Pruszkowie z cennym starodrzewem i gatunkami entomofauny (m.in. rzadkie stanowisko chrząszcza *Axinopalpis gracialis*) (SUiKZP gm. Radom 2011).

4. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Grodzisko” – gm. Radom.
Obejmuje dolinę rzeki Mlecznej między ulicami Maratońską i Okulickiego, łącznie z obszarem grodziska Piotrówka (62,56 ha). W części centralnej i południowej na prawym brzegu istnieje sieć torfowisk, będących siedliskiem wielu gatunków flory i fauny. Celem ochrony jest zachowanie harmonijnego układu ekologicznego połączonego z walorami kulturowymi. Teren posiada predyspozycje do rozwijania funkcji turystyczno – rekreacyjnych (SUiKZP gm. Radom 2011).
5. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Mlecznej” – gm. Radom.
Obejmuje dolinę rzeki Mlecznej od ulicy Warszawskiej do granic miasta (382,08 ha). Dolina rzeki na tym odcinku jest bardzo urozmaicona krajobrazowo, z licznymi punktami widokowymi. Na tarasach zalewowych zachowały się fragmenty olsów i lasów łęgowych. Występują tu liczne gatunki fauny i flory (SUiKZP gm. Radom 2011).
6. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Godów” – gm. Radom.
Obszar (46,37 ha) wyróżnia się znacznymi walorami geomorfologiczno-krajobrazowymi, położony jest w południowej części miasta. Walorem jest zróżnicowana rzeźba terenu o dużych deniwelacjach (SUiKZP gm. Radom 2011).
7. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Wólka Klwatecka-Kaptur” – gm. Radom.
Obejmuje obszar lokalnego węzła ekologicznego na północy Radomia, charakteryzujący się dużą bioróżnorodnością środowiska (312,87 ha). Występują tu wydmy, pola piasków przewianych, podmokłe zagłębienia deflacyjne, zbiorowiska łąkowe i leśne. Teren pełni rolę korytarza ekologicznego umożliwiającego wnikanie różnych elementów przyrodniczych pochodzących z zewnątrz w głąb miasta (SUiKZP gm. Radom 2011). W niniejszym programie postuluje się zmniejszenie obszaru projektowanego zespołu przyrodniczo-krajobrazowego o tereny północne (z uwagi na brak ciągłości ekologicznej z pozostałą częścią) do powierzchni 242,24 ha.
8. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Firlej” – gm. Radom.
Mozaika siedlisk łąkowych, zadrzewień i lasów w dolinie pięknie meandrującej (niestety uregulowanej) rzeki (93,53 ha). Obszar położony na północ od ulicy Aleksandrowicza, do ul. Mieszka I stanowi w większości niezurbanizowaną dolinę rz. Mlecznej. Koryto rzeki na tym odcinku jest bardzo malownicze, ze względu na liczne, głębokie meandry. Niestety koryto wpisane jest w głębokie, sztucznie uformowane i umocnione skarpy, a podczas prac melioracyjnych (konserwacja brzegów, umocnienia faszyną i narzutem kamiennym) wycięto wiele malowniczych topoli kanadyjskich rosnących nad brzegiem rzeki oraz uszkodzono w stopniu istotnym wiele z pozostawionych drzew (odarcia kory, odłamania konarów, podcięte systemy korzeniowe). W dolinie występują łąki wilgotne i świeże z licznymi roślinami kwiatowymi. Na wschód od koryta rzeki Mlecznej wznosi się kilkumetrowej wysokości wał wydmy porośnięty suchym borem sosnowym, a na zachodzie występują fragmenty podmokłych łąk z szuwarem trzcinowym oraz okrajek z drzewostanem olchy czarnej o charakterze olsu jesionowego. Występują tu również bory mieszane stanowiące osłonę dla cmentarza na Firleju (Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny Mlecznej 2012).
9. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Modrzejowicy” – gm. Skaryszew.
Rejon ten (475,44 ha) odznacza się szczególnymi walorami środowiskowymi. Występujące na tym terenie zbiorowiska łąkowo-pastwiskowe i szuwarowo-torfowiskowe związane z doliną rzeki Modrzejowicy i jej dopływów odznaczają się dużą naturalnością i różnorodnością gatunkową roślin i zwierząt (SUiKZP gminy Skaryszew 1999).

10. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Radomki” – gm. Zakrzew.

Obejmuje obszar o pow. 1011,19 ha. Brak jest szczegółowego opisu walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych terenu (SUiKZP gminy Zakrzew 2009, Prognoza oddziaływania na środowisko SUiKZP gminy Zakrzew 2009).

Podsumowanie: łącznie, na terenie RSTO GB, zgodnie z dokumentacją planistyczną gmin postuluje się utworzenie:

- 2 rezerwatów przyrody;
- 10 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych;
- 1 stanowiska dokumentacyjnego,
- 42 użytków ekologicznych,
- zmodyfikowanych obszarów chronionego krajobrazu (dostosowanie ich granic do RSTO GB lub ich połączenie i utworzenie jednego OCHK),
- pomników przyrody (po ich weryfikacji terenowej).

Formy ochrony przyrody zaproponowane w programie:

- **obszary chronionego krajobrazu**

Radomski Obszar Chronionego Krajobrazu – znajduje się w całości w obrębie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego i w znacznej części pokrywa się z obszarem Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt", która zawiera się w nim w całości. RSTO GB stanowi 73% obszaru proponowanego Radomskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Omawiany OChK otacza zurbanizowany obszar Radomia w promieniu ok. 15 km od centrum miasta. Podobnie jak RSTO GB posiada nieregularny kształt, zbliżony w części zewnętrznej do przechylnego w kierunku południowo-wschodnim półokręgu, od którego odchodzą w stronę Radomia płaty w kształcie „klinów”. Dodatkowo do obszaru tego włączono teren projektowanego OChK Doliny Radomki (SUiKZP gm. Jastrzębia 1999), Radomskiego OChK (SUiKZP gm. Radom 2011) oraz OChK Doliny Środkowej Radomki i Szabasówki (Klub Przyrodników Regionu Radomskiego 2002) jak również obszary istniejących obszarów: OChK Iłża-Makowiec i OChK Dolina Kosówki (konieczne jest uchylene obowiązujących aktów prawnych). Proponowany Radomski OChK zawierałby wszystkie istniejące, projektowane i proponowane obszary oraz obiekty chronione na tym terenie (m.in. zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, rezerваты przyrody, użytki ekologiczne).

Proponowany Radomski OChK zajmuje często większą powierzchnię na obszarze gmin niż RSTO GB, ponieważ do OChK włączono obszary mniejszych miejscowości, tworzących harmonijny kompleks z otaczającym krajobrazem rolniczym z udziałem siedlisk naturalnych i seminaturalnych.

Proponowany Radomski OChK położony jest w obrębie 14, spośród 15 gmin wchodzących w skład ROF (z wyjątkiem miasta Pionki). Posiada on powierzchnię 71180,41 ha, co stanowi około 41,33 % powierzchni Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego (172239,2 ha). Na terenie gmin: Gózd, Jastrzębia, Jedlnia-Letnisko, Kowala, Orońsko, Skaryszew, Wolanów, Zakrzew planowane jest objęcie ponad połowy ich powierzchni tą formą ochrony (tabela nr 20).

Tabela 20. Położenie proponowanego Radomskiego OChK na obszarze gmin wchodzących w skład ROF

Gmina	Pow. gminy (ha)	Radomski OChK (ha)	% gminy w OChK	% OChK
Gózd	7789,3188	4856,269	62,35	6,82
Iłża	25608,00	7793,974	30,44	10,95
Jastrzębia	8968,2792	4797,439	53,49	6,74
Jedlińsk	13860,382	2470,664	17,83	3,47
Jedlnia-Letnisko	6553,463	3190,14	48,68	4,48
Kowala	7461,3254	4895,084	65,61	6,88
Orońsko	8189,1514	6579,748	80,35	9,24
Pionki m.	1804,00	0	0,00	0,00
Pionki gm.	22956,303	856,430	3,73	1,20
Radom m.	11170,253	2649,646	23,72	3,72
Przytyk	13423,814	4260,615	31,74	5,99
Skaryszew	17113,559	13098,490	76,54	18,40
Wierzbica	9402,0259	3140,326	33,40	4,41
Wolanów	8281,7313	6305,018	76,13	8,86
Zakrzew	9621,5761	6286,569	65,34	8,83
Razem	172239,2	71180,41	41,33	100,0

Źródło: Obliczenia własne w programie ArcGIS

Północna część OChK obejmuje obszar Doliny Radomki oraz jej dopływów (Wiązownicy i Mlecznej). Dominują tam nadrzeczne, wilgotne łąki i zbiorowiska łąkowe, tereny rolne w gminach Przytyk, Jedlińsk i Jastrzębia, a także duże połacie lasów pod Przytykiem. Część północno-wschodnia planowanego OChK sąsiaduje z kompleksami leśnymi zaliczonymi do Puszczy Kozienickiej (gminy: Jastrzębia, Pionki, Jedlnia-Letnisko). W gminie Jedlnia-Letnisko i Gózd w skład planowanego OChK wchodzi znaczna część doliny rzeki Pacynki. Na wschodzie, w gminie Gózd Radomski OChK obejmuje przede wszystkim otwarte tereny rolnicze z mozaiką pól, łąki i pastwisk, a także lasy (większe kompleksy między wsiami Drożanki i Kuczki). Wschodnia granica planowanego OChK przebiega wzdłuż doliny rzeki Modrzejowianki. Południowo-wschodnia i południowa część obszaru położona jest w obrębie gmin Skaryszew i Iłża, obfitujących w duże kompleksy leśne. Południowo-zachodni fragment Radomskiego OChK zlokalizowany jest na terenie trzech gmin: Wierzbica, Kowala i Orońsko. Przeważają tam agrokultury, duże płaty łąk i pastwisk, a także obszary podmokłe (gmina Orońsko). Na wschodzie występują tereny rolnicze (gmina Zakrzew i Wolanów), z dominacją łąk, pastwisk i upraw rolnych.

Od północnego wschodu i południa z terenem planowanego Radomskiego OChK graniczą zwarte „obszary zasilające” RSTO GB, stanowiące ważne centra bioróżnorodności ekosystemowej i gatunkowej, a zarazem potencjalne źródło rozprzestrzeniania się gatunków. Obszar północno-wschodni („Kozienicki”) obejmuje większość terenów Puszczy Kozienickiej. Obejmuje głównie obszar gmin Pionki i Pionki miasto, oraz mniejsze fragmenty gmin: Jastrzębia i Gózd. Obszar południowy („Iłżański”) położony jest w większości na terenie gminy Iłża oraz w części na terenie gminy Wierzbica.

Obszar planowanego Radomskiego OChK wytyczony został w oparciu o zasięg terytorialny koncepcji Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt". Obszar ten został wskazany jako tereny o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych w okolicach Radomia, w związku z tym one właśnie powinny tworzyć szkielet Radomskiego OChK. Delimitacja systemu przyrodniczego RSTO GB odbyła się z uwzględnieniem obszarów o mniejszym od pozostałych stopniu przekształceń w wyniku działalności człowieka, charakteryzujących się bogactwem gatunkowym i stabilnością funkcjonowania ekosystemów występujących w ich obrębie. Starano się zachować najbardziej korzystną strukturę krajobrazu w odniesieniu do wybranych gatunków i ekosystemów. Podstawowym zaś warunkiem ich selekcji, oprócz odpowiedniego sposobu zagospodarowania, było zapewnienie powiązań przyrodniczych z innymi podobnymi obszarami, w celu przeciwdziałania zjawiskom izolacji i fragmentacji siedlisk. Ciągłość przestrzennej struktury przyrodniczej, ważna jest jednak także w wymiarze pozaprzyrodniczym, (tzn. społecznym i ekonomicznym). Spójność terenów (OChK, RSTO GB) istotna jest np. w aspekcie rozwoju turystyki w oparciu o walory przyrodnicze. Dla rekreacji i wypoczynku w otoczeniu miasta ważna będzie bowiem sprawna komunikacja – zapewnienie mało inwazyjnych możliwości przemieszczania, tj. wytyczanie tras rowerowych niezależnych od układu drogowego oraz tworzenie pieszych szlaków turystycznych.

Wyznaczenie OChK skutkuje konsekwencjami prawnymi na mocy uchwały sejmiku województwa o wyznaczeniu tego obszaru. Ponadto w SUIKZP gmin uwzględnia się m.in. uwarunkowania wynikające m.in. z występowania obszarów i obiektów chronionych na podstawie przepisów odrębnych (art. 10 ust. 1 pkt. 9 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Na podstawie art. 53 ust. 4 pkt. 8 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym decyzje o lokalizacji inwestycji celu publicznego wydaje się po uzgodnieniu z RDOŚ w odniesieniu do innych niż wymienione w pkt. 7 (tj. innych niż parki narodowe) obszarów objętych ochroną na podstawie przepisów o ochronie przyrody. To rozwiązanie stosuje się także do decyzji o warunkach zabudowy (art. 64 ust. 1 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Jednolity nadzór nad dużym powierzchniowo OCHK (zwykle jest to odpowiadająca terytorialnie RDOŚ) pozwoli na sprawne prowadzenie działań proekologicznych na całym obszarze RSTO GB.

Ze względu na znaczny obszar proponowanego Radomskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu w razie konieczności istnieje możliwość uchwalania go we fragmentach (w 4-5 częściach).

- **użytki ekologiczne**

Na obszarze RSTO GB proponowane jest utworzenie 10 użytków ekologicznych z cennych obiektów przyrodniczych dotychczas nie uwzględnionych w opracowaniach planistycznych gmin. Położone są one na terenie gmin: Jedlińsk (3), Jedlnia Letnisko (1), Kowala (3), Przytyk (3).

Tabela 21. Obiekty proponowane do ochrony w formie użytków ekologicznych

Lp.	Nazwa	Gmina	Lokalizacja	Pow. (ha)	Opis
1.	Starorzecze Piaseczno	Jedlińsk	Na S od Piaseczna	0,69	Kompleks wąskich starorzeczy, otoczonych wąskim pasem zadrzewienia wierzbowo-olszowego. Starorzecze w znacznym stopniu wysychające w okresie letnim. W miejscach odslaniających się rozwijają się zbiorowiska roślinności szuwarowo-łąkowej. Lokalnie istotne miejsce rozrodu płazów.
2.	Starorzecza przy stawach	Jedlińsk	1,5 km na SE od Jedlińska	1,53	Starorzecze w znacznym stopniu wysychające w okresie letnim – zwykle tworzą się wówczas 3 oddzielne zbiorniki wodne, otoczone roślinnością łąkowo-szuwarową. Lokalnie istotne miejsce rozrodu płazów i bytowania ptaków związanych z siedliskami wodno-szuwarowymi.

Lp.	Nazwa	Gmina	Lokalizacja	Pow. (ha)	Opis
3.	Starorzecze Borki Lisowskie	Jedlińsk	Na S od Borków Lisowskich	0,62	Starorzecze w kształcie podkowy, przedzielone drogą polną, tuż obok koryta rzeki Radomki. Lustro wody utrzymuje się przez cały rok. Starorzecze otoczone wąskim pasem zadrzewienia wierzbowo-olszowego. Ważne miejsce rozrodu płazów.
4.	Bagno Siczki	Jedlnia-Letnisko	Na S od miejscowości Siczki-Stara Wieś	9,86	Teren w dolinie Pacynki, bezpośrednio na S od zachodniego krańca miejscowości, porośnięty przez roślinność wilgotnych łąk i torfowisk niskich. Miejsce bytowania i rozrodu licznych gatunków płazów.
5.	Torfowisko Huta Mazowszańska I	Kowala	700 m na S od Ciborowa	3,34	Torfowisko na granicy kompleksu leśnego i upraw polnych, w otoczone roślinnością łąkowo-torfowiskową. Ornitofauna związana z siedliskami wodno-błotnymi i leśnymi. Miejsce bytowania i rozrodu licznych gatunków płazów.
6.	Torfowisko Huta Mazowszańska II	Kowala	600 m na S od Ciborowa, 150 m na W od poprzedniego	0,55	Oczko wodne otoczone wąskim pasem roślinności łąkowo-torfowiskowej (wełnianka wąskolistna, siedmiopalecznik błotny, gwiazdnica błotna, tojeść pospolita i bukietowa, jaskier rozłogowy i płomiennik, miejscami mchy torfowce) Lokalnie istotne miejsce bytowania i rozrodu płazów.
7.	Oczko wodne Trablice	Kowala	SE krańce Trabolic	0,26	Śródpolne oczko wodne oraz torfowisko niskie (przytulia błotna, jaskier rozłogowy i płomiennik, gwiazdnica błotna, fiołek błotny). Lokalnie istotne miejsce bytowania i rozrodu płazów.
8.	Starorzecze Młódnice	Przytyk	Na NW od Młódnic	2,51	Starorzecze w dolinie Radomki, otoczone od zachodu i południa kompleksem leśnym. Z pozostałych stron do starorzecza przylegają pola uprawne. Lustro wody utrzymuje się przez cały rok. Lokalnie ważne miejsce rozrodu płazów.
9.	Starorzecze Stary Młyn	Przytyk	Na N od Starego Młyna	2,69	Zbiornik wodny, zarastające starorzecze, otoczone od wschodu i południa kompleksem leśnym, od północy graniczące z fragmentami pól uprawnych. 200 m na W przepływa rzeka Radomka. Zbiornik wodny otoczony jest pasem roślinności szuwarowo-torfowiskowej. Miejsce cenne ze względu na występowanie ornitofauny, związanej z siedliskami wodno-błotnymi i leśnymi. Lokalnie jedno z najważniejszych miejsc rozrodu płazów.
10.	Starorzecze Domaniów	Przytyk	2 km na NE od Domaniowa	1,24	Starorzecze w dol. Radomki, graniczące od zachodu z kompleksem leśnym, z pozostałych stron otoczone gruntami rolniczymi. Otoczone kompleksem roślinności szuwarowej i zbiorowiskami łąk wilgotnych. Lokalnie istotne miejsce rozrodu płazów.

- **zespoły przyrodniczo-krajobrazowe**

Proponowany Zespół Przyrodniczo Krajobrazowy Doliny Szabasówki i Jabłoniczy – 2033,82 ha (gm. Orońsko – 1317,83 ha, gm. Wolanów – 715,99 ha). Obejmuje fragment dolin wyżej wymienionych rzek, od miejscowości Ciepła i Świniów na południowym-wschodzie do Rogowa na północnym-zachodzie, wyróżniający się harmonijnym krajobrazem z zachowanymi kompleksami roślinności szuwarowej, łąkowo-torfowiskowej oraz zadrzewień łągowych. Koryto rzeki cechuje duży stopień naturalności (meandrujący przebieg, starorzecza). Występujące tam łąki zaliczyć należy do naturalnych i półnaturalnych, charakteryzujących się dużym uwilgotnieniem. Z fitosocjologicznego punktu widzenia, dominują wśród nich łąki ostrożeńiowe ze związku *Calthion palustris*, z dużym udziałem ostrożeńia łąkowego i warzywnego, knieci błotnej, rdestu wężownika i dzięgla leśnego. Są to użytki wilgotne i mokre, nawożone, tradycyjnie zagospodarowane jako łąki dwukośne. Mniejszy udział w areale mają stosunkowo ubogie florystycznie łąki trzęślicowe (*Molinion*), z udziałem trzęślicy modrej, przytulii północnej, czarcikęsa łąkowego. Ze względu na zmiany w składzie roślinności łąkowej,

powodowane przede wszystkim intensyfikacją użytkowania, na terenie tym występują również łąki o składzie florystycznym zależnym od rodzaju podsiewanej mieszanki lub stanowiące fazy degeneracyjne, związane z silnym przekształceniem warunków ekologicznych. Spotyka się np. zbiorowiska łąkowe zdegenerowane wskutek intensywnego wypasu lub obniżenia poziomu wód gruntowych, w tym np. łąki trzcinnikowe z trzcinikiem lancetowatym. Wartość przyrodniczą terenu wzbogacają zespół pałacowo-parkowy w Łaziskach i duże kompleksy leśne wokół miejscowości Chałupki Łaziskie oraz na SE od Wawrzyszowa.

Proponowany Zespół Przyrodniczo Krajobrazowy Doliny Oronki – 2098,95 ha (gm. Kowala – 532,44 ha, gm. Orońsko – 1558,04 ha, gm. Wierzbica – 8,47 ha). Obejmuje fragment doliny Oronki od Romanowa na wschodzie do okolic miejscowości Ciepła i Świniów na zachodzie, stanowiącej korytarz ekologiczny o znaczeniu lokalnym, o stosunkowo wysokim stopniu naturalności. Zachowały się tu fragmenty terasów zalewowych, zbudowanych z mad i torfów oraz nadzalewowych – zbudowanych z utworów piaszczystych. Szczególnie wyróżnia się ciąg rozległych, płaskich obniżeń terenu o charakterze równin torfowych, wykorzystywanych przez rzekę Oronkę. Są to stare (plejstoceny), wypełnione osadami misy jeziorne. Przylegają do nich tarasy erozyjno – akumulacyjne. Obecne są tu cenne przyrodniczo kompleksy roślinności szuwarowej, łąkowo-torfowiskowej i płaty zadrzewień o charakterze łągowym. Wartość terenu podnosi obecność kompleksu stawów hodowlanych w Orońsku i na W od Wałnowa oraz zespołu dworskiego z parkiem krajobrazowym w Orońsku. Kompleksy stawów w dolinie Oronki jest miejscem występowania zbiorowisk hydrofilnych, m.in.: szuwarów właściwych (*Phragmition*) i wielkokoturzycowych, torfowisk niskich (*Scheuchzerio-Caricetea*) i hydrofitów z klasy *Potamogetonetea*. Znaczną wartość przyrodniczą posiadają też kompleksy leśne wokół Wałnowa, na N od miejscowości Dąbrówka Zabłotnia i na S od miejscowości Kowala-Stępcina.

- **pomniki przyrody**

W ramach prac nad programem zlokalizowano 16 obiektów kwalifikujących się do objęcia ochroną w formie pomników przyrody. Wszystkie zostały już wcześniej zaproponowane do ochrony jako projektowane w ramach dokumentacji planistycznej gmin. Przeważająca część wskazanych w tych dokumentach obiektów posiada na tyle mało precyzyjną lokalizację, że zachodzi potrzeba kontynuowania weryfikacji, dla ustalenia aktualnej, pełnej listy potencjalnych pomników przyrody. W niniejszym programie uznano, że pomniki przyrody powinny być ustanawiane nie tylko w obrębie granic RSTO GB, ale także w bezpośrednim sąsiedztwie ze względu na cenne walory krajobrazowe determinujące rozwój funkcji rekreacyjnych, edukacyjnych i turystycznych.

Tabela 22. Obiekty proponowane do objęcia ochroną w formie pomników przyrody

Lp.	Gatunek	Gmina	Lokalizacja	Obwód (cm)	Uwagi
1	dąb szypułkowy	Gózd	1,8 km na E od Małęczyna	400	wśród pól, dwupienny
2	grusza polna	Gózd	Grzmucin	260	wśród pól, skraj torfowiska
3	dąb szypułkowy	Gózd	Grzmucin	250	przy szosie
4	grusza polna	Gózd	Grzmucin	260	przy szosie
5	dąb szypułkowy	Gózd	1,7 km na SE od Klwatki Królewskiej	310	skraj kompleksu leśnego

Lp.	Gatunek	Gmina	Lokalizacja	Obwód (cm)	Uwagi
6	wiąz	Gózd	Wojślawice 160	300, 265, 290, 290	grupa drzew, teren prywatny
7	wierzba krucha/biała	Gózd	0,8 km na E od Wojślawic	380, 330	przy szosie
8	sosna zwyczajna	Gózd	okolice wsi Kuczki Wieś	190	śródpolna, drugi okaz sosny wycięty (średnica 60 cm)
9	sosna zwyczajna	Jastrzębia	Goryń 5	280	własność prywatna, podwórze
10	dąb szypułkowy	Jastrzębia	Park dworski w Bartodziejach	640	silnie uszkodzony, odłamane konary, uszkodzony pień
11	dąb szypułkowy	Jastrzębia	Park dworski w Bartodziejach	510	trzypienny
12	lipa	Jastrzębia	Park dworski w Bartodziejach	300	
13	wiąz szypułkowy	Jastrzębia	Kozłów, naprzeciw nr 43	340	własność prywatna, podwórze
14	lipa	Jastrzębia	Kozłów	320	przy szosie, własność prywatna
15	dąb szypułkowy	Jastrzębia	0,5 km na Kozłów	455	skraj kompleksu leśnego, przy szosie
16	dąb szypułkowy	Jastrzębia	0,5 km na Kozłów	260	skraj kompleksu leśnego, przy szosie,

Podsumowanie: łącznie, na terenie RSTO GB (w przypadku pomników przyrody także poza RSTO GB), zaproponowano w ramach niniejszego programu utworzenie:

- 1 obszaru chronionego krajobrazu;
- 2 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych;
- 10 użytków ekologicznych;
- 16 pomników przyrody (w dokumentach planistycznych gmin znajduje się znacznie więcej projektowanych pomników przyrody, w ramach prac nad programem rozpoczęto weryfikację tych obiektów, którą należy kontynuować w ramach prac wdrożeniowych).

Postulowane do utworzenia w ramach wdrażania programu formy ochrony przyrody projektowane w dokumentach planistycznych gmin oraz zaproponowane przez autorów programu należy uchwalić w latach 2015 – 2020.

V. Streszczenie

Zintegrowany program zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2030 wykonany został na potrzeby opracowania Strategii rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego (ROF). Jest on Działaniem 3 modułu środowiskowego strategii pn. „Sieć wielofunkcyjnych terenów otwartych systemu przyrodniczego (green belt)”.

Program jest nowatorską próbą realizacji potrzeby wprowadzania ładu przestrzennego w przestrzeni około radomskiej. Środkiem zaradczym, wprowadzonym w programie będzie zastosowanie koncepcji pozostawiania "zielonych" terenów otwartych na wzór wywodzącego się z angielskiej myśli urbanistycznej instrumentu planistycznego, określanego mianem "green belt". Celem koncepcji radomskiego "green belt" jest stworzenie ciągłości przestrzennej systemu obszarów o ustalonych (ograniczonych) warunkach zainwestowania, dodatkowo cennych przyrodniczo, wspomagających system przyrodniczy Radomia dla uzyskania stabilności środowiskowej warunków życia w tym mieście. Wyznaczona na terenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego Radomska Sieć Terenów Otwartych "Green Belt" (RSTO GB) stanowi przedmiot opracowania niniejszego programu.

Program opisuje zarządzanie Radomską Siecią Terenów Otwartych "Green Belt" przez stowarzyszenie gmin Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego i stanowi wytyczną do planowania przestrzennego w poszczególnych gminach znajdujących się w RSTO GB. Program może być także realizowany przez każdą gminę osobno niezależnie od utworzenia stowarzyszenia, czy związku gmin.

Zintegrowany program bazuje na realizacji założeń dokumentów strategicznych krajowych i wojewódzkich na poziomach powiatów i gmin, z uwzględnieniem ustaleń polityki ekologicznej państwa oraz zasad ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju wdrażanych na szczeblu regionalnym. Zawiera także plan nowych ustaleń dotyczących planowania przestrzennego i zasad zagospodarowania terenu w obrębie RSTO GB, których odzwierciedleniem jest lista zadań przewidzianych do realizacji.

Istotą programu jest skoordynowanie, uwzględnionych i zaplanowanych w nim zadań z zadaniami administracji rządowej, samorządowej (starostwa powiatowe, urzędy miast i gmin) oraz planistami, urbanistami, środowiskami naukowymi, przedsiębiorcami oraz resztą społeczeństwa, a następnie ich realizacja przez wskazane podmioty, przy efektywnym wykorzystaniu dostępnych środków finansowych.

Oddziaływanie koncepcji będzie miało charakter zintegrowany, ponieważ dotyczy ona przedmiotu w postaci systemów funkcjonalno-przestrzennych wykraczających poza granice poszczególnych gmin ROF wchodzących w skład RSTO GB. Perspektywa czasowa realizacji zadań programu to lata 2015-2030. Opracowanie wskazuje możliwości ubiegania się o pomocowe środki finansowe z funduszy europejskich przewidzianych na lata 2014-2020.

W diagnozie zawartej w programie zidentyfikowano uwarunkowania środowiskowe i możliwości rozwoju turystyki wynikające z walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych oraz zanalizowano zjawiska i stan zagospodarowania RSTO GB w kontekście powyższych elementów, przedstawiono także szanse i zagrożenia, a w efekcie kluczowe problemy wymagające propozycji rozwiązania. Przeprowadzona diagnoza stała się punktem wyjścia dla opracowania strategii programu.

Strategia jest najistotniejszą składową programem. Zawarta w niej misja, pozwoliła na określenie ciągu logicznego: obszarów priorytetowych, celów, priorytetów i kierunków działań w zarządzaniu środowiskiem oraz rozwojem turystyki na obszarze Radomskiej Sieci Terenów Otwartych "Green Belt".

Na podstawie diagnozy środowiska RSTO GB i rozpoznaniu relacji między uwarunkowaniami wewnętrznymi i czynnikami zewnętrznymi ustalono podstawowe cele programu. Dla każdego z 7 wyznaczonych w programie

celów określono kierunki działań służące ich realizacji. Sformułowano ponad czterdzieści kierunków ilustrujących główne dążenia we wdrażaniu koncepcji funkcjonowania RSTO GB.

Kierunki działań stały się podstawą:

- doboru zadań zawartych w dokumentach strategicznych i planistycznych,
- propozycji zadań inwestycyjnych i pozainwestycyjnych wpisujących się w realizację koncepcji RSTO GB.

Przyjęte w strategii priorytety, wyznaczone cele i kierunki działań sformułowane w programie, realizowane będą w poszczególnych przedsięwzięciach (zadaniach krótkookresowych i perspektywicznych) przez różne podmioty, prowadzą do zachowania wyznaczonych funkcji sieci terenów otwartych RSTO GB, zapewniając długotrwały ład i zrównoważony jej rozwój w ramach Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

W części wdrożeniowej programu zawarto:

- zadania inwestycyjne i pozainwestycyjne pochodzące z dokumentów strategicznych i planistycznych poziomu krajowego, wojewódzkiego, powiatowego i gminnego, wniosków złożonych przez organy jednostek samorządu terytorialnego, społeczeństwo, organizacje pozarządowe, instytucje i organy administracji zajmujące się ochroną środowiska i przyrody oraz z ankiety przeprowadzonej w gminach i instytucjach związanych z obszarem RSTO GB
- propozycje zadań wynikające ze zidentyfikowanych w fazie diagnozy zagrożeń i potrzeb związanych z wprowadzeniem koncepcji RSTO GB.

Do zadań przypisano wskaźniki ich realizacji, umieszczono je w odpowiedniej fazie realizacji programu, w przypadku pierwszej grupy zadań określono realizatorów, określono także możliwości i źródła finansowania.

Za podstawę systemu zarządzania zasobami przyrodniczymi i wodnymi ROF przyjęto następujące narzędzia zarządzania środowiskiem, opisane w programie:

- regulacje prawne;
- środki zarządzania;
- instrumenty zarządzania;
- wskazania polityczno-programowe.

Kolejne istotne zapisy części wdrożeniowej programu dotyczą ukonstytuowania zarządu RSTO GB. Jako zarząd zaproponowano Stowarzyszenie, które działać będzie na podstawie przepisów ustawy Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855, z późn. zm.). Inicjatorem stowarzyszenia oraz przedstawicielem gmin, które są członkami organizacji jest Grupa Sterująca. Obszarem działalności Stowarzyszenia będzie gospodarowanie zasobami środowiska. Będzie ono działać także w innych obszarach m.in. komunikacji oraz rewitalizacji ROF. W programie opisano strukturę organizacyjną stowarzyszenia i zasady jego działalności.

W ramach wdrażania programu opisano narzędzia jego realizacji, w tym fundusze Polityki Spójności Unii Europejskiej.

Bieżące monitorowanie programu odbywać się będzie w szczególności poprzez analizowanie alokacji środków przeznaczanych na działania i projekty realizowane na terenie Radomskiej Sieci Terenów Otwartych „Green Belt” oraz monitorowanie efektów ich realizacji.

W ramach systemu oceny skuteczności realizacji programu przygotowywane będą raporty z oceny programu przed realizacją zadań, oceny bieżącej realizacji (czy przyjęte zostały w nim właściwe cele i jak postępuje ich realizacja) oraz raport po wdrożeniu programu oceniający długoterminowy wpływ programu i trwałość podjętych w trakcie jego obowiązywania działań.

Raportowanie dotyczyć będzie realizacji poszczególnych elementów programu i będzie miało na celu zapewnienie efektywności podejmowanych interwencji.

Wnioski z ewaluacji będą podstawą do wydawania zaleceń lub rekomendacji zmian w instrumentach realizacyjnych programu. Przedmiotowe zalecenia mają na celu podniesienie skuteczności i efektywności działań przyczyniających się do osiągnięcia celów programu. Zalecenia przyjmowane będą przez Walne zebranie członków Stowarzyszenia. Wnioski z raportów ewaluacyjnych dadzą podstawy do stworzenia zintegrowanego programu na następny okres programowania.

W części wdrożeniowej programu zawarto również zestaw zaleceń i postulatów wynikających z określonych w programie zadań realizujących cele koncepcji RSTO GB:

1. Rekomendacje planistyczne
  - a) rekomendacje do rodzajów zagospodarowania poszczególnych terenów RSTO GB, czyli kierunki kształtowania struktury przestrzennej RSTO GB, w tym:
    - nowe obszary do objęcia ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody wybrane z dokumentów planistycznych gmin oraz zaproponowane w ramach programu
  - b) rekomendacje do dokumentów planistycznych dotyczących RSTO GB:
    - Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego;
    - studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;
    - miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin.
2. Rekomendacje do dokumentów strategicznych.

Program wymaga przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

VI. Materiały źródłowe

1. Bielecki K., Kacperski W., Kruszyna A. 2011. Okolice Radomia. Piesze wycieczki turystyczne – informator turystyczny. Urząd Miejski w Radomiu
2. Borys T. (red.) 1999. Wskaźniki ekorozwoju. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko. Białystok
3. Cooperation programmes under the European territorial cooperation goal - Interreg Baltic Sea Region [http://www.interreg-baltic.eu/fileadmin/user_upload/about_programme/BSR-Cooperation-Programme.pdf]
4. Dziedzic E., Skalska T. 2012. Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce. Stowarzyszenie na Rzecz Badania, Rozwoju i Promocji Turystyki, Warszawa.
5. Dziemianowicz W., Szmigiel-Rawska K., Nowicka P., Dąbrowska A. 2012. Planowanie strategiczne poradnik dla pracowników administracji publicznej. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Warszawa
6. Głowaciński Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt – kręgowce. PWRiL. Warszawa
7. Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Kosówki w granicach Gminy Miasta Radomia oraz doliny rzeki Mlecznej na odcinku od ujścia rzeki Kosówki do ul. Maratońskiej oraz terenu obejmującego zalew „Borki”. 2011. BULiGL Oddział w Radomiu. Radom
8. Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Mlecznej na odcinku od ul. Maratońskiej do ul. Mieszka I oraz pomiędzy ulicami Starokrakowską i Wierzbicką. 2012. F.H.U BIODATA Michał Kocik. Radom
9. Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Mlecznej na odcinku od ul. Mieszka I do granic administracyjnych Radomia (pow. 268,3 ha) oraz od linii kolejowej do granic administracyjnych Radomia wraz z doliną Cieku Godowskiego (pow. 157 ha). 2013. PBE NATURA Marek Wierzba. Radom
10. Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza doliny rzeki Pacynki wraz z doliną cieku Mnich w granicach administracyjnych Radomia (pow. 220 ha). 2014. Vanellus Eco, Firma Przyrodnicza Łukasz Tomasiak
11. Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza użytku ekologicznego „Bagno” wraz z ekologicznie powiązаныmi terenami sąsiednimi (pow. 15,7 ha). 2013. F.H.U BIODATA Michał Kocik. Radom
12. Jędrzejewski W. (red.) 2005. Projekt korytarzy ekologicznych łączących Europejską Sieć Natura 2000 w Polsce. Zakład Badania Ssaków PAN. Białowięża Jurczak-Drabek A. 2004. MGPP i objaśnienia do mapy geologiczno-gospodarczej Polski 1:50000 Arkusz RADOM (707). PIG-PIB i MŚ. Warszawa
13. Klub Przyrodników Regionu Radomskiego Poglądowa mapa poszerzonego obszaru pod nazwą OChK Dolina Środkowej Radomki i Szabasówki [http://przyroda.radom.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=113]
14. Kłosowski S.R., Adamski J., Strategie rozwoju gospodarczego miast i gmin/ pod redakcją Daniela C. Wagnera, Warszawa: Międzykomunalna Spółka Akcyjna MUNICIPIUM S.A., LGPP, 1999
15. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030

16. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. 2010. Warszawa
17. Kutyła E., Sobol Ł., Słupek J. 2011. Okolice Radomia, Puszcza Kozienicka – przewodnik turystyczny. Urząd Miejski w Radomiu
18. Liro A. (red.) 1998. Strategia wdrażania krajowej sieci ekologicznej ECONET-POLSKA. Fundacja IUCN Poland. Warszawa
19. Lorenc H. 2005. Atlas klimatu Polski, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej. Warszawa
20. Małek J. 2011. Historyczne i współczesne uwarunkowania procesów suburbanizacji. Przestrzeń i Forma 16. Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie
21. Markowski T. 1995. Ogólna strategia rozwoju i restrukturyzacji województwa radomskiego. [W:] Województwo radomskie w procesie przekształceń systemowych. Fundacja Promocji Rozwoju im. Edwarda Lipińskiego. Warszawa
22. Miedziński M. 2013. Koncentracja ruchu turystycznego w Polsce w latach 2011 i 2012 z uwzględnieniem nadmorskiego regionu turystycznego. Słupskie Prace Geograficzne 10. Akademia Pomorska w Słupsku
23. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju [www.mir.gov.pl]
24. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego [<http://www.mkidn.gov.pl>]
25. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi [<http://www.minrol.gov.pl>]
26. Ministerstwo Sportu i Turystyki [<http://www.msport.gov.pl>]
27. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej [<http://www.nfosigw.gov.pl>]
28. Obszary wiejskie. Powszechny Spis Rolny 2010. 2013. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
29. Opracowanie fizjograficzne ogólne dla planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Aglomeracji Radomskiej woj. radomskie. 1978. Przedsiębiorstwo Geologiczno-Fizjograficzne i Geodezyjne Budownictwa GEOPROJEKT. Warszawa
30. Plan rozwoju lokalnego powiatu radomskiego 2007-2013. 2007. Radom
31. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2014
32. Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016. 2008. Warszawa
33. Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2014 roku. 2014. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
34. Prognoza oddziaływania na środowisko SUIKZP gminy Zakrzew. 2009. BROL Systemy przestrzenne S.C.
35. Program Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Dobieszyn na lata 2010 - 2019. 2010. BULiGL Oddział w Radomiu. Radom
36. Program Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Radom dla obrębu Radom na lata 2005 - 2015

37. Program Ochrony Przyrody Nadleśnictwa Radom dla obrębu Jedlnia na lata 2005 - 2015
38. Program ochrony środowiska dla gminy Gózd na lata 2010-2013 z perspektywą do roku 2015. 2010
39. Program ochrony środowiska dla gminy Jastrzębia. 2004. PUH EKO-SAM
40. Program ochrony środowiska dla gminy Jedlnia-Letnisko na lata 2013-2014 z perspektywą do roku 2018. 2011
41. Program ochrony środowiska dla gminy Jedlińsk na lata 2009 – 2012 z perspektywą na lata 2013 – 2016. 2009. Jedlińsk
42. Program ochrony środowiska dla gminy Kowala na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015. 2008
43. Program ochrony środowiska dla gminy Pionki na lata 2010-2013 z perspektywą do roku 2017. 2010
44. Program ochrony środowiska dla gminy Przytyk na lata 2012-2015 z uwzględnieniem lat 2016-2019. 2012
45. Program ochrony środowiska dla miasta Radomia na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017-2020. 2013. PIG-PIB
46. Program ochrony środowiska dla gminy Skaryszew na lata 2009-2012 z perspektywą do roku 2016. 2009
47. Program ochrony środowiska dla gminy Wierzbica na lata 2013-2016 z uwzględnieniem perspektywy do 2020 roku. 2013
48. Program ochrony środowiska dla gminy Wolanów na lata 2010-2012 z perspektywą do roku 2016
49. Program ochrony środowiska i plan gospodarki odpadami dla m. i gm. Iłża na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015
50. Program Ochrony Środowiska i Plan Gospodarki Odpadami dla Powiatu Szydłowieckiego na lata 2009-2012 z uwzględnieniem lat 2013-2016. 2009. PPUH „BaSz”. Szydłowiec
51. Program ochrony środowiska miasta Pionki. 2006. Szwabowicz. R.
52. Program ochrony środowiska powiatu radomskiego. 2003. Wojciechowski A. (kierownik zespołu) PHU INTER-REM. Radom
53. Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Radomia. 2013. Radom
54. Program ochrony środowiska województwa mazowieckiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy do 2018 r. 2012. Warszawa
55. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020. 2014. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju
56. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. 2014. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
57. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020. 2014. Samorząd Województwa Mazowieckiego
58. Rocznik statystyczny rolnictwa. 2013. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

59. Różycka W. 1977. Propozycja formowania Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych w planach zagospodarowania przestrzennego. Człowiek i Środowisko T.1, 4:53-72
60. Sikorska-Wolak I. (red.). 2008. Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej. Wydawnictwo SGGW, Warszawa
61. Solon J. 2008. Koncepcja „Ecosystem Services” i jej zastosowania w badaniach ekologiczno-krajobrazowych [W:] T. Chmielewski (red.) Struktura i funkcjonowanie ekosystemów krajobrazowych: meta-analazy, modele, teorie i ich zastosowania. Problemy Ekologii Krajobrazu, Tom XXI, Lublin-Warszawa
62. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. 2013. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa
63. Strategia rozwoju produktu turystycznego obszaru Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” na lata 2010-2015. 2010. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Radomki”, Radom
64. Strategia rozwoju turystyki w gminie miejskiej Kościan. Kwiecień 2010
65. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030 Innowacyjne Mazowsze. 2013. Warszawa
66. Strategia rozwoju kraju 2020. 2012. Warszawa
67. Studium uwarunkowań rozwoju Radomia i strefy podmiejskiej. 2011. Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa.
68. SUIKZP gm. Gózd. 1999. MPU w Radomiu
69. SUIKZP gm. Jastrzębia. 1999 i 2000. MPU w Radomiu
70. SUIKZP gm. Jedlińsk. 1999. WBPP w Radomiu
71. SUIKZP gm. Jedlnia-Letnisko. 1999. MPU w Radomiu
72. SUIKZP gm. Kowala. 2008. Malicka-Ząbek B. (główny projektant zespołu)
73. SUIKZP gm. Przytyk. 2012. U&K Studio, Anna Wasilewska
74. SUIKZP gm. Skaryszew. 1999 + zmiana SUIKZP gm. Skaryszew. 2013. URBS Planowanie Przestrzenne Robert Warsza
75. SUIKZP gm. Wolanów. 2000 + zmiana SUIKZP gm. Wolanów. 2009
76. SUIKZP gm. Zakrzew. 2009. BROL Systemy przestrzenne S.C.
77. SUIKZP gm. Radom. 2011. MPU w Radomiu
78. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie [<https://www.wfosigw.pl>]
79. Województwo mazowieckie 2013. Podregiony, gminy, powiaty. 2013. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
80. Założenia krajowej polityki miejskiej do roku 2020. 2012. Warszawa

81.Zasady realizacji instrumentu Rozwój lokalny kierowany przez społeczność w Polsce
[http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/885/ZASADY_REALIZACJI_RLKS_02_04_2014.pdf]

VII. Załączniki

Załącznik 1 Radomska Sieć Terenów Otwartych „Green Belt”

Załącznik 2 Projektowane i proponowane obszary i obiekty do objęcia ochroną prawną na podstawie ustawy o ochronie przyrody